

MAGYAR TÖLVÉNYHOZÁS
ÉS
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

XIII. KÖTET.

ÍRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1891.

FI80HZB ISTVÁN ÉS S'. KÖNYVNYOMDA-INTÉZET).

TARTALOM.

	Lap.
<i>I. Fejezet</i>	<i>1—17-ig.</i>
A Bittó Ghiczy kormányzat kezdete. — Pártmozgalmak. — A választási, kataszter, összeférhetlenségi törvények. — Az indemniti 1—9-ig.	
<i>II. Fejezet</i>	<i>19—94-ig.</i>
Újabb egyesülési kísérletek. — Tisza Kálmán férfias támadása. — Ghiczy költségvetése. — Országgyűlési viták. — Bittó nagy diadala.	
<i>III. Fejezet</i>	<i>95—103-ig.</i>
A külpolitikai helyzet.	
<i>IV Fejezet</i>	<i>105— 115-ig.</i>
Az új kormány helyzete és politikája.	
<i>V. Fejezet</i>	<i>117—132-ig.</i>
A Deák-párt pénzügyi és politikai kormányzata.	
<i>VI. Fejezet</i>	<i>133—201-ig.</i>
A földbirtok helyzete, a bukás okai, a segély lehető módzata.	
<i>VII. Fejezet</i>	<i>203—211-ig.</i>
A közműveltség, közerkölcsiség. — Kereskedelem, vállalatok, gyári- és kéziipar. — Földművelés. — Az ország általános vagyoni helyzete.	

Lap.

IL Fejezet..... 213—236-ig.A Deák-kormányok és az alkotmányosság. — A kormány
Austria. — A kormány és a horvátok.*szedek:*

Gróf Lónyay Menyhért..... 239—269-ig.

Máriássy Béla A költségvetésiül..... 270 — 294-

*ig.**n* „ Az adóalap tárgyában 294 —299-ig.

„ „ Az uzsora-kérdésben 299—302-ig.

„ „ Indemniti 302—310-ig.

„ „ Az összeférhetlenségi javaslat-

ban: az állambérlők összefér-

hetlenségéről..... 310—314-ig.

„ „ Adós képviselők kizáratásáról.. 314—317-ig.

„ „ A választási törvényiül 317—323-ig.

Széli Kálmán..... 323—341-ig.

Ghiczy Kálmán 341—352-ig.

Bittó István 352—365-ig.

Barthal György (Kivonat.)..... 365—379 ig.

Tisza Kálmán 379—415-ig.

Br. Perényi Zsigmond..... 416—421-ig.

I. FEJEZET.

A Bittó-tíhiczy kormányzat kezdete. — Pártmozgalmak.
— A választási cataster, Összeférhetlenségi törvények.
— Az indemniti 1—9-ig.

A Bittó-kormány alakításakor! pártviszonyok és hangulat, a nyári és őszi tanácskozások.

A Bittó-kormány az egyensúly helyreállítását, a pénzügyek rendezését, az önálló bank felállítását megígérte, Ígéreteiben azom ban az országgyűlés független értelmisége nem bízott és nem bizhata, mert a hatalomnak csak czége változott, miután ezen kormány is azon haszonleső cotteriára támaszkodott, mely az országot évek óta kopölyözte, az ország pénzét szórta, az idegen tőzsérekkel, a magyarországi zsidókkal benső viszonyban élt, fel nem tehattük rólok, hogy a szentlélek megszállja őket, és a farizeusok Cátókká lesznek. A pénzügyi rendezésben nem bízhattunk azért sem, mert* ez részben összefüggött a vám- és kereskedelmi szerződés revisiójával, azt pedig fel nem tételezhettük, hogy azok, akik eddig Austria előtt mindenben meghajoltak, az új szerződés megkötésénél Austriával szemben méltóságos és önérzetes állást fognak elfoglalni. Nem hihettük az önálló bank felállítását sem, mert a magyar bank sértette az osztrák- és zsidó-érdekeket, és az osztrák pénzemberek uralták az osztrák ministeriumot és birodalmi tanácsot. A ministeriumba két új elem jött ugyan be, Ghiczy Kálmán és Bartal György, egyik sem támaszthatott azonban nagy reményeket; mert Ghiczy ugyan a Deák-párt rendszere ellen folytonosan

harczolt, a bankot évenként követelte, a kereskedelmi szerződést rosszalta, de önálló eszmékkal sohasem állt elő, a válságok előtt mindig meghátrált, tünődő természetű, politikai bátorság nélküli egyéniség volt. Bartal 49-ben mindenáron egyezkedni akart, akkor, midőn az ellenség alázatos hódolatot, feltétlen jogfeladást követelt, a provisorium alatt szolgálatot vállalt, az országgyűlést, az ország alapjogai feladására igyekezett hangozni. A gordiusi csomó megoldására más elemek, erős egyéniségek, nagy tehetségek kivántattak, melyekkel a Bittó-ministerium nem bírt.

Gróf Lónyayt a teljes mellőzés még jobban felingerelte, br. Sennyey nem merte elfogadni a miniszterelnökséget, de becsvágya nem szűnt meg, boszantotta, hogy az elfogadásra a király nem unszolta; a Deák-párt ellenségesen fogadta, Tisza Kálmán belátta, hogy a ministerséget kis pártjával rendes utón el nem érheti és meggyőződött a nagy Deák-párt ziláltságáról. A balközép vágyott a hatalom után, egyrésze a szélsőben felé kancsalított, a másik a jobb oldal elégedetlen elemeivel óhajtott szövetkezni, ezen résznél a közjogi ellenzékeskedés eszméje már teljesen elporlott. Mindhárom pártvezér belátta, hogy saját erejéből a hatalmat el nem nyerheti, a szövetkezés eszméje tehát mindháromnál gyökeret vert, mindhárom azonban a másik közeledését várta, Tisza nyíltan nem léphetett fel, mert ha nyíltan alkuszik, elveszti szélbali érzelmű híveit, pártja 40-re olvad, ennek következtében kitűnősége daczára a szövetségben, a kormányban csak másodrendű szerepet játszott volna. Lónyay és Sennyey

elvileg közelebb álltak egymáshoz, de a két férfiú egymással ellenszenvezett, a Lónyay-pártban, mi a pénzügyi reformok emberei, kik Lónyay által főleg és elsősorban az ország pénzügyei valóságos átalakítását, a corruptió megszüntetését kívántuk elérni, óhajtottuk Sennyey bárót szónoki tehetsége, udvari befolyásáért megnyerni, tetszett ez Lónyaynak is, ki egész életében a ragyogó tehetségek körül repkedett. Már hónapok óta pártunk kőtv konservatív tagja közvetített, azomban minden siker nélkül, mert Sennyey és Lónyay egyszer sem érintkeztek. Végre is tisztázni kellett viszonyunkat, elszigetelve Lónyay habozása, féltékenysége miatt sikert nem remélhattünk, egy főrendi barátom unszolására kezembe vettem az ügyet és báró Sennyeyt meglátogattam, előlegesen azomban értesítettem barátom által látogatásom céljáról, kijelentve, hogy ha irányomban bizalommal nem viselkedik vagy a szövetségre nem hajlandó, látogatásommal terhelni nem fogom, miután látogatásom célja nem tisztelgés, vagy üres fecsegés; báró Sennyey mindkettőre kedvezőleg nyilatkozott, napot és órát tűzött ki.

Báró Sennyeynek előadtam, hogy a kormány ellenében magában egyik párt sem győzhet, ellenben a szövetség biztos sikerre számíthat, mert a báró számíthat az aristocratiára és főpapságra, Lónyay gróf a középosztályra, ha e két elem őszintén szövetkezik, a győzelem a jövő választásnál kétségkívül!, mert a választásoknál a pénz és népszerűség dönt, az erszény a főurak és főpapság kezében volt, a középosztály döntő

népszerűséggel bírt, nyomás, vesztegetés nélkül mindig győzött, sőt a pénz és hatalom ellen is igen gyakran, sőt a győzelem már ezen országgyűlésen is valószínű, mert a Deák-pártban nagyobb az elégületlenek száma, mint a híveké, ennél fogva ha erősen támadunk, a kormányt a jövő költségvetésnél biztosan megbuktathatjuk és a kormány nem fogja merni az országgyűlést felosztatni, de lemond. Kijelentérem, hogy mi elégségeseknek tartjuk a fennálló jogokat, de rendet óhajtunk, fennakarjuk a megyéket tartani, készek vagyunk azonban a főispán rendelkezési körét tágítani, hol ezt a rend és közigazgatás halaszthatlan érdeke parancsolja, önálló bankot óhajtunk, készek vagyunk az Austriávali kereskedelmi szerződést Magyarország érdekeinek kellő méltánylása mellett a szigorú érdekkölcsönösség alapján fenntartani, magyarok vagyunk és akarunk maradni, meg akarjuk az országos deficitet, az uzorát szüntetni, biztos és olcsó hitelt akarunk a földbirtoknak teremteni, le akarjuk szállítani a földbirtok adóját, takarékos államháztartást kívánunk behozni, a burocratiát apasztani óhajtjuk, a honvédséget növelni nem kívánjuk; egyébként a pártnak programja nincs, beszéljék meg Lónyayval, a kisebbség a többségnek magát alája fogja vetni, bár e tekintetben megbízásom nem volt, bátran mondhatom, mert én barátim közt a legszélsőbbek közé tartoztam és tudtam, hogy Lónyay és a többség sokkal kevesebbel is beéri. Báró Sennyey csakis az önálló bank ellen tett kifogást, kijelentvén, hogy az osztrák-magyar hitel és kereskedelmi egység feltétlen híve

és az önálló bankot csak azon esetben fogadná el, ha az osztrák-bank Magyarország érdekeit merően mellőzné és ennek következtében az országon csakis egyedül az önnálló bank felállítása által lehetne segíteni, végre kinyilatkoztatta, hogy Lónyayval és pártjával kész érintkezni és szövetkezni, Lónyayt Sennyey nyilatkozatárul értesítettem, érintkeztek is, de a viszony bensőyé sohasem alakulhatott, mert mindkettő a minisiterelnökségre vágyott, egyik a másiknak magát nem akarta alárendelni, mindkettőben hiányzott a nyílt ellenkezés! bátorság; a Lónyay-párt pseudo szabadelvűi Sennyeyt reactionariusnak, a Sennyey hívei Lónyayt üzletemberének tartották, ezek tehát Tisza felé hajlottak, a Tisza-párttali szövetségrül álmódoztak és azon balhitben éltek, hogy a nagytehetségü, a magyar, az erélyes, a szabadelvű Tisza Sennyey számára a sült gesztenyét kikaparja es jobbágyi alázattal megfogja kérni a minisiterelnökség kegyes elvállalására.

A szélsőbal Bittót épen oly hevesen támadta, mint elődeit. Tisza Kálmán folytatta régi politikáját, pártját erős marokkal összetartotta, várta az események fejlődését. Lónyay véleménye hetenkint változott, sokszor a Bittó természetes örökösének tartotta magát, a vacsorákat beszüntette, majd programmal, zászlóbonnással biztatott, a nyári idény bekövetkeztével eltűnt, a vacsorások nagyrésze siestát tartott, vagy harminczan programrul gondolkoztunk, e harminczbul 25 sokszor a kormány mellett nem szavazott, maradtunk 5-en, kik ellene is szavaztunk, én egyedül szólaltam fel

időnként a kormány ellen. A pártok állása következő volt: a nyílt ellenzék állt 120 tagbul, és pedig 36 szélsőbal és nemzetiség, 10 reformer, 10 jobboldali ellenzék, 64 Tisza-párti. A kormánypárt állt a horvátokon kívül 296-bul, ebből 18 Senyey-párti, 110 duzzogó, melyből 90 vacsorás, 110 képviselő rendesen nem szavazott, a valóságos hű kormánypárt 186 tagbul állt a horvátokon kívül. A kormány tehát, ha Lónyay nyíltan fellép és az ellenzékkel és Senyeyvel esetrül-esetre szövetkezik, belkérdésekben bármikor leszavaztathatott volna. A nyári tanácskozás legfontosabb részét képezte a választási törvényjavaslat, mely ellen 1872. tavasszal az ellenzék élet-halálharczot vívott; ezen javaslat a választók számát tetemesen lezállította, elesett nemcsak egy része, a városi kis házbirtokosok, a falusi mesteremberek nagy része, a régi vagyontalan polgárok és Erdélyben a kis földbirtokosok nagy része; ezen megszorítás igen helyes volt, mert a legzajongóbb rész, a mesterember választók száma az országban túlságos volt. Megszüntette az elterjedt titkos szavazási rendszert, mely 1848. szelleme és rendelkezésével is ellenkezett, behozta az évenkénti összeírást, mely által a megyei hatalmi visszaélések megszűntek, a vesztegetést, itatást szinleg eltörülte, valóban azonban a vesztegetést meghagyta, mert ezen törvény szerint a jelölt italt, ételt, pénzt vagy bárminemű ajándékot a választóknak nem adhat, de hevítetheti és fuvarbért fizethet, vagyis Péter vagy Pál választójának nem adhat 5 kr ára pálinkát, 2 krajczáros szivart vagy zsemlyét, de fuvar fejében adhat Péter vagy Pál polgár-

társnak 100 forintot. A fuvarbéradás megengedése szentesítette a vesztegetést, mert e mellett nem lehet oly ostoba, szemtelen vesztegető képviselő, kinek választását meglehetne semmisíteni, mert nem adhat ugyan a választónak semmit, de kihirdetheti, hogy aki reá szavaz, fuvarbér fejében ad 5 vagy 50 forintot, nem adhat neki bort, pálinkát, pörkölt húst, kávé, csuszát, szivart, de mondhatja Csángó Péternek azt: barátom értesültem, hogy ön jobboldali, adok tehát önnek fuvardíjjul 10 forintot, s mert a fuvar 1—2 frt, Csángó Péter ebből megéri, hogy szavazati díja 8—9 forint; nyíltan biztosíthatott kolomposainak a fuvardíj fejében 100-akat és ezeket, a kolompos nem ütteti a hordót a korcsmában csapra, de kihirdetheti, hogy a nagy hazafi Sárkány nagyságos úr számára fuvarosokat keres és ki a kitűzött órában a „Kecske^ korcsmában vagy Bunkód Peti érdemes választónál megjelenik, annak bizonyos határnapokon előlegeket ad; a tisztelt választó urak az előlegekből ez alkalommal megvendégelhetik magukat, mert az előleg a fuvarosnak jogos sajátjává válik, nem a jelölt vendégl, de a fuvaros fizeti a bor és pecsenye árát. A vesztegetőre ezen vesztegetési rendszer kedvezőbb, mert az itatást, etetést nem lehetett ellenőrizni és egy nagy része a kortes vezér zsebében maradt, ma azonban a körülményekhez képest minden szavazatért szabott árt adhat, csakis az előlegeket kockáztatja.

A nyári idény egyik díszvirága az összeférhetlenségi törvény. A magyar alkotmánynak egyik botránykövét képezte a kormány és megyei hivatalnokok, az

állami vállalkozók, bérlők, papok képviselősege, 98 államhivatalnok, bérlő és vállalkozó bírt szavazattal a képviselőházban, ha ezekhez a ministereket, államtitkárokat és a horvátokat (kiket Magyarország ügyei csak részben érdekeltek) hozzá vesszük, a kormány 140 köteles szavazaton felül rendelkezett, ezzel meghamisíthatta a közvéleményt, erőszakos, képzelt többséget alkothatt; mert a hivatalnok nem volt, nem lesz és nem lehet független soha és sehol, mert a hivatal nagy anyagi előny és megtiszteltetés, ki a legnagyobb fokot elérte, ragaszkodik a nagy előnyökhöz és családjának is hivatalt és a kormánytul függő előnyöket akar szerezni, ki alacsonyabb állást foglal el, magasabbra törekszik; az önállót a kormány a legjobb esetben is nyugalomba helyezi, a miniszter! Önkény és kegyvesztés ellen a legkitűnőbb ész, a legtisztább becsületesség, a legnagyobb szorgalom sem biztosíték, mert az ily hivatalnok ellenségek-, kémektől van környezve, munkájában mindenki gáncsoskodik, karddal nem támadják meg, de ezer gombostűvel szurkálják, s mert ma már a vértanúság nem divat, a hivatalnok képviselő minisztere füttye után tánczol; de a két hivatalt egy ember nem is képes betölteni, mert egy időben 1 ember két helyt nem ülhet, vagy a hivatalszobában van, vagy az országgyűlésen, ha szorgalmas hivatalnok, nem tanulmányozhatja a törvényjavaslatokat, az ország ügyeit, különlegesen nem foglalkozhatok a politikával, nem olvashat, a vitákat nem hallgathatja, a bizottságokban, értekezletekben nem vehet részt, vagyis lesz egyszzerű szavazó-báb, ha képviselői

kötelességét teljesíti, el kell hanyagolni hivatalát, tehát az országnak mindenképen kárt okoz, tapasztalás szerint pedig egyik kötelességét sem teljesíti, a tanár, a pap helyzete a hivatalnokéval azonos, a megyei hivatalnok már független, de lelkiismeretes hazafi semmiesetre sem lehet, mert egy nap, egy órában egyszerre Pesten és Pesten kívül nem lehet, tehát egyik vagy másik kötelességét szándékosan, öntudatosan elhanyagolja. mi ellenkezik a becsület fogalmával. A bérlő, a vállalkozó önálló független nem lehet, mert mindkettő hasznos, a kormány túl függő üzlet, kell tehát, hogy megtarthatásáért a kormány kegyeit vadászsza, a kormány adhat fizetési halasztásokat, a haszontalan befektetéseket arannyal fizetheti, szemet hunyhat, az okozott károkra, elengedéseket adhat stb.; az egyéni előny tehát meggörnyeszt, megvakítja a bérlőt és vállalkozót, ki különben is már — foglalkozásánál fogva — igenis anyagi lény. Az összeférhetlenséget legelőször is a szélsőbal hozta színre, a győzelem mámorában azonban a kis pártot letorkolták, majd sürgette a balközép, Lónyay bukása után felhoztuk mi is, akkor Deák azt monda, hogy ez fontos kérdés, mit ő is méltányol, de ez érett megfontolást, tanulmányozást igényel, végre tovább halogatni nem lehetett és a kormány javaslatát már beterjesztette. Ezen törvény nyé vált javaslat, mint a Deák kormányok minden alkotása hiányos, a hivatalnokokat megmenteni nem lehetett, ezeket tehát feladták, de megtartották a bérlőket, vállalkozókat, kormánybiztosokat, tanárokat, papokat. A kormány meg akarván magát az ellenzéken boszulni,

a képviselők közül kizárandónak indítványozta azon képviselőket, kiknek fizetése három hónapon túl le van foglalva. Már maga a képviselői fizetés lefoglalhatása is igazságtalan, mert a fizetés nem vagyon, de napi megérdemlett kereset, mert ha kötelességét teljesíti, másra nincs ideje, és a vagyontalan képviselő, ha tisztességes ember, kizárólag csak ebből élhet, a fizetés tehát vagyont nem képezvén, végrehajtás tárgya nem lehet; helytelen azért is, mert az ellenzéki és kormánypárti képviselőt gyakorlatilag nem egyenlően sújtja; mert a kormánypártinak a kormány adhat adó-, bérlethalasztást, leengedést, bérletet, ^llalatot, kölcsönt az alapokbul, kieszközölhet magán intézetektől kölcsönt, alkalmazást, a kormányképviselőnek tehát 100 esélye van, míg az ellenzékinak egy sincs, mert a hatalom a kormány monopóliuma. Ezek ellenében a hatalom emberei gúnyosan azt felelik, aki nagy férfiúra játszsa magát, ki folytonosan gáncsol és bírál, annak tisztának és függetlennek kell lenni, a nagy hazafiak áldozzanak apostolaikért, ma mienk a hatalom, holnap ti lehettek az urak. Sok tekintetben igazuk volt, csak hogy az anyagi nyomort ők idézték elő, a hitelt ők rontották meg, az uzsorát ők támogatták, ők alakítottak oly viszonyokat, melyek nyomása alatt mindenki eladósodott, és általában jóléttel csak a csalók és csatlósok bírtak; és sajátlag ez nem a proletáriusokat fenyegette, mert a kinek semmije sincs, az rendezett viszonyú, mert kölcsönt nem kap, azokat fenyegette tehát, kiknek vagyona volt, de vagyonukat a súlyos országos viszonyok közt nem értékesíthették,

folyóvá nem teheték. Ezen törvény másik főhibája az egyoldalúság, a kiváltság.

A törvényhozás egyik tényezője a képviselőházból kizárta a hivatalnokokat, a felsőházban tehát a másik főtényezőben meghagyta a hivatalnokokat minden kivétel nélkül, ezen kiváltságot általában indokolni nem lehet, mert a 7 vagy 9 ágú korona az embert függetlenebbé nem teszi, a főispánt hivatalában a bürocratikusság sem védte, mert a főispánt szent István óta mindig változtatták, még az örökös főispán állása sem volt biztos, mert ha az örökös főispán a kormány jegyét elvesztette, tényleg elmozdították és adminisztrátorokat neveztek, de fizetése is a kormányhoz kötötte, mert 3—4000 frt évi fizetést húzott, némely megyében szállása is volt, a kegyeltek a rendelkezési alapból tekintélyes fizetési pótlékot kaptak; hajdan ezen méltóságnak nagy házat kellett vinni, a megye rendit megvendégelte, a karokat és rendeket azomban a demokratikus megye váltván fel, a fény, a vendégeskedés elmaradt és a méltóságos urak forintos ebédeket ettek a kisvárosi kaszinókban és fogadóknál. 1875-ben tehát már a főispánság nem volt méltóság, de szép fizetéssel járó henyé hivatal, és egy vidéki főispán állása anyagilag felért a drága Pesten lakó miniszter! tanácsos hivatalával.

A főispánokon kívül sok főrendi tag volt alkalmazva a miniszteriumokban és más, a kormány vagy befolyásátul függő hivatalokban, a hivatalnok képviselőket a kerületek választották, tehát, habár lazán, de mégis erkölcsileg függték kerületeik-

tül, ellenben a báró vagy gróf hivatalnok nem tartozott küldőinek számolni, nem adott programot, de függött kizárólag a kenyéradó kormánytul. Az összeférhetlenségi törvényen azomban javítani nem lehetett, mert a ministerkövetelők ezen törvényért magukat nem érdekelték, magukban talán sajnálták is jövőendő csatlósaik elhullását; a hivatalnokok kizárását védeni nem lehetett, mert kizárásukat az egész ország követte, megelégedtek tehát ezzel és magukban örültek, hogy az alsóháznál legalább a fél, a felsőnél az egész pretorianus csapat megmaradt.

A kormány szokás szerint a költségvetéssel idejében nem készült el, felhatalmazást kért a régi adó ideiglenes beszédére. Tisza Kálmán és a nyílt ellenzék minden tagja az indemnítit a december 9-iki szavazásnál elvetette, a titkos ellenzék egy része nem jelent meg, a főbbek a kormánnyal szavaztak, a kormány tehát 238 szavazattal győzött 128 ellen, távol volt 90.

Lónyay és Sennyey forradalmi merényletnek tekintették az indemniti megtagadását, azt mondák, az országot kormányozni kell, ez pénz nélkül lehetetlen, tehát az ideiglenes felhatalmazást megtagadni nem lehet; ez álokoskodás, mert az adók 1875. január 1-ig megvoltak szavazva, az indemniti 1874. december 9-én került szőnyegre, ha az országgyűlés az indemnítit megtagadja, a kormánynak december 9-én le kellett volna köszönni, az új kormány megalakul és lett volna elég ideje indemniti kérésre; a megtagadás tehát zavarokat semmi esetre sem idézett volna elő és Becsben

ezt sem Lónyaynak, sem Sennyeynek nem rótták volna fel, mint merényletet.

Az igen fontos katasteri törvényjavaslatban a felsőház több lényeges változásokat tett, e tárgyban az árakat illető módosítása a legfontosabb volt. A ház elé 3 javaslat terjesztetett.

1. Az eredeti törvényjavaslat, mely a termelés mennyisége alapjául 10 évet ajánl 1860—1870-ig, az árak alapjául pedig 6 évi átlagot 1867—1872-ig.

2. A katasteri bizottság az 1865—1874-iki termés és árak átlaga szerint kívánja megállapíttatni a termelési és árátlagot.

3. A felsőházi módosítás, mely a törvényjavaslat terményáraibul 20 perczentet javasol levonatni.

Az eredeti törvényjavaslat mellett még édesapja, Kerkápolyi Károly sem szólalt fel. A katasteri és a főrendi ház módosítása közt kicsinek látszott a különbség, mert holdankint 74 krt képviselt, 74 kr azombau valódilag nem kis különbség, mert 14 frt 80 kr értéknek felel meg és 74 kr tiszta jövedelem után az egyenes adó 21 kr, ez tehát az adó által túlterhelt földön mindenesetre nagy figyelmet érdemel; a főrendi módosítást támogatták: Aláriássy Béla és Paczolay János, a katasteri bizottságét Tisza Kálmán; Ghiczy Kálmánnak egyik sem tetszett, elsőseget adott azonban a katasteri és régi felett a főrendiház módosításának.

Máriássy Béla a birtokos osztály védelmére felemlítvén a birtokos osztály rendíthetlen hazafiságát és a proletár értelmiség sárga-fekete hajla-

maít, Helfi Ignác kardot rántott a történelmi tények ellenében az intelligens proletárok mellett. A ministerium által is támogatott főrendi törvénymódosítás 2 szavazattal győzött; ha az ellenzék a kormány minden ároni megbuktatására elhatározva nem lett volna, kétségkívül egyhangúlag elfogadtatik, mert ma főleg azok szavaztak a módosítás ellen, kik a törvényjavaslat alsóházi tárgyalásakor a nyomorult igazságtalan jövedelmi alap ellen küzdöttek, a katasteri bizottságé ennél ugyan jobb, de a módosításnál jóval hátrányosabb volt

Ghiczy minister csak akkor nyilatkozott, midőn Máriássy az aluszékony úr követeket felébresztette, mi arra mutat, hogy a kormány ezen szakasszal nem gondolt, mert ha súlyt fektett reá, elfogadtatta volna a katasteri bizottsággal, melylyel rendelkezett; a felsőház a faárokra is 20 perczent levonást indítványozott, mi vita nélkül elvetetett. Ezen elvetést a viszonyok indokolták, mert a termények rögtöni nagy emelkedését nem a rossz termés, nem a belfogyasztás növekedése idézte elő, de a külföld rossz aratása által előidézett kivitel, ennek maradandóságára már azért sem lehetett számítani, mert 1873-ban a rozsdá a termést az egész országban megrontotta és a terményár leszállt; 1874-ben a Mátráiu a török határig semmi sem termett és az ár ismét leszállóit, mert mindkét évben csekély volt a kivitel; a magas terményár tehát nem volt valódi ár. A fánál ellenben az emelkedést nem a kivitel, de a belszükséglet emelkedése, a jobb utak, a vasutak által előállott szállítási ár olcsóbbága

okozta, emelte ezt nagyban a rendszeres erdő pusztítás is, a faarak csakis nagy városokban voltak magasak, ellenben Erdélyben a fáért alig adtak valamit; mind-ezeknél fogva az alapul vett faár valódi volt, ennél-fogva leszállítani nem lehetett.

II. FEJEZET.

Újabb egyesülési kísérletek. — Tisza Kálmán férfias támadása. — Ghiczy költségvetése. — Országgyűlési viták. — Bittó nagy diadala.

Bittó az indemininél fényesen győzött, e többség azonban nagyrészen csakis kölcsönzött többség volt, mert távol volt 98, Lónyay, Sennyey és engedelmes barátjaik az indemninit kormányképességi indokbul szavazták meg; ha 20 tagot, kik Lónyay és Sennyey vei az indemniture szavaztak, levonunk: a valódi kormánypárt 218-ra olvad le; ennek ellenében, ha a távollevőket, kik azért nem jelentek meg a téli idényben, mert a kormány mellett nem akartak szavazni, a húsz Sennyey és Lónyay-párti szavazó a kormány ellen szavaz, az ellenzék lett volna 238, vagyis a kormány megbukik. Lónyayt a nyílt támadásra erélyesebb barátai folytonosan serkentették, Lónyay azonban közép-szerű sereggel nem mert támadni. A hatalmi vágy azonban nem hagyta aludni. Deczemberben meglátogattott és azt kérdé: Mit gondolsz, mint vélekedik rólam az ellenzék? (balközép). Én: Úgy tudom, hogy hajdan gyűlölt, ma mint vélekedik rólad, nem tudom, mert én már régen nem érintkeztem velők. Lónyay: Neked sok jó barátod van az ellenzékben, légy szíves a hangulatot megtudni. Én: A hangulatot biztosan nehéz megtudni; gondolkozni fogok és alkalmilag értesítelek, mikor azonban, nem tudom. Osmerve Lónyay zárt jellemét, óvatosságát, Tisza Kálmán megnyerésének régi vágyát, ezen megbízás magyarul annyit jelentett: szeretnék Tiszával szövetkezni, tartok azonban a felsüléstül, kísértsd meg:

lehető-e a szövetség vagy nem. Azt tudtam, hogy Tisza Kálmán és pártja a közjogi ellenzéki alaphoz már nem ragaszkodnak, ez tehát nem akadály. Egy régi balközépi óvatos barátom néhány nappal előbb az utcán megszólított és azt mondá: Sennyeyék már régen kerülgetnek bennünket, de ezek ultramontánok, ó-conservatívek, kevesen vannak, őket tehát nem szeretjük, ti szabadelvűek és sokan vagytok, sokkal jobb volna tehát veletek egyesülni. Ez arra mutatott, hogy ez eszme már a Tisza-pártban megpendült, a Lónyay iránti gyűlölet megszűnt; de tudtam azt is, hogy ha a Tisza-pártban 69 az egyesülést óhajtja és Tisza Kálmán maga ellenzi, a szövetség meghiúsul, ellenben ha Tisza kívánja és 69 ellenzi, a szövetség létesül; az eszély tehát azt ajánlotta, hogy magával Tisza Kálmánnal beszéljek, mire azért is alkalmasnak tartám magamat, mert két év óta a Deák-pártból kilépve, független állást foglaltam, két év óta gyakran a Szláv- és Bittó-kormány ellen az ellenzékkel együtt küzdöttem, költségvetéseiket már akkor is megtámadtam, midőn meg a balközép elfogadta, loyaltásomban tehát nem kételkedhettek. Tisza Kálmánnak tehát azonnal írtam, hogy ha Lónyayval vagy velem nem ellenszenvez, szíveskedjék az értekezletre napot és órát kitűzni, ha ellenszenvez, a hallgatást válasznak veszem. Tisza Kálmán másnapra tűzte ki elfogadásomat; gr. Lónyayt értesítém, hogy 11 órakor beszélek Tisza Kálmánnal és 4 órakor az eredményt neki bejelentem. Lónyay azomban 24 óra alatt megbánta szándékát és kezdeményezésemet rosszallta; ösmerve Lónyay változékonyságát, levelét a papírkosárba dobtam és más-

nap elmentem Tisza Kálmánhoz. Tisza Kálmán őszintén nyilatkozott, kijelenté, hogy Lónyayval nem ellenszenvez, kész vele kormányt alkotni, miniszterelnök az lehet, kit ő Felsége a kormányalkotással esetleg meg fog bízni, kész Lónyayval Lónyay tetszése szerint akár Budán Lónyay házánál, akár saját szállásán, akár egy Lónyay által kijelölendő helyen értekezni. Délután ez igen kedvező eredményt Lónyaynak elbeszéltem, ki igen megörült. A szövetség megkötése tehát Lónyaytul függött, a pártot ezen lehetőség nagyban felvillanyozta, a balközépi tábor is kedvezően fogadta, biztosnak tartottuk a sikert; a szövetség azonban nem valósult, mert Lónyay folytonosan habozott, a határozott megbeszélést kerülte, pártját nem szervezte, Tisza nem járhatott oly szövetséges után, ki személyesen a csatául mindig tartózkodott, kinek csak törzskara volt látható, seregét azonban mindig sűrű átláthatlan köd fedezte és társával akarta a sült gesztenyét a parázsbul kiszedetni. Ha Tisza, Lónyay és Sennyey egyesülnek, Bittó a budgetvitában megbukik és a Deák-párt a szövetségesek táborába beolvadt volna, mert Deák már akkor haldoklott, a 70—80 tagbul álló függetlenek elégedetlenek voltak, a kormánypártba tehát nagyrészt beolvadtak volna, mint később; a kormánynak pártja nem volt, tehát ezek is követték volna bukott elődeik példáját.

Tisza Kálmán lapjában a költségvetési vita előtt éles nyilatkozatot adott ki, melyben minden jó hazafit felhítt a kormány megbuktatására, a corruptio és deficit megszüntetésére; a kormányt még ily kíméletlenül soha sem támadták meg. Tisza erélyes támadása még

Lónyayt és Sennyeyt is felelevenítette, de csakhamar elszunnyadtak, Sennyey és Lónyay bizalmatlan közönyös állásban maradtak; Lónyay nem mert zászlót bontani, Sennyey félt Tisza szabadéi vüségétől, párthívei sem a kormánypártbul ki nem mertek lépni, sem a clubban nem merték megtámadni; Bittó nem sejtette a veszedelmet, csak a szavazatokat számította, ösmerte Sennyey és Lónyay határozatlanságát, tudta, hogy Sennyeynek csak 18 embere van, ha tehát Sennyey Tiszával egyesül is. az ellenzék csakis 146 lehet. Lónyay már veszedelmesebb volt, mert 90 határozatlan hazafi várta jelszavát, Lónyay ezenkívül a minister! gárdában is birt népszerűséggel, soknak ő adott hivatalt, bérletet, üzleteket, tartani lehetett tehát, hogy ha Lónyay zászlót bont és Tiszával egyesül, a 90 minister! testőr közül néhány a szavazás reggelén hasrágást kap és csak szobájában dicsőíti Bittót, és ez esetben ha csak tiz elmarad is, kész a bukás. Bittó és társai mindent elkövettek a félénk Lónyay visszatartására. A kormányra csakis a költségvetési vita volt veszélyes, mert közjogi kérdésben a nagy párt minden árnyalata egyesült, más kérdésekben a Deák-párt az ellenzék túlzásait nem osztotta, kevés kivétellel tehát támogatta a liberal-conservatív szellemű kormányt; de nem lehetett volna azért sem megbuktatni, mert a Ghiczy-kormánynak határozott elve nem volt, tárcza-kérdésnek tehát soha nem tűzött volna ki semmit. Egyénileg sem lehetett Csernátony módra a ministereket gyanúsítani, mert a Csernátony-botrány óta egyik minister sem épített házat és nem vásárolt egy holdacska cseplyét sem, a nagyobb

államüzleteket még Kerkápolyi megkötötte/maradt tehát egyedüli támadási tere a költségvetés.

Ghiczy Kálmán a következő költségvetést terjesztett a ház elé:

1. Rendes kiadások	207.195,012
II. Rendkívüli	26.693,063
III. Hitel- és pénztárin üvelcti . .	5.072,132

A) *Rendes kiadások.*

1. Királyi udvartartás	4.650,000
2. Cabineti iroda.....	74.295
3. Országgyűlés	905,173
4. Közös ügyi hányad	27.421,944
5. Absolutkormány nyugdíjai	234,537
6. Magyar nyugdíjak.....	2.751,671
7. Közös államadóssági járulék	30.702.987
ebben törlesztés	1.000,000
8. Földtehermentesítés és örökváltság.....	19.437,594
ebben törlesztés	3.883,215
9. 1867-iki vasúti kölcsön.....	4.910,340
ebben törlesztés.	549,600
. 101871-iki gömöri kölcsön.....	1.998,885
ebben törlesztés	405,607
11. 1871-iki 30 milliós kölcsön.....	1.998,885
ebben törlesztés.	461,000
12. 1872-iki 54 milliós kölcsön	3.673,149
ebben törlesztés.	812,000
13. 1873-iki 76½ milliós kölcsön	4.833,743
14. 1874-iki 76½ milliós kölcsön	4.833,743
15. Függő adósság.....	407,600

16. Horvátország és ahorvát határőrség . .	5.058,946
17. Fiume	84,980
18. Állami számszék	142,000
19. Ministerelnökség.....	319,180
20. Bécsi magyar minister	51,794
21. Horvát minister	37,340
22. Belügy, központ.....	334,779
23. Országos levéltár	16,000
24. Megyék	5.201,885
25. Általános közigazgatás	2.088,765
ebben pesti rendőrség	450,000
26. Pénzügyminister	895,531
27. Központi állampénztár.....	61,566
28. Pénzügyigazgatóságok	1.253,345
29. Horvát kiadások.....	102,818
30. Adóhivatalok	1.541,582
31. Pénzügyőrség.....	2.250,796
32. Jogügyi igazgatóság	34,711
33. Horvát.....	7.575
34. Állandó kataster.....	642,000
35. Bányászati akadémiák	120,042
36. Egyenes adó kivetésbeszedése	524,000
37. Fogyasztási adó beszedése	230,000
38. Határvám kezelése.....	325,804
39. Bélyeg kezelés.....	153,696
40. Jogilleték	213,995
41. Fémjelzés hidváni.....	8,400
42. Dohány	11.835,215
43. Lottó	2.211,821
44. Só.....	2.802,815

45.	Állami ószág igazgatóságok, ügyészségek	290,038
46.	Államjóságotk	1.770,342
47.	Államerdők	4.904,749
48.	Bányászat.....	11.590,496
49.	Államnyomda épületek, különfélék	622,772
	A pénzügyministerium	44.394,442
50.	Közlekedési ministerium	280,317
51.	Vasúti, hajózási felügyelőségek.....	151,000
52.	Állam építészeti hivatalok	325,385
53.	Kőút fenntartás-kezelés	3.098,297
54.	Kőútépítés	335,000
51.	Viziút fenntartása	240,419
52.	Új építések	557,435
53.	Különfélék	8,000
54.	Az államvasutak kiadása	5.336,150
55.	Gépgyár üzleti kiadás	540,000
	Közlekedésimministerium	10.772,003
56.	Kereskedelmi ministerium.....	150,382
57.	Kereskedelmi czélok.....	30,000
58.	A gazdaság emelésére.....	200,634
59.	Állami lótenyész intézetek.....	2.570,380
60.	Vesztegintézet, marhavész állat-gyógyin- tétet	129,700
61.	Bányakapitányság, földtan, statistika.....	126,300
62.	Posta.....	5.007,000
63.	Távirda.....	2.186,000
64.	Révügy	146,909
65.	Zálogház	195,000
66.	Mértékhitelcsítés.....	11,245
	Kereskedelmimministerium	10.804,450

67. Vallásministerium.....	212,875
68. Tanulmányi ügyek	217,500
69. Tanintézetek	2.901,394
70. Ösztöndíjak.....	62,771
71. Közművelődési célok.....	219,660
72. Felekezeteknek	310,000

Vallásministerium 3.924,400

73. Igazságügyministerium.....	227,330
74. Sem mitő szék.....	150,090
75. Legfőbb ítélőszék	309,026
76. Királyi tábla	569,483
77. Erdélyi	107,138
78. Királyi főügyészségek	57,430
79. Királyi törvényszékek és járásbíróóságok	6.089,270
ebben személyi járulékok	5.085,100
dologi.....	1.004,170
80. Királyi ügyészségek.....	2.331,816
ebben személyi	1.049,422
dologi.....	1.281,893
81. Országos fegyintézetek.....	618,635

Igazságügy ministerium 10.088,117

82. Telekkönyvezés	8,000
83. Honvédelmi ministerium	301,840
84. Honvédségi intézetek.....	169,815
85. Ujjonczozási költségek	20,000
86. Honvédparancsnokság.....	45,069
87. Kerületi parancsnokságok	220,000
88. Csatatok	

Honvédelem 6.239,883

B)	<i>Rendkívüli kiadások.</i>	
89.	A közösbül Magyarországterhe	1.597,402
90.	Belügyi külömbözők	19,214
91.	Pénzügyi illetményekre	10,000
92.	Építkezésekre	562,667
93.	Államerdőségi beruházásokra	250,774
94.	Bányászati „	112,000
95.	Tervekre	20,000
99.	Vajda-hunyadi várra	66,671
100.	Vasúti kamatpótlék	15.000,000
101.	Külömbözőkre.....	49,109
102.	Kataster.....	2.000,000
103.	Horvátország adóhátralék része . . .	472,439
104.	Vétel.....	21,000
105.	A sorsolási kölcsön fedezetére	399,693
106.	Az államjavak árából a 153 millió köl- csön alaphoz	1.200,000
107.	A Kopácsi-tömegnek kárpótlás . . .	30,000
108.	Ferencz-csatornára.....	530,640
109.	A Duna-szabályozásra	1.230,000
110.	Margit-híd.....	1.000,000
111.	Fiumei kikötő.....	300,000
112.	Tanulmányozásra.....	10,000
113.	Vasútépítés.....	1.050,000
114.	„	764,959
115.	„	45,000
116.	Közoktatási építkezésekre.....	34,300
117.	Múzeumra	34,244
118.	Telekkönyvekre	210,000
119.	Törvények szerkesztésére	10,000

120.	Börtöni építkezésekre	60,000
121.	Honvédelmi alapítványok bértöbbletekre	18,953

C) *Hitel- és pénztárműveleti kiadások.*

122.	Szöllődézsma-váltás kamatja	1.378,153
123.	Törlesztés	554,800
124.	Tőkekiegyenlítés.....	4,000
125.	Kezelési költség.....	68,510
125.	A bevételekből ez évre igénybe nem vett költség	1.533,016
126.	Maradvány és irtvány megváltása . . .	100,000
127.	Sorsolási kölcsön évi járadéka . . .	1.224,000
128.	Lánczhid költségei	196,153
129.	Külömböző járulékok	13,500

A) *Rendes bevételek.*

	Rendes bevételek	206.434,748
131.	A közös függő adósság fedezete . .	144,600
132.	Fiume, állami számszék	2,020
133.	A földteherment. alap járuléka . . .	46,000
134.	Közigazgatási pótlékok.....	153,500
135.	A közlöny jövedelme	65,500
136.	A fővárosi rendőrség átalánya . . .	420,000
137.	Színházi alap kamatja	27,300
138.	Külömbözők	2,000
139.	Földadó	36,642,850
140.	Házadó . . .	8.825,855
141.	Keresetadó	19.037,727
142.	Vállalatok és egyletek adója.....	1.800,000
143.	Bányaadó	120,000

144.	Kamat- és járadékadó.....	1.700,000	
	ebben földterment.	822,801	
145.	Jövedelmi.....	120,000	
146.	Malom.....	47,852	
147.	Kereskedelmi ipar és védelmi adó . . .	399,804	
148.	Vasúti és gőzhajózási szállítási adó . . .	1.400,000	
149.	Cseléd, teke, kocsi, lóadó	200,000	
150.	Vadászat, fegyver	300,000	
151.	Késedelmi	547,000	
152.	Behajtási illeték	208,000	
153.	Adóhátralék.....	4.000,000	
154.	Szeszadó	6.200,000	
155.	Bor	2.735,000	
156.	Hús	2.034,000	
157.	Sör	1.500,000	
158.	Czukor	1.000,000	13.649,000
159.	Határvám	454,010	
160.	Bélyeg	7.393,000	
161.	Jogilleték	15.462,540	
162.	Díjak	634,070	
163.	Fémjelzés	25,852	
164.	Ut-, hid-, révvám	21,849	
165.	Dohány	28.658,634	
	kiadás 11.835,215, maradvány	16,723,419	
166.	Lotto	3.508,700	
	kiadás 2.211,821, maradvány	1.296,979	
167.	Só	13.790,710	
	kiadás 2.802,815, maradvány	10.988,695	
168.	Államjóság	6.139,896	
	kiadás 2.060,382, maradvány	4.070,514	

169.	Államerdők	7.352,980	
	kiadás 4.904,000, maradvány	2.449,000	
170.	Bányászat	11.639,081	
	kiadás 11.590,496, maradvány	48,685	
171.	Államnyomda.....	551,000	
172.	Állami épületek	40,650	
173.	Államvasut és gépgyár.....	2.763,850	
174.	Ingó államvagyon	481,135	
175.	Különfélék	363,277	
176.	Különfélék	132,738	
173.	Államvasutak, gépgyár	5.876,150	
174.	Gazdasági intézetek	70,611	
175.	Ménesgazdaság.....	2.087,619	
	kiadás 2.570,680, hiány 483,061		
			963,061
	40ezer hía	480,000	
176.	Bírságok.....	4,000	
177.	Állatgyógyintézet.....	12,500	
178.	Posta.....	5.323,500	5.007,000
	több.....		316,500
179.	Távírda.....	1.888,000	2.186,000
	hiány		298,000
180.	Révílgy.....		30,000
181.	Zálogház		193,000
182.	Bányailleték		70,000
183.	Alapok		29,260
184.	Tanulmányi alapok- éstandíjakbul . .		406,196
185.	Muzeum		11,652
186.	Zeneakadémia.....		1,000
187.	Rabtartási térítmény, fegyenczmunka .		143,000
188.	Járulékok a költségekhez		14,170

189.	Fegyintézetek.....	98,360
	bevétel.....	255,530
	kiadás.....	1.925,525
	hiány.....	1.665,005
190.	Honvédintézetek bevételei.....	63,774

B) *Rendkívüli bevételek.*

	Rendkívüli bevételek.....	5.703,770
	és pedig:	
191.	Belügyministeriumi járulék	9,114
192.	Bordézsma váltság.....	23,966
193.	Földadó hátralék.....	6,000
194.	Állami előlegek visszafizetéséből . . .	872,205
195.	A földtehermentesítési intézetnek adott előleg kamataibul.....	2.892,125
196.	Az államvagyon eladásából.....	1.865,700
197.	Pest és Győr városok ajándékából . . .	10,000

C) *Hitel- és pénztárműveleti bevételek.*

	Hitel- és pénztárműveleti bevételek.....	3,538,479
	és pedig:	
198.	A szállódezsma-váltság járadék adós- ságából.....	3.538,479
199.	Maradvány és irtványok váltsága . .	100,000
200.	Sorsolási kölcsön időközi kamatai . .	40,600
201.	Lánczhid bevétel.....	672,000
202.	Társulatok és vállalatok községi pótléka	321,360
203.	Az államkincstártuli pótlék.....	399,693

A 21.665,557 forint hiány a 76 és millió kölcsönből fog fedeztetni.

Volt tehát a hiány..... 21.665,557

A fedezet került	3.550,000
Az ország értéke apadt.....	2.445,000
196. Államvagyon eladásából.....	1.865,700
199. Maradvány és irtványok ára elköltése	100,000
Ingó államvagyon felhasználásából	480,000

Befektetések tétettek:

a) Adósság törlesztések.....	6.705,815
b) Kő- és vízi-utak.....	892,435
c) Gazdaság emelésére	200,434
d) Építések és beruházások	1.012,112
e) Vasúti kamat-pótlék	15.000,000
f) Vízi építések	3.060,000
g) Vasúti építések	1.360,000
h) Építések.....	168,000
i) Közművelődési célokra	281,000

Összesen 28.679,796

Ezzel szembevetett a hiány és értékcsökkenés 27.661,257 forint; ezen hiány azonban valódikig több volt, mert több bevételek magasabban számítottak, mint azok valaha a zárszámadások szerint jövedelmeztek. A bányászatnál a készletek ára ideális áron számított, ez maga ezen tételnél 3.700,000 forintot tett; az erdőknél a zárszámadásokat tekintve, az ideális és reális számítás közti különbség legalább 3 millió, a méntelepeknél 1 millió, mik a 27.661,000 forinthez adva, több millió valóságos hiányt és értékcsökkenést konstatál. Mind e mellett, ha a 15 millió forint vasúti garancia-pótléket valóságos befektetésnek vesszük, a hiány nem volt olyan rendkívüli, mint azt az ellenzék feltüntette, sőt maga az ügyetlen kormány is elfogadta.

A baj tehát nem annyira a kincstári hiányban rejlett, mert, ezt az ország kizárólag kincstárjegyek kibocsátása által is fedezhette volna,, de veszélyes volt a helyzet, mert a polgárok összes értéke, a rossz kormányzat, az igazságtalan és aránytalan adórendszer, a hitel hiánya következtében több száz millióval esett és félni lehetett, hogy ha ezen rendszer fölytattatik, a földérték, mely 4 év alatt már 40 százalékkal esett, még erősebben fog süllyedni.

A kormány a költségvetési vitánál igen rossz taktikát követett. Az országot, mint már félig megbukott, hitel nélküli nyavalygót tüntette fel, a baj orvosságául adóemelést és kölcsönt ajánlott, de még a tetemes adóemelés mellett sem biztosította az országot a pénzügyek rendezéséről, a hitel helyreállításáról; megtámadta, kigunyolta a földbirtokos osztályt. Ha a minister mindazt, amit elmondtak, egy önérzetes, független országgyűlésen mondja el, ha tehetetlenségöket oly világosan constatálják, mint a Bittó-ministerium tette, valódi alkotmányos, önérzetes országban 24 óráig sem maradhattak volna meg.

A nagy vita január 28-án kezdődött, a vita inkább kormányverseny, mint országos pénzügyi vita volt, kiterjedt tehát a kormányzat minden ágaira, minden kormánykövetelő, előtt csalhatlan orvosszereivel, boldogító programmjával, újat nem igen hallottunk, az ország keserveit azomban mindenik elzengte. A leghűségesebb kormányéin berek: Zsedényi Eduard és Somsich Pál, régi aulicus hívek fogaikat mutogatták és megveszszőz-a háladatlan gyermekeket, kik apjok tanácsát nem

kérték ki és a veteránokat nem kínálták meg bársony székekkel. Ghiczy pénz ügy minister 26'A millió hiányt konstatált és azt új adókkal és az utolsó kölcsön maradványaival kívánta fedezni. A megtakarításokra kijelenté, hogy azok fokozatosan eszközölhetők, magukban nem elegendők, az államjavak, a vas- és kőszénbányák eladása időt kíván, mert nincs reá vevő, ebből nem.sok lényeges hasznot vár, mert a 153 millió adósság fedezetére le vannak kötve. A kereskedelmi szerződésnél! alkudozások sok időt igényelnek, a dohány jövedelmét a dohánycsempészet megakadályozása által véli emelhetni. A bank megalkotását nehéznek tartja, az államkincstár a bankbul egyenes hasznot nem reménylhet, a bank a valuta rendezése nélkül fel nem állítható, az ország hitelének helyreállítását életszükségnek jelzi, remeg a 153 millió adóság felmondásától, kijelenti, hogy az ország a közvetett adók közt szabadon csak a hús- és borrral rendelkezik. Egyedüli mentőszerűl azom ban az adóemelést, a régi kölcsön felhasználását ajánlja, megengedi, hogy a mentségnek más útja is lehet, de figyelmezteti a házat, hogy válaszszon mihamarabb, mert bármi utón indul, hiányos lesz, az országnak nincsen vesztegetni való ideje.

B a r t h a l György: Báró Sennyey programhiánynyal vádol bennünket, voltak már eddig is fényes program m ok, de semmit sem használtak, ez tehát felesleges, a párt múltját nem védem, mert ebben csekély részt vettem és ez védelmet nem is igényel, a recriminatioik csak ártnak, mert ma a külföld pénzére vagyunk szorulva és ez hitelünket rontja.

Franciaországot óriási pénzbaj aibul csakis az adóemelés szabadította ki, rajtunk csakis ez segíthet, a párt-szenvedélyeknek a haza veszedelme előtt el kell némulni és karöltve kell a hazát megmenteni, és pedig annyival inkább, mert bajainkat részint közös tévedésnek, részint a bona fide elfogadott helyzet és a csapások okozták. A reformok életbeléptetésére a törvényhozásnak az alkalom megadatott, hogy nem valósultak, ennek nem a kormány az oka, de a párt-szenvedélyek által vezetett országgyűlés; zokon veszik a nagy központot, de nem akarják a megyei felelősséget; elösmerjük, hogy az igazságszolgáltatásnál, meghajolva a nemzetiségek előtt, hibáztunk, de nyomban követelik a szóbeliséget és közvetlenséget. A palliativ szerek, a fél rendszabályok ideje lejárt, financiai bajaink főoka a késedelem. Takarékoskodnunk kell, de csak ott, hol lehet, a pénzügyi bizottság már elment a szélső határig. A bank elodázása és a kereskedelmi szerződés, az 1867. szerződés Achilles sarka, a monarchia két részének érdekei nem ellentétesek, ennél fogva nem áll érdekünkben ezeket Ausztria megrontásával rendezni. A szerződés revideálása azom ban időhöz van kötve, abból 1877-ig milliókat nem reményihetünk. A közös hadi budgetnél megtakarításokat nem tehetünk, mert azt nem mi kezeljük. A deficit fedezetére vagy el kell fogadni tehát az adóemelést, vagy országvilág előtt el kell ismerni fizetéseképtelenségünket. Sennyey és Somsich Pál barátim az erős kormány és a rendszer reformjához kötik az adók elfogadását, a nemzet nem magának, de az országnak áldoz. Az adó nagysága eleni panasz helytelen, mert a felföldön ugyan némely

helyt sokat, az alföldön sok helyt a neveltségig keveset fizetnek. Az adó elleni panasz nemzeti szokás, 1849. végén is panaszkodtunk, hogy nem fogjuk elbírní és ime még gyarapodtunk. Földünk bámulatos termelőképességgel bír, nem félhetünk, reménylhetjük adósságaink rente alakítását. Az 1867-iki kiegyezés Európa rokonszenvét azért nyerte meg, mert bíztak ereinkben; az osztrák-magyar monarchiában! állásunknak azomban politikai követelményei is vannak, ezelőtt uraim nem térhetünk ki, ferde kinövésnek tartom a hadszervezetet, de nekünk nem szabad elmaradnunk, mert szövetségünk csak akkor birand becsesei, ha erősek leszünk, a manchesteri iskola tanait mi, európai helyzetünknel fogva nem fogadhatjuk el, ennél fogva sem a hadsereg, sem a honvédség le nem szállítható.

Bittó István miniszterelnök: A pénzügyi politikánk ellen felhozott észrevételek három szempontra vezethetők vissza.

Az első az, hogy bajaink főoka az eddigi kormányzati rendszer, minek megváltoztatására elegendő garanciát nem nyújtottunk.

Azoknak, kik a rendszer változás alatt az 1867-iki egyezményt értik, nem felelek, mert ehhez a nemzet nagyrésze ragaszkodik. A Senuecy-féle fogalmat illetőleg kijelentem, hogy közigazgatásunkat helyesnek nem tartom, elősmerem, hogy ezen és a justitia terén a reform szükséges, tagadom azomban, hogy ezen reformok a pénzügyi kibontakozást elősegítették volna, tagadom, hogy ezen semmit sem dolgoztunk volna. Egyébiránt ezen reformok a bonyodalmat most, midőn a tárgyhoz

nem illő programok mondatnak és a kormány megtámadására ürügyöt keresnek, csak nevelte volna.

A második az, hogy politikánk egyoldalú, a nemzetre csak adókat akarunk róni az adóképesség, a hitel emelése nélkül.

A hitel viszony okról jelentésünk kész, a rákfenének címzett uzsorát nem lehet kivágni, de a kereslet és kínálat közti viszonyt kell megjavítani, az ínségesekről már gondoskodtunk.

A bankkérdésben lépéseket nem tehattunk, akadályoztak ebben főleg kölcsön-viszonyaink; a kényes bankkérdés tárgyalásának első feltétele az egyensúly helyreállítása, a bank nézetünk szerint csak a valuta helyreállítása után állíthatók fel, addig pedig a kormány a magyar hitel szükségleteinek fedezéséről intézkedni fog; tagadom, hogy az adóképesség érdekében ne intézkedtünk volna, szemrehányást e tekintetben különösen a földbirtokosok nem tehetnek, midőn tudjuk, ezen osztály érdekében mennyi tétetett.

Az 500 mértföld vasút ára nagyrészt az országban maradt, a vasutak emelték a terinényárakat, a birtok értékét, fokozták a jövedelmet és ha ma az állam, mely ezen terhekért 20 millió kamatot fizet, azon kéréssel lép önök elé, hogy pénzügyei rendezését fokozott jövedelmekből segítsék és önök azt felelik, hogy csak az adóképesség emelése után fognak adózni; ez úgy hasonlít a régi nem adózunk politikához, mint tojás a tojáshoz.

Ez nem párt, de országos kérdés, én a józan takarékoságot pártolom, de minden oly politikát visszauta-

sitok, mely az állam legbecsesebb institutióit csonkítani akarja, védképességét le kívánja szerelni, Magyarország nem akar visszatérni a Zsedényi által ecsetelt korba, a nemzet többsége cultur-állam akar maradni, a közigazgatás- és igazságszolgáltatás czélszerű reformja milliókat nem fog behozni.

A harmadik az, hogy a kormányok közös költségöknél nem teljesítették kötelességöket.

A hadügynél a tetemes leszállítás, az ország védképességének meggyengítése nélkül lehetetlen, mi pedig ezt a monarchia érdekeivel összeegyeztethetőnek nem tartjuk. Európa minden állama haderejét neveli, mi azt most az ország érdekei veszélyeztetése nélkül le nem szállíthatjuk. Visszautasítom azon indokot, hogy az ország ezt nem bírja.

Az állam háztartás rendezése 1875-ben nem lévén megoldható, a kormány kettőről gondoskodott: elsősorban a baj acut jellege megfosztásáru, biztosította a megélhetést, az időt, másodsorban a vitális érdekekről. Az elsősorba tartoznak a költség vetés és adók, a másik sorba tartoznak több czélszerű intézkedések, az Austria-vali érintkezés előkészületei, az államjavak czélszerűbb kezelése, a dohánycsempészet megakadályozása, a vasutak csoportosítása, a vámszövetség revisiója, az államadósság conversiója. Mindezek azomban csak az adók megszavazása után létesíthetők.

És én részemről azt tartom, hogy ezen ország, mely az elemi csapások daczára nemcsak adót fizetett, de törlesztett, kifogja fizetni az új adókat is annyival in-

kább, mert ez országban eddig még nagyon sok ember van, ki magát eddig az adó alul kivonta.

Mindezeknél fogva kimondtam és kimondom ma is, hogyha mi földbirtokosok csak annyi adót fizetünk is, amennyit a létező alapon igazságosan fizetni tartozunk, akkor igen is rövid idő alatt az igényelt jövedelmi adó el fog enyészni és a deficit meg fog szűnni.

Megvan tehát politikánkban az öntudat, czélszerűség és logica.

Ennek ellenében felhozott a kölcsön általi fedezet, ez bátrabb a mienknél, mert a megélhetést csak egyévre biztosítja és már 1876-ban pénzügyi zavaroknak tesz ki, tessék a kettő közül választani.

Széli Kálmán: Oly rendszabályokra van szükségünk, mely a deficitet fedezi, ennél fogva a pénzügyiül-nister úr álláspontját, az adóemelést elfogadom.

Az a kérdés, van-e más mód az adókon kívül.

Bajaink egyik főoka az, hogy a beruházásoknál átléptük pénzügyi erőnk határait, kell tehát, hogy kiadásainkat mérsékeljük. A jelen költségvetés jelentékeny haladást képez, mert a kiadás az 1874-ikénél 14 millióval kevesebb, véve a nettó fedezetet, a különbség 11 millió.

Ezen költségvetés megtakarításait én* azomban kielégítőnek nem tartom és még ezenfelül sok megtakarítható a kormányzat, közigazgatás, igazságszolgáltatás terén, a lótenyésztés-intézeteknél, a közmunkánál, a vasutak csoportosítása által, az államvasutak garantiáinál, az államvagyon, az állambányáknál.

Zsedényi intentióját helyeslem, de javaslata nem

eszközölhet 4.500,000 frtot. Az erdei kiadás ma már csak 5 millió, az adó, a terhek, a nyugdíj, személyes illetmények 3 milliót meghaladnak. A bányászat active vou felvéve, miben azomban nem bízok.

A védelmi erőnek is meg van határa és azt lehetőleg pénzügyi erőnkhez kell alkalmazni.

A jelzett megtakarításokat azomban egy tollvonással valósítani nem lehet.

Az előírányzott bevételekre számítani nem lehet. Az 1875-iki számít 151 millió bevételre, tett pedig ezzel szemben 1872-ben 129-et, 1873-ban 139-et, 1877-ben 134 milliót. Én 142 milliót veszek, ezzel szemben a kiadás 176 millió, ebben fix kiadás 125, beligazgatás 42, rendkívüli 9. Ezen kereten belül Sennyey kívánsága szerint, rendezni nem lehet, 1868-ra növekedett igényeink és intézményeinknél fogva vissza nem mehetünk. Én a mostani apparátusnál kívánok jobbat és olcsóbbat, a gróf Lónyay által ajánlott 8 millió törlés azomban az igazságügy és honvédség megrontása nélkül lehetetlen.

1868-ra visszamenni nem lehet, nem pedig, mert a vasúti garancia 15 millió, az államadóssági kamatszaporulat 22.600,000 frt, midőn mi a nagy kiadásokat elrendeltük, már akkor elrendeltük a jelenlegi adóemelést, kifogom mutatni hova nyúlnak fel a jelen helyzet gyökerei.

A constatált 359 millió adósságbul befolyt 309, ebből vasutakra elköltöttünk 93—94 milliót, más beruházásokra 53 milliót, ennél ugyan többet, de a kétséges értékűeket kihagytam, honvédfelszerelésre 24 milliót, vasutaknak előlegeztünk 47 milliót, egyéb előlegekre

10 milliót, a kölcsönmaradvány készpénzben 44 millió. Ha ezen befektetések jövedelmeznének, nem volna baj, de bár a vasutakra majd 100 milliót költöttünk, 1873-ban fél millió, 1874-ben semmi jövedelmet sem. adtak, a garantizott vasutak 1 millió hijával a garantiát igény beverték.

Azt hiszem, akkor hibáztunk, saját részemet én is beismerem, midőn ezen terheket decretáltuk és fedezetéről nem gondoskodtunk, most már, ha segíteni akarunk, adó által kell a fedezetet előteremteni, ez azonban nem elég, de a felemlített kérdéseket is meg kell oldani jövedelmeink fokozására.

En is óhajtom a bank- és valutakérdés megoldását és ezt hitelügyünk „sine qua non“-jának tekintem, a kincstárnak is fog ez jövedelmezni, de korántsem annyit, amennyit Móricz Pál képzel. Nem tartom célszerűnek jelen kölcsönviszonyaink közt, az úrbéri papírosok adóemelését, nem hiszem, hogy a regáleválság 750,000 forint adótöbbletet eredményezne.

Én sürgettem a vámszövetség revisióját, a vasutak csoportosítását, az államadósságok conversióját, de nem hiszem, hogy ezek rögtön gyümölcsözdhessenek.

A rendezést problematicus alapokra fektetni nem lehet, én attul félek, hogy ha ma az adót meg nem szavazzuk, 1876-ban még nagyobb lesz a baj.

Sok történt hitelünk megrongálására, ezt szavakkal helyre nem állíthatjuk, erre tettek kellenek. Én követelem a megtakarításokat, de kívánom az adófelemelést is. Ha az ajánlott reformok gyümölcsözni fognak, könnyű lesz megszüntetni az adóemeléseket is. Én tehát

nemcsak a költségvetést, de a pénzügyminister urnák a fedezetre vonatkozó előterjesztését is elfogadom.

Báró Sennyey Pál: Váljon helyes-e a kormány politikája? erre nemmel kell felelnem, a kormány politikája a rendszer megtartása mellett aprólékos takarékoságban és adófelemelésben mutatkozik, a tisztelt kormány még a takarékoság útján sem ment el a kellő határig, a belrendezésre kellő súlyt nem fektet és azon kevés is, mit kilátásba helyezett, az idő rövidsége miatt nem léphet életbe.

Az én nézetem pedig az, hogy ha bár a pénzügyi nehézségek dominálják is a helyzetet, a megoldás főkulcsa az administate rendezésében fekszik.

Bajainkbul csak három eszköz combinált működése szabadíthat ki. Az első: kormányrendszerünk megváltoztatása, a második: adóképességünkhöz mért adóemelés, a harmadik: adóképességünk emelése. Egyszóval nagyszabású politika. A ministerium politikája egyoldalú és habozó, főszlyt az adóemelésre fektet és tervét az actio közepén változtatja meg.

A kormányrendszer megváltoztatása alatt én nem a közjogi alapot értem, melyben én nemzeti létünk főgarantiáját látom és mihez az ország is feltétlenül ragaszkodik, épen úgy ragaszkodom a parlamentarizmushoz is, mi kérdés tárgya nem is lehet.

Nehéz a helyzet, de a kibontakozás nem lehetetlen, de csakis egyedül alkotmányos utón érhető el.

Számos reformokra van szükségünk, 10 hónapos országgyűléssel a kormány feladata nem teljesíthető, czélszerű lenne a képviselők számának leszállítása, a

napidíjak megszüntetése vagy szabályozása, az országgyűlés tartamának 5 évre emelése, a felsőház reformja történelmi, vagyoni és értelmiség alapján, a házszabályok átdolgozása.

Czélszerűnek tartanám a pártoknak elvi alaponi alakulását, mindezeket egy erős, öntudatos kormány alatt elérhetőnek tartom, a viszonyokat komolynak tartom, de nem kétségbeejtőnek. Viszonyaink a túlhajtás következményei, költöttünk luxus költségekre is.

Teremtettünk rossz törvény hatósági rendszert, közsegeink feladatuknak nem felelnek meg, előkészület nélkül megszüntettük az uzoratorvényt, kereskedelmi törvény hiányában népünket a szédelgőknek áldozatul dobtuk.

Es ha van még ma személyes vagyonsbiztonság az országban, mit elősmerek, ezt népünk jogérzetének köszönhetjük.

Nagy feladata jutott nemzetünknek, mely Európa nemzetei közt elszigetelve áll és ezt csak úgy teljesíthetjük, ha tiszteljük a nemzetiségek, felekezetek jogait, de nem szabad túrnunk, hogy az állam érdeke és jogai megsértessenek. Szegények vagyunk szellemi, mint anyagi tekintetben, a hivatalnokokra tehát többféle működési kört kell ruháznia

A. megyei tisztviselők kinevezését czélszerűbbnek tartom a választásnál.

Szükségesnek tartom némely ministeriumok egyesítését, egyszerűsítendőnek tartom a dívó dicasteriális eljárást.

Ezen elvek megállapítása után következő eljárást

tartanék czélszerűnek: számításba vétetnének a biztos államjövödelmek, ebből leszámíttatnának a változás alá nem eshető fix tételek, az ezek levonása után felmaradt többletkez arány ittatnának kiadásaink, ezek alapján állapíttatnának meg a kiadások és ha a mellözhetnének ezáltal nem fedeztetnének, ez esetben hivatnék fel a nemzet nagyobb áldozatokra.

Kicsiny lenne a keret, le kellene szállítanunk az állam irányábani követeléseinket, de ezt a nemzet exportiv ereje kipótolná.

Az igazságszolgáltatást kívánnám, hogy a nemzet egyszeri! szokásaihoz idomíttatnék, kívánom e téren is a decentralísatiót. Elmaradhatlan a védelmi erónéli megtakarítás, a védképesség megingatása nélkül.

A jövödelem fokozását illetőleg én azt hiszem, hogy némely új adók behozatala és némely régiek emelése elkeríllhetlen. A kormány amilyen félénk és habozó a reformokban, épen oly túl merész az adóemelésben, az emelés nagyrészt ismét azok vállaira fog nehezedeni, kik a direct adók terheit viselik, kik oly magas arányban adóznak, mint Európában másutt sehol, ennélfogva tartok tüle, hogy az adóhátralékok szaporodni fognak és ezek súlya is a pontos adófízetőkre fog nehezedeni és ha a jelenlegi utat fogjuk követni, 1877-ben ismét vagy újabb adókat fog kelleni kivetni, vagy újabb adósságokat fogunk csinálni: ennélfogva bár az adósságcsinálásnak ellensége vagyok, az adóemelésnél szívesebben elfogadnám azt, hogy adeficit fedezésére a kölcsön-maradványbul nagyobb összeg fordíttassék.

Az államjavak eladására elfogadom a pénzügyi bizottság javaslatát, ennek ára az adósság törlesztésére lenne fordítandó; elfogadom Zsedényi barátom javaslatát a bányákra, vasművekre és erdőségekre és ha ezek eladhatók nem lennének, véget kell vetni a kormány deficités gazdálkodásának. Megvagyok győződve, hogy a vasutak csoportosítása, a munkaerők szabályozása által az országnak több milliókat nyerhetünk meg.

Az államjövödelmek fokozhatók még a sókiváltások és dohány-1 ieentiák megszüntetése által; czél-szerűnek tartanám végre az államvasutak bérbeadását.

Most átmegyek adóképességünk emelésére.

Már jeleztem, hogy adóképességünket emelné a közadminisztratio, közigazgatás rendezése.

Kívánom a bankot a valuta rendezésével és ha az ország kára nélkül ez megtörténhetik, legczólszerűbbnek tartanám az osztrák bankkali egy ességet.

Kívánám a vámszövetség revisioját a vámszövetség fenntartásával.

Kívánom az uzsora, a nemzetgazdászati rákfenéje kivágását a nemzet testéből, kívánom Pesten a rak-tárak és doksok felállítását. Az államköltségvetést részletes tárgyalási alapul elfogadom.

Somsich Pál: Nem bocsátkozva a nagy politikába, maradok a pénzügyi bizottság véleményénél és tárgyalási alapul a költségvetést elfogadom.

Azt hittem, hogy az ellenzék is elfogadja, mert bizalmi kérdés csak az apropiatio, az idő pénz és nekünk most sok pénzre van szükségünk.

Nem helyeslem a pénzügyminíster úr fedezeti ter-
vét, mert csak 1875 van biztosítva, 1876 egy csomó fel-
tétel teljesítésé till függ.

Két évi politika nem czélunk, nem két évi meg-
élhetés és megvagyok győződve, hogy maga a miníster
úr is oly kormányt, mely mátul holnapra élösködik,
szánandó politikusnak és az egyensúly helyreállítására
képtelennek tartana.

Én oly kimutatást kívánok, mely kimutassa az
egyensúlynak 2—4 év alatti biztos helyreállítását, mely
a czél biztos eszközeit megjelöli, mert két évi tengő-
désért egy fillér adót sem szavazhatok meg.

Azt mondják, hogy ez lehetetlen, hogy nem lehet-
etlen megmutatta a 9-es bizottság, mely 8 hét alatt
mérleget készített, vagy talán a pénzügyminíster úr
azt állítja, hogy a 9-es jelentése csak frasis és ideális
calculus, vigyázzon, hogy valaki a szentírás szavait
reá ne olvassa: „ex ore tuo judico te.”^a

A ház a kormányt sokáig szorongatván, kikülde-
tett a 9-es bizottság és pénzügyminíster úr is bizal-
mát ehhez kötötte és mi történt tovább? Ghiczy
Kálmán ezen bizottság egyik tényezője miníster lett
és ma azt mondja, ő nem tud, nem akar programot
adni, a bizottság számai ideálisok, jelentése frasishal-
maz. Feltűnő, Ghiczy Kálmán, a pénz-ügyér kigunyolja
képviselői alkotását és nem képes teljesíteni azt, mit
mint képviselő a kormánytól követelt.

Az ellenzéknek sokan vetik szemére, hogy ellen-
kezése hitelünket rontja, én ezt nem hittem és nem
hiszem, ha valami ronthatja, ez csak a miníster azon nyi-

latkozata, melyben azt mondja, hogy programot nem adhat és két évnél hosszabb időre nem számíthat; ily nyilatkozat egy ministertől a legnagyobb testimonium paupertatis. Pulszky élczére azt jegyzem meg, hogy kurusló akkor van, midőn nincs igazi orvos.

Nekünk normal budgetre van szükségünk, ennek elkészítése azonban a kormány feladata. Én osztom ugyan a fedezetre a pénzügyi bizottság véleményét, de megkívánom toldani egy határozattal, mely a pénzügyminis-tert oly kimerítő előterjesztésre utasítsa, melyben az egyensúly helyreállításának eszközei megjelöltessek.

A pénzügyi bizottságnak a megtakarításokrul szóló nézeteit osztom, helyeslem jövedelmi szaporításait és óhajtom, hogy az ige mielőbb testté legyen. A költségvetést időkimelési tekintetből elfogadom, kívánom azonban, hogy a ministerium programra és finanzia- lis mérleg készítésére utasittassék, míg azonban meg nem győződöm az áldozat sikeréről, újabb adókhoz nem járulok.

Én hiszem, hogy pénzügyin mister urnák van kész terve és azt csakis tűnődő természeténél fogva tartja vissza, de a nemzet kívánatára be fogja terjeszteni. Én ismételve azt mondom, nem irtózom az új terhek- től, de vakon azokat nem fogom megszavazni.

G r ó f L ó n y a y Menyhért: A pénzügyi po- litikában az irányelvek iránt mindenkinek tisztába kell lenni, én ezeket régen kitűztem, ma sem mond- hatok mást, mint 1867. december 15-én, midőn az ellenzék vezérétől megkérdeztetve: „lesz-e deficit?”^a azt válaszoltam: „ez tőlünk függ.”^a

Már ezelőtt 7 évvel irányelvül a takarékoságot és adóarányosságot, a hasznos beruházásokat tűztem ki; hol lennének ma, ha ezen elvek követettek volna; midőn ezen elvekkel ellentétbe jöve, 1870. május 21-én állásomtul megváltam, megjósoltam ezen irány káros következményeit.

1870. január 1-sején, nem számítva a kölcsönkötvényt, a kincstár 36.126,703 forintrul rendelkezett, megemlítem ezt azért, mert 7 évi deficitrul beszélnek.

1872-ben a költségvetést a pénzügyi bizottság le-tárgyalta, midőn miniszterelnök lettem, javításokat kívántam tenni, a közreműködésre felszólítottam az ellenzék egyik vezérét, visszautasított. 1873-ban rendszer-változtatás mellett szólaltam fel.

A jelen aggodalmas helyzetből menekülni tőlünk függ, az eszközök következők:

1. A költségvetés készítése és tárgyalása rendszerét meg kell változtatni.

2. Normal-budgetet kell alkotni, mely a takarékoságot megállapítsa, a kiadásokat a fokozott jövedelmekből fedezze.

3. Életbe kell azonnal léptetni azokat, melyek a jólétet és adóképességet emelik.

4. Szólani fogok a sikeres rendszabályokrul:

Az országgyűlés a ministeriumnál a francia tárcza-rendszert fogadta el, Angliában is tárcza-rendszer van, de különböző, mert az angol miniszterelnök a pénzügyekre közvetlen befolyást gyakorol, sőt érte felelős is. 1848-ban ily intézkedés nem foglaltatik, 1867-ben

a tárcza-rendszer nem fejlődhetett ki, 1868-ban meg a pénzügyi érdekek bírtak túlsúlyal, 1869-ben a tárczaérdekek emelkedtek, 1870-ben már túlsúlyal bírtak.

Helytelen a parlamenti tárgyalása a költségvetésnek, hosszas a pénzügyi bizottság, hosszas a ház tárgyalási módja, a költségvetés tételeit máshol is leszálítják, de a kormány tételeit sem nem emelik, sem nem szállítják le, nálunk 1870-ben egyesek indítványára a kiadások 1.200,000 forinttal emeltettek és a bevételek leszállitattak, jövőre ki kell mondani, hogy a kormány tételei sem fel nem emelhetők, sem le nem szállíthatók. Nem csekély befolyást gyakoroltak a jelen helyzet előidőzésére a képviselőháznak a kormány teendőiben határozatok általi beavatkozása, a ministerium meghallgatása nélkül rendelte el a fiumei és még három vasutat.

Állapítsuk meg tehát a rendes költségvetést, szerintem rendes az, mely tekintve az ország adó- és áldozatképességét, tekintve a kiadások mérvét, az államháztartásban az egyensúlyt megállapítja és mert ezek jelenleg keresztül nem vihetők, meg kell határozni lépcsőzetes életbeléptetését. En részemről azt óhajtottam volna, hogy a ministerium 3 éves rendezést tervezett volna a ház elé, ez azért is czélszerű volna, mert az országgyűlés, mely eddig idejét nagyrészt a költségvetésre pazarolta, időt nyerne más fontos ügyek elintézésére.

A rendes budgetnél 3 elv irányadó:

1. A nép anyagi ereje. 2. Az államjövödelmek

csak államcélokra fordíthatók. 3. Az államozélnak legcsekélyebb költséggel! elérése.

Hiba, hogy 1867. kivételével sohasem figyeltünk arra, mi a tiszta jövedelmünk, nem figyeltünk köteles kiadásainkra, nem tekintettünk arra, mi felett rendelkezhetünk.

A pénzügyi bizottság előirányzata szerint, rendes és rendkívüli bevétel 150.965,000 forint, a változás alá nem eshető kiadási tételek a pénzügyi kezeléssel 132.696,000 forint, maradt tehát rendelkezésünkre ke-
rek számban csak $27\frac{1}{2}$ millió. A pénzügyi bizottság számításaszerint a rendes és rendkívüli kiadás 176.460,000 forint, a deficit tehát sokkal több, mint ami rendelkezésünkre marad. A múlt héten kiemelte egy szónok, hogy ugyanannyi beruházásokra fordított; teljes hitelű államban, ha a kölcsön kamatja a beruházás jövedelménél nem nagyobb, ezen eljárást lehetne követni.

De Magyarország hitele megvan ingatva, mi ezt nem tehetjük, a helyes politika azt követeli, hogy kiadásainkat főleg saját jövedelmünkből fizessük. De mily összeg erejéig?

A pénzügyi bizottság szerint a deficit 25 V_2 millió, ez következően három évig fedezhető:

1. Az országgyűlési kiadás 900,000 forint, be kell hozni a pauschalis-rendszert.

2. Horvátországnak 3 millió, a határőrségnek 4 millió fizettetik, megkímélhető 1 millió.

3. A nehézkes ministerialis számvitel reformja által megnyerhető 1 millió.

4. A pénzügyministeriumnál szigorú behajtási törvények és á. számviteli reform által megtakarítható 1 millió.

5. A közlekedési és kereskedelmi minísteriumoknál, az ut-, vám-, a parallel utaknak a megyéknek átadásával, a közmunka rendezésével s a méntelepek reformja által 2 millió.

Az igazságügyben igen sok megtakarítható czél-szerű perrendtartás és békebíróóságok által, ez tehető 3 és fél millióra.

A védelmi erőnél is történhetnek nagymérvű le-szállítások a védképesség gyengítése, a törvény meg-sértése nélkül. Az 1867: XII. tcz. azt rendeli, hogy a vámjövodelmek első sorban a közös költségekre for-dítandók, a vámok aránylag keveset, 12—16 millióig jövodelmeznek. Emeljük fel a vámokat; Amerika és Franciaország ezt tették.

Általában nagy hiba, hogy a kormány a keres-kedelmi politikára kevésbé figyelmeztet; 1873. szerint egy főre nálunk 48 kr, Olaszországban 1 frt 9 kr, Belgiumban 1 frt 85 kr, Franciaországban 2 forint a bevétel. Ha nekünk oly vámrendszerünk lenne, mint az olasz, ez jövodelmezne 11¹/₂ milliót, de ha csak 30 kr volna, tenne a szaporulat 3 milliót.

Ha a honvédség számát nem fogyasztjuk is, czél-szerű berendezéssel megkímélhetünk 2 milliót.

Ezen kívül megtakaríthatunk:

A földadót, ha 40 millióra emelve, a nagy katasz-teri munkálatot beszüntetnénk és az adót franezia módra egyenlítőnénk ki, 2 milliós nevezetes megta-

ritás reménylhető a garantírozott vasutaknál csoportosítás által.

Legyen szabad a helyzetet számokkal megvilágítani. 1868-ban tett a bevétel 117.404,000, az 1875-iki előirányzat 150.965,000, összes kiadásunk volt 111.295,000, az 1875-iki előirányzat 176.646,000, köteles kiadásaink 1868-ban 76.835,000, most 125.396,000 forint. E számok mutatják, hogy nagy megtakarításokat lehet tenni, az igaz, kultur-állam akartunk lenni, de váljon megérte-e ez ezen nagyszerű kiadást, ezen számok mutatják, hogy szakítani kell az eddigi iránynyal.

Nem akarom ismételni, hogy a magyar egyenes adó Európában legnagyobb, ennek daczára a deficit megszüntetésére az adóemelést elfogadom.

Emelni kell a közvetett adókat is, ezt akadályozza az 1867: XVI. tcz.

Azon adó, mely Magyarország részéről osztrák pénztárba folyik, 5 millió forint, csak czukor hozatik Magyarországba vasúton és gőzhajón 16 millió értékű, kivisznek 5*840,000 forint értékűt, ezen különbözet vámja 3.700,000 forint, mivel az osztrákoknak adózunk.

Az 1867: XVI. tcz. kezünket 5 évre lekötötte, ez letelt 1873. júniusban, a ministeriumnak akkor kellett volna a tárgyalást Austriával megkezdeni, ha a magyar kormány idejében intézkedik, 1876. július 1-én, ezen az utón már 5 millió többlet folyhatna be a kincstárba.

Ha a közvetett adók önálló megadóztatására szabad kezet nyerünk, egyszerűen emelhetjük jövedelmeinket; hozzuk be a métermértéket, ezáltal nyerünk a dohánynál évenként 3.306,000 forintot.

A sónál az emelésre nehezen tudnám magamat elhatározni, de mindenesetre elkellene törülni a privilegiúmok, ez és a métermérték behozatala jövedelme tenne 2.588,000 forintot.

A. földtehermentesítésnél nem fogadom el az adó-emelést, emelhető volna azomban a jövedelem másképen is. Az állam néhány év alatt 20 milliót kölcsönzött a földtehermentesítési alapnak, joggal követelhetné tehát az állam, hogy az alap a törlesztésre szánt összeget az állam-kölcsön törlesztésére fordítaná, mi évenként tenne 2.360,000 forintot.

Mikor vitessenek mindezek keresztül, arról szólni nem feladatom. A 21-es bizottságban előadott javaslataim kivihetetlennek mondattak és íme ma már több ajánltatik.

Azon pénzügyi politika, melyet aritmetikai iránynak neveznek, nem fog bennünket megmenteni, ilyen az, mely a terhet egyenesen az egyenes adók terhére rója, nem fontolva meg, hogy ebből mennyi fog a 36 millió adóhátralék nevelésére szolgálni.

En csak azon feltétel alatt szavazzom meg az egyenes adók emelését, ha a közvetettek is emeltetnek.

Mindez azomban nem elég, emelni kell az adóképességet is; nem tartom azomban azt, hogy ez nagy beruházást igényel és a nagy beruházást kerülni kell, mert az csak adó által fedezhető. Mind Anglia, mind Franciaország nagy bajba voltak és bajaikon adóemelés által segítettek.

A vagyonosodás legbiztosabb eszköze a hitel; hol uzsora uralkodik, a vagyonosodás lehetetlen. Szükséges

a vasutak csoportosítása, kereskedelmi, büntető, erdő-törvényeket kell behozni, fel kell állítani a rendőrséget, Erdélyben szabályozni kell a tagosítást.

Sennyey Pál barátom nézeteit a parlamentről osztom, meg kell változtatni a tanácskozási rendet, a képviselő választási szabályokat, foganatosítani kell a felsőház reformját, a megyei tisztviselőket a kormány által kívánom neveztetni.

A törvényhozás jelen rendszere mellett azonban csak akkor reményihetünk, ha a két nagy párt lemondva a közjogi vitákrul, és ha kell módosítva az ellentétes nézeteket, közös erővel igyekeznek az államot súlyos helyzetéből kimenteni.

Mindenek előtt szükséges egy erős kormány; egy ily kormánynak én megadnám az apropriatiót három évre, megadnám az új adókat, megengedném, hogy a részleteket minister! rendeletekkel hajthassa végre, felhatalmaznám, hogy a közigazgatás és igazságszolgáltatás terén a szükséges intézkedéseket az országgyűlés utólagos jóváhagyása mellett megtehesse. En tudom, hogy ez nem tetszik, én azonban mindig a szabadság hive voltam, ma ajánlom ezen eljárást, mert már félszeg rendszabályok bajainkból nem segíthetnek ki.

Z s e d é n y i Ede. Tisztelt ház! Olyan status-theoria nincs, melynek alkalmazása az egész világon czélszerű lenne; a centralisták az ősmegyei szerkezetet már kezdetben elakarták törölni, Kossuth azonban nem engedett és a provisorium alatt is Magyarországot nem a centralisták, de a megyei emberek óvták meg. Midőn azonban 1867-ben az 1848-iki törvények

életbe léptek, az akkori ministerium már a felelős ministeriumot a helyhatósági rendszerrel összeférhetti ennek tartotta és hoztak oly megerendezést, mely az önkormányzatot tetteleg megsemmisítette, helyébe épen azon bureaucraticus rendszer lépett, mely a minister! felelősséget megsemmisítette és hazánkat erkölcsileg és anyagilag tönkre tette és ez azt eredményezte, hogy nemzetünk most már csontmeredségben, marasmusban fekszik, csodálatos, hogy nem okultak a provisorium bureaucrátiáján, de megtartották azon közigazgatási rendszert, melynek csak irodai és utazási költségeire annyit adtunk ki, mint amennyibe a törvényhatóságok összes költségei kerültek. És pedig ezekből kiadtunk a pénzügyministeriumra 1.600,000, a közlekedésire 950,000, az igazságügyre 867,000, a kereskedelmire 395,000 forintot, maga a honvédelem már 9000-re vitte.

Nemzeti életünket ennél nagyobb csapás 800 esztendő alatt alig érte, mert discredítálta a páriámén - tarismust 1868-ban, midőn a pénzügyi bizottságban az osztrák budget hasonmása ellen tiltakoztam, azt felelték, kímélnünk kell némely maradványokat.

Nem a jelen ministeriumot vádolom, melynek a kibontakozásra nem volt ideje, hanem keresem a hibát a közigazgatási rendszerben. A ministeriumnak most két feladata van: megtakarításokat eszközölni a reformok behozataláig és a reformokat behozni mihamarább. A ház a ministeriumot már 1873-ban utasította, hogy a rendes szükségletnél hiány megszüntetésére javaslatot adjon be, amint is a 8 millió hiány a ház-, a jövedelmi, a személykereseti, a bélyeg- és illeték-adók

emelése által 3.717,000 forintra szállott le. De már 1874- ben a hiány ismét 7.772,000 forintra emelkedett, mert hasztalan kiadásokra milliókat pazaroltak el és 1875- ben a rendes hiány és a rendkívüli 21 millió.

Az egyensúly helyreállítása azon alap, mely nélkül nem boldogulhatunk; a ministerium azt hiszi, hogy az új adók a deficit megszüntetésére fognak szolgálni, ezt kereken tagadom, ha a ministerium nem szakít eddigi pénzügyi eljárásával, fel nem hagy oly vállalatokkal, melyek a haza vérét pióczaként szívják, az új adók milliói épen úgy elvesznek a nagy hatalmi budget Örvényében, mint elvesztek a régi adóemelések.

A tisztelt ház engedőimével be fogom bizonyítani, hogy ha a ministerium a költségvetést kellő szigorral át fogná vizsgálni, a deficitet megszüntethetné.

Az államvasutak kiadási előirányzata 5.436,000, a bruttó bevétel 8.100,000, a nettó papiroson 2.664,000, de csak papiroson, mert az 1873-ban előirányzott 3.329,000 forintból csak 1.198,000 forint folyt be. 1874-ben pedig egy krajczár sem szállított az állampénztárba. Nem valódi bizonyítéka-e ez annak, hogy a költségek az előirányzatot mindig túlszárnyalják; hogy csak egy példát említsek, a külhivatalok irodai és utazási költségei 558,105 frtba számítottak, tehát 1 mértföldre esik 4290 forint. A gépgyárra előirányoztatok 540,000 forint, csakhogy a kiadást készpénzzel fizetik, midőn a jövedelmet kerestem, azt mondták, a készletben fekszik.

Az államerdők bevétele 7.502,980, kiadás 5.101,000, a nettó 2.401,000, csakhogy 1873-ban az előirányzott

4.764,000, a zárszámadások szerint csak 528,700 forint jött be, ehhez adva a terménynövekedést, volt a jövedelem csak 1.055,000 forint. A bányák jövedelme 1873-ban 14,000 forinttal szerepelt, a tényleges kezelés szerint a veszteség 2.390,000, mely nagyobb leend, ha a 11 millióba felvett készlet ezen az áron értékesíthető nem lesz. Az államménesek hiányára 782,000 vétetett fel, bár 1873-ban ez az 55,000 holdas birtokon 1.313,000 forint volt.

Elvárom a ministeriumtul, hogy a kiadásokat a rendes jövedelmekkel fedezze; a kérdés megoldásához tehát azonnal hozzá kell fognunk, oly költségeknek leszállítása által, melyek remény nélkül némely vállalatokra elpazarolhatnak; örökös fallacia vesztett milliók után újabb miliókkal futni, ez tönkre tett már több egyént és államot. Magyarország a keleti vasútnak adott 4 milliója után hiába futott 17 milliójával. Általában fel kell hagynunk az állami üzletekkel; miután vesztegetni való időnk nincs, a tisztelt ház elé következő indítványt terjesztek: „A képviselőház a pénzügyi bizottságot oda utasítja, hogy az 1875-iki költségvetést a ministeriummal együtt újjólag vizsgálja át és a beadandó költségvetésben az egyensúlyt állítsa helyre?”⁴

Máriássy Béla: Nem helyeselhetem Pulszky Ferencz urnák a magyar nemzet áldozatkészségéről tett nyilatkozatát, mert mi 50 milliót haladó adósságot vállaltunk el, illetményünkön felül 80,000 honvédet tartunk, ez nem zab, de még tiszta búzánál is több.

Nem tartom pártkérdésnek a költségvetést ma, mert hitelviszonyaink oly nyomorultak, hogy a miniszterek háznak a kölcsönökért Európában, maga a miniszter! javaslat a tehetetlenség pregnáns nyilatkozata, mely az ország tehetetlenségét kidomborítja.

A miniszter úr ugyanis az ország szükségletét részint kölcsönrel, részint új adókkal akarja fizetni, miből minden holdra 17 kr új adótöbblet jut; ez pedig a birtok megtámadása akkor, midőn a régieket is alig bírjuk fizetni.

Tehát ez nem párt, de cardinális létkérdés, e helyzetben hazafi az, ki a pártellenszenvet félretéve, kezet nyújt az ország megmentésére.

A válságot constatálja a pénzügyi bizottság eljárása, bizonyítja a 36 millió defícit, mely áll 15 millió kamat, 15 millió vasúti garancia pótlékból, 27a millió igazságügyi, 37₂ millió honvédségi költségemelésből.

Mindezeket időnkint ajánlották a pénzügyminiszterek, támogatták a pénzügyi bizottságok.

En a válságra nézve nem osztom a minisztérium nézetét és azt hiszem, hogy az ország valódi szükségletét sajátjából is tudja fedezni. Rosszalom kell tehát a ministerium politikáját már azért is, mert bennünket, mint bankrothtokat állított a világ elé, mi azért is veszélyes, mert a hitelre szükségünk van.

A válság okaira nem fogadhatom el a szélsőbalnézetét, kik a bajok főokának a kiegyezést tekintik.

Tisztelt ház! Én az 1867-iki kiegyezést nem tartom fényes békekötésnek, sőt elismerem, hogy ez drága

birtok-egyesség volt, az országra nagy terheket rótt, de ugyanakkor azon szerződésben a terhek correctiváját is behelyezték.

Mert mi elfogadtunk 30 millió kamat-terhet, hogy kellett-e vagy nem és miért kellett, azt ma nem akarom elemezni, de ugyanakkor a ministeriumnak plain ponvoir adatott pénzügyeink rendezésére. Midőn az osztrák ministerium a közös adósság kamatait 20 perczenttel megadóztatta, évi 6 milliót megnyerhettünk volna, mert ezáltal értékek egy csöddel esvén, a magyar pénzügyminister ügyes pénzművelettel ezen adósságokat egy ötöddel olcsóbban beválthatta volna. Tudhatta volna a magyar minister azt is, hogy a vasutak kezdetben a garantiát nem fedezik.

Tisztelt ház! En nagy bajnak tartom, hogy adósságunk 270 millió és a kamat 70 millióhoz közeleg, hanem van ennél nagyobb bajunk is, az, hogy két év alatt az ingó és ingatlan értéke majd két milliárddal csökkent, nekünk pénzügyi kezelésünk majd annyiba került, mint a francziáknak Sedán, aki az értékcsökkenésben kétkedik, nézze meg a birtokárveréseket és ha ezen a jelenlegi költségvetés által nem segítünk, az esés még rohanni fog.

Ezen állapoton segíteni kell, a hazának meg kell az egyeseket menteni, hogy az egyesek a hazát fenntarthassák.

Ezen csak egy jó budget segíthet, a jelen budget valótlan, aránytalan, eszélytelen és pazar.

Valótlan, mert az államuradalmak jövedelme 4.300,000 forintra számíttatik és tesz 1.800,000 forintot;

valótlan, mert a bányák 14,000 forint jövedelemre bíró rányomtatnak és 1873-ban ezen előirányzat daczára a zárszámadások 2.300,000 forint hiányt mutattak ki. Valótlan, mert a vas értéke ideális árakban a mostaniánál drágábban számítatik, mely is 3.400,000 forint jövedelmi ábrándot képez.

Nem fogadom el, mert világos nettó budgetet kívánok, melyből a teher nagyságát, a kezelés minőségét mindenki megláthassa.

Nem fogadom el, mert az adózási rendszert nem helyeslem, ezen rossz adórendszert mi Austriától vettük át, ez viszonyainknak nem felel meg. Ezen rendszer az egyenes adókra támaszkodik. Én a közvetett adórendszert többre becsülöm, mert ez abból vesz, ami van és akkor vesz, midőn van és kiveszi az adót a meglevő pénz-, illetőleg jövedelemből; a fogyasztási adóknál pedig önkéntes, mert nagyrészt mellőzhető fényüzési cikkekétül fizettetik, inig az egyenes adót fizetni kell, ha nincs is jövedelem, sőt fizetni kell magából a tőkéből is.

Nem fogadom el, mert pazar, pár év előtt kimutattam, hogy 22,000 bíránk és hivatalnokunk volt és ma sokkal több van, $2\frac{2}{3}$ millióval többet költünk pedig azért, mert megyéket és egyéneket engedelmességükért meg kellett jutalmazni. Fékezni kell tehát mindenütt a pazarlást és azt hiszem, hogyha a központi kormányzatot és általában a személyzetet megrostálnánk, több millió hullna ki.

Nem fogadom el, mert nagy az előirányzott deficit, és pedig nem 25, de 35 millió, mert én nem

tartom biztos jövedelemnek sem az adó-, sem a bérhátralékot, mert a folyót is nehéz fizetni, e két hátralék maga 5,800,000 forint, veszedelmes ez, mert már eddigi kamattöbbletünk is 15 millió forint. Ez nagyrészt külföldre megy, mennél több pénzt viszünk ki, az országban annál kevesebb marad, és ha a jelenlegi virtuozitással haladunk, végre is a tőkéből fog kelleni a kamatokat fizetni, vagyis miután a tőke megtámasztását csak eszeveszett francia követheti, megtakarításokat kell tenni.

Megtakarítani nem lehet a kamatoknál, nem a hadseregnél, de igen is kell és lehet az adminisztrációnál, igazságszolgáltatásnál és másoknál.

Veszélyes a deficit azért is, mert az állam 8—10 perczent kamatot adva, a kényelmetlenebb magánkölcsonöknél már valóságos nagy uzorát követelnek.

Nem fogadom el, mert veszélyes az ország hitelére. Tisztelt ház, Magyarországra az önálló bank életkérdés, ez idegen pénzen felállítható, mert 9 perczentet jövedelmez, tehát négygyei többet, mint bármi más európai vállalat. Az idegen pénz azonban bizalmat szükségei és ez mindaddig nem lesz, míg deficitünk lesz, míg a corruptió szelleme uralkodni fog.

Nem fogadhatom el, mert erre biztos tervem van, bár a politika-akadémia tagja nem vagyok.

Az egyensúly helyreállítására 4 szükséges:

1. Az államvagyon jövedelmének emelése.
2. Megtakarítások a kiadásoknál.
3. Az adósságoknál új czélszerű művelet.
4. Új adók.

A bányák jövedelme 2.600,000 forintra emelhető, mert a vas- és kőszénbányákból kiemelhető 10 millió mázsa, ez 10 krajczárjával 1 millió nettó hasznot ad. A beruházott tőke kamatja 400,000 forint, a hasznot nem hajtó bányákba], melyek közt Diós-Győr is szerepel, kiárulható 1.200,000 forint. A miniszterelnökségből törölhető 150,000 forint. A kereskedelmi és közlekedési miniszterium egyesítéséből 100,000 forint. Az országgyűlési költségekből 150,000 forint. Megnyerhetnénk ezt az időpazarlás megkímélése által is. A miniszteriumi személyzet leszállítása által 350,000 forint. A vasutak csoportosítása által 250,000 forint. A pénzügyőrség kerül 2.500,000 forintba, megkímélhető 600,000 forint az üzlet veszélyeztetése nélkül.

Az államuradalmaknál a kezelési és államügyi redüctióval 651,000 forint, ez bérrendszer mellett felesleges.

A pénzügyigazgatóságoknál 25 perzent. 600,000 forint a méntelepeknél, akár az állomány redüctiója, akár részletes magánkezelés által. A honvédség 10 százalékkal leszállítható, mert így is 144,000 veresnadrágosunk lesz, tehát a szabályos kötelezettségnél 64,000-rel több.

A kataszter 2.500,000 forint, rendkívüli 700,000 forint, rendszerváltoztatás által megkímélhető 2.500,000 forint, nem látom át, miért dobjunk ki 2½ millió forintot.

A kőutak kiadása 3.000,000 forint, ha ebből $\frac{1}{6}$ -dot marhahajrássá alakítunk, mely követ és kavicsot nem kíván, megkímélhetünk 500,000 forintot.

A rabtartási költségeknél megkímélhető 250,000 forint, ha a költségek az elfogatásnál biztosíthatnak.

Átmegegyezések most beszédemnek nem legkedvezőbb részére, miből 17.600,000 forintot reményiek kihozhatni:

1. Elfogadom a pénzügyér úr szállítási és adójavaslatait, 5.000,000 forint.

2. Ajánlom a dohányadó emelését következőleg: 5.400,000 forint.

Magyarország fogyaszt 540 millió db szivart, ha a szivar árát csak 1 krral emeljük, kijön az előírányzott összeg és ez nem teher, mert a szivar nélkülözhető fényüzési cikk, nem gátolja ezt a kereskedelmi szerződés sem, mert ez nem az árát, de csak a monopóliumot állapítja meg, az osztrák behozataltól felni nem lehet, mert a fogyasztó nagyrésze kis fogyasztó, a trafikba van utalva/

3. A só, bor, hús adó jogilletékek 54 millió forintot jövedelmeznek, mik 10 perccel emeltetnének, mi behozna 5.400,000 forintot, ez egyszerűen kimondva nagy dolog, valósággal azonban csekélység, mert 1 font sóra fél krajczár esik és könnyebben elűrhető, mint egy hold föld után 17 krajczár.

Behozandónak tartanám a katonaváltságot, a katonaság sokba kerül, miért ne értékesítenénk jövedelmeinket e czímen, ezt úgyis a gazdagok vagy üzletemberei fizetnék, kik áldozhatnak.

Más államban a távollévők absentista adót fizetnek, ez jogos adó, mert a távollévő a fogyasztás alól kicsúszik, ez fékezne a bécsi mániát.

Végre tisztelt ház, az állam jogai értékesítéséből bevehető volna 6.600,000 forint.

A bankjegy-kibocsájtási jog bizton számítható 50 millió forintra, vagyis 3 millió forint évi jövedelemre, miután ezért Austriának 80 millió forintot kölcsönöztek kamat nélkül. Azt pedig, hogy Magyarországon bankot felállítani nem lehet, csak Austria szolgálai mondják, kik a crisist nem akarják megszüntetni.

Az 1867., 1871—72-iki kölcsönöknek törlesztése 1.900,000 forint, mit megkímélhetnénk, ha azt járadéki adóssággá változtatnánk át, erre magam is tudnék egyéneket, kik ezt eszközölnék.

17 millió forint közös activa illetőségről is beszélnek, ennek kamatja 850,000 forint, azt mondták, hogy ez nincs meg, de nekünk Austriával leszámolásunk van, tehát betudható lenne.

45 millió forint adóhátralékunk van, ennek kamatja 2 perccenttel emelhető, tekintve a pénzviszonyokat.

Ennélfogva miután én ezen budgetet veszélyes és károsnak tartom, elvi alapjánál fogva mindig elleneztem, a tárgyalás alapjául tehát most sem fogadom el, mert minek alapja rossz, abbul jót csinálni lehetetlen.

Simon y i Ernő: Somsich Pál azt mondá, hogy ő az országnak szavazza meg a költségvetést; míg Önök mindent megszavaznak, ne várjanak a kormánytól más politikát, a kormány kinevezése a korona kizárólagos joga, az országgyűlés ereje abban fekszik, hogy a pénzes zsacskó kezében van és abbul

mindenkinek, amennyit akar, annyit ad. Angliában'10 ministerium közül 9 a költségvetésnél bukik meg és azért még sincs zavar. Somsich Pál a ministeriumtul programúit kér, de ő két évvel nem elégszik meg, mi sem, mert ez a külföld előtt hitelünket elrontaná; ha azt mondaná a pénzügyér úr, hogy az egyensúlyt 10 év alatt állítaná helyre, ez nem ártana, mert tudnák, mit akarunk, de ő azt mondja, megélek 26 millió forint adó és a kölcsönből, 2 év múlva azonban mi történik? ... ez nem programm, de semmi, mit pártolni nem lehet.

A 21-es bizottság egy programot készített, errül kell nyilatkozni: elfogadja-e vagy nem; Somsich úr a programra akarja a miniatert kényszeríteni, ez Mo-liére „le medecin malgre lui^a vigjátékára emlékeztet.

Sennyey Pál képviselő úr sok szépet mondott, de ő az orvoslást a közigazgatás reformjában látja, ezt nem fogadhatom el, beleütközik minduntalan a kereskedelmi szerződésbe, a közjogi alapba, melyen Sennyey semmit sem akar változtatni.

A mi bajainkat pénzügyi politikával orvosolni nem lehet, mi rajtunk csak nagyszabású politika segíthet.

Országos kívánat a bankkérdés megoldása, errül ellenzéki korában szép beszédeket mondott, ma remeg az első lépést megtenni.

Pénzügyminister úr midenre azt mondja, nem lehetetlen, de nehéz, sok időbe kerül, igaz, minden finaczművelet nehezen megy, időbe is kerül, épen azért kell megkezdeni.

Sennyeynek a pártokruli nyilatkozatát helyeslem, főbajunk az, hogy nem tudják, hol kezdődik a hazafi, hol a párt, sokan a pártot a haza fölé helyezik, én biztosítom a miniszter!, hogy pártjában nincs 50, ki politikájukkal meg van elégedve, de azért pártérdekből mindent megszavaznak.

Ha önök a kormány politikájával megvannak elégedve, támogassák, de ha nincsenek, a hazát ne árulják el a pártért.

Sennyey nincs megelégedve a képviselők számával és díjazásával. Az országgyűlés, a nemzet bizottsága, mennél nagyobb a bizottság, annál liberálisabb az intézmény, nálam nem a szám a fő, de a függetlenség; Sennyey a képviselőket a gazdagabbakból kívánja, én óhajtom, hogy mindenki lehessen és anyagilag biztosítva legyen, a képviselő a polgárok egyetemének szolgál, túl van halmozva munkával, az anyagi bajoktól tehát mentek kell lenni.

Sennyey az intézmények, a kormány felett éles kritikát mond, Zsedényi dicséri a muncipiumokat, igazat adok, de bírói jogosultságukat nem ismerem el, mert mindent megszavaztak.

Pulszky azt mondja, nem tudtuk, hogy deficitben vagyunk, ha akarja, tudhatta volna, mert a pénzügyi bizottság tagja volt és 1870-ben már mi megmondtuk.

Azt kérde: mi lesz, ha a költségvetést meg nem szavazzuk? semmi egyéb, mint mások fognak ülni a bársonyszékben, a doficzitet mentegeti és helyesli, hogy a 4 perczentes jövedelmű befektetést 10 perczentes kölcsönnel fedezzük, logikája hasonló ahhoz: „így magyarázható jóra, hogy Peleskén nincsen óra.“

A költségvetéskor a ministerium öszpolitikája meg-támadható, de ez nem sok időt igényel, ha csak fel nem említem a színházépítést és a vallásügyi minis-ter által az egyetemi könyvtárra rakott aranyos pap-rika-tartókat.

A minis-terelnök úr, mint egy új Atlas, vállalko-zott roskadozó pénzügyünk fenntartására és 8 hónapi eredménye óriási, beszédében nagy megtakarításokrul beszél. Ghiczy már az egyensulyrul hallgat, 13—15 millió új adót és kölcsönt kér a két évi megélhetésre, a deficizet 25 millióra számítja, igen könnyű lesz tehát a 70 millió kölcsönbül két évig megélni.

Pénzügyminis-ter úr azt mondta, hogy ő, mint or-vos a beteg ágyához akkor hivatott, midőn a beteg-ség veszélyes volt.

És hogyan felelt meg?

Én azt mondom, hogy ha abajveszélyes, consiliu-mot tarthatunk, meg kell bírálnunk az orvost és gyógy-szereit, a legerősebb szerül nem szabad visszaretten-nünk és éppen nem késhetünk, mert hitelünk minden forrásai kifogynak, ha hetekig, hónapokig késedelmes-kedünk.

A ministerium azt mondta, hogy csak két minis-teriumnál, a cultus- és honvédelemnél nem vonhatott le, és a bizottság éppen e kettőnél törült 1.870,000 forintot, elmondta, hogy -a fix kiadásokon felüli ma-radvány 23 millió, nem lehet törülni és a bizottság törült 8 milliót; bátran elmondhatjuk tehát, hogy nem takarékoskodott.

A minis-ter úgy látta, hogy elődei pióczázták a

beteget, általános kimerültségben szenved, a betegség krónikus, a deficit számszerint 25.495,600 forint.

Én úgy találom, nem 25, de 35 millió; fedezetére számításba nem vehető, tekintve a múltat, sem az adó, sem a bérhátralék $5\frac{1}{2}$ millió.

Számadását nem értem, mert 1873-ra előirányozva volt $33\frac{1}{2}$ millió és elnyelte a $76V_2$ millió kölcsönt. Hát váljon ez idén 25-tel fedezhetünk-e 25-tőt, nem tudom. A minister úr véli ezt fedezni 13 millió új adójával és a kölcsönmaradvánnyal.

Az új adóban kétkedem, megbirja-e az ország, csak azt mondom, hogy a direkt adó általi fedezet a legrosszabb, mert azt mindenki fizeti, az indirectet fizeti, aki akarja. Pénzügyminister úr azt mondja, az ország megfogja bírni; igaz, az ember sokat megbir, hallottam, hogy az akasztást is megbirják, mert meg kellett.

Bátor vagyok minister urat Gladston volt angol minister nyilatkozatára figyelmeztetni: „Midőn a kormány kiadásairul szólunk, nem szabad elfelejtenünk, hogy nagyrészt oly pénzről van szó, amely nagyrészt a nép szerzeményéből vonatik el, amelyből életszükségét fedezi, nem mondom kényelmét, de első szükségait, u. m.: élelmet, ruházatot, szállást, fűtést stb.“ Ezt mondta azon ország pénzügyministere, melyben a jövedelmi adó háború idején $2\frac{8}{10}$ százalék volt.

Méltóztassanak megengedni, hogy Magyarországbán az adó 80, Olaszországban 50, Poroszországban 38, Franciaországban 25, Oroszországban 20, Angliában 15. Méltóztassék figyelembe venni, hogy midőn adóban

13 milliót egyesektől elvesz, ugyanannyi tőkealaptul fosztja meg az országot.

Forrásai egyike az adóbehajtás, ez nem egyéb, mint az adóztatás fokozása. A catasztertül több milliót vár, tehát ez nem az adó arányosítása, de fokozása.

Sajnálatos, hogy a ministerium és különösen a pénzügyminister bizalmatlan a nép iránt. A nép nem űzet, mert nincs pénze és nem is lehet, mert 200 millió van forgalomban és adóban ugyanannyit fizetünk; e baj csak a bank által orvosolható és e tárgyban minister úr még egy lépést sem tett.

A közös activákat mithosznak tartom, ebbül és a keleti vasút prioritásaikul minister úr keveset fog zsebre rakni. Minister úr azt mondja, hogy a 153 millió kölcsön nagyon bántja, de miért kötötte meg a másik felét, midőn kedvezőbb kölcsönnel kínálták.

Minister úr a baj gyökeres orvoslására sohasem mutatott, de folytonosan moschussal tart bennünket.

Takarítani korlátlanul nein lehet, a ministeriumok központi költsége 3 millió, ebbül nem lehet 25-töt fedezni. De lehetne megtakarítani a hadseregnél és kamatoknál, vesse közbe magát a ministerium és győzze meg ő Felségét a hadsereg leszállítása mellőzhetlenségéről. A quottát nem tagadhatjuk meg, ezt revideálni kell, fizessük magunk a kamatokat, adóztassuk meg magunk, ezáltal 6 millió, osztrák zsebből magyárba jó.

Ott vannak a vámok, miért nem mondta fel a kormány a szerződést. Az állam a legrosszabb gazda, pénzügyi operatiót kell tenni a sóval, dohánynyal és

birtokaival, elfogadom az ajánlt luxus-adókat, ajánlom a színház- és mulattság-jegyek adóját, ha ez elég nem volna, hozzuk be a gazdagokra a fokozatos adókat.

Rendezni kell a keleti vasut-ügyet.

Mindenekelőtt ki kell mondani, hogy a ministeri szerződés csak az országgyűlés megerősítése után jó g-
 érvényes, el kell törölni a hosszú tartalmú bérleteket. Közmunkát ne legyen szabad, csak nyilvános verseny útján kiadni. Az igazságügyminister felesleges, ezt meg kell szüntetni. Meg kell szüntetni az uzsorát, a hivatalnokok 5 perczent adó helyett fizessenek 10-et, közölni kell az adóhátralékosokat, meg kell adóztatni a 110 mértföld déli vasutat, mely semmi adót sem fizet. Mindenek előtt fel kell világosítani ő Felségét az ország helyzetéről.

Mindezeknél fogva tárgyalási alapul nem fogadom el.

Tisza Kálmán: Tisztelt ház! tekintve a helyzetet, nem akartam recriminálni, nem hagyhatom azoiban a közgazdaszat! minister úr beszédét észrevétel nélkül.

Minister úr azt igyekezett bebizonyítani, hogy a misterium nem oka semminek, hanem oka mindennek a képviselőház.

Én ebben a parlamentáris kormányzat nem értését és nagy méltánytalanságot látok, mert bármi történéjk, elsősorban a mulasztásért a felelősség a misteriumot terheli, ő tartozik a dolgokat legjobban ismerni, kötelessége a károst megakadályozni, a jót keresztülvinni és ha ezt nem teheti, hivatalátul meg kell válni.

A minister úr azon állítását, hogy az ország a történekekért nem a ministeriumot, de az országgyűlést okozza, valóban csodálatos nyilatkozat, mert ha az országban a parlamentarizmus elvesz, akkor Magyarországon minden lehet, de alkotmányosság nem lehet.

De méltatlan is a többség iránt, mert a többség mindenütt követi a kebeléből alakult kormányt és ezen bizalomért a kormány a többséget meg nem róhatja.

Beszéde másik részében ellenséges indulatot akar támasztani az ország egyik részében a másik ellen és mert a felföld nagyrésze nem magyar, az alföld nagyobb része pedig magyar, azt mondja, hogy az idegenek fizetik a nagy adót, a magyarok pedig nem fizetik a kis adót, ezáltal a minister úr egyszersmind utasítja a katasztert, hol kell emelni és hol leszállítani. Ügyes kortesfogás-e ez, nem tudom, de, hogy nem hazafias eljárás, azt tudom.

Most indokolni fogom, miért nem fogadom el a költségvetést, előre is kijelentem, hogy bajaink orvoslása komoly megfontolást, komoly munkát igényel.

Megkívánom továbbá jegyezni, hogy a rossz helyzetnek nem épen a jelen kormányférfiak okai, de kivételt nem tehetek, mert 1867. óta a kormányok lánczolatos politikája ugyanegy volt.

Elösmerem, hogy rendszeres viszonyok közt a költségvetés, sőt még az apropiatio megtagadása sem feltétlenül szükséges a kormány megbuktatására. Én azt hiszem tisztelt ház, hogy nem, nálunk a kormány

dicasteriális és nem padamentális, mert a parlamenti viszonyokkal ellentétes az, hogy a bukott minister utóda hátamegett foglal helyet, máshol is lejárja magát a minister, de megifjodik és kormányképes lesz az ellenzékben.

Mutatja ezt a Barthal minister által felhozott okok, hogy a ház szavazott meg és törült költségeket és határozatokkal utasította a ministeriumot, váljon helyesek voltak-e ezen határozatok, nem vitatom, de ha helytelenek voltak, a ministereknek kötelességek lett volna azt mondani, ezekért a felelősséget nem vállaljuk el. Ezen határozatokra meg kell még jegyezni, hogy hozattak ugyan, de a ministerium sohasem teljesítette.

Ily viszonyok közt az ellenzékétől rendszeres eljárást követelni nem lehet, de nem lehet ezt azért sem alkalmazni, mert nincs vesztegetni való időnk és a kormány erélyes eljárásra képtelen.

A kormány megalakult arra, hogy a defícitlen segítsen és a megtakarítások lehető legszélső határáig elmenjen, hogy nem ment el, mutatja az, hogy a pénzügyi bizottság milliókat törült és a kormány elfogadta; az ily utasítások elvállalása is dicasteriális jellegre mutat.

A kormánynak kötelessége lett volna a hangoztatott reformokra a javaslatokat minden téren megtenni.

Nem tett semmit a közmunka terén, hol 2 millió forintot meglehetett volna takarítani.

Nem tett semmit a vám- és kereskedelmi szerző-

dés terén, bár a szerződés szerint többekre jogosítva volt, meg kellett volna kérdezni a kereskedelmi kamarákat és hallgatott.

A bankkérdésben a pénzügyminister úr azt mondá, hogy még eddig nem volt ideje ezzel foglalkozni. Indítványoztatok, hogy hitelt nyújtsunk a szükölködőknek, megtagadták, most hallom, hogy a főispánok utján egy és fél millió forint hitelt akarnak nyújtani, igen különös, hogy az, ami tavaly lehetetlen volt a nagy kölcsön idejében, az ma lehető, mert a választások közelednek, ha most hozzáveszem a kereskedelmi minister azon nyilatkozatát, hogy az ország rendezésére program mjok' nincs, mert első a pénzügyek rendezése, azt kell hinnem, hogy ezt két különböző dolognak tartják, ennélfogva felfogásuk helytelen.

Mindezeknél fogva, s mert vesztegetni való időnk nincs, kötelelességen) odahatni, hogy ezen kormányt egy más, az orvoslásra alkalmas kormány váltsa fel.

Én, ha mások helyesebbnek fogják látni a kormány megtámadását az appropriationál vagy új adótörvényeknél, bizonyosan ott leszek, nem tartottam volna azonban helyesnek, hogy akkor támadjak, midőn már a budgetet tárgyalási alapul elfogadtam; nem akartam appropriátóra hagyni, mert ki a költségvetést megszavazza, az nem másnak, de magának szavazza meg.

Az adótörvényekről nem szólok most, azokrul nézeteimet a tárgyalásnál kifogom fejezni, nem mondtam és nem mondom, hogy semminemű adóemelést nem fogadok el, de mielőtt elfogadnám, egy kitűzött rendezési tervet követelek és csakis oly kormánynak

adorn meg, melynek erélyében, képességében bízok és nem fogom a bajkozónak megadni.

Egyébbaránt oly ország- és oly helyzetben, mint a mienk, az adóemelést egyedüli eszköznek venni nem lehet, mert az adóemelés a gazdaszat, ipar, kereskedelem fejlesztése nélkül nem egyéb, mint elkobzása azon csekély tőkének, mely az emelkedésnek még eszköze lehetett volna.

Azt mondják: idő kell és ha az ország nem áldozik, elveszti hitelét. Volt időnk eddig is, de a ministerium elaludta, én a ministerium eszméit csalhatatlannak nem tartom, de nem hiszi ezt az ország sem, és pedig annyira nem, hogy akkor a segély lehetősége felett kétségbe esnének.

En azt hiszem, első kötelességünk elmenni a megtakarításokban a legvégső határig, megtenni azon változtatásokat, melyek a pénzügyi rendezés végrehajtására mellözhetlenek, kézbe kell venni a vám-, a bankkérdést és mindkettőt, főleg pénzügyi szempontból kell elintézni, rendezni kell a hitelt, segíteni kell a jövedelmi viszonyokat és csak ezek után lehet nagyobb áldozatokat követelni; az adó egyoldalii felemelése, a hitelviszonyok javítása nélkül végelszegényedésre fog vezetni.

Minden direkt adó egyoldalú felemelése, hogyha egyidejűleg nem gondoskodunk a hitelviszonyok javításáról, végelszegényedésre vezet. — A pénzügyi bizottság jelentése szerint 1876-ra 14.500,000 forint marad, ha ehhez hozzá vesszük az általam is feltételesen elfogadható emeléseket, az összeg 19.500,000 frtra emelkedik.

Én meg vagyok győződve, hogy ha az említett tereken, ha ezenkívül az államvasutaknál, a vasutak csoportosításánál, az államjavaknál megtörténik az, aminek történni kell, ha kártyás politikát nem követünk, meg vagyok győződve, hogy 1877-ben el lehetne nyésztetni a deficitet azon feltétel alatt, hogy ha másképp nem lehet, ez évben 8 milliót kölcsön útján beszereznénk és ha gondoskodunk arról, hogy 1876-ban akár a bankprivilegiumért adandó kamatnélküli kölcsönből, vagy bármi módon oly alapot alkotunk, melyből az év elején a jövedelem és kiadás közti aránytalanságot pótolhassuk.

A kölcsönnek én csak azon esetben vagyok ugyan barátja, ha a bevétel a kamatokat fedezi, de nálunk átmenetileg kölcsönt még lehet alkalmazni a 15 millió vasúti garancia fedezetére mindaddig, míg viszonyainkat nem rendezhetjük.

Mielőtt beszédem utolsó részére áttérnék, beadom a budget el nem fogadásáról szóló indítványomat.

Áttérek most már a pártviszonyokra.

En szerintem a közös ügyeknek három csoportja van:

1. Az első az 1867: XII., ennek tartama időhöz nem kötött, ez tehát minden facto rok hozzájárulásával, ide számítva az osztrák törvényhozást is, bármikor megváltoztatható.

2. A második, és pedig a quota, a vám- és kereskedelmi szövetség, a védrendszerül szóló törvény, ezek időhöz vannak kötve és mindaddig érvényesek, míg újabb egyesség által nem szabályoztalak.

3. A harmadik az elvállalt államadóssági járulékok, ezt fizetni kell változatlanul és ettől még egy szerencsés forradalom esetében sem szabadulhatnánk (mirül azomban senki sem álmodozik).

4. A közös ügynek nem csoportja, az Önálló bank.

Az 1867: XII. módosítása még ma és nem tudom meddig előtérbe nem léphet, mert ezt az ország többsége nem akarja, ez annyi complicált fórumon megy keresztül, hogy ennek lebonyolításáig többi ügyeinkkel nem várhatunk. Meg kell azomban azt is jegyezni, hogy ha a közös költségeket a delegáció helyett az országgyűlés szavazta volna is meg, ez kevesebbe alig került volna, ennélfogva ez bajainknak nem főoka.

Tisztelt ház! A közös ügyekben is lehet megta-
karítani, ha a kormány köteleességét teljesíti, mit eddig nem tett. Nagy eredményt azomban az európai politikánál fogva nem várhatunk, mert biztonságunkat nem kockáztathatjuk.

Mi most a pártok helyzete?

1867-ben megalakultak a pártok aszerint, amint az 1867: XII-vel szemben állást foglaltak el.

En ezen állást igazoltnak tartom. Engemet két indok vezetett; először, hittem azt, hogy az ország többségét az actióra megnyerem, másodsor hittem, hogy 1867. hívei az országot anyagilag és szellemileg előbbre fogják vinni.

Mindkettőben csalatkoztunk és ha csak az elsőben csalatkoztunk volna, nem volna ok a párthelyzetről értekezni, mert ha jól kormányoztatunk, nem mondhatnánk: így az ország elpusztul.

Ma minden párt meg van arrul győződve, hogy bizonyos kérdések nem tárgyalhatók, de nagyon is széttágaznak az égető kérdésekben, melyek ma napirnden vannak. Tisztelt ház, ebben kell keresnem egy erélyes, czélszerű actionak legnagyobb akadályait.

A kérdés azomban az: mit kell tenni?

Simonyi Ernő képviselőtársam felemlítette, hogy sokan a pártérdeket elibe teszik a haza érdekének, holott abban semmi sincs, ha valaki pártot változtat, ha eddigi útja rosszaságárul meg van győződve; ez elméletileg áll, gyakorlatilag azomban veszélyes, de nálunk ez nem is alkalmazható, mert nálunk mindenki meg van győződve pártja alapja helyességéről, mi most is kívánatosnak tartjuk, hogy az 1867: XII. bizonyos részei megváltoztattassanak.

Én a pártváltoztatást senkitől se tudnám követelni, de épen azért ezt magamtul se hagynám követeltetni.

Ha segíteni akarunk a bajon, egy mód van, ne azt kérdjük: mi nézetünk a jövő kérdései felett, de azt: mi nézetünk a jelen égető kérdéseiről; engedje meg a tisztelt ház, hogy azok egynémelyikére kifejezzem nézeteimet és irányomat.

A közigazgatást illetőleg én a törvényhatósági tisztviselők választását fennakarom tartani, megengedem a qualificatiót, de ellenzem a kinevezést, ellenzem ezt már azért is, mert nem akarom a bureaucrátiát szaporítani, felesleges ez azért is, mert a kapocs a kormány és megyék közt megvan, ez a kapocs a főispán.

Az igazságszolgáltatásnál drágán fizettük meg eddig a teoriákoni nyargalást, térjünk el a túlságos teoriáktul és engedjük meg, hogy bizonyos fokig és meghatározott összegig a megyei tisztviselők bíraskodhassanak, én szívesen elfogadom segélyül a békebírói intézményt, de csak bizonyos korlátok közt kívánom alkalmazni.

Kívánom a vasutak ezélszerű csoportosítását, az államvasutaknál a bérbeadást végső eszköznek tartom.

A vám- és kereskedelmi szerződésre nézeteim következők:

Óhajtom, hogy megmaradjon a vámszövetség, ha lehet a szabadkereskedés alapján, megmaradjon az egységes terület, de csak azon feltétel alatt, hogy annak egyes tételei méltányosan állapíttassanak meg, hogy Magyarország más adóját tovább ne fizesse, hogyha azom ban az ország jogos, méltányos érdekei máskép kielégíthetők nem lennének, utolsó esetben a vámsorompókat kell felállítani.

Ami a bankkérdést illeti, én bár tudom, hogy sokaknak nem fog tetszeni, erre nézve is azt mondom, hogy előnyösebbnek tartom a velünk legközelebb állókkal a kiegyezést a háborúnál, de minden esetben és minden viszonyok közt csakis egy, valóban és nemcsak névleg és színleg önálló bankot tartok olyannak, mely az ország érdekeit kielégíthesse.

Ezek azok, miknek alapján, ha csoportosulnak azok, kik erre nézve egyetértenek, hiszem a megoldás lehetőségét. Nézetem tehát az, ne kérdezzük egymástól, mit tartunk a jövőndő kérdésérül, respectáljok egymás

meggyőződését, de vegyük kézbe az égető kérdéseket és oldjuk meg, nem fogunk így egy táborban sorakozni mindnyájan, de bármely vélemény-árnyalat lesz többségben, az képesítve lesz kézbe venni a kérdések megoldását. Őszintén megmondom a tisztelt ház tagjainak és az országnak, hogy ha az ország jelen zilált pénzügyi helyzetében marad, nem fogjuk megtartani az 1867-diki alapot, el fog az enyészni, de nem azért, hogy úgy változtassák meg, mint mi akarjuk, hanem azért, hogy úgy változzék meg, mint egyikünk sem akarja. Ezen kérdéseket hazánk érdekében másként kellene megoldani, de ezen megoldás attul függ, hogy legyen itt egy consolidált pénzügyekkel bíró állam. En elmondottam azt, mit mondanom kellett, teljesítettem kötelességemet.

A közösügy megalkotása óta az 1875-iki költségvetési vita a legfényesebb volt, a vita inkább politikai, mint pénzügyi színezettel birt; pénzügyi beszédnek tekinthető a Ghiczey Kálmáné, Széli Kálmáné, Máriássy Béláé, a többiek pénzügyekkel voltak ugyan környezve, de lényegöket főleg a magas politika és némelyiknél az önvédelem képezte.

Kormány még hatalmát soha gyengébben, ügyetlenebbül nem védelmezte, mint a Bittó-Ghiczey kormány. Midőn Bittó Szilávytul az örökséget átvette, az országgyűlés birtoklási feltételül a pénzügyek rendezését kötötte ki, a kormány e tekintetben részben hanyagul és gyáván járt el, mert a vám- és bankkérdésben, melyekben Austriával kellett volna síkra szállni, nem tett semmit; az uzsora pusztítását összetett kezekkel nézte, a hiány megszüntetésére, az államadóságok átalakítására tervet

nem készített, a pazar beruházásokat azonban beszüntette, a hivataloknál némi megtakarításokat tett, a pénzügyi bizottság tekintélyes törléseit elfogadta. Elméletileg névé a vasúti garantiát beruházásnak tekintve, a hiány csekély összeg volt, bár a hiányt nagy részben az új adók fedezték, a kormány állása tehát nem tündöklött, de nem is volt kétségbeejtő; ha tehát a kormány azt mondja: a múlt hibái nem az én bűnöm, a szükséglet fedezve van egy évre és ha az európai politika nagy áldozatot nem kíván, fedezve lesz jövő évben is; a vasúti garancia befektetés, mert kamatozik és a vasutak biztosítják, a bank-, a kereskedelmi szerződést megoldom, mihelyt a kölcsönöket rendezem: az ellenzék, a trónkövetelők állása megnehezedik, mert a versenytársak egyike sem terjesztett pénzügyi tervet a ház elé, Sennyey, Tisza a közös bankot és a vámközösséget hangoztatták, a kölcsön eszméjét általánosan elfogadták, az egyensúly helyreállítására éveket adtak, a 9-es bizottság fércművén egyik sem ment túl, határozott pénzügyi programot egyik sem terjesztett be. Ghiczy azonban valóságos koldusdalt zengett, az ország állását siralmasnak, hitelét kimerültnek festette, nyíltan kimondá, hogy egyedüli orvosszere: új adó és kölcsön, elösmerte a hiányokat, a bank szükségét, a vám-szövetség revízióját, de egyszersmind kijelenté, hogy a kedvező megoldásban nem bizik. Bartal minister a reformok kimaradását az országgyűlésre hárítja, azon országgyűlésekre, melyek többsége a kormányt mindig vakon követte, mely mindig mindent megszavazott, ellentétbe akarja állítani a felföldet az alfölddel, azt állítván, hogy az első

sokat, a második kevés adót fizet, ezáltal megtámadta azon osztályt, mely az adó terhei alatt görnyedt, a magyar földet a termékenység tüneményeként állította fel és zárjel közt azt igyekezett bebizonyítani, hogy többet is elbírnak és figyel mezteté a nemzetet, hogy még nagyobb adóemelésekre is számíthat; beszédének egy része valótlan, a második része pedig a jámbor birtokososztály kihívása volt. Bittó miniszterelnök tovább ment és még hetykébben nyilatkozott; ő a birtokososztályról azt állította, hogy a birtokososztályért az' állam mindent áldozott, a vasutak mind az ő érdekében építettek; ez valótlan, mert a deficiztes vasutak sem a jövedelmet, sem az értéket nem emelték, mert a nagy kanyarodások hosszúra növelték a vasutakat, elannyira, hogy ezeken a birtokosok nagyobb távolságra terményeiket nem szállíthatták; a kisajátítás nem adott nagy eredményt, mert a birtoknak csak részecskéjét és azt is nem képzelt, de a valódi árakon sajátították ki; a vasúitoké nagy része a sínekért, gépekért, kocsikért külföldre ment, bent maradt az országban a fa-, a kő-, a kavics-, a mészanyag ára, sajátlag tehát főleg a faár jött néhány birtokos zsebébe; méltatlan, valótlan és sértő volt azon vád, hogy az adótuli vonakodás a régi nem adózunk viszhangja, mert a magyar birtokos osztály kétszer annyi adót fizetett, mint bármely földbirtokos Európában. Valótlan volt azon állítása is, hogy Magyarország birtokosainak tekintélyes része kivonta magát az adó alul, mert ha ez egyeseknek a kormány közegei megvesztegetése által sikerült is, igen sokat kétszeresen is megadóztattak és ha egyesek kivonták magukat, ez a kormány

hibája volt, miért alkalmazott tehetetlen vagy megvesztegethető hivatalnokokat; végre a birtokosok elleni támadás koronájául a miniszterelnök közvetve még az uzorát is pártfogása alá vette. A reformokra megígért mindent, de váljon lehetett-e oly kormányban bízni, mely 9 hónap alatt semmit sem tett. A kormány politikáját legügyesebben védte Széli Kálmán, az örökös, elős merte a hibákat, sőt ezekbeni részét is elfogadta, ügyesen bebizonyította, hogy az ajánlott és általa is elfogadott reformok sem oly rögtön, sem annyit jövedelmezni nem fognak, mint reményük, nem túlozta a helyzetet, a magyar bankot a hitel sine qua non-jának mondta, igen ügyesen azonban összekötötte a valuta szabályozásával, a szakemberek belátták, hogy ily feltétel alatt ez csakis porhintés, mert a valuta rendezése ellenkezik Austria, sőt Magyarország termelési érdekeivel, a nagy közönség azonban ezt nem tudta, a nagy hangzású nyilatkozat tehát köztetszést aratott.

A kormány segédcsapatait képezték még a vitában a két Pál, báró Sennyey és Somsich, a két segéd támogatását azonban a kormány szívesen elengedte volna; Somsich élesen bebizonyította, hogy Ghiczy tehetetlen, hogy megbizhatlan, mert a miniszter meghazudtolta az ellenzéki vezért, programot nem tud adni és semmit sem tud kivinni, egyetlen Ígéretét sem teljesítette, de azért most az egyszer még a költségvetést elfogadja; ez hasonlított a régi tanár protectiójához, ki tanítványának ezt mondá: „Lurkó én téged nagyon szeretlek, de te korhely is vagy, ostoba is vagy, kicsaphatnálak, de szeretlek, ennél fogva csak szamárfület teszek reád, bűneidet

az osztály előtt felolvasom, nyilvánosan megvesszözlek és maradunk a régi jó barátok, míg apád szüretje elmúlik.⁴⁴ Báró Sennyey Pál életében először öltött fel ellenzéki jelmezt, a minister összes politikáját és irányát rosszalta, régi aulicus loyalis jelleme azom ban nem engedte elvetni a költségvetést, melyben a király háztartása is szerepel és mindamellet, hogy sem lényege, sem irányával megelégedve nem volt, elfogadta. Báró Sennyey beszéde inkább programúi, mint költségvetési beszéd volt, megakarta mutatni az országnak, mit várhatnak tőle, ha ő Felsége kormányalkotással bizza meg. Sennyey beszédének program mszerűségét indokolta politikai helyzete, báró Sennyeynek pártja még mindig 19 képviselőből állt, érintkezett azomban, mint említém, mind Tisza Kálmánnal, mind Lónyayval, bármelyikkel egyesül, hatalmas, kormányképes párt tagja lesz, ennélfogva ministersége sok esélylyel bírt. Sennyeynek azomban sem múltja, sem egyénisége nem volt népszerű, az aulicus conservativ párt vezérének tekintették, mely párt az országban viszhanggal nem bírt, sokan ultramontánnak tartották és etttl az értelmiség irtózott; bekellett tehát az országnak bizonyítani, hogy a korral megalkudott, másrészt Sennyey meggyőződés embere lévén, beszédével az ország ütereit, megakarta tapintani, váljon az ország elégli-e a kor kívánalmainak tett engedményeit, mert meggyőződését a hatalomért nem akarván feláldozni, ministersége csak azon esetben volt lehető, ha nézeteit a többség elfogadja, ha az ország provisorialis hivataloskodását megbocsátja. — Pénzügyi tekintetben Sennyey semmi újat nem mondott,

hangoztatta a 9-es, 21-es s a pénzügyi bizottság elcsépeelt üres theoretikus tanait, mely még mindig a világ legroszabb financiajút, az osztrákot utánozta. Sennyey a pénzügyi bajainkbuli szabadulás kulcsát az administate reformjában kereste, mely pedig bajainknak csakis tyúkszemét képezte, melylyel mozoghattunk és a melytül a szabadulás gyenge műveletet igényelt. Kikiáltotta a megyei tisztviselők kinevezési rendszerét, a képviselők számának leszállítását, az ingyen képviselotet; az első megfosztja a nemzetet egyik ősi alkotmány biztositékátul, a második a hatalmat a kormány, az oligarchia, a tőzsérek, a főpapság szövetségének nyújtja és az országgyűlésbül a középosztály, a szegény értelmiség kizárásával, oligarchicus vagy tőzsdogyüldét alkotott volna; ezen eszme tehát nem igen ízlett, anyagilag nagy hangzású jelszavak körül forgott, számokkal azomban reformi kívánalmait nem jelezte, közös bankot, vámszövetséget ajánlott, a kormány iránt bizalmatlanságot, roszalást fejezett ki, pénzügyileg azomban közte és a kormány közt alig volt eltérés; mert Bittó mindazok teljesítésére ajánlkozott, a mit ő kívánt, a kormány idöt kért, ő a megoldást nem kívánta rögtönözni, tiltakozott az adó-emelés ellen, de kijelenté, hogy ha máskép nem lehet, azt is* elfogadja. A kormány túl lényegileg csakis az uzsorakérdésben tért el, melynek rögtöni megszüntetését követelte; hosszas, hangzatos, valóban szónoki roszalás után a költségvetést azomban elfogadta. *Gróf Lónyay Menyhért* határozatlan állást foglalt el, mert rosszalta ugyan a budgetet, normál budgetet, az egyensúly rögtöni helyreállítását követelte, elutasította magáru a múlt-

tat, a költségvetés el vagy el nem fogadásáruul azomban nem nyilatkozott; beszéde pénzügyi jellegű programmbeszéd volt, mert nemcsak a pénzügyekről szólt, de más főkérdésekre is kiterjedt. Ajánlotta első sorban a normal budget megalapítását, a bajok egyik főokát a minister! tárczarendszerben, az országgyűlési tanácskozási rendben, a három évi országgyűlésben, a megyei választott tisztviselőkbén kereste; mindhárom állítás azomban alaptalan volt, mert a magyar kormányi szervezetben is, a ministerelnök kiváló hatáskörrel van felruházva, bármely minister elbocsájtását előterjesztheti a királynak, ha tehát oly egyént javasol, vagy oly egyént tart meg pénzügyministernek, ki a haza érdekében ministertársai ambíciójának ellent nem tud állni, nem a szervezet, nem a minister a főhibás, de maga a ministerelnök. A megye¹ tisztviselők vétség, sőt hanyagságért is felelősségre vonhatók voltak nemcsak a megye, de a kormány által is, a kormány törvényes rendeletét vissza nem vethették, a főispán a jelölés által a tisztviselői kar megalakítására döntőleg folyt be, ez egyébiránt csakis kéznyújtás volt Sennyeynek. A pénzügyi tárgyalások hosszúságát nem az országgyűlési terjedelmes viták: a ministeriumok hanyagsága és a pénzügyi bizottság okozták; a ministerium 7 év alatt kellő időben soha sem terjesztette be a költségvetést, mert soha sem volt kész, midőn beterjesztette, egészben akkor sem adta át a bizottságnak, de egyenkint, tehát a tárgyalást a bizottság gyorsan nem végezhetette, a pénzügyi bizottság a ministeriumnak hátrányára nem szolgált, mert a pénzügyi bizottságban a kormány a főbeket magának megnyerte, ezek támogatták az ország-

gyűlésen, a bizottság a kormányt tekintélyével fedezte, a felelősséget vele megosztotta, nem használt az országnak, de a ministeriumnak nagyon is előnyös volt. Az ügykezelésben a három vagy öt éves országgyűlés közt nincs különbség, legfeljebb a harmadik évben előjövő választási idény rövidítette meg a tanácskozást, ezen pár hónap azonban figyelmet nem érdemlő időhiány; általában azt, hogy sok fontos reform elmaradt, nem az országgyűlés fecsegése, de a Deák-kormányok eszmehiánya, féltékenysége és önzése okozta; az országgyűlés a legfontosabb kérdéseken nagyön is könnyen átsurrant, keveset végzett, mert a kormány az ellenzék legüdvösebb indítványát pártszempontból visszadobta, a kormányok pedig, mert restek, tehetetlenek voltak, mert a törvénycsinálásból pártjutalmi üzletet csináltak, az országgyűlésnek kevés munkaanyagot szolgáltatottak; az egyensúlyra kétségkívül kedvezőtlen az, ha az országgyűlés a kiadási előirányzatot emeli, de ennek mindig a kormány az oka, mert ha az emelés terhes, csináljon belülről tárczakérdést, ne akarjon élni mindenáron. A deficit megszüntetésére szabatos tervet mutatott be, és pedig javasolta 10 és fél millió megtakarítást, 17³/₄ millió adóemelést, mely közt 4 millió földadó emelés eltakarva szerepelt, a megtakarítások közt kivihetetlen tételek voltak: az igazságszolgáltatásnál 3¹/₂ millió, a horvátországi 1 millió, kétséges a 3¹/₂ millió vámtöbblet, az új adóknál igazságtalan, méltánytalan és kivihetetlen a földadónak 4 millióval emelése; az ajánlt 27 millió közül a biztos tétel csak 15 millió volt. Tévesen nyilatkozott a vámszerződés tartamáról, ő már 1876. július 1-sején meg-

szün telhetőnek nyilvánította a szerződést, pedig ez 10 évig teljes érvénynyel bírt és megmásítható nem volt; kilátásba helyezte a vasutak csoportosítását és ebből is jövedelmi szaporulatot remélt, ajánlotta a kereskedelmi büntető-, erdőtörvények gyors behozatalát, az állami rendőrséget, Erdélyben a tagosítás szabályozását, a hitel megszilárdítását és az uzsora eltörlését; — ezen sovány ajánlatokért a kormánynak három évi adó-emelést, appropriatiót és a kormánynak bizonyos ügyekben alkotmány feletti állást kívánt megadni, ezen ár még akkor is túlságos lett volna, ha az ország valóság- gal a bukás szélén áll és megmentését csak egyedül ő maga bírta volna eszközölni; barátjait kellemetlenül érintette a megyék feladása, a földbirtok adóemelése, mert mi, kik a politikában számítottunk, mind municipalisták és agráriusok voltunk, általában egész pártja igen kis kivétellel földbirtokosokbul állt, kik őt a birtok hívének hitték, programja tehát nem gyűjtött, követelményeit, ha a helyzet urai leszünk, magunknak sem adtuk volna meg.

Zsedényi, a régi aulicus, most először és utoljára félkurucz jelmezben jelent meg és a költségvetést visszautasította, bajaink főtenyezőjének a burocratiát állította és ebben tökéletesen igaza volt, a közönségre támadása erősen hatott, az aulicus burocrata a magyar kanczelláriának 8 évig oszlopa volt, a kanczellária főtenyezője jól ösmerhette tehát a burocratiát, kedvesen hangozott az autonómia dicsőítése is oly ember- től, ki megdöntésén 18 évig működött, pénzügyi táma- dásai nem sok nyomatékkal bírtak, de tetszetek, mert

némely tételeknél a visszaéléseket, a kormány ügyetlenségét és léhaságát kíméletlenül megvilágította.

Máriássy Béla számokkal bebizonyította az egyensúly rögtöni helyreállításának lehetőségét, fősúlyt nem a kincstári deficit, de a rossz rendszer által előidézett rendkívüli értékcsökkenésre fektette, követelte az adó arányosságát, a hitel helyreállítását, a földbirtok megmentését, stb.

Simonyi Ernő a kormányt erősen támadta, sok jót és okosat mondott, de sokat ismételt, a fősúlyt a közös költségek leszállítására fektette, a szélsőbal Simonyi beszédje által eddigi merevségéből engedett és Tiszához közeledett, beszédjében új eszme volt az igazságügyministerium megszüntetése, a hivatalnokok adójának 5-ről 10 százalékra! emelése, az igazságügyministerium megszüntetése valóban eredeti eszme volt akkor, midőn az igazságügynek torzalakbani feltüntetése általános politikai divattá vált; leghelyesebb eszme volt a közös kamatoknak megadóztatása. A pénzügyi bajok főokát a közösügyi szerződésbe helyezte és a rendezést csak úgy állította lehetőnek, ha a közösügyi szerződés megváltoztatik; számokkal azomban ezen állítását nem igazolta, mit azomban nem is igazolhatott volna, mert a kiegyezés kétségkívül nagy terheket rótt Magyarországra, de az adósságok megvoltak, ezen adósságoktól Magyarország, ha önálló lesz sem menekülhetett volna, habár azok jogosan nem terhelték, mert ily egyességet, mely az országot ezektől felmenti sem Austria, sem a közös fejedelem el nem fogad, a hadsereg terhei sem lehettek volna kevesebbek, mert tekintve a politikai helyzetet,

a megye megsemmisítését kiáltották ki, ez pedig nem vonzott, mert a bureaucratia paradicsoma után az országban igen kevesen vágytak, viszont a balközépben szélsők kevesen voltak, ezek pedig a szélsőballal! egyesülési szándékukat már régen pengették. A pártok tehát elvi alakon alapulhattak volna, ha a képviselőknek elveik lettek volna, elvi meggyőződése, tiszta politikai fogalma azomban igen kevésnek volt, nagyrésze nem szeretett, sőt nem is tudott gondolkodni, súlyt csakis anyagi érdekeire fektetett és egyéni becsvágya vezette; a kérdés tehát csak az volt: megtartsa-e a tehetetlen, ügyetlen, rest kormányt, vagy a nagytehetségű, erélyes Tisza, vagy a határozatlan Lónyay, vagy a félénk Sennyey körül csoportosuljon.

Tisza a vezérpálczát biztosnak tartván, nem akart kivihetlent Ígérni, kimutatta azomban a kormány tehetetlenségét, általánosságban jelezte pénzügyi reformjait és politikáját, bebizonyította, hogy a kormány nem parlamenti, de dicasteriális, ügyesen megvilágította a kormány tehetetlenségét és megbízhatlanságát, a deficit megszüntetésére két évet tűzött ki, a bank felállítását megígérte, de egyszersmind kijelenté, hogy a közös banknak elsőséget ad, a vám- és kereskedelmi szerződés revisióját kívánta ugyan, de kimondá, hogy barátja a vám szövetségnek, a vámsorompók felállítását csak utolsó esetben kívánja, elfogadta az adóemelést, de csak feltételesen, a megyei választások megtartása mellett tüzelt, vagyis olyakat mondott, mi az országban tetszett és Bécsben sem szülhetett visszatetszést; kevesebbet Ígért bármelyik versenytársánál, ígéreteit azomban

pótolta erélye és nagy tehetségének hire, beszéde nem pénzügyi beszéd, de politikai program volt.

Az idézett szónokok következő sorrendben beszéltek: Ghiczy, Zsedényi, Máriássy, Sennyey, Somsich, Bartal, Lónyay, Simonyi, Széli, Tisza, Bittó.

Lónyay és Sennyey beszédjeik után babérjaikon elszenderedtek. A Bittó-kormányt Tisza Kálmán szellemileg szétmorzsolta, a sikerre azonban Lónyay támogatása mellőzhetlen szükséges volt, mert a kormány a köteles szavazatokkal és horvátokkal nagy erővel rendelkezett; a napraforgók még nem voltak tisztában, váljon Bécsben Tisza Kálmán múltját elfeledék-e; a Lónyay - pártnak a szavazásnál be kellett volna bizonyítani, hogy nemcsak a „Hungária⁴⁴ éttermében létezik, de tömör politikai párt, különben nevetségessé válik és mint szappanbuborék elvész. Mi tehát a pénzügyi gyökeres reformok, az agrárius érdekek védői mindent elkövetünk vezérünk, Lónyay és szövetségese Sennyey felébrésztésére. Lónyay azonban folytonosan ingadozott, egy nap felhívta híveit a költségvetés elleni szavazásra, másnap visszavonta és nemszavazást tanácsolt; Sennyey felszólításomat azzal utasította vissza, hogy ő a költségvetést elfogadta, ennél fogva nem szavazhat ellene, de különben nem tudja, hogy Tiszával alkothat-e kabinetet, nem tudja, bizhatik-e Lónyayban. A Deák-párt örömmel fogadta Tisza Kálmán ígyverletételi nyilatkozatát, bármely tárczával szívesen megkínálták volna, de nem akarták uroknak és vezérüknek elősmerni és pártjával a hatalmat nem akarták megosztani. Ily körülmények közt következett be a szavazás. A kormány híveit be-

rendelte, a távollévők pontosan megjelentek, Tiszával a kormány, illetőleg a költségvetés ellen szavazott az egész ellenzék és szavaztunk 10-en, kik a közjogi alapon álltunk ugyan, de a kormánypártbul kiléptünk, vagyis vagy 130-an, távol volt 30. A kormány tehát fényesen, 150 szavazattöbbséggel győzött. Bittó tehát erkölcsi veresége daczára még évekig kormányozhatta volna az országot, ha a külügyminister nem magyar, ha a külügyi érdek erős magyar ministert nem követel.

III. FEJEZET.

A külpolitikai helyzet.

Európa politikai helyzete a sedáni vereség után teljesen megváltozott; a sedáni vereség előtt Franciaország tudta és akarata nélkül a világon egy falevél sem zördülhetett meg, a francziák Austria hatalmaskodása ellen számíthattak az elégtelen olaszok ingerültségére, Németországban a poroszok féltékenységére, a poroszok ellen felhasználhatták a német egyeduralomra vágyó Austriát, Anglia nem versengett többé Franciaországgal, sőt többször Franciaországot is támogatta, a keleti kérdésben Franciaországgal karöltve járt el, Franciaország gazdag volt, hadseregét kitűnőnek tartották, Oroszország nem állt szembe Franciaországgal, sőt barátságát kereste. Sedán után mindez teljesen megváltozott; Franciaország a békét igen drágán vásárolta meg, híres serege szétporlott, a nagy háborúban egyetlen tábornoka sem emelkedett még a közepszerűségig sem; a rendkívül gazdag Franciaország a milliárdokat elgyengülés nélkül kiizzadta, a sereg újjáalakítása azomban lassan haladt, 1875-ben még serege gyenge, tehetetlen volt; szövetségesei ellenkező irányt követtek, az olaszok egységüket a poroszoknak köszönhették, az érdek tehát őket Poroszországhoz fűzte; Austria Németországban minden befolyását elvesztette, a königratzi csata hadseregét összetörte, a rász, ügyetlen kormányzat anyagi erejét elgyengítette, nem gondolhatott a poroszokkal! versenyésre, máshol kellett kárpótlást keresni, mit csakis

a hatalmas porosz-német császárság segélyével érhetett el; Anglia politikai törpévé süllyedt, a nagy Pittek, Canningek hazájában az utolsó számba vehető Palmerston minister helyét közönséges egyéniségek foglalták el; Poroszország tehát a helyzet ura lett, jeles királya Vilmos és nagy ministere Bismarck rendelkeztek Európa sorsa felett. Nagy európai háborutul tehát tartani nem lehetett, a keleti kérdés azonban még mindig nemcsak megoldatlanul hevert, de tökéletesen elmérgesedett. Oroszország a német és olasz egység megalkotása után jogosultnak hitte magát a pánszláv uralom részbeni megalkotására, eljötnék látta az időt Törökország felfújására, a műveletlen kis románok, szerbek, montenegróiak nem fértek bőrukben, Oroszország védpaizsa alatt Törökország felosztásáru, Osztrák-Magyarország megcsonkításáru álmodoztak.

A nagy török birodalom, mely túl hajdan fél Európa reszketett, vonaglott. A törökök szellemileg a műveltség legalsó fokán álltak, a vagyonosabb pasák fiai meglátogatták Európa főbb városait, felüleges mázt szereztek, alapos ösmerettel azonban sem nem bírtak, sem ösmereteiket hazájokban nem terjeszthették, mert a hatalom a vakbuzgó buta papok kezében volt, a bölcsesség tárházának a zavaros koránt tartották, sem magok nem tanultak, sem a nemzet értelmiségét nem engedték fejlődni; az ország anyagi jóléte nem emelkedhetett, mert a földbirtok kis kivétellel, az állam és papság tulajdonát képezte, a birtokosok csakis haszonélvező bérlők voltak; a kereskedelem nem fejlődhetett, mert a nép szegény volt, a gyenge ország kaput tárt idegen gyámjai hajói-

nak, a török kereskedő nem terjeszkedhetett, mert élete és vagyona a szultán és kegyencei önkényétől függött, ennél fogva értékét titkolni kellett, az idegen oltalom alatt álló kereskedővel nem versenyezhetett. A becsületes, jóakaratu, értelmes Abdul Medsidet, nyomorult ostoba kéjenczek követték, ezek az ország kincseit nagyszámú nejeik és kegyenceikre pazarolták, a ministertől kezdve az utolsó hivatalnokig mindenki lopott, ellopták a katonai napi rizsadagját, saruját, a sereg fegyverei árát; a sereg nem emelkedhetett, mert az idegen tanító tiszteket rosszul fizették, a fegyvert hordó katonaság koplalt és rongyokban járt. Az európai lakosságban a keresztények, a régi birtokosok utódai többségben voltak, ezeket a románok, szerbek, montenegróiak és főleg az oroszok folytonosan izgatták. Törökországot a többi hatalmak az európai egyensúly nélkülözhetlen nehezékének tarták, a francziák azonban belbajaik és az ország erejének szervezésével foglalkoztak, a köztársaság a harci babérok után nem kapkodott, vagyonát idegenek megmentésére áldozni nem akarta. Angliát kalmárszcllem uralta, törpe egyének kormányozták, a felosztás eszméjével megbarátkozott, az oroszok támadását csak azért ellenezte, mert az orosz az egészet fel akarta falni és Angliát konczczal nem kívánta, Poroszország Austriát hű szövetségéért a Keleten kívánta kárpótolni, elég erősnek érezte magát Oroszország ellenében még azon esetben is, ha az oroszok egész Törökországot meghódítják; az oroszok a francia és osztrák háborúban barátságos, semleges állást foglaltak el, a német császár hű rokona szolgálatát legalább részben vissza akarta adni.

Austriát a keleti kérdés helyes megoldása leginkább érdekelte, mert Törökországnak sem hódítási vágyai- sem izgatásául nem tarthatott, mert az elsőre gyenge volt, a szláv izgatást pedig nem támogathatta, miután a szlávok a törököt első sorban fenyegették. Anyagi érdekei is a helyes megoldást ajánlották, mert Osztrák-Magyarország a közelségi előnynél főleg keletre volt utalva, ha pedig Oroszország Konstantinápolynak és az európai török tartományoknak közvetett vagy közvetlen ura lesz, megnehezíti a dunai kereskedést és az osztrák-magyar gyár- ipart és kereskedelmet kizárta volna birodalma, sőt a keletről is. Osztrák-Magyarországnak érdeke tehát kettőt kívánt: első sorban fenntartani Törökország területi ép- ségét, ha Törökország életképességgel bír és e célra tett képes szövetséget alakíthat; másodsorban, ha Török- ország védelmére erős szövetséget alkotni nem tud, fel- adata volt a zsákmányon osztozni, Oroszország nagyob- bodását, a szlávok .tömörülését megakadályozni és oly helyzetet teremteni, mely a keleti országokban részére vezénylő állást biztosít. Az osztrák-magyar állam alkot- mányos állam lévén, a külügyministernek tervei támo- gatására mindkét államot meg kellett eleve nyerni, mert a többi hatalmasságok előtt nyomatékkai csak azon eset- ben bírhatott, nagy villatokba csak akkor bocsátkoz- hatott, ha mindkét ország túlnyomó többsége támogatja. Austriát a török bonyodalmak nem igen érdekelték, a németek egy része az osztrák-magyar birodalom fenn- állásáért nem rajongott, mert szétmállás esetében a nagy Németországhoz csatlakozhattak, a csehek, szlovének Austriában alárendelt állással bírtak, a német zsarno-

koskodástul minden áron szabadulni akartak, sokan azt remélték, hogy ha az Aldunánál erős, önálló szláv államok alakulnak, a szláv proganda segítségével a hatalmat az osztrák kényurak kezeiből kiragadhatják; ezek tehát a törökök ellen buzogtak. Az osztrák parlamentet a német többsérek, zsidók és ügyvédek uralták, ezek minden időben és országban Mammont imádtak, ezeket csakis magyar anyagi engedményekkel lehetett megnyerni az erélyes keleti politikának. A magyar közönség Törökország épségéért rajongott, a külügyér itt tehát attul tarthatott, hogy ha az ellenzék megmarad, a kormányt tettleges törökbarát politikára fogja kényszeríteni és ha a király ezen térre nem lép, a dinastia iránti ragaszkodás meghül és a kereskedelmi szerződés megújításakor az osztrákok ellen merev állást fog elfoglalni; tarthatott attul is, hogy a 3 hónap múlva megejtendő választásoknál a balközép a szélsőbalokkal szövetkezve, többségre emelkedik és a választási küzdelmekben a szélsőbal által szorítva, oly ígéreteket fog adni, melyek által kötve a kormányzatot, csakis az államegyesség megcsontításával fogadhatja el. A külpolitika érdeke tehát azt kívánta, hogy Magyarországot oly egyén kormányozza, ki az ellenzékelt törpíti, ki esetleg szembeszáll a turcofil nemzeti közvéleménnyel, ki az osztrákoknak saját állása koczkáztatásával is megadja a terhes anyagi engedményeket, vagyis fenntartja a létező viszonyt.

Bittó István igen nagy többséggel győzött, mert gróf Lónyay és báró Sennyey győzni engedték, a többség tehát lényegileg nagyon gyenge volt; az új választásoknál Bittó már alig győzhetett volna, mert az össze-

férhetlenségi törvény 50 képviselőt a kormány táborából kutasított, Tisza Kálmán és a szélsőbal Bittót és társait, mint a corruptio védnökeit, mint a megtestesült defici-
 zitet állították a nemzet elé és a nemzet zöme ezen vádat elhítte; Bittó István becsületes ember, jó hazafi volt, helyes ítélőtehetséggel bírt, de nem vakított, nem vonzott, nem, mert a közös hangulattal szembeszállni, a Deák-pártot sem tudta egyesíteni. A Deák-pártból Bittó után csak Lónyay vagy Sennyey lehettek volna minis-
 terek, mindkettőben hiányzott azomban a politikai bá-
 torság, Lónyay talán a többséget megtudta volna csi-
 nálni, de a török- és vámszövetségi kérdésekben erélyére
 nem lehetett számítani, már azért sem, mert pártjának
 független és erélyesebb része az önálló bankot, a keres-
 kedelmi szerződés javítását követelte. Lónyay minden-
 esetre egy genialis, erélyes államférfi által vezetett dü-
 hös ellenzékkel állt volna szemben; az ellenzék tehát
 nemcsak el nem törptíl, de lényegesen szaporodott volna.
 A balközép már régen megunt az ellenzékeskedést, de
 ezt Tisza nélkül egyenként kimondani nem merte, Tiszá-
 hoz egyénileg ragaszkodtak, Tisza köpenye alatt minde-
 nik kész volt a kormánypárt táborába vonulni, Tisza
 egyénisége biztosította az egyéni jutalmat, a nagy Deák-
 táborbani szereplést. Andrassy a Deák-pártból kiszakad-
 ható ellenzékiül nem tartott, mert ez csak Lónyay alatt
 alakulhatott volna meg, Lónyay határozatlanságátul pe-
 dig várni nem lehetett, hogy egy nagy párttal szembe
 fog szállni. Az ellenzék eltörpítését ennél fogva csak Tisza
 eszközölhetvén, Andrassy megkezdte a fusionak ne-
 vezett műveletet, mely sajátlag a Deák-párt részéről nem

egyesülés, de a hatalomruli lemondás volt Tisza Kálmán javára. Bittó Istvánt tehát nagy győzelme után Bécsbe idézték és lemondatták. A fusiót kétségkívül nemcsak a külpolitika teremtette meg, mert Tisza Kálmán megnyerésére a Deák-párt főbb emberei már régóta törekedtek részint kitűnő tehetségéért, részint, mert a kormányképes közjogi ellenzék élete Tiszához volt kötve; a külpolitika nyomása nélkül tehát a nagy párt miniszter-társnak vagy elnöknek elfogadja társai kitüntetése nélkül, de mert a külesemények rohamosan fejlődtek, nemcsak Tiszát kitüntetni, de híveit is jutalmazni kellett, nehogy más vezér alatt tömörüljön és egy életképes ellenzék a külpolitikát ne gátolja.

IV. FEJEZET.

Az új kormány helyzete és politikája.

Az új kormány fejének mindenki Tisza Kálmánt tekintette. Tisza Kálmán pártja részére két miniszter-tárczát és több hivatalokat kötött ki, ez kétségkívül sok Deák-pártit kellemetlenül érintett, az ebből támadható kellemetlenségek elkerülésére tehát báró Wenkheim Bélát, a király személye melletti minisztert tették meg miniszterelnöknek; a Bittó-ministeriumbul megmaradtak Trefort és Szende, Ghiczzy helyébe pénzügyérnek Széli Kálmánt Deák kedvencét, Pauler helyett Perczel Bélát nevezték, Tisza Kálmán a belügyéséget foglalta el, gróf Zichy Józsefet és Bartalt Péchy Tamás és báró Simonyival cserélték fel, a ház elnökségét Ghiczzy Kálmán-nak adták, báró Wenkheimet Bécsben báró Orczy Béla helyettesítette. A fusio sokakat meglepett, Lónyay és Sennyey ellenzék-alakításról gondolkoztak, Lónyay első hevében kijelenté, hogy most már club-helyiséget fogad és végre programját elmondja, többünket felkért, hogy barátjait másnapra egyik fővacsorás híve házához reggeli 10 órára hívjuk össze; báró Sennyeyben is feltámadt a hatalmi viszketeteg, Sennyey is ellenzékét akart alapítani, erről a néhány vacsorás értesülvén, Lónyay tudtával a tanácskozó Sennyeystákat, mint pártot egyesülésre szólították fel; az előzmények után az egyesülés természetesen látszott és kétségkívül a fusio mézesheteit megke-seríthette volna, mert a két párt 100 tagbul állt és ezen szám még a mellőzött Bittó néhány híveivel szapo-

rodott volna, Sennyey azonban határtalan becsvágyátul elvakítva kijelentette, hogy: mint párttal nem egyesül, aki akar, lépjen pártjába. Ezen megvető nyilatkozat Lónyayt elkésérite és lehangolta, 11 órakor körünkben megjelent és következöleg búcsúzott el: „Kora ifjúságom óta a szabadelvűség zászlója, alatt harczoltam, ezen elveket ma is helyeseknek tartom, ennél fogva a conservativ Sennyey táboiába nem mehetek, a sikertelen harczot meguntam, a politikaiul tehát visszavonulok, köszönöm barátságokat stb.“ A lappangó Lónyay-párt tehát, mely sohasem mert zászlót bontani, csakis a sötétben élt, vezérét vesztve felbomlott.

Báró Wenkheim ministerelnök következö programmal kezdé meg kormányzatát:

A minist,erium legföbbs feladatának azt tekinti, hogy az államháztartást és azzal kapcsolatban az ország kormányzatát rendezze.

Az így kitűzött cél szempontjából szükségesnek tartja mindenekelőtt, hogy:

1. Életbe léptesse az állam feladatainak veszélyeztetése nélkül a lehetséges legnagyobb takarékoságot, már a fennálló rendszer keretében is.

2. Hogy a központon kezdve le a községig rendezze a szorosabb értelemben vett közigazgatást és ezzel kapcsolatban rendezze a pénzügyi igazgatást és az igazságszolgáltatás némely teendőit, bizonyos korlátok közt és meghatározott ügyekre nézve, úgy, hogy előálljon az összhang a kormányzatban és a megtakarítások nagyobb-mérvűek lehessenek.

3. Hogy a perrendtartás, a csödeljárás, a végrehajtói

intézmény és az ügyrend megváltoztatása, a fegyelmi eljárás szabályozása és más hasonló intézkedések által odahasson, hogy az igazságszolgáltatás általában jobb, gyorsabb legyen és az államkincstárt is kisebb mértékben terhelje.

4. Hogy a vasúti ügynek általában rendezése, vasutaink czélszerűbb beosztása, a kisebbeknek egyesítése, a tarifakérdés szabályozása és az ellenörködés sikeresebbé tétele által oda működjék, hogy a kamatbiztosítási összeg kisebb legyen.

5. Hogy a közmunkakérdés általában szabályozta!--ván, az államkincstár ezúton is kiadásainak egyrésztül megmentessék.

6. Hogy az adótételek emelése nélkül is a jövedelmek fokozását eszközölje:

a) oly intézkedések által, amelyek a fennálló adók és jövedékeknel meggátolják az államkincstár károsítását;

b) az államvasutaknak, ha másképen nem lehetne, részben vagy egészben bérbeadása utjáni és jövedelme' zőbbé tétele által;

c) az államerdők czélszerűbb kezelése által;

d) a bányák és a lehetőség beálltával el-, vagy bérbeadandó vasművek, kőszénbányák és gyárvallalatok olynemü kezelése által, hogy azok az államkincstárnak legalább terhére ne váljanak.

' Ezeken kívül a kormány feladatának tekinti:

7. Hogy életbe léptesse a törvényhatósági házi pénztárt, mi, ha az állampénztár jelen helyzetében részben újabb terhet ró is az állam polgáira, egyúttal az ön-

kormányzat igényeinek felel meg és a takarékoság annyira szükséges irányzatának szerez érvényt a legalább közigazgatási rétegig.

8. Hogy érvényesítvén azonnal a vám- és kereskedelmi szerződésre vonatkozólag a törvényben adott jogot, oda törekedjék, hogy addig is, míg az általános vámrendszernek bonyolódott s rövid idő alatt meg nem oldható kérdése elintéztethetnék, történjenek meg a fogyasztási adókra nézve a magyar kincstár érdekében lévő s az igazságnak és méltányosságnak megfelelő intézkedések.

9. Hogy azonnal kézbe vevén a bankkérdést, azt az ország senki által kétségbe nem vont jogának és érdekeinek megfelelői eg s lehetőleg mihamarább megoldja.

10. Hogy a 153 milliós kölcsön refundálására, illetőleg törlesztésére való tekintettel javaslatot készítsen az állam jószágok értékesítésére nézve.

Azon fog igyekezni, hogy ide nem értve az adóügyi bizottság által már letárgyalt törvényjavaslatokat, az állam polgárait az új adóktul a lehetőségig kímélje, ha azomban máskép az állam szükségletét nem fedezhetné, adófelemelést is fog kezdeményezni.

Hogy mit óhajt még a kormány, később fogja jelezni, jelszava: „a haza mindenek felett.”⁴¹

Ezen programot kiegészítette Széli Kálmán pénzügyministernek Simonyi Ernő felszólalására márczins 8-án adott nyilatkozata a költségvetés és pénzügyi irány tárgyában, melyben következőleg körvonalozta irányát:

(Kivonat.)

Czélom egyfelől állami kiadásaink megszorítása, másfelől jövedelmeink szaporítása.

Az államjövodelmek szaporíthatók a fennálló törvények szigorú kezelése és reformja által.

A költségek apaszthatok a közadministráció reformja által.

Magamévá teszem az adó-bizottság által ajánlott adószaporításokat, az általános jövedelmi adórul szóló törvényjavaslat tárgyalását azom ban nem kívánom.

Ha az adóemelések kerülhetlenek lesznek, a kormány nem fog késni adójavaslatait megtenni.

Uj budgetet rögtönözni nem lehet, elfogadom tehát a beterjesztett költségvetést, de ezt a kiadások maximumának tartom, ennek keretén belül következő megtakarításokat vélek eszközölhetni:

A dohányjövodek fedezetéül 29.744,850 frt van előirányozva, ez a tapasztalatok szerint 28.693,000 írtra leszállítható, itt tehát a különbözet 1.086,000 frt, a bányászati jövodelem leszállítandó 519,000 írttal; összes különbözet 1.605,000 frt.

Ennek ellenében megtakarítható lesz:

A kereskedelem és közlekedésnél 350—400,000 frt, a dohánynál 1.086,000 frt, a bányászatnál 500,000 frt, a pénzügyi administratiónál 400,000 frt, ugyanott 500,000 frt, a katasternél 500,000 frt, összesen 2.900,000 frt; vagyis javul 1.300,000 írttal.

Igyekezni fogok a jövő költségvetést idejében beterjeszteni. Az 5 millió írtra tervezett adótörvények 416,000 frttal fognak kevesebbet jövodelezni.

Valósággal tehát az egyensúly csakis 900,000 frttal volt javulandó, a tisztelt ház azomban fusionális mámorában az apadást nem vette tekintetbe, csakis a megta-

karításokra figyelt. A 4.500,000 frt adóemelést is bagatellnek tekintette.

Elvi haladást a kormány programja általában nem jelzett, mélyen hallgatott az esküdtszéki intézményről, a népoktatás nyagymérvü felkarolásáru, mellőzte a felsőház reformját, a vallásegyenlőséget, a polgári házasságot, a magyar katonaságnak a hazában! elhelyezését, sok tekintetben tehát hátrább állt Deák Ferencznél. A programú pénzügyi része a magyar bank felállítása Ígérete nélkül semmi újat nem tartalmazott, általában semmi pénzügyi értelemre nem mutat, főleg kezelési, közigazgatási megtakarítások által kíván segíteni, mi rendszerváltoztatás nélkül lehetetlen volt; másodsorban a hiányt adóemelések, végrehajtási zsarolások által kívánta megszüntetni, vagyis az állam érdekeit az egyesek érdekei megtámadásával óhajtotta elősegíteni. Széli csak a bankkérdésben ment tovább elődeinél, mert az önálló banknak nemcsak jogosságát ösmerte el, de gyors felállítását is megígérte, határozottan kijelentette, azomban a rendszerhez! ragaszkodást, mellőzte az adóágak közti egyenlőség helyreállítását, a vasutak megtartásához merőben ragaszkodott, nem jelezte az államadósságok átváltoztatása (conversio) műveletét, pénzügyileg tehát csakis elődei álláspontját foglalta el, mert ezek mindazt, mit Széli ígért, már megelőzőleg egyenkint megígérték.

A közigazgatás, igazságszolgáltatás reformja sem volt új eszme, általában sem a közigazgatás sem az igazságszolgáltatás nem volt annyira elhanyagolva, mint némelyek előtüntették és tekintve a korlátolt eszközöket,

melyeket a szegény Magyarország nyújthatott, semmivel sem állt alacsonyabb fokon, mint Austriában.

A kormány helyzete igen kedvező volt, mert a legmégesebb ellenzék, a szélsőbal, sokkal kíméletesebb állást foglalt el a fusalionalis, mint a Deák-kormány ellenében; Simonyi Ernő azt hitte, hogy Tisza Kálmán ígéreteit, tekintve a közös viszonyokat, be nem fogja válthatni és a csalatkozott nemzet a szélsőbal karjaiba fog rohanni. Báró Sennyey ellenzékét alapított, de elvek helyett saját nevét tűzte zászlójára, nem mert conservativ programot kiadni; a gazdag clerus félt Tisza Kálmán vaskezeitül, hogy ha ultramontan elveit értékesíteni akarja, a kormány védő kezét a főpapságtul elvonja, a katolikusok autonómiáját győzelemre segíti és a főpapság nagy vagyonát megnyirja; kényelmesebbnek tárták tehát nagy jövedelmeiket békésen élvezni. Az aristocratia Sennyeyt nem szerette, mert Sennyey nem lovagolt, nem vadászott, nem foglalkozott szerelmi kalandokkal, ellenben br. Wenkheim Béla a főurak ideálja, gróf Andrássy Gyula kedvencze volt; de külömben is az ellenzéki, a független szellem a mágnásokbul kihalt, családi hagyományyá vált a királyi akarat iránti vak engedelmesség. Báró Sennyeynek személye nem vonzott, mert hajdan az aulicus párthoz tartozott, a provisorium alatt magas hivatalt viselt, 3 év óta szép beszédekot mondott, a kormányt néha megcsipkedte, de soha sem mert ellene szavazni, programja egyedül a megyék szétmorzsolása, a bureaucratia felállitásából állt, mit csak néhány aulicus maradvány óhajtott. Sennyey, midőn a Lónyay-pártot visszautasította, azt hívé, hogy

az egész Lónyay-párt hozzá fog csatlakozni, azonban nagyban csalódott, mert alig csatlakozott 16, Somsich Pál, Bartal, régi elvbarátja! félrevonultak a Deák-pártbul, hozzá jött 13, A pártot azonban a vezér a cselekvés terére soha sem engedte lépni, pihenő ellenzék pedig nem ellenzék, a közönséget csak úgy lehet megnyerni, ha elveinek, politikájának czélszerűségéről meggyőződik; a párt tehát az országban nemcsak gyökeret nem vert, de a választásoknál kettő visszalépett, 22 pedig megbukott. Deák Ferencz testileg már ekkor tökéletesen harczképtelenné vált, a vezetést Tisza Kálmánnak önként átengedte; a kormány tehát az ország ügyeiről feltétlenül rendelkezett. Az ország a fusiot örömmel fogadta, a Deák-pártiak örültek Tisza Kálmán meghódításának, a balközépiek a fusiot győzelemnek tekinték és azt hitték, hogy Tisza és balközépi társai némely létesíthető elveiket életbe léptetendik, a nagy közönség azt remélte, hogy e nagy párttal támogatva, Tisza Austria ellenében szilárd állást foglaland el, a nemzeti bank azonnal megalakul és a földbirtok a nemzeti bank által olcsó hitelt nyerend, általában a gyengébbek összes álmaik teljesülését reményltek. Az ellenzék elmállása kétségkívül a kormányra kellemes, az országra azonban káros volt, mert Magyarországon, miután sem önállóak, sem függetlenek nem vagyunk, szövetséges társaink hatalmi és érdek követeléseik ellenében igen üdvös, ha van egy erős ellenzék, kikre a minister reá mutathat, hogy az ország tekintélyes része követeléseiket visszautasítja és túlköveteléseket nem szabad erőszakolni, mert ha a sógorok túlságost követelnek, a hatalom az ellenzék kezébe jut-

hat, ezek pedig az adottakat is visszaveszik. 1876-ban a kormányképes ellenzék megszűnt, mert sem Sennyey, sem az ellenzék nem volt kormányképes, mert Sennyey a fusionalis párt programját helyeselte, a párt semmi elveket sem mondott, Sennyey osztrák hajlamait mindenki ismerte, a kormány tehát Sennyeyvel sem a vám- és kereskedelmi szerződés, sem a bankkérdésben az osztrákok telhetetlensége ellen nyomást nem gyakorolhatott, a szélsőbalra hasonlóan nem hivatkozhatott, mert a szélsőbal Austriával nyíltan szakítani akart, az 1867-iki egyességnél fogva kormány képességgel nem bírt, a szélsőbal iránya forradalmi színezettel bírt, nem hathatott tehát ennél fogva sem az osztrákokra.

V. FEJEZET.

A Deák-párt pénzügyi és politikai kormányzata.

A Deák-párt az országot majd 9 évig, és pedig kizárólag kormányozta, mert az ellenzék támadásait soha figyelemre nem méltatta, midőn a hatalmat Tisza Kálmánnak átadta a Deák kormánya által csinált, közvetlen az országot terhelő adósság tett ezüstben 321 milliót folyó pénztárban, az átlagos árfolyam szerint 385.400,000 forintot, midőn azonban ezen összeget terhére felrójjuk, javára fel kell számítanunk az adósságtörlesztéseket és mindenemű beruházásokat; ezen beruházások és törlesztések tesznek (mint azt a 8. és 9. kötetben előszámoltam) 237.000,000 forintot; a Deák-kormányok tehát valóságosan elpazaroltak 148,400,000 forintot. Ezen összegben nagyban szerepeltek a kölcsönök beszerzési költségei is, ezen költségeket azonban a Deák-kormány javára levonni nem lehet, mert a drágaságot a kormányok ügyetlensége, vagy roszakarata okozta és ezen kölcsönök az országot teljes névértékben terhelik, a kölcsönökre az országot nem az elodázhatlan szükség kényszerítette; ezen kölcsönt 9 évre felosztva, egy év terhére esik, 9 egész évet véve, kerekszámban 16 millió.

Az államadósság az országra csak akkor teher, ha az állam a polgárok vagyona, az ország termeléséhez mérve már adóssággal túl van terhelve, ha a kamatozat idegeneknek fizetik, ha terméketlen célokra fordítatnak.

Magyarország kamatterhe, midőn önkormányzatát

viSSzaszerezte, 48 millió forintot tett, vagyis az évi kamat felemészté a magas földadót, a gazdag sóbányák, az állambirtok jövedelmét, és ezen teher még azért is súlyos volt, mert a kamatokat kis kivétellel idegeneknek fizette, az idegenek tőle adót nem fizettek, ezen összeg tehát tőkealapot nem alkotott, tulajdonosai nem az országban költötték és helyezték el, de kizárólag idegen országba vándorolt. A magyar kormánynak tehát már kizárólag ezen szempontbul is, terméketlen adósságcsinálástul óvakodni kellett volna, és pedig annyival inkább, mert ki-nek politikai látköre a falu tornyánál tovább terjedt, be kellett látnia, hogy az osztrák-magyar birodalom, míg a keleti kérdés véglegesen meg nem oldatik, kénytelen lesz nagy és felkészült hadsereget tartani, a honvédelmi kiadásokat tehát józanon leszállítani nem lehet.

Az adósságcsinálástul lehetőleg óvakodni kellett volna azért is, mert az önálló bank feláldozása s a káros kereskedelmi és vámszövetség következtében Magyarország ipara, kereskedelme, sőt földgazdasága sem emelkedhetett rohamosan, tehát eszélyesen arra nem számíthatott, hogy a kamatok már a közeljövőben Magyarország lakosait terhelni nem fogják. A 148.400,000 forint adóssági többlet tehát már magában, tekintve a viszonyokat, nagy teher lett volna, még azon esetben is, ha a beruházások valódiak, célszerűek, gyümölcsözők lettek volna, de ezek egy része haszontalanul kidobott pénz volt, egy része csak erkölcsi előnyt nyújtott, egy része jövedelmezésére egy emberélet után lehetett számítani, ezek tehát csak elméletileg tekintethettek beruházásoknak, valódilag azomban holt tőkét képviselnek.

a kormány egyes tagjait nem erőszakolta az országra, de kinevezte azokat, kiket a többség bizalma kijelölt, a korona a választásokat legtávolabbról sem erőszakolta, Austria Magyarországra nyomást nem gyakorolt, sőt inkább 300 év óta először a magyarok még az osztrák párt- és kormányváltásokba is döntőleg folytak be: az ország tehát sorsának feltétlen ura volt, a pénzügyi csapást maga szerezte magának, mert sorsát oly egyénekre bízta, kiknél hiányzott a kötelességérzet, kik hivatásuk magaslatán nem álltak.

A pénzügyi pazarlást elősegítette a hivatalnoksereg szaporítása, szükségtelen nagy méltóságok, pénzes küldetések teremtése, a Deák-kormány nagy hivatal-hadse-
reget vett át, nehézkes, drága kormányzatot és azt éven-
kint szaporította. A minis-
terelnökség kiadása 1870 ben volt 225,000 forint, 4 év alatt szaporodott (a 4 évet mindenütt együttvéve) 530,000 forinttal, a pénzügy volt 777,000 forint, növekedett 510,000 forinttal, a közlekedés 330,000 forint, emelkedett 290,000 forinttal, az igazságügyé 87,000 forinttal, a honvédelemé 143,000 forinttal, az adóhivatalok, a kivetés és behajtás költsége emelkedett 2.925.000 forinttal, a pénzügyőrségé 3.216,000 forinttal. Vagyis a ministeriumok központi kiadása, az adó és pénzügyőrség költségemelkedése az országnak 7.661,000 forintba került és ezen emelkedése daczára semmi sem ment jobban, mint 1869-ben.

A Deák-pártnak nagy bűne a burocratia meghonosítása, a vasutak és vízszabályozásoknál a drágaság és rossz munka megalapítása, az osztrákok majmolása. A burocratia Ausztriában született és fejlődött ki, Ma-

gyarorsz ágban csak a kincstárnál rakott fészket, a kancelláriát és helytartóságot azomban el nem foglalhatta, mert a kormány-politika az elnökségeket a főaristocratia, a tanácsosi és titkári hivatalokat a nemesség számára tartotta fenn, a gögös magyar a királyi hivatalnokot sárga-fekete szolganak tartotta; a tehetségtelen gyermek haza ment gazdálkodni, a tehetségesebb a megyénél szolgált, alispán vagy követbül lett titkár, de főleg tanácsos a helytartóságnál és innen ment fel a kancelláriához; az osztrák bureaucratikus rendszer tehát e két fő kormány-közegnél nem fészkelhette be magát, 1849. után azomban teljesen megalakult minden hivatalnál és pedig a lehető legrosszabb elemekből, mert a kényuralom, sőt a provisorium alatt, kinek csak fekete kenyere volt, császári hivatalt nem vállalt, alkalmazták tehát a proletáriátust.

Az osztrák bureaucrata minden polgárt a kincstár ellenségének tekintett és igyekezett mérsékelt fizetését és igényeit hatalmi befolyása mellékes jutáimaztatása által kárpótolni; földig hajlott a hatalom előtt, a nemességet gyűlölte, elzárkózott a világtul, letévén a szükségelt vizsgát, könyvet egyáltalában nem olvasott, csak időnkint a hivatalos újságot lapozgatta; szerette a zsidókat és vállalkozókat. A minister az ügyekkel részletesen csakis hosszabb szolgálat után ismerkedhetik meg, de csak akkor, ha igen szorgalmas, ha hosszasabban minsterkedik, mi alkotmányos kormányzat alatt ritkaság, az egyének szorgalmát tehát a letárgyalt ügydarabok száma szerint mérték; kipuhatolván ezt a bureaucraták, az ügy darabok számát mesterségesen szaporították, mi

a hivatalnokok szaporítását vonta maga után. A Deák-kormány átvette a személyzetet és a szellemet, ezáltal a kormányzat nehézkesé vált; a legfontosabb, a legegyszerűbb ügyek hónapokig hevernek, elpihennek hestekig az előzőn lőtt kiadóhivatalokban. A bürocrata-szellem különösen a vasutakat és vízszabályozásokat drágította meg, a hatalom a mérnökök, mint szakemberek kezébe került; a mérnökök, részint hogy tekintélyüket emeljék, nagy előirányzatokat csináltak vagy hagytak helyben, tették ezt részint azért is, mert a helyi körülményeket sem nem ismerték, sem nem akartak vele foglalkozni; a helyi körülmények ismerete pedig mellő'zhetlen szükséges, mert a munkáarak Magyarországon kis távolságra és évszakonként igen különböznek; egy városban, melynek sok szállóje van, a rendes napszám 1 forint, inig a félóra fekvő faluban 50 kr, az alföldi megyékben egyenlő népesség mellett, azon határban, hpl a birtokosok kukorica alá sok feles földet adnak ki, a napszám kétszer anynyi, mint ahol kevés vagy épen semmi földet sem adnak felében, földmunkáknál 1 □ méter földet sokkal olcsóbban visznek a töltésre, ha az anyag homokos agyag, mintha tisztán fekete, veres v^gy sárga agyag, mert az elsőt könnyebb ásni, kevesebbet nyom, belüli tehát többet lehet egy taligára rakni. Kétségkívül az állam ezen munkákat nem maga csinálta, de vállalkozóknak adta ki, kiadhatók voltak tehát az előirányzaton alul is, az árlejtés azonban keveset segített, mert az előirányzat a vállalkozóknak mérvadóul szolgált, az ügyesebb vállalkozó, ki a körülményekről

egyenes és göfibe utakon meggyőződött, néha kevéssel sokszor semmivel sem tett olcsóbb ajánlatot, mert tudta, hogy az előírányzaton is megkapja; a gondatlanabb vagy pártolt pedig a mérnökök szokásos könynytl száínításátul félve, rendesen még drágább ajánlatokat tettek. A milliók tehát az ország kárával idegenek és zsidók kezeibe vándoroltak, kik mellékes utakon az intézkedő köröket vagy egyes döntő befolyásokat megtudták szerezni, a vállalkozók ezenfelül nyemrények emelésére szándékos hibákat vagy mulasztásokat követtettek el, melyek alapján milliókra menő kárpótlásokat követeltek és fizettettek ki, a kassa-oderbergi pálya vállalkozói 8 ily mulasztási alapon 8 millió kárpótlási követeléssel állott elő és ennek nagyrészét, ninit később Játandjuk, Péchy minister ki is fizette. A szerződések drákói pontokat tartalmaztak, mindenikbéü volt azomban néhány egerut hagyva, mélyen át az ügyes vállalkozó barátjai segélyével kimenekülhetett; a járatlan nagyközönség félelmes tisztelettel olvasta ezen pontokat, füstje elvakította, megijedve visszahúzódott; a zsidók és idegenek a helyzet urai lettek, s mert ők a teret, a menekülés módját ismerték, csinálták rossz töltéseket. A Tiszánál ez időben egy nagy töltést helyesnek találtak, a töltés azomban víz nélkül még az nap este összedült, a közvélemény bizalma a magyar mérnökök iránt meghűlt, sokan nagy művek alkotására a magyarokat képtelemeknek nyilvánították, pedig nem a tudományban, de a jellemben, a rendszerben volt a hiba; a kivitelnél is a tért a mérnökök uralták és a nem szakembereket

teljesen mellőzték, a felügyelőket szolgálknak tekintették, a föld, a munka minőségét, a szabályok megsértését a nem mérnök is épen úgy megtudja ítélni, mint a vállalkozó kebelbarátja: a mérnök. A nyereszkedőknek nagy hasznára, a közönség és országnak nagy hátrányára vált a pénzelőlegeket övedző mesterséges homály, a nagyközönség azt hitte, hogy ha elvállal egy 300,000 frtos töltést, készen kell lenni kerek 300,000 frtjának, pedig csak 95—105,000 frttal kell bírni, mert a biztosíték 15—30,000 frt, ha három hónap alatt 75,000 frtos töltést elkészít, a negyedik hónap első napján már 25,000 frtot kap, ebből tehát folytatólag építkezhetik, mert minden hónapban ennyit kap, s mert a magyar töltéseknél a szokásos nyereség 20 százalék, sajátlag 75,000 frtos töltést felépíthetvén 60,000 frttal, már a negyedik hónapban a 95—105,000 frtbul három hónap múlva bevonhat 50,000 frtot.

Nagy kárt okozott a Deák-kormány az országnak a vasutaknál az idegen vasbui építés engedélyezésével, ha a kormány a társulatokat szerződésileg kötelezi a magyar vasbui építésre, több száz millió forint érték az országban marad, mi e nélkül Austriába és Angliába ment, és saját vasgyárai felvirágoznak; tehetne volna a vasutak szilárdsága kára nélkül, mert a magyar nyers vas, miből a vasúti sínek készülnek, jobbak az angolnál és egyenlő minőségűek az osztrákkal, kétségkívül a kormány sem az angol, sem az osztrák vasra a vám- és kereskedelmi közösségnél fogva különleges vámot nem vethetett, sem Magyarországbul ki nem tilthatta, mert ezáltal megsértette volna

a jogérvényes vám- és kereskedelmi szerződéseket, sem a társulatokat arra nem kötelezhette, hogy mindenáron magyar vasat vegyenek, mert ha ezt kimondja, a magyar vastermelők az ország hátrányára túlzott árakat követelhettek volna; ki kellett volna azonban kötni, hogy a társulatok egyenlő árak mellett kötelesek magyar vasat vásárolni, ez elegendő lett volna a vasipar és az ország érdeke biztosítására, mert Magyarország Svédország kivételével a vasat legolcsóbban termeli és képes lett volna, ha az eladás biztosítatik, az egész vasúti szükségletet fedezni. Az ország ezáltal 5 év alatt közvetlen 30 millió forintot nyer, mert bányái és művei évenként 2 millió vastermelési képességgel bírnak. A kormány tehát az ország vagyonából gondatlansága által elpocsékolta 30 millió forintot.

A Deák-kormányok tehát anyagilag az országnak tömérdek kárt okoztak és egy félszázaddal hátrálótként.

Az ellenzék egy része a közigazgatást, az igazságszolgáltatást ázsiaiinak tüntette fel, ezen vád azonban nem alapos.

A közigazgatás nem tündökölt, de rossznak sem volt mondható, mindenesetre többet ért a Bach- és Smerling-kormányok közigazgatásánál, a megyékben mindenki igyekezett kötelességét megtenni, helyenként salak is merült fel, de ez másutt is van, a múlt és Deák-tisztviselői kar közt csak azon kis különbség volt, hogy míg a kény uralom korában majdnem az egész salakból állt, a Deák-kormány alatt ez csak kivételt képezett; a főispáni méltóságokat tisztos egyé-

nek foglalák el és nagyrésze igyekezett kötelességét teljesíteni. Az árvaügyek sok kívánni valót hagytak hátra, a tizennyolcz éves gaz kiirtása azonban nem könnyű munka. A közbiztonság nem tündöklött, de a rablások, lopások kevesbültek, a kormány az alföldön a megingatott közbiztonságot eszélyesen és vaskézzel helyreállította, a rablás, lopás nem a magyar, de a provisorius kormány alatt kezdődött és fejlődött, de ezt> a Deák-kormány kis költséggel megfékezte és pedig olyannyira, hogy közbiztonsági tekintetben Magyarország a versenyt több cult uráliammal bátran kiált-hatta.

Az igazságszolgáltatás nem haladt gőzerővel, ezt azonban nem a bírák lomhasága, tudatlansága okozta, de a perhalmaz nagysága; a nagy közönség pedig nem ellentmondási viszketeg, nem szeszély, nem konokság-bul perlekedett, de perlekedett, mert a birtokososztály szegényedett, hitel nem volt, az uzsora uralkodott, perlekedett tehát önfenntartási érdekből. A perhalmaz növekedvén, a bírák testileg és szellemileg képtelenek voltak gyorsan végezni. A bírák közt akad-tak egyes tehetetlen, sőt megvesztegethető uzsora-inasok is, ezért azonban sem a kormányt, sem a szervező Bittó ministert megróni nem lehet, mert a bírói ki-nevezés körmére égett, három hónap alatt 2000 bírót kellett kinevezni, már pedig nincs oly világi lángész, ki 2000 bírót három hónap alatt helyesen megtudjon bírálni; mégis a felső bíróságok közt alig akadt buta vagy jollomtelen. A perhalmaz okát kétségkívül kon-statálja az illeték adó kimutatása; 1870-ben az illeték

adó tett 6.637,000 forintot, 1875-ben már 15.462,000 forintot, emelkedett 133 százalékkal, és pedig ezen óriási többletet nem az örökösödési százalék többlete idézte elő, mert 1875-ben sem volt cholera, az örökösödési és vétel százalék nem változott, az ingatlan ára nem állt feljebb, de növekedett, mert a birtokososztály gyengülése következtében az önkéntes és kényszer-birtokforgalom növekedett, az Önvédelem a perek számát óriásilag szaporította, ennél fogva a per- és más kapcsolatos illetékek rohamosan növekedtek. A Deák-kormányok mindenesetre hibáztak, hogy a polgári codexet be nem hozták.

Közoktatási tekintetben is, habár lassan, de nevezetesen haladtunk, 1875-ig a népiskolák száma 1600-al növekedett, hogy több nem történt, ez nem a két minster Pauler és Trefort és a Deák-kormány hibája, de nyomorult pénzügyeink kifolyása, mert mind a minsterok, mind a kormányok áldoztak volna, de nem tehették, mert az ország adósságokbul tengődött, a legszükségesebbre tehát nem jutott. Sajnos, hogy a dús katolikus főpapság és a nagyon gazdag katolikus főnemesség, mely a Deák-párthoz tartozott, mely együttesen az ország területének harmadát birja, a szegény protestánsok példáját nem követték, kiknek nincs egy községük sem iskola nélkül, kik minden iskolát államsegély nélkül állítottak és tartanak fenn; ha ezt teszik, ma minden község iskolával bírna és a kormánynak csakis a szegény románok és szerbek iskoláit kellett volna felkarolni, de a dúsak tárczáikat elzárták és a népnevelés ügyét kevés kivétellel az or-

szágra hárították, pedig az alapító István király a javadalmak harmadát az értelmiség emelésére adományozta, a főpapok ma nem állítanak zászlóaljkat, nem védenek várakat, a nemesség régi jelszava: „noblesse oblige“ (a nemesség kötelesség) és a mai fogalmak szerint legszebb kötelesség az értelmiség emelése. A főiskolák emelésére kétség kívül sokat tett a kormány és az ő érdeme, hogy főiskoláink az európai főiskolák magaslatán állanak.

Magyarság tekintetében is sokat tettek a Deák-kormányok; a kormány a magyar nyelv tudását minden hivatalnokkiul megkövetelte, a hivatalnoksereg tehát az ország minden részében magyar lett, családjaik az idegen ajkú lakosság közt a magyar nyelvet terjesztették, az idegen ajkú értelmiség és polgárság belátván, hogy gyermekeik csak azon esetben fognak alkalmaztatni, ha magyarul fognak tudni, gyermekeiket magyarul tanították. A kormány főispánoknak csakis magyarokat nevezett, a főispánok a megyei hivatalokban nemcsak magyarul beszélőket, de magyar érzelműeket jelöltek és neveztek, az alispánok, szolgabírák, a falusi jegyzőktől nemcsak a magyar nyelv tudását, de magyar szellemet is követeltek, a tanfelügyelők körükben a magyar nyelv érdekében mindent elkövettek, a kormány szigorúan örködött a magyar-ellenes mozgalmak felett. Elősegítette ezt a honvédelmi intézmény is, minden honvédtisztnek magyarul kellett beszélni, a vegyes megyékben az idegen ajkúak özszekeveredtek a magyarokkal, s mert általában a többség, a szellem, a vezénylet magyar volt, a gyakorta-

tok többször magyar helyen tartattak, a közlegénység is magyarosodon. A Deák-kormányok még a választásokkor sem szövetkeztek a nemzetiségi izgatókkal; a magyarság ügyében a kormányok nemcsak erélyesen, de eszélyesen is jártak el, mert a jog, törvény és méltányosság korlátain soha sem léptek át, a nemzetiségek törvényadta jogait soha sem sértették meg, az idegen fajoktól nem követelték a nyelvükreli lemondást, a hivataloknál az idegen fajokat nemzetiségükért soha sem mellőzték, sőt a felőkezetek iskoláit faj- és nemzetiségi különbség nélkül pártolták; igaz ugyan, hogy népnevelési tekintetben többet tehettek volna, de a magyar fajnevelésért sem erőltették meg magukat, mert erszények mindég lyukas volt, aránylag azomban a nemzetiségi iskolákért is tettek annyit, mint a magyarért. A magyarságot nagyban elősegítették Pest haladása, a pesti magyar színházak, mindkettő a kormány érdeme; Pestet a kormány az árvíz ellen biztosította, nagy áldozatokkal világvárossá tette, ez felköltötte a pestiekben az önérzetet, nem pirultak többé Bécs előtt, büszkék lettek a fővárosi ezimre, hálásan elösmerték a magyar nemzet nagylelkűségét, minden polgár gyermekét magyarul taníttatta, a város mind külsőleg, mind belsőleg magyarosodott, 1875-ben már a boltokban, kávéházakban, közhelyeken, sőt a magán társaságokban is magyarul beszéltek, csak a zsidó-negyed, a zsidó lakosok tartották fenn a németiséget és még ma is, aki Pesten németül beszél, az nem pesti polgár, nem vidéki, de vagy idegen, vagy zsidó. A színházak, a városi közönségnek kedvencz mulató-

helyei, a mulató-helyek csak akkor vonzanak, ha élvezetesekek, mert temetésre elmennek ingyen, kötelességből, a színházba azonban a közönség pénzért, élvezeti vágyból megy; ha a látogatót az adott élvezet kielégíti, elmegy az is, ki az előadás nyelvét félig érti és észrevétlenül, fáradság nélkül ragad reá az előadás nyelve; a kormány belátta a színházak nemzeti fontosságát és a színházakat nagy áldozatokkal, valódi fővárosi magaslatra emelte.

A Deák-kormányoknak nagy érdeme a király bizalma és vonzalmának megszilárdítása. Az ország és király balvégzete sok évekig elválaszták a magyar királyt a magyar nemzetiül, a politikai szükség, a közös érdek a királyt egyesítő a nemzettel, a hosszas éles küzdelem azonban bizalmatlanságot szül és ezt a teljes kibékülés sem képes rögtön elenyésztetni; a kormánynak tehát meg kellett a királyt a nemzet loyaltásául győzni, osztatlan benső vonzalmát meg kellett a nemzet részére szerezni és ez teljesen sikerült, a király Magyarországot, az osztrák ház mostoha fiát, nemcsak becsülte, de megszerette és valódi magyar király lett minden utógondolat nélkül; a király az országban hosszabban időzött, részt vett az ünnepélyekben, vadászatokban, maga és különösen a királyné magyarul beszéltek, a királyi példa hatott az aristocrátiára, az ország minden lakosaira, az idegen ajkuakat meggyőzte, hogy az ország magyar, a szakadár eszmék és irány pártolásra nem számíthatnak, a magyar nyelv nemtudása szégyen és hátrány.

VI. FEJEZET.

A földbirtok helyzete, a bukás okai, a segély lehető
módozata.

A magyar földbirtok értéke, mint azt a 8-ik kötetben előadtam, a magas gabonaárak, a vasúti építések, az önkormányzatba helyezett bizalom következtében tetemesen növekedett, ezen áremelkedés általában nem volt túlzott, mert a haszonbéreknek felelt meg, az érték nem 5, de 6 százalék után számíttatott, egy első osztályú magyar holdért 150 forintot fizettek, vagyis felét a Morvában adott áraknak és az épületeket semmibe sem számították, miket más vagyonos országokban teljes értékben megfizetnek. A birtok értéke azomban 1872. óta rohamosan hanyatlott, 1875-ben már 25 százalékkal esett, mi az ország összértékét ijesztően leszállította, mert Magyarország 1872-iki földértéke közelítőleg a következő volt: Arad $\frac{2}{3}$, Bács $\frac{3}{4}$, Békés, Bihar $\frac{3}{4}$, Borsod $\frac{3}{4}$, Csanádot, Csongrád $\frac{3}{4}$, Esztergom $\frac{4}{3}$, Nyitra $\frac{1}{5}$, Fehér $\frac{3}{4}$, Zemplén »«, Jászkunság $\frac{2}{4}$, Győr $\frac{2}{3}$, Heves $\frac{3}{4}$, Hont $\frac{2}{4}$, Komárom $\frac{2}{3}$, Krassó $\frac{3}{4}$, Mosony $\frac{2}{4}$, Pest $\frac{2}{4}$, Pozsony $\frac{2}{4}$, Sopron $\frac{2}{4}$, Szatmár $\frac{2}{4}$, Temes $\frac{2}{6}$, Tolna $\frac{2}{3}$, Torontáli, Somogy $\frac{2}{4}$, Vas $\frac{2}{4}$, Zala Vs, Szabolcs $\frac{*}{4}$, Veszprém $\frac{2}{4}$ véve tett az I. osztályú föld 8.700,000 magyar holdat, mely 150 forinttal 1.305,000,000
a többi 13 millió holdbul 6.500,000 magyar holdat II. osztályban véve,
100 írtjával tesz értéke . . . 650,000,000

6.500,000 holdat III. osztályba számítva	
50 forinttal	325,000,000
8 millió hold rétet, átlagban 125 forinttal	1.067,000,000
8 millió magyar hold legelő, nádas, átlagban 50 forinttal	400,000,000
20 millió magyar hold erdő, átlagban 40 forinttal	800,000,000
Tett tehát az érték összege hozzávetőleg,	

szántóföld, rétet, erdő, legelőben 4.547,000,000
 Ennek értéke átlagban 1875-ben már esett 25 perczenttel, vagyis 1.136,750,000 forinttal.

A birtok-árak hanyatlásához hozzájárult a terményérték süllyedése; Pesten a búza métermázsája 8—9 forintra szállt le, az érték hanyatlásával párhuzamosan emelkedett a hitel csökkenése, az uzsora emelkedése, mert az értékár csökkenvén, a hitelintézetek megszorították az eddig is szűkén mért hitelt; kinek 1871-ben első osztályú földje 75 forinttal volt terhelve, még 75 forint értékkel bírt, ellenben 1875-ben már az értékárak süllyedése következtében értéke 37 frt 50 kr-ra süllyedt. Az érték hanyatlással megszűnt az egészséges birtokforgalom, a birtok keresettsége, az uzsorások követeléseiket nagyobbra csigázták fel, terményeket kötöttek le olcsó áron, valóságos hajsztát indítottak a birtokos ingóságai és ingatlanai ellen, a birtokososztály az államiul, melyet fenntartott, elhagyatva, hanyatlásnak indult, megkezdődtek az árverések. A birtokososztály bukása az államra nemcsak azért volt csapás, mert általa az egész állam szegényedett, mert ez kihatott az ipar- és kereskedelemre, mely ágak Magyar-

országban ezen osztály fogyasztásából élnek, de veszedelmes volt azért, mert Magyarországot a földbirtokososztály alkotta, védte és tartotta fenn vérre], észszel és pénzzel; ha az absolutizmus alatt a földbirtokososztály beamter lesz, ha titokban folytonosan nem izgat, ha 1861-ben a nemzet elévülhetlen jogait nem követeli vissza, ha az értelmiség a népnél az adó és katonaság elleni gyűlöletet pénzáldozatok, egyéni szabadsága koczkáztatásával nem fokozza, Magyarország ma német vagy orosz gyarmat volna.

.A földbirtok theoretice véve kétségkívül a vért nem nemesíti, az értelmet nem fokozza, a magyar történelem tanúsága szerint azomban a válságos korszakokban a magyar földbirtokos hazafisága a legszívósbabb, legszilárdabb és legáldozatkészebb volt, s midőn a többiek hódoltak és szövetkeztek, ez osztály még alkuba sem bocsájtkozott. Az absolut-korszakban a tőzsérek adták az államkölcsonökhöz a pénzt, élemeztek a hadsereget, árvereltek az adóba lefoglalt tárgyakra, a szellemi proletárok hivatalokért folyamodtak, sok író eddigi veres tintáját a sajtó-bureau sárgafeketéjével cserélte fel, az ügyvédek ügyködtek németül; a földbirtokososztály ellenben visszautasította a kínált hivatalt, biztosította a magyar akadémiát és színházat, észszel és pénzzel fenntartotta a magyar irodalmat, tartotta a bujdosókat, táplálta a foglyokat, kenyeret adott a keresetforrásaiktul megfosztottaknak, és pedig ezen korban sem termettek aranykalászok, mert minden termény olcsó volt, a birtokok felszerelése nagy összeget igényelt, a magyar pénzjegyek

megsem misített vén, a pénz igen megfogyott, a birtokok tagosítatlanok voltak, ennél fogva a nagy rész használatlanul hevert.

A földbirtokososztály hazafiságának két erős rugója van: az érdek és a múlt iránti kegyelet.

Kedves nekünk a magyar haza, mert a szegény és gazdag ősei izrül-izre e hazáért küzdöttek, századok óta műveljük e földet, itt fekszenek kedveseink porai, fényes és keserű emlékek kötnek ez országhoz, mely eddig sajátunk volt. A tó'zsér, tőkepénzes, sőt kereskedő nagyrésze jövevény, Istenéhez idegen nyelven imádkozik, Magyarországhoz főleg a gazdagodás! érdek köti, ennél fogva, ha az uzsora szárnyain magasra emelkedik a füttyülőből lett milliomos, a kellemesebb Bécsbe vonul, meghajol minden előtt, közönyös minden iránt, hazafisága csak akkor jelentkezik, ha papirosait, tőkét adó fenyegeti, habár ezen adó igazságos, méltányos, sőt szükséges is.

A birtokost a hazához az érdek épen oly mértékben köti, mint a kegyelet. A magyar földbirtok minden művelt európai állam földbirtoka közt a legolcsóbb, a háztartás költségei azomban egyenlők, míg tehát a németnek a magyar földrei kivándorlás előnyös, a magyarnak káros. De a tömeges kivándorlás nem is eszközölhető, mert míg Angol-, Francia-, Németországban, Belgium-, Holland-, Sweiczban a pénztőke nagy, a kamat olcsó, ennél fogva a birtok illő áron rögtön elárúsítható, nálunk, mert pénz nincs, mert az uzsora biztosan és gazdagon jövedelmez, a nagybirtok el nem adható, mert e szegény országban

a milliomos nadály kevés; a közép nem, mert a másodrendű uzorásnak tőkéje 18-at, a nagy adóval sújtott középbirtok hatot is alig jövedelmez; el nem adható a kis-birtok, mert ennek egyedüli vevője a helybeli kisbirtokos, tehát egész község, általában el nem adható, de a kisbirtok is csak nehezen, mert a kormányok benső erős pártfogása alatt felnőtt uzsora, a kisbirtokosokat sok helyt koldussá, a héber korcsmáros rabszolgájává tette.

Anyagilag az ország léteinek a birtokosozály épen oly fontos tényezője, mint erkölcsileg. A birtok az országban a lakosság $\frac{85}{100}$ -ad része kezeiben van vagy földbirtok után él; 15 százalékot tesz azok száma, kik a földbirtokosokkal lazábbul vannak összekötve, ugyanis statisztikai kimutatások szerint a földbirtokot 2.921,283 család bírja, a gazda, lelkészek, tanítók, gazdatisztek 70,000, a cselédek 365,000 családfőből állnak, ezen 3.356,000 család legalább is 11.681,140 egyénből áll; áll ezen arány pénzértékre számítva is Magyarország föld-, rét-, szőlőértéke 3.540,000 frt, az épületek értékén kívül a regáleérték 250 millióra számított, a termés legalább 550 millió, a birtokosok házártéke 250 milliónál nagyobb összeget képvisel, a juh, ló, szarvasmarha, sertés, kecske 350 millióra véve, tesz kerek számban 4890 millió frtot, a népességi arányt véve fel vagyónarányul, e szerint esnék a $14\frac{1}{2}$ » százalék nem földbirtokos lakosságra kerek számban 863.000,000, mivel ezen 15 perczent alig bír, mert az Összes Magyarországra eső bank- és államjegy csakis 210 millió, melynek tekintélyes része a birtokosnál

forog, mert az állampapírok, záloglevelek főleg idegenek tulajdona, mert levonandók a bank által nyújtott hitel, mert a takarékpénztárakban! tőke csakis 90 milliót, a kereskedelmi-, ipar-, hitelbankok tőkéje 72 milliót, a népbankoké 10 milliót, takaré-, előleg- és önszegélyező-egyleteké 12.800,000, vagyis összesen 183 milliót. A pesti házbér a krach előtt tett 17 millió frtot, ez azonban esett 30 százalékkal, sőt sok háznál többel is, vagyis ma már a házbér 12 millió, e szerint az érték 240 millió, vagyis Pest és a látható tőke 423 millió; miután a népesebb városok: Debreczen, Kecskemét, Szeged, Zenta, Hódmező-Vásárhely, Csongrád, Szarvas-Nyíregyháza, Nagy-Kőrös és még igen sok város, főleg földbirtok telepeknek tekinthető, a többi város ház-, készpénz-, kereskedelmi, ipartőkéje alig üti meg Pest tőkéjét; az előszámoltak szerint tehát, hogy a 15 arány a 85-höz meglegyen, a kereskedelem és ipar tőkéjének a takarékpénztári bank- és egyleti betéteken kívül 200 milliót kellene tenni. Ez, tekintve azt, hogy a magyar kereskedő és iparos nagyrészt hitelre dolgozik, a terménykereskedő, a külföld, főleg Bécs bizományosa és az ő pénzök is gyakorta szerepel a különböző pénzügyintézeteknél, tekintve a kereskedelmi világban nagy uzsorát, mely 6—20 közt változik, tekintve a magyar uzsorás óvatosságát. ki a bankadósságon felül soha sem ad többet 10 perczent értéknél többre, mi 40—50 millió, igen kétséges, meg van-e a jelzett arány, inkább hihető a hiány, mert ha a pénzügyintézeti tőkék betéteken a 40 millió uzsora tőkén felül az iparos-, kereskedő-, tőzsér-

osztály még 150 millióval bírna, az uzsora nem lenne oly szemtelen, mint a jelenlegi.

A pénztőke kevés és nem szaporodhatott meg részben politikai helyzetünk, részben önhibánk miatt. A pénztőke szaporodásának négy főoka van: a nagy, olcsó és értékes termelés, az élénk bel- és külforgalom, a kivitel és behozat értéke közti egyensúly, hol a pénztőke csekély, a termelésnek idegen pénz általi emelése. Magyarországon a termelés századokig nem emelkedhetett és nem értékesülhetett, mert 180 évig harctér volt, a nagy Rákóczy-forradalom legyőzése után a császári kormány Magyarországot gyarmattá tette, a kettős vámokkal leszorított magyar termelő idegennek csak azt adhatta él, mi Austriának nem kellett, ellenben minden gyártmányt, mit Austria termelt, kénytelen volt Austriátul vásárolni, mit Austria nem termelt, azt megdrágította a kettős vám. A háborúktól felmaradt kevés pénz Austriába vándorolt, a maradványt megapasztotta a devaluatio, a magyar államjegy eltörlése; a zsírunkon meghízott Austriában a pénz halomra gyűlt, az olcsó pénzen a gyáripár megizmosodott, a gazdag Austriával a szegény Magyarország nem versenyezhetvén, maradt földművelő ország; földművelő országban a forgalom nehézkes, korlátolt, mert a lakosság kiváló része nyerstermény-szükségletét maga fedezi, az iparos, gyármunkás szegény, egyszerre keveset vesz, megmarad tehát a külforgalom, ez bizonyos időszakhoz van kötve, midőn a külföldi kereslet megkezdődik és tart addig, míg a szükséglet fedeztetik; a kereskedő ennél fogva pénzét folytonosan nem forgathatja.

Lehetetlen a tőke rohamos felszaporodása, mert nálunk hiányzik a harmadik főtényező: az egyensúly; az államadósság idegen kezekben van, idegen tőkén épültek vasutaink, a záloglevelek kamatjait idegeneknek fizetjük, az idegen czikkekért évenként fizetünk 160 milliót, az országos és magán kamatok, vasúti osztalékokra 137 milliót, vagyis évenként kimegy 297 millió; ennek ellenében van termény-, marha-, gyapjukivitelünk: 10 millió métermázsa búza 85 millió forint, 4 millió mm. árpa 26 millió frt, zab 4 millió mm. 16 millió frt, tengeri 8 millió mm. 32 millió frt, repce 1 millió mm. 10 millió frt, összes termény kivitel tehát középszerű években átlagban 169 millió frt; ez azonban csak tisztességes árak mellett tesz ennyit, mert a zab és tengeri már 100 mértföld távolságra nem fuvarképes, mert maga Hátszeg Berlinhez 160 mértföld, a fuvar tehát megemészt majd 3 forintot, Arad 150 mértföld, Trieszt vagy Fiume egyenes vonalban Aradhoz 90, ugyanannyira van Nagyvárad, Erdély termelő része 120 mértföldre, úgy, hogy ezen viszonyok és a gyenge árak következtében a kivitel igen összezsugorodik. Ezen 169 millióhoz véve 19 millió juh után 30 milliót, 5.600,000 db szarvasmarha és ló 4 perczent 224,000 per 150 írttal tesz 44.800,000 frtot, 4.400,000 sertés 4 perczent 184,000 per 50 frttal 9.200,000 frt, összeg: 252 millió, bevétel 297 millió kiadás ellenében. Ezen felállított mérleg azonban nem csalhatatlan, magánadatok és egyes combinatiokon alapul, mert mind-edig a kivitel és behozatal hivatalosan nem konstátáltak.

Hiányzik a negyedik faktor: az önálló nemzeti bank, e nélkül pedig idegen tőke nem jöhet be, mert a külföld, miután egyeseket és azok viszonyait nem ismeri, egyeseknek nem kölcsönözhet, feladta ezt 10 évre gróf Lónyay a vöslai szerződésben, a feladást titokban elfogadták a Deák-párt vezérei.

Az elősorolt okoknál fogva a pénztőke Magyarországon nem növekedett, mert ami idegen tőke a vasutak által bejött, ezen tőkét már a vasúti és államkölcsön kamatok megemésztették. Kétségkívül a magyar tőkepenzeseknek vagyona ma nagyobb, mert tőkéjük egyrészt, a földbirtok szorongó helyzetét felhasználva, uzsorában helyezték el, vagyonukat 14 év alatt nagyon megszorították, de azért sem a készpénz, sem az államérték nem szaporodott, nem a készpénz, mert a birtokos nem fizethetvén, a kapitalizált kamat a földbirtokon van elhelyezve, nem az államérték, mert amennyivel növekedett az uzsorás értéke annyival fogyott a rendszeresen koppasztott földbirtokosé.

A földbirtok értékének emelése az államnak különlegesen is érdekében van. Az állam Magyarország első földbirtokosa, birtoka 4 millió katasteri holdnál több, a föld értéke öt év óta holdankint esett 37 frt, az erdőé 12 írttal, ennél fogva már eddig kevesebbet ér földbirtoka 20, erdeje 48, összesen 68 millióval.

A válság 1872. után már tagadható nem lévén, a válságot többen megvitatták, a birtok ellenségei a válságokat a birtokososztály fényűzése, gondatlansága, tudatlansága és tunyaságának tulajdonítják, a theoreticu-

sok a túltermelés, a magtermelés túlsúlya, az amerikai verseny, a termelés apadásának tulajdonítják.

A földbirtokososztály kétségkívül fényűző, vendégszerető, lakmározó, sallangos osztály volt. Az egész nemesi osztályt a politika és ősiség összefűzte, a családok megyéjükből nem mozdultak, a lakodalmak, névnapok, vadászatok, agarászatok a család vagyoni állása és tekintélyéhez mérve napokig, sőt néha hetekig tartottak, az úr nagy lakodalmat és bucsu-lakomákat tartott. E lakomákon mesés mennyiségű hús, bor, zsir, liszt fogyott el, de mindez kevésbe került, a pezsgő, szivar, külföldi borok ismeretlenek voltak, a lakoma nagy része kikerült a gazda sajátjából, a kiadást nem érezték meg, mert ezen tárgyak nagy része sokszor eladhatlan volt; a lovakat maguk, és pedig 40 kroszénán, 1 forintos zabon nevelték; így tartott ez 1849-ig, az urak vigadtak, mert volt miből, mert az adóexecutió a kedélyeket nem komorítá el, az uzsora véröket nem szíttá ki.

Mindez azomban 1849. után teljesen megváltozott, a hirtelen politikai és birtokátalakulás a birtokososztályt adósságokba mártotta, az ősiség és örökösödési rend megváltoztatása meglazította a családi köteléket, nem volt család, melynek legalább egy tagja száműzött, bujdosó, vagy fogoly ne lett volna; a haza gyásza mindenkit elkeserített, a kémlés a család szentélyébe is behatolt. A 60—70 százalék értékű, lassan csepegtetett úrbéri kárpótlást az uzsora kamatja felémésztette, a búza igen olcsó volt, jött az 1863. és 1865-iki aszály, a rozsdá, üszög a terméseket meg-

rontotta, 1873—74. megadta a kegyelmi döfést, az adó, a kamatláb emelkedett. A vendégeskedést, fényűzést kezdetben felfüggesztette az absolutismus, nem hagyta felelevenedni a családfenntartás gondja. A gondok alatt görnyedő birtokos keserű lett, a keserű ember rossz társalgó, úgy, hogy ma a szomszédok is csak ritkán látogatják egymást, a szomorú lovag saját portájáruul családjával vizsgálja a fellegeket. Síri csend uralg az egész országban, 4 ló helyett 2, hintó helyett szekér, agár helyett komondor; a főnemesség nagy része falusi kastélyaiba vonult, úgy, hogy aki ma a nemesseget fényűzéssel vádolja, az vagy irigye még a romoknak is, vagy a szent Gellértrül bírálja, regények-és mesékből Ítéli meg a helyzetet.

A tunyaság, értelmetlenség és gondatlanság vádja csak részben fogadható el. Tudatlannak csak azon gazda nevezhető, ki földjét rosszul műveli, ki a máshol divó hasznos állatokat nem tenyészti, új, hasznos terményeket nem termel, czélszerű, a szükséglet és viszonyoknak megfelelő gépeket és eszközöket nem alkalmaz. Az első vád a magyar gazdát nem terheli, mert a hasonló terjedelmű régi Poroszországgal összehasonlítva, Poroszországnak juha csak 300,000 darab, vagyis P/4 %-kal több, minőségre második helyet foglal el; sertésünk több 1.300,000 darabbal, vagyis 40%-kal több, a világon legjobb a porosznak lova és szarvasmarhája több 240 ezer darabbal, vagyis 4½%-kal; ezen külömbözletet azonban a jobb minőség kiegyenlíti, nem terheli ezen vád másodsor azért sem, mert nincs oly termény és takarmánynem, melylyel Magyaror-

számban kísérletet ne tettek volna, s ha a Német-, Angolországokban kivétel nélkül alkalmazott takarmány-váltó rendszert nem alkalmazzák, ennek oka az alsó részekben a kedvezőtlen talaj és még kedvezőtlenebb időjárás és a termelés értékesítésére szükséges tőke drágasága. A jó gazdasági eszközök dolgában sem állunk hátra, ma már a legszegényebb ember is vasekével szánt, vassal boronái, cséplőgép mindenütt van annyi, hogy a géptulajdonos szeptemberre cséplést már alig kap. Az úri osztály túlnyomó része gazdaságának utána lát, kártyás, korhely, élősdi, bitang ma már kevés van, a nép nagyrésze saját földjét jól műveli, Bachusnak csak vasárnap és ünnepeken áldozik. Megromlottak azonban a gazdatisztek és cselédek, a proletáriátus színe-java biztosabb, jövedelmezőbb állomásra vállalkozik, igen kevés marad gazdatisztnak, ezek nagyjából nemcsak gazdasági, de más iskolát sem végez, a katonaságnál elrestül, midőn hazajön és alkalmazást nyer, tele van nagy igényekkel, az állatokkal és vetéssel nem gondol, gazdáját majmolja, későn fekszik, későn kel, mulat, a rossz termést az Istennek tulajdonítja; az állatok, gazdasági eszközök romlanak, a vetőmag és takarmány elzüllik, ezért is a nagy uradalmak jövedelme 2—3 forint közt változik, a tisztjében bízó középbirtokos megbukik. A cselédek tunyák, korhelyek, tolvajok, ezért minálunk sokkal nagyobb felszerelési tőke igényeltetik, mert nálunk a lopásra, vesztegetésre, mag és takarmányra legalább 20 perczent számítandó, körülbelül ugyanannyi a munkakülömbözlet a magyar és német munka közt, pedig a mi munka-anyagunk a néme-

ténél erősebb, szívósabb, de a németé szorgalmasabb, becsületesebb, rendesebb.

Alaptalan a túltermelés, a mag- és takarmánynövények közti aránytalanságérti vád. A földnek, ha termelőképességét megrontani nem akarjuk, mit tőle elveszünk, trágya által vissza kell adni, a trágyát a marha adja, ha marhaállományunkat összehasonlítjuk, igen csekély a különbség köztünk és más hasonterületű államok közt, ugyanis juhállományunk a (rég)i porosznál $1\frac{3}{4}$ százalékkal, ló és szarvasmarhánk $4\frac{1}{2}$ százalékkal kevesebb, vagyis Magyarország juhállománya tett 19.000,000, porosz 19.300,000, ló és szarvasmarhaállományunk 5.600,000, porosz 5.800,000, tehát azon nagyférfiak, kik Pesten gazdálkodnak, nem tanulmányozták a statisztikát, e tekintetben a sivó homok vagy száraz fensíkon szereztek tapasztalatokat, hol a a talaj és égélj miatt marhát tartani nem lehet. Az ország kétségkívül több magot vet, mint amennyit okszerűleg vetni kellene, szántóföldünk 17.200,000 kataszteri hold, ebből a leginkább divó hármás gazdaság elvei szerint ősszel csakis 5.700,000-ret szabad volna elvetni, termelnek pedig 6.400,000-ret, vagyis a rendes aránynál 700,000 holddal többet. Túltermelnek pedig Arad-, Bács-, Békés-, Csongrád-, Temes-, Csánád-, Torontálmegyékben, a régi Jászkun területen, az elősorolt 6 megyében túltermelnek a nemrég feltört százados gyepeken, melyet ha évenként nem vetnek, gazt ad és túltermelnek a kiscgazdák, kik aránylag számos marhájukkal minden hat évben képesek birtokukat megtrágyázni, ezeknél sem von le tehát a

szabálytalan termelés a föld erejéből. Kevesebb az ugar Győrben 18, Pesten 18, Biharban 16, Krassóban 16, Hont-Abaujban 12, Szabolcsban 9, Zarándban 8, Somogybán 7, a Jászkunságban 25, a Hajdúknál 33 százalék kai.

Rabló, káros rendszer csakis a Jászkunok és Hajdúságon, vagyis 98 □ mértföldön folytattatott. Zaránd és Somogy, Szabolcs nem érdemel megrovást a kicsi túllépésért; Győr, Krassó, Hont, Bihar, Pest tekintélyesen túlléptek a mértéken, — de Pest-, Bihar- és Krassóban sok a gyeptörés, a használt földeken pedig csakis a régi úrbéresek lépték a határt túl, ezeknél ez nem káros, mert a mit a földtől elvebinek, a szorgalmas trágyázás által vissza is adják. A gazdasági válságnak tehát a túltermelés nem oka.

A válságnak nem oka a csekélyebb termelés sem; kétségkívül szomorú az, hogy míg Anglia 10, Poroszország 7 métermázsát termel, addig mi csak 5-öt termelünk. Ezt azonban nem a föld kimerültsége, nem a rász művelés okozza, de a klimatikus viszonyok idézik elő, mert a szalmatermés a sok közepes esztendőben tisztességs volt, de a csomó nem fizetett, mert a búza rozsdás, üszkös, szorult szemű volt; a rozsdá ellen nincs orvosság; az üszkөн nem lehet segíteni, mert őszkөн volt páczott, jól megérett, jókor elvetett búzában; a szem szorultságát az eső utáni nagy hőség okozza, a lapos földeken, völgyekben néha 24 órai meleg is összeszorítja a szemet. De különben az átlag 5 köblös termésből az átlag 8½ forintos búzával takarékosan meg lehet élni, ha a termelés a gazdáitul nem függő

okoknál fogva nem drága; a közepes termelés tehát a válságot kétségkívül maga nem idézte elő.

Nem idézte ezt elő a termelés közti aránytalanság sem. Nem, mert Magyarországon a takarmány értékesítői, a trágya tényezői és más országok állatlétszáma közt a hirdetett nagy aránytalanság nincs, mint azt bebizonyítottam; ha Magyarország ugyanoly állománynyal, vagyis 240,000 darabbal több marha és 300,000 darab juhhal többlet bírna, miután 1 szarvasmarha 10, 1 db juh 1 szekér trágyát állít elő, ezen trágyamennyiségen, 30 szekért számítva egy holdra, 90,000 hold lóherést állíthatott volna elő, ennek holdját 20 mázsára véve, kaszálás s gyűjtésre levonva 4 frt 50 krt, a tiszta haszon tehát maradt volna 1.390,000 frt, ebből azonban le kell vonni a 240,000 szarvasmarha árának kamatját, mely 10-es forgalmi százalékkal 1 marhát 100 írttal véve 2.400,000, a juh kamáját 50-nel véve 150,000 = 2.550,000 frt, vagyis, ha ezt ma keresztül akarjuk vinni, az évi pénzveszteség kerek 1 millió; erre azt mondhatják, mellőzöm a juh és marha hasznát, — látszólag igen, de valósággal nem, mert egy sovány ökör rendes ára 100 frt, megesszik 75 mázsa szénát, vagyis kerül 175 írtba, eladatik 175 írtért, tehát meg van fizetve a takarmány, különleges pénzhaszon semmi; 1 db juh megesszik 2½ mázsa szénát, ad 2 font gyapjút, haszon ismét semmi, mert a szaporulatot egyensúlyozza az őrzés költsége és a 10 perzent dög. A mérleg megállapításánál azonban tekintetbe kell venni a közvetett hasznot, vagyis, ha az említett marhákkal nagyobb lett volna az állomány,

többet trágyázhattunk volna meg 90,000 holddal s mert egy hold trágyás föld 2 mázsa búzával többet ad, ez képvisel 180,000 mázsa búzát, vagyis 1.530,000 frtot, miből levonva a direct 1 millió veszteséget, marad 530,000 forint felesleg, miből esik 1 hold terhére 3 és $\frac{2}{17}$ krajczár, ez számításba nem jöhető összegecske. Ezáltal nem akarom a pálczát a takarmánygazdaság felett eltörni, czélszerűbb ez a maggazdaságnál, mert általa a föld jobban megmívelhető, de Magyarországbán általánosságban nem vihető, nem rögtönözhető.

Általánosságban nem alkalmazható, mert a takarmánytermelés két főkélléket igényel: nedves talajt, nedves klímát és olcsó napszámot, már pedig a Mát-ráiuul a török határig a talaj száraz, julius- és augusztusban a hőség mindent föléget; nincs sem kaszás, sem gyűjtő, helyzetünkben tehát a takarmány-apostoloknak az Úristennel kell esőkonvenczióra lépni és munkásokat teremteni, mert a rendes klimatikus és népesedési viszonyok közt a takarmánytermelést ajánlani, sőt törvényileg is meg lehet parancsolni, de végrehajtani nem, mert abstract teoriákért senki sem teszi magát koldussá.

Rögtönözni nem lehet pénzügyi viszonyaink miatt, mert ez kezdetben a jövedelem csökkenését okozná, mert az átalakítás sok pénzt igényel. 1 magyar hold 3-as gazdálkodással 6 év alatt megad 9 mázsa búzát, mi 8 frt 50 krral — 76 frt 50 kr, 10 mázsa árpát, 7 frt 50 kr = 75 frt, szalmaérték 5 frt == 151 frt 50 kr, egy évi nyers bevétel 25 frt 30 kr, 1 hold lóherés, évenként 23 mázsát 71 írttal, 6 év alatt 138 frt, éven-

kint háromszori gyűjtés, kaszálás 6 frt, hat év alatt 36 frt, értékesítése igényel 10 db juhot, értéke 40 frt, ennek 6 évi 10-es kamatja 24 frt, összkiadás 60 frt, marad 6 évi nyers bevét 78 frt, egy évi 13 frt, tehát az egyenes veszteség holdankint 12 frt 30 kr; ezt a birtokos mai helyzetében nem teheti. Nem teheti ezt az uralgó viszonyoknál fogva; a gazdaság átalakítása holdankint 10 frt befektetést igényel, ugyanis 1000 holdat véve mértékül, ennek $\frac{1}{166}$ -a 166, feltéve, hogy 25 hold már takarmányosnak használtatott, 140 holdba kell 28 mázsa mag, per 36 frt = 1008 frt, értékesítésére szükséges 1400 db juh, 5 frt = 7000, juhakol 2000, esik tehát 1 hold terhére 10 frt, vagyis ezer holdnál 10,000 frt; intézet ma senkinek sem kölcsönöz, kinek birtoka jelzáloggal van terhelve, tehát ezt csak uzsorára veheti fel, ezen kölcsön által teljesen kimeríti hitelét, ha tehát jön egy aszályos év, vagy kénytelen lesz feleáron elpusztítani marháját és juhait, vagy nem veti be és műveli meg illőleg birtokát. A fényes theoriáknak már eddig is sok ember esett áldozatul, sokkal több bukott el azok közül, kik gazdaságaikat kölcsönpenzen modern lábra állították, mint a kik az egyszerű hármasság mellett megmaradtak. A takarmánytudósok bölcs tanácsaik, a szegény gazdát kárhóztató szónoklataik helyett szerezzenek olcsó nyugodt pénzt, ekkor, a hol lehet, mindenütt fognak takarmányt termesztetni. A takarmánytermelés azonban nem csálhatlan orvosság, mert a hús ára bizonytalan, e téren még nagyobb a verseny, mint a gabonánál; Amerika juha 38 millió, marhája 33, sertése 34 millió

darab; az európai piacokra már eddig is sok zsír és disznóhús jött, kétségkívül meg fogják kísérteni a marhahús Angliába szállítását, ha ez nagyban kivihetőnek bizonyul, Amerika ismét e téren is első szerepet fog játszani és az árakat le fogja nyomni, a marhahús kivitelre pedig helyzete előnyösebb, mint a búzára, mert a búzát még napokig kell a lakatlan vidékről a vasutig szállítani, tehát a buza fuvar drága és sokszor lehetetlen, ellenben az állatok saját lábaikon, tehát költség nélkül sétálnak a vasúti és hajóállomásokhoz; ha tehát a marhatartás előnyösebbnek fog bebizonyulni, okvetlenül megtörténend, hogy míg mi nagy költséggel pár százezerrel emeljük marhaállományunkat, akkorra Amerika is korlátozza magtermelését és ellenünk, törpe legények ellen milliókat küld a piacra.

A válságot nem idézte elő az amerikai és orosz verseny sem. Magyarország a buzapiaczon csak harmadrendű hatalmasság, mert míg Amerika jó termésekkel 50 milliót, Oroszország 36 milliót, Magyarország csak 10—12 millió m mázsa búzát szállít. A búza ára főleg az európai jó vagy rossz termőstül függ, Amerika a múlt évtizedben gyengébb eladó volt és mégis a 10 évi átlagár csakis 9 ft 70 kr. Amerika termésének csak Vandát adja el, Amerika és Oroszországban is voltak s lesznek rossz termések és miután a munkaerő Amerikában csekély, a vasút és folyókhöz! közlekedés rossz, esős időben a termés sokkal könnyebben tönkre mehet, mint a művelt európai álamokban. Nem Amerika merítette el a magyar gaz-

dát, mert 10 frt 30 kros búzával meg lehet élni, de a rossz minőség, mi 2—3 frt évi különbözetet állít fel; jó minőség, illendő vasúti szállítási bérekkel Ameriká-
iul nem félhetünk.

Az uzsora egyedül nem okozta a válságot, az uzsora kétségkívül kifosztja a birtokost, de ő csak második különleges fosztó, mert az oroszánrészt kiveszi az állam mindenféle adója és magas árutarifájával, az uzsora csak fokozta és fokozza a válságot, megrontotta az áru- és birtokforgalmat, lehetetlenné teszi az újabb felszereléseket, sőt a helyes művelést is megakadályozza. Az uzsora azonban nem ok, de okozat, nem forrás, de kifolyása az állam által teremtett és gondosan ápoltságosványnak; uzsora kis mértékben minden államban és időben van, volt és lesz, mert mindenütt van ostoba, könnyelmű, kártyás, korhely, lump és vannak telhetetlen, becsstelen, tolvajhajlamu egyének, kik a sorsüldözötte szerencsétleneket, a bitangokat és ostobákat kizsebelik, de nálunk az uzsora egy hatalmas egész osztályt sajtol; az uzsorának oka a drága termelés, a pénz- és hitelhiány, a politikai corruptió, a gyakori rossz évek. A múlt tizedben két, ebben egy válságos év volt, a pénz keresetté lett, az állam 150 millió kölcsöne 10 perczetre jött kettős hipotékára, igen természetesen: egyszerű vagy személyi garantiára követeltek és vettek 20 perczen tel, idegen pénz az országba nem jöhetett, mert a nemzeti bankrul a Deák-párt 10 évre lemondott. A bankhiány, a drága államkölcsönök tehát az uzsorának épen oly faktorai lettek, mint a rossz évek, de emelte, szentesítelte, az üzletet

becsületessé tette az országgyűlés. Páriámén ti kormányzatunk előtt a magyar törvény az uzsorát keményen büntette, a magyar társadalom az uzsorást gazembernek tartotta s nem engedte égisz emelkedni az uzsorát, a társadalom az uzsorást megvetéssel sújtotta, 6%-nál magasabb kamatot nem lehetett követelni. Az alkotmányosság reggele azonban nagymérvű corruptioval köszöntött be, majdnem minden tekintélyes politikai egyéniség vasúti engedményt hajhászott és nyert, ezt, mert pénze senkinek sem volt, eladták a tőzséneknek, közhír szerint titkos társak voltak az egymásután rohamosan jövő államkölcönöknél és vállalatoknál; ezen urak annyiszor szorongatták az uzsorások kezeit, hogy végtére a tisztaság fogalmáru is elfelejtkeztek; akik maguk a legszentebbel, a becsületükre bízott államérdekekkel is üzérkedtek, pajtásaikon a becstelenség bélyegét nem hagyhatták meg, az uzsoratörvényt eltörülték; lerontatván a törvény korlátja, a pénz drágább lett, a káptalanok, takarékpénztáruk felmentek 15-ig, ezen arányban drágult a magánhitel, sőt megértük azt is, hogy szegény emberekre 1200 perczent tábláztatott be.

A válság valódi okai: a drága termelés, a gyenge minőség, a pénz- és hitelhiány, a magyar bank hiánya, az igazságtalan adórendszer, a zsaroló, szigorú perlekedés, a gyenge belfogyasztás, az egészségtelen birtokforgalom, az erős bérlőosztály hiánya, az örökösödési és örökítési terhek, a számos csapások, mindezek együttesen idézték elő a birtokososztály válságát.

A mi termelési költségünk a legdrágább, mert a kiadás a bruttó bevétel 83%-át emésztí fel, a kinosan nyert többlet csak 17%, egy métermázsa búza termelési ára 5 firt 70 kr, marad haszonul 2 firt 80 kr, egy köből árpa termelési ára 5 firt 70 kr, vagyis a termelő veszít rajta 70 krt; 1 magyar hold tiszta feleslege 4 firt 50 kr, vagyis átlagban 65 krral kevesebb, mint adóalapul fel van véve, kétségkívül, hol a helyzet kedvezőbb, több; átlagban azonban ennyi az átlag, mint azt dönthetlon számokkal befogom bizonyítani. Egy ezer holdas birtokot véve mértékül, ennek bevételei és kiadásai a következők, hármass gazdasági rendszerrel:

Bevétel.

1. 320 hold tiszta búza 5 métermázsa átlag terméssel 1600 mázsa, 8 firt 50 kr helyi átlagárral	13,600
2. 320 hold árpa, holdja 7 hektoliterrel	2,240,
1 hektoliter 4 firt 40-el, helyben	9,956
3. Az árpa szalmája.....	<u>600</u>
	Összesen 24,186

Kiadások.

- A felszerelés tőkéje tesz11,600 firtot, ennek takarékpénztári 9-es évi kamtja 1,044
Ezen tőke következő mellőzhetlen tényezők közt oszlik fel:
 - 44 ökör, 6 ló, darabja 150 firt . 7,500
 - 25 eke per 30 firt..... 750
 - 1 Vásárhelyi, 2 Backer-rosta . 600

d) 3 Howard-borona	150
☉) Hengerek	600
f) 21 szekér	2,100
2. 10% romlás és dög.....	1,160
3. 320 hold búza vető magja, 1 holdra 3 véka, 240 métermázsa, mázsája 8 frt 50 kr	2,040
4. 320 hold árpa vetőmagja 210 mázsa, má- zsája 6 frt 10 kr.....	1,272.
5. A búza 1 éves, az árpa vetőmag, 6 havi kamatja	240
6. A búza cséplési, aratási ‰ díja, természet- ben 320 mázsa, per 8·/» forint.....	2,720
7. 320 h. árpa aratási és vető díja 384 köből, per 5 frt 10 kr	1,958
8. Gaztisztítás, rostálás	300
9. 6 ló vasalása és zabja.....	520
10. 24 cseléd bére: 1 emberé készpénz 28 frt 13 kr, rozs 78 frt, 2 sertéslegelő 3 frt, sze- mély adó 1 frt, őrlés 1 frt, 1% hold kuko- riczaföld 15 frt, 2 szekér szalma, fűtésre 2 frt, szállásbér 8 frt — 136 forint, 24-szer tesz	3,260
11. Földadó, pótlék, marha, közmunkaváltság	1,940
12. Jég- és tűz elleni biztosítás	500
13. 60 hold répa megmunkálása, vetőmag, ásás, tisztítás	1,200
14. Az előlegezett tiszt- és cselédbér és adó- kamatjai szeptember 1-ig.....	250
15. Tisztfizetés	1,000

Összesen 19,404

Ezen 19,404 forint kiadást a 24,168 forint bevételből levonva, marad tiszta földbirtokjövedelem 4782 frt, vagyis 1 magyar hold után 4 frt 78 kr. A termelési 19,404 forintot, a termelt 3520 köből búza és árpa termelvénynyel felosztva, kerül a búzát és árpát együttvéve 1 métermázsa búza és árpa termelése minden köbölnek külön 5 frt 70 kr, vagyis az átlag árat véve, a búzánál a termelőnek marad 2 frt 80 kr, az árpaszalmának fele haszonul marad; az árpa termelési költsége értékénél többet tesz 16 krral az előállított mag értékénél.

A nagyobb befektetést igénylő, az alföldön csak szórványosan alkalmazható váltógazdaság még kevesebb tiszta hasznot ad, mint azt számokkal megfogom világítani.

Egy hatos gazdaság bevétele.

1. 40 hold ut, belsőség, legelő, árok stb. haszonvehetlen.
 2. 160 hold ugar.
 3. 160 hold repeze 4 köböllel, köblít 10 frt — 6,400
 4. 160 hold búza 5 köböllel, köblít 8½ frt = 6,800
 5. 70 hold árpa 6 köböllel, köblít 6 frt — 2,520
 6. 160 hold lóherés, per 24 mázsa 1 frt = 3,840
 7. 50 hold répa, ökörnek
 8. 40 hold cselédföld
 9. 80 hold feles aratókukoricza 3 métermázsa
termés ár 3½ frt = 840
 10. 80 hold majorság! 6 köböllel 3¹/_{*} frt — 1,680
- Összesen 22,080

Kiadás.

1. A hármás gazdaságnál elősorolt befektetések kamatai, romlás és dog	2,200
2. A takarmány értékesítésére szükségelt.....	800
drb ürü 5 írtjával 4000 frt, tőke 10-es kamataja	400
3. 10 százalék juhdőg	400
4. Juhász fizetése	300
5. 160 h. lóherés háromszori kaszálása, feltakarítása 6 frt.....	960
6. 160 h. búza aratása és cséplése	1360
7. 160 h. repczearatás, holdanként 3 frt. . .	480
8. Csóplésért 64 köböl.....	640
9. 70 h. árpaaratási, cséplési ötöd.....	408
10. 80 h. majorság! kukoricza, vetőmag, művelés, kapálás, morzsolás 11 frt	880
11. 160 h. búzavetőmag értéke	1020
12. 70 h. árpába vetőmag	250
13. A hármás gazdaságnál jelzett gazdasági költségek 8—15-ig	8770

Összeg 18,068

Ezen kiadást levonva a bevételből, marad tiszta jövedelmi többlet 4012 frt, az árpa szál maérték hozzászámolásával 4150 frt, a takarmányföld ad 3840 frt nyers bevételt, terheli a közös költségek $\frac{1}{5}$ -e 2180 frt s a 2., 3., 4., 5. szám alatti különleges költségek 2060 frt, összesen 4240 frt, vagyis a lóherénél! deficit holdanként 2 frt 60 kr, mit azomban a trágyahaszon bőven megtérít. A fekete ugart nem vettem fel osztóul, mert

semmit sem jövedelmezvén, a tehernek az 5 jövedelmi ág közt kell feloszlni. A magtermények métermázsájának termelési ára 6 forint 90 krajczár. Az előszámolt jövedelem több azon esetben, ha a cselédség képes a lóhere munkát elvégezni, 960 forinttal.

A vérmes, a theoreticus, a könyv-, a városi gazda kétségkívül kevesolni fogja a számított 5 mázsa búza és 8 frt 50 kr áratálatnyit. Valóban, ha klímánk olyan lenne, mint földünk, ha a tökéletes műveléshez jó és elegendő munkaanyagunk lenne, kevés is volna, de a mi időjárásunk szeszélyes ellentétekben ugrál, a múlt évtizedben volt 1 év, mely holdankint adott 10 köblöt, ellentétben volt 2, mely csak 1-et adott, 1863., 1865. Egy ily rossz év igen felbillenti a termelési egyensúlyt, ezen átalány mellett szól 36 éves saját tapasztalatom és a statisztikai kimutatás, mely szerint a termésátalány kataszteri holdon ö/a mázsa, magyar holdon tehát 5.

Az árak mértékül vettem az őszi átlag pesti árakat, 10 mértföldnyi gőzösi és tengelyeni fuvarbér levonásával, kell pedig Pestet venni azért, mert ma Pest a buzakivitel központja, Nyitra, Pozsony, Győr, Komárom, Mosony, Sopron, a Trieszt és Fiuméhez közelebb fekvő megyék termelői nagyobb árakat értek el az átalánynál, ellenben a tiszai vidékek nagy része a mértékül vett átalánynál kevesebbre jöttek, úgy, hogy a Duna fölöslege alig egyenlíti ki a Tisza hiányát. Mértékül vettem az 1860—70-iki évtizedet, mert ezen időszakban nem volt nagy árhullámmzás, egy

egész olcsó év volt 7 írttal, egy drága 11 írttal. Vettem az őszi árakat, mert ha a gazda egy évig kénytelen előlegezni, ez kimeríti, kénytelen tehát, ha elkészül, termését eladni, kénytelen sok eladni helyiséghiány miatt, sok az utak miatt, mert sok helyütt, ha a késő őszi esőzések beállnak, már 2 mértföldre vagy a tanyáról a városba a szállítás lehetetlen, de azért is csak az őszi árakat kell és lehet venni, mert minden kész termény pénzértéket képvisel, a későbbi eladásoknál tehát le kell vonni azon kamatot, melyet a spekuláns gazda, ha terményét rögtön eladja, megkaphatott volna, le a száradást, ez a jelenlegi díszes kamatláb mellett havonként egy perczent, vagyis augusztusban 10 forint, egyenlő februári 10 forint 60 krajczár, augusztusi 11 forint 20 krajczárral.

Ezen magas termelési ár egymaga igazolja a váltságot, mert csekély lévén a többlet, a földbirtokos a rossz időkre tartaléktőkét nem gyűjthetett, s mert 1 hold gazdasági előlege 14 frt, az adósságmentes birtokost a két aszályos és fagyos év tehát 31 írttal, az örökösödési százalék 4 írttal, a tagosítás 2 írttal, vagyis a múlt évtizedben az igazolható gazdasági pótlék holdankint 37 írttal terhelte és miután a gazda nem barát, de családapa, s mert levegőből élni nem lehet, ez is holdankint 3, vagyis összesen 40 frtot tett az igazolt adósság. Egy első osztályú hold föld dívó hittele pedig, miután alapul az egyszerű 16 százalékos adó százszoros értéke szolgált, volt nálunk papirosban 40, készpénzben 32 frt, vagyis már az 1860—70-iki

években a tisztos földhitelintézet! hitel kimerült. Az 1873—74-iki években már, kit az állam nem táplált, ki tartaléktökével nem birt, vagy tökmaggal nem élt, kényszerült uzsorához folyamodni.

Ez ellen az uzsorás, kinek a rossz év szüret, a szellemi proletár és szobatudós, ki előtt a gazdaság aranybánya, mert azt hiszi, hogy minden mag kikel és 30-at hoz, az állam husosfazekából élődő mameluk, a deficit-minister, a szédelgő gazda, ki titkos, drága váltókkal fedezi üres zsebét, azt szokták mondani: „takarékoskodni kell, rossz évben össze kell huzni a nadrágsziját, jó év kifizeti a rossz terheit. Kétségkívül takarékoskodni kell mindig, de a gyomor az egy évi koplalást el nem bírja, ami kiimánkban fügefalevéllal öltözködni nem lehet, a gyermekeket rossz évben is kell neveltetni, az ökröt eladni, a cselédet szélnek eresztetni nem lehet, mert a föld miveletlen marad; a földbirtokos tehát ezeknél fogva csak kevésbé korlátozhatja szükségletét, amit ez által megnyer, felemészti a rossz évekkel együtt járó drágaság; ennél fogva a rossz év kezelése, élelmi fedezete takarékoszággal is a jónál többet vesz igénybe. Egy jó évben a csapásos év deficitjét csak részletben, de egészben törlesztetni nem lehet, mert jó évben a termény sokkal olcsóbb, ennél fogva a középszerű évnél csak kevés százalékkal jobb; egy rossz évet tehát csak sok jóval lehet pótolni, a jó év pedig a mi kiimánkban ritka madár.

A válság második tekintélyes tényezője a gyenge minőség. A minőség megrontója: az üszög és szorult szem a gazdát régóta nyomorgatja, a jó búza 1878-ban

elkelt 10 frt 40 krért, az üszkös, szorult szemű volt 8 frt 40 kr, vagyis a különbség 3 és t/j-ed mázsát számítva holdankint eladásra, tesz 6 frt 50 kr jövedelmi különbözetet, vagyis csak a búza terhére esvén ezen különbözet, átlagban 3-as gazdaságnál tesz ez 2 frt 17 krt; igen nagy különbséget tesz ez a magmennyiségnél is; 1878-ban a jó 80 klos búzám adott 8 csomót per $2\frac{3}{4}$ vékát, vagyis holdankint — 10 frt 35 krt adván el a szállítási költségek leszámítása után — 48 frt 80 krt, a közép-szerű, üszkös 10 csomót $1\frac{3}{4}$ vékát 9 frt 30 krral, ez tehát adott 37 frt 40 krt, a harmadik üszkös 8 csomót per 2 véka 8 frt 50 krral 30 frtot, a jó és üszkös közti különbség tehát holdankint tett 9 és 18 frtot. A rozsdá és szorult szem hasonló káros eredményeket idéz elő és e két csapás már évek óta a gazdaközöniséget nem szórványosan, de tömegesen sújtja. A gazdák a rozsdá orvosságáru hallgatnak, az üszög ellen azomban csalahatatlan szerül állították fel a páczot, ez azomban hazugság, szemfényvesztés. Két, egy megyében fekvő gazdaságomban évek óta páczoltattam, az egyikben soha, a másikban mindig volt üszög, 1 százhusz holdas táblában a közepiben semmi, a két oldalán sok üszög volt. Az üszög és rozsdá korlátozása a gazdaközöniségnek nagy érdekében van; tapasztalataim szerint az üszög ellen legjobb óvszer az egy éves megért mag és a négyszeri szántás, a rozsdá ellen a kapálás; hasznosnak tartom a régi magot, mert ez egészségesebb kalászokat hajt, a négyszeri szántás által a föld megporhanyodik, a nap jobban felégeti, a mag jobban kel, tudja ezt minden értelmés gazda, de nem teszik csak kevesen, mert ez a

forgótöke növelése által eszközölhető, mert régi maga a piacon nincs, a forgótökét pedig nem szaporíthatjuk az országos hitel- és pénzvviszonyok miatt. A kapálást a rozsdá és ennek következtében előálló szemszorultság ellen czélszerűnek tartom, mert a rozsdát a nagy nedvesség állítja elő, a kapáló-eke barázdáin ezen nedvesség, hol lefolyás van, levonulhatna; a kalászok *egymással* távolabb esvén, a levegő meleg időben nem szorul annyira meg, mint a sűrű vetésben; ez is azomban nagyobb beruházást igényelne, mi jelen pénz- és hitelviszonyaink közt lehetetlen, nem szántunk négyszer, nem kapáltatunk, mert nincs reá pénzünk.

A birtokososztály válságának harmadik oka: az úrbériség igazságtalan és lanyha kárpótlása, a magyar bankjegy eltörlése, a tagosítási ügyekbeni álmos eljárás, a rendőri törvények hiánya, az ősiség feltételes eltörlése, a drága örökösödési százalék, az aránytalan nagy adó.

Az úrbériség rögtöni kárpótlás nélküli megszüntetése a nemességet feszes pénzügyi helyzetbe hozta. Az úrbériség eltörlése korkövetelmény, politikai szükség volt, örömmel fogadtuk tehát e törvényt, melyet a nemesség követői már régen szorgalmaztak, de miután az úrbériség a nemesség jogos tulajdona volt, s mert a kárpótlás kimondatott, az illő és gyors kárpótlásra mindenki számított. A munkaerő hiányát rögtön pótolni kellett, ez holdankint igényelt 10 forintot, a szükség a kamatlábat felemelte 12-re, a Mátrán alul azomban, hol a majorsági birtok kiterjedtebb, az úrbériség kevesebb volt, alig esett 1 hold föld- és rétre papiroson 4 forint; a birtokos tehát fizetett holdankint felszerelési tőkéje után

1 frt 20 kr kamatot és kapott urbérisége után 20 krt, vagyis fizetett reá évenként 1 irtot; ezen 4 forintos tőke azonban csakis 65 kros árfolyammal birt, vagyis aki-nek volt 800 holdja, aránylagosan birt hozzá 5 házhelyet és 15 zsellért, a felszerelés került 8000-be, a kárpótlás tett 3200 frtot, a kölcsönért fizetett 960 forintot, úrbéri kamatban kapott 160 forintot, tehát évenként pótolta 800 forinttal, s mert a kárpótlási tőke pénzértéke 2080 frtot tett, e tőke értékét három év felemésztette és maradt a felszerelési 10 forint adósság minden holdra. Ha a papirost rögtön kiadják, ért volna valamit, de elhúzó-dott 20 évig is, sőt még ma is van kárpótolatlan úrbériség.

Az egész birtokososztályra súlyosan nehezedett a 60 millió magyar pénzjegy eltörlése, ez többnyire a birtokos-osztály kezeiben lévén, közvetlen veszített 50 milliót, közvetve a pénzhiány a terményárakat 40 százalékkal le-szállította, ez is tehát elsepert ismét legalább 60 milliót.

A nehézkes tagosítási törvény álmos végrehajtása holdankint 2 forintba került és hosszas eljárása a bir-tokososztályt megrontotta, mert senki sem tudván, hogy a sors hová veti, senki sem trágyázott. Az erdőt a régi úrbéresek nyiltan lopták, a csemetéket lelegeltették, a hatóságok nem adtak elégtételt, mert Bach és utódai a nemességet gyűlölték és a paraszttal kaczerkoddak, sőt ezen szellem megmaradt egész Pauler ministerségeig, mert a prókátorok és üzérek által vezetett Deák-párt az osztrákoknak minden kívánságukat megadta, felemelte az adót, a katonaság számát, a ministerek, a főbbek üzérkedtek mindennel, ezáltal a politikai leghatalmasabb

faktort: a közép és kisebb birtokososztályt maga ellen ingerelte, ezen osztály ellensúlyozására felöltötte az álliberálisizmus köpenyét, a jog eltaposásával pártolta a régi úrbéreseket.

A terheket díszesen szaporította az örökösödési százalék, a magyar kormány uralmáig a birtokérték alapjául szolgált az egyenes, vagyis 16 perczent utáni százszoros adó $4\frac{1}{2}$ perczentje, vagyis első osztályú földnél az érték vétetett 86 írtba, tett a százalék 3 frt 74 kr konventiós, vagyis kis híján 4 forintot; ez azonban a dicső magyar kormány uralómralépte után még egyszer annyira emeltetett, mert ezen urak, a birtokososztály virtuóz sintérjei, összesítették az adót, majd 31 jövedelmi százalékot alapítottak és ezt vették birtokmértékül; e szerint az örökösödési százalék 8 forint. Mint kiszámítám, tesz pedig 1 hold jövedelme 4 forintot, ha a rendes kiadásokhoz hozzáadjuk a termelési költséget, az örökös, még ha krumplival élt is, az öröklött birtok jövedelméből a százalékot nem fizethette.

Negyedik oka a válságnak a magas földadó, mely a jövedelemhez mérve elviselhetlen; más államok adójához viszonyítva, Európában a legnagyobb, óriási az adó, mert, mint csalhatatlan számokkal bebizonyítottam, a tehermentes birtoknál a községi $2\frac{1}{2}$ pótlékkal a földadó elvesz 28 és fél százalékot. Ezen adóval még az adósságmentes birtokos megélhet, de nem az adós, mert bármennyije legyen is, az adósság kamatai a birtokadó szabályszerű jövedelmi alapjából le nem vonatnak, ha tehát egy ezer holdas birtokosnak 40,000 frt földhitelintézeti adóssága van, ennek 2720 frt kamatját levonva,

marad jövedelmiből 4000, fizet adóba 1940 irtot, vagyis adóba fizeti jövedelme 50 százalékát.

Ezen adóztatás jogtalan, igazságtalan, rabló adórendszer, mely nyíltan a földbirtok megrontására czéloz. Jogtalan, mert az állam a birtoknak nem tulajdonosa, adót vehet és vesz a birtok védelméért, 50 perzentos adó több, mint a mennyit bármely bandita-csoport követel, több, mint mennyit a rabló várlovagok a sötét barbár korban vettek, ez nem védelem, de a tulajdon nyílt, szemtelen megtámadása. Igazságtalan, mert az állam egy és ugyanazon tárgyiul két adót nem vehet, ez esetben pedig azt teszi, mert Péteriül megveszi az adót egész földbirtokátul, megveszi Ábrahám-tul, kinek pénze Péter birtokában van elhelyezve, ki tényleg a betáblázott összeg erejéig Péter jövedelmének haszonélvezője. Igazságtalan, mert az adótörvény elvileg a tiszta jövedelmet veszi alapul; mi a tiszta jövedelem? tiszta jövedelem az, mi a mellőzhetlen kiadások után fennmarad; a betáblázott adósság a legmellőzhetőbb, mert e kamatba a hitelező az egész elzálogosított birtokot és annak minden termését elárvéritetheti. Terhes ez azért is, mert a betáblázott tőke kamatját, hol a pénz kevés, mindig az adós fizeti, mert a mit az adós a földhitelintézeti hitelen felül felvesz, ez már kényszeradósság, kényszeradósságnál 1 perzentre nem tekinthet, fizet tehát 6 helyett 7-et, 10 helyett 11-et.

Ezen nagy adó terményforgalmunkra is károsan hat. Ma az egész világ eladó és vevő; a józan ész, a józan pénzügyi és nemzetgazdászati politika azt követeli, hogy az állam az adó által ne tegye a versenyt lehe-

tétlenné, mert ez esetben, ha a termés olcsó, a gazda a másik ellenében csak törzsértéke kevesbitésével versenyezhet. Magyarországon a földadó $\frac{28}{100}$, ez a búza és árpa termelését drágítja 55 krral, ellenben Poroszországban az adó csak 12 perczent, Angliában 9, tehát már a porosz termelés 33 krral, az angol 42-vel olcsóbb a mienknél, Németországgal tehát kedvező években a világpiacra nem versenyezhetünk, vagy, miután a gazda nem várhat, termelvényét eladja a termelési áron alul, és a hiányt drága adóssággal fedezi.

A válság 5-ik oka a magas vasúti tarifa, Pesttől 1 métermázsra fuvar bére Triesztig vagy Fiúmég 1 frt 20 kr, Rutkáig 80 kr. Valódi államokban, hol az állam megcsalása bűn, a ministereket nagygyá saját érdemek, nem a fizetett journalistika, nem czinkostársaik teszik, az első és főérdek a termelés érdeke, ehhez alkalmaztatják a vonalakat, mérik a fuvart. Nálunk ellenkezőleg történt; 1865—69. az egyéni érdek fő-, az országos érdek niellékszerepet játszott; a ministerek és főbb csatlósai vasutakat kaptak kastélyaik-, magtáiraikhoz, hogy egy főbb ember vagy ravasz szolga igényeit kielégítsék j városokat hagytak el, mérföldnyi kanyarulatokat tétettek, a concessiókból alig maradt ki egy politikai egyéniség, Gyula megszavazta a Menyhért, Menyhért a Gyula vonalát, a Pálét nem lehetett megtagadni, mert különben Menyhért ellene szavaz, az engedményeseknek nem volt pénze, de hátok mögött álltak a zsidók, a fővállalkozóknak meg kellett fizetni az engedményeseket és a szavazó szolgálakat, mert ezek szavazata is szükséges volt a jövő vasútjainál; a fővállalkozóknak eszéjében

sem volt a magyar Babilonban vasutbirtokossá lenni, ők csak a közvetítő sensal zsíros szerepére vállalkoztak; hogy tehát minden szennyes kéz kielégíttessék, az idegen közönség a magyar vasúti papiroshoz kedvet kapjon, drága országos garancia mellett kellett a vasutakat építeni, s mert a földműves Magyarorszáiban legtöbb szállítmány a magtermény, ezekre kellett súlyos szállítási árakat róni, úgy, hogy míg máshol a vasutak a fuvarbért tetemesen leszállították, nálunk Pesttől 10—12 mérföldre a vasúti fuvar a régi fuvarnál csak 12 százalékkal lett olcsóbb. E fuvar métermázsánként legalább 50 krig túlzott terhet rótt a termelőre, mi is holdankint egy évben 1 frt 17 krral tette a termelést drágábbá, vagyis a jövedelmi tiszta többletet holdankint 1 frt 17 krral kevesbítette.

A birtokválságot elősegítette az egészségtelen kereskedelmi forgalom. A terménykereskedő 1865-ig kereskedő volt, vagyis összes pénztökéjét a kereskedelembe forgatta, több volt a forgalmi pénz, ennél fogva nagyobb volt a verseny. Mindez gyökeresen megváltozott, az előszámlált kiadások, a két rász év: 1863. és 1866. a birtokosztályt adósságokba merítette, a földhitelintézeti gyenge hitel a földbirtok szükségletét nem fedezte, nagy lett a pénzkereslet, a kereskedők tőkéjük nagy részét uzsorába helyezték, ennél fogva a kereskedelmi tőke egy része állósult, a kereskedelemből kiesett. Következett a szédelgés kora, a papiros-világ, gombaként nőttek a mindennemű sokat ígérő vállalatok, Pesten nőtt a ház-bér, a börzén egy óra alatt százezreket nyertek, az államkölcsön Kerkápolyi alatt 11 perczentet kamatozott;

a pesti háziúr és kereskedő egyrésze tőkéjét házépítésbe helyezte, egy tekintélyes rész börzelovaggá lett, jött a krach, ezt még üzérkedő exczellenciás urak sem tudták megszagolni, sok milliókat elnyelt a börze örvénye, a kereskedelmi tőke ismét kevesbedett, megrendült a hitel, a kereskedő uzsorás és bizományos lett, vesz, midőn külföldről megbízást kap. S mert majdnem mindenik uzsorás, egyik a másik revierjébe nem megy, egyesek egész vidékeket monopolizálnak.

A nagybirtokosra nagy hátrány a bérlőosztály hiánya. Ötezer holdat meghaladó birtok egy ember által alig ellenőrizhető, a tisztek kényelmesek, nagy társadalmi igényekkel bírnak, ennél fogva a nagybirtok keveset jövedelmez, illően csakis haszonbérrel jövedelmezhet. Jól tudják ezt a nagy urak, de birtokaikat nem bérelhetik ki, mert nincs jó bérlő; a jelenlegi bérlőosztály áll: bukott zsidók, állomás nélküli urasági tisztek és kis földműves gazdákból; a két első nem adhat biztosítékot, mert csekély tőkéje a birtokfelszerelésre sem elegendő, fizet, ha a termés jó és drága, a kapufélfáiul búcsúzik, ha rossz, ha a tulajdonos nem vár; a kisföldműves mindent felszánt, soha semmit sem trágyáz, fizet, de ront.

Bérletre leginkább hivatva van a 2—300 holdas kisbirtokos, ma ily birtokból csak szükén lehet megélni, ellenben, ha birtokát eladja, ezen tőkével 1—2000 holdig bérelhet, megnyeri elsősorban a gazdatiszt fizetését és tőkéjét a gazdaságban okosan elhelyezve, tisztességesen jövedelmez. Tudja ezt ezen szorgalmas, értelmes osztály, de a jelen viszonyok közt nem bérelhet, mert birtokát illő áron el nem adhatja.

A kisföldművest sok helyt megrontotta a lassú hagyatéki és telekkönyvi eljárás. A kisbirtok hagyatéki tárgyalása lassan mozog, a szegény, értelmetlen nép a hagyatéki eljárást nem érti, azt tartja: apám, anyám, testvérem meghalt, a birtok az enyém, nem tudja azt, hogy civilizált államban a teljes jogi birtokláshoz az állam sanctiója is szükséges, az ügyvédiül irtózik, mert az ügyvéd közvetítése kis ügyeknél sokba kerül, a falusi jegyzők, kivált a szegényebb községekben tudatlanok, de különben ma túlvannak terhelve, magánügyeket nem kezelhetnek, ennél fogva az átíratás évekig el-tart, a szegény ember tehát jogi biztosítékot nem nyújthatván, hitelt csakis igen drágán a falusi korcsmárostul nyerhet, ez tetszése szerint szija és pusztítja, de még ha telekkönyve rendben van is, a kölcsön akkor is nehézkes és drága. A földhitel-intézet 1000 frton alul nem kölcsönöz, ez igényel a szokásos kölcsönmódozat szerint 24 hold jó földet, a félhelyes gazda tehát már nem hitelképes, egészhelyes gazda pedig kevés van. A takarékpénztáraknál a vagyoni biztosítékon kívül a személyes hitel is szerepel, az igénytelen vidéki földbirtokos a városban ösmeretlen, három aláíró kívántatik, kölcsönhöz tehát valósággal csak úgy juthat, ha váltóját egy városi ügyvéd vagy kereskedő forgatja, a forgatmány ára pedig legalább 8 százalék. Az ügyvéd díja 200 írtnál legalább 40 frt. Ezen hitelviszonyok sok kisbirtokost, ki 20 írt adóssággal kezdte, megbuktatott és az egész osztály vételképességét megsemmisítette. Kétségkívül a nép nem követelheti, hogy számára különleges törvények alkottassanak, de igen is azt kívánhatja, hogy a hagyatéki eljárás

gyorsabbá tétessék és a kisbirtok tőkéje a kisbirtokos érdekei segélyezésére fordíttassék.

A birtokválság 6-dik oka az uzsora. Az uzsora vámpír, mely a birtokos vérért folytonosan szítja, a termelés javítását és terjeszkedését megakadályozza, lenyomja az árakat, a birtokost folytonosan Damokles kardjaként fenyegeti, az egészséges birtokforgalmat lehetlenné teszi. A földtőke helyzete sokkal kellemetlenebb minden más tőkénél, a tőkepénzes kamatait fél évvel előre magkapja, jövedelme biztos, változhatlan, az iparos, mihelyest termelvénye kész, készpénzért adja el, a házbirtokos változás alá nem eső házbérét negyedévenként előre huzza, a kereskedő egész tőkéjét forgatja, néha veszít ugyan, de máskor a tömeges nyereség a veszteséget kipótolja, folytonosan árul, ennél fogva nagy pénzszükségletet soha sem szenved. A gazda ellenben szeptember 1-től augusztus 29-ig gazdaságára folytonosan költ, vannak rossz évek, midőn bevétele semmi, a jó évek többlete a közép-szerűeknél 25 százaléknál nem több, mindennemű csapásoknak ki van téve, a legérzékenyebb csapások az árvíz, rozsdá, szorult szem, hosszú esőzés, üszög, aszály, marhadög ellen nincs biztosítás. A gazdaság előleges költsége maga holdankint egy évben 13 forintot igényel. Miután a felszerelési, örökösödési, örökítési költségek, a két évtizedbeni három rossz év a gyenge földhitelt kimerítette, a gazdaközönség nagyrésze a termelés költségeit uzsorával fedezi, mi maga holdankint 1 frt 30 kr; az uzsorás ismeri a termelő viszonyait, az uzsorás egyszersmind kereskedő is, követelését zaklatja akkor, midőn a visszafizetés csak áldozattal teljesíthető, azért, mert

szemtelen drágán kölcsönzött, mázsánkint 25 kr árleengedést követel, a birtokos kénytelen engedni, mert ha az átlag 24 forint, bevételét terheli uzsorás tőke és kamat 15 frt 30 kr, földhitelintézeti kamat 2 frt 80 kr, vagyis a gazdasági év végével terheli 18 frt, saját személye 1 évi költségei 3 frt, gazdasági költség 14 = 35 írttal, vagyis közepszerű évben ismét 11 forintot igényel, de kénytelen megadni azért is, mert a vidéki kereskedők szoros szövetségben állanak, egyik a másik uzsora légkörébe nem megy, a pesti eladás kisebb mennyiség-nél sokba kerül, kevés gazdának van alkalmas magtára, az egész éven át kiéhezett gazda nem várhat; ezen 25 kr mellékes uzsora tesz 1 holdnál ismét 60 krt, vagyis a 14 forint előleg felemészt 1 frt 90 krt, vagyis a tiszta bevételnek 40 százalékát; a gazda tehát sem nem javíthat, sem nem terjeszkedhet.

Uzsora minden országban, minden időben volt, van és lesz, mert mindenütt van szerencsétlen, van pazar, könnyelmű, léha, korhely, kártyás, bitang egyéniség, más ország és köztünk azomban lényeges a különbség, mert míg más államban csak kivétel, nálunk epidémia, mely az ország millióit, színe-javát pusztítja, nálunk nemcsak a humanitás és jogi érzék, de az állam fennmaradásának érdeke követeli az uzsora megszüntetését.

A válság 7-ik oka: a magyar kormányok léhasága, könnyelműsége, tudatlansága, önzése, a birtokosok elleni ellenszenvé, az országgyűlés corruptiója, a nyomorult állami gazdálkodás, illetőleg állampusztítás.

A válságot előidéző hat ok megvolt már a magyar kormány alakultakor, de nagyrésze még csak csemete

volt, nagyra a Deák-párti kormányok nevelték. Az ország bajait a ministerium ismerte, utcán, kávéházakban, kaszinókban, hírlapokban, hatósági gyűléseken, az 1861-iki országgyűlésen zengett a panasz a drága és nehézkes szállítás, az adó nagysága és igazságtalansága, a rossz hitel viszonyok ellen. Az ország zöme az ország függetlensége és önállásának megszorításába főleg azért egyezett bele, mert hitte és reményiette, hogy bel- és anyagi ügyeiről szabadon rendelkezve, anyagi bajait orvosolni fogják.

A kormány a lehető legkedvezőbb helyzetben volt, a nemzet gróf Andrásst emigrationalis múltjáért szeretve becsülte, Lónyay a nemzetgazdászattal már fiatal korában foglalkozott, 25,000 holdat bírt, minden hasznos vállalatban résztvevett, financ-genienek tartották; gróf Mikót csak czégérnek nézték, tudták, hogy a ministeriumot Hollán kezeli, ki, ha a kétkedőket szóözönével le nem hütötte, okvetlenül kiöntötte a házbul, szép honvédmúlttal bírt, mérnök is volt, szakembernek hitték. Gorove gazdag, olvasott ember, ügyes szónok, tiszta multtu örmény ivadék volt, a közönség bízott kereskedelmi tehetségeiben. Gróf Wenkheim becsületes múlttal bírt, szép, kellemes ember, getleman volt; a közönség bízott múltjában, szerette az egyént. Báró Eötvös egyéni páratlan becsületességét ismerték, tudták, hogy a jó Eötvöst megvenni nem lehet, rokonszenveztek a becsületes ember és hazafival, tisztelték a tudományos férfit, a jeles szónokot. Horváth Boldizsár a szóvirágok kertésze, a külföld hű másolója, a szellemi proletárok zászlósa volt, barátai geniét csináltak belüle.

Az első kormány tevékenységét semmi sem korlátozta, nyílt volt a tér. Az adót csak az adórendszer megváltoztatása, a kiadások megszorítása által lehetett volna leszállítani; mit tettek az első magyar ministerek és utódaik?

Európában két adórendszer dívik, az egyik a fősulyt a közvetett, a másik az egyenesadókra fekteti, az első célszerűbb, mert kétségtelen tételt adóztat meg, behajtja az adót akkor, midőn az adózó pénzt vagy tulajdont nyer, tehát az adózóra könnyebb; megadóztatja a fényűzést, mely nélkülözhető, meg azon cikkeket, melyek az adózók közt vagyonaránylag oszlanak fel. Az egyenes adórendszer a fősulyt a földre fekteti, ideális jövedelmet állapít meg, ezen ideális jövedelem után az adót behajtja akkor is, midőn a kiadás a bevételnél több; Lónyay a két rendszer közül választhatott, választotta a másodikat, a régi osztrákot, mely kiválólag a földbirtokra nehezedett.

18,000 hivatalnokot, 440,000 katonát tartott az állam, 850 milliót tett a közösből átvett adósság, a terheken csak akkor lehetett volna segíteni, ha a hivatalnokok számát megkevesbitik, a hadsereget leszállítják, az államadósságokat convertálják. Lónyay elfogadta a régi adórendszert és vele a burokratikus hadsereget, utódai a légió számát nemcsak megtartották, de még 4000-rel szaporították, a rögtöni conversió helyett, mi már 1871-ben lehető lett volna, Lónyay utódai jobb ügyhöz méltó virtuozitással az államadósságokat nevelték.

Az absolutismus alatti rossz közlekedés a termelést

megdrágította, a nemzet jogosan várta, hogy a magyar kormány és országgyűlés az olcsó vízi közlekedést megalkotja, a forgalomnak megfelelő egyenes olcsó vasútrendszert hoz be, a kombinált vízi és vasúti közlekedés által a nyersterményeknek előnyös forgalmat biztosít; mit tettek Mikó társai és utódai?

Megindult a vasutözön, hullott a koncessiók aranyesője, Pest idegen, keleti jellegű pofákkal telt meg, a ministerek termeit, az alsóház főrendi karzatát, az országgyűlés folyosóit szemtelen, gögös, tolakodó nép borította el; az ország zsírján az idegen pénzemberek, az oroszlanrészt magoknak megtartva, közhír szerint osztoztak a ministerek, képviselők és főrendekkel. Miután a minis-terek családi vasutak után áhítoztak, a tapsonezok és mamelukok jutalmat követeltek, sok vasutat, az igények kielégítésére hosszas, sivár, görbe vonalakat kellett építeni. A vasút olcsó nem lehetett, mert előre el volt ígérve, egyik csoport megszavazta a másikért. A hosszú, görbe vonalak terhe, miután szegény országban a személy- és gyártmány-forgalom csekély, a vasutak jövedelmezésének fősulya a gazdasági terményekre nehezedett, vagyis drága szállítási béreket kellett megállapítani, mi is azt eredményezte, hogy a jó években Amerika és Oroszországgal csakis két hónapig bírunk versenyezni, az országgyűlés tehát önuralmunk kezdetén a földbirtok felvirágzását lehetetlenné tette; mai világban a nyerstermények legolcsóbb közlekedési tényezőjét a vízi utak képezik, mert a csatornák sokkal kevesebbe kerülnek, mint a vasutak, Amerikából a nagy tengeri úton felényibe kerül, mint vasúton 60 mértföldnyi szállítás. Ma

már ezt a legprimitívebb politikus is tudja, Magyarország haj ókázható folyókkal meg van áldva, e folyók az ország legtermékenyebb részeit hasítják, az ország érdeke azt kívánta tehát, hogy a Maros, Szamos, Kőrös, a Béga-, a Ferencz-csatorna hajókázhatóvá tétessenek, a Tisza a Dunával, a Duna a Szávával csatorna által, Fiume a legközelebbi vízi végponttal, olcsó vasúttal köztessék össze, ha ez eszközöltetik, a búza, minek métermázsája most vasúton szállítva Fiúméig 1 írtnál több, 50 krért lett volna szállítható, ezáltal Amerika és Oroszország felett tetemes előnyt nyerünk. Európa minden piacain a gabonaárak a folytonos veszedelmes hullámzástól biztosítottak volna, ha az összes kivitel Fiume felé irányul. Az általunk felhasznált angol, francia, olasz gyártmányok, lévén viszfuar, Fiúmén át olcsóbban hoztattak volna az országba, sőt a birodalmi trieszt-bécsi áruforgalom is az olcsóbb fiume-pesti víziutat választotta volna, évenként a birtokososztály zsebében megmarad néhány, legalább is 10 millió frt, mi most az idegen vasúti részvényesek zsebébe vándorol, a vizek szabályoztatván, az ország megmenekül a gyakori vízáradásoktól, mi most annyi milliókat emészt fel, ha nem mind is, de a csatornák egyrészét vízöntözésekre is fel lehetett volna használni, sok hely ártalmas belvizeit a csatornába lehetett volna vezetni. Mit tett a csatornázási ügyben? Majdnem semmit, amely csatornát felkarolt, azt nem országos, de a fővállalkozó iránti tekintetből karolta fel. A csatornák elhanyagolása ellenében az illetők tőkehiánnyal védekeznek, ezen védelem valótlan, mert ez időben Európában a vállalko-

zási mánia tetőponton állt, a vállalkozók főleg biztos elhelyezést kerestek, a vállalkozó előszeretettel semmi vállalat iránt sem viseltetik, náluk a főinger a biztos öt perczent volt, országos biztosítás mellett már a vállalkozók rohantak volna, hattal pedig az országházát és ministereket valóságos ostrom alá veszik, mert a legjobb vállalat 4V₂-nél többet nem jövedelmezett; Magyarország még ez időben nagy hitellel bírt, termelőképességét túlbecsülték. Elmaradtak a vízi utak, mert a ministerium és országgyűlés nemcsak nemzetgazdasági ösmeretek, de még nemzetgazdasági érzékkel sem bírt, a nemzet szerencsétlenségére Austria a csatornázásra nem alkalmas, osztrák észszel tehát, mi a kiegyezés után mint a bölcseséggé vált, a vízi utakról nem gondolkozhattak.

A földadó már az önkormányzat előtt terhes volt, 29 százalékot tett, a magyar kormány 31-re emelte, növelte és pedig 100 perczenttel az örökösödési adót, mert német időben birtokmértékül az egyenes, vagyis 15 perczent adó vétetett, a magyar kormány az adót összesítette és birtokbecsmértékül az összesített 30 perczentet vette, ez örökség- vagy vételeknél, hol a vételárat neheztelték, egy első osztályú két holdnál 6 frt nagyobbodást eszközölt, átment ez szépen suttyomban a nélkül, hogy a boldog házban és a mámoros uralgó pártban ellene valaki tiltakozott volna. A tagosítás után sok gyepet és legelőt törtek fel, ezért az absolut kormány 20 évig legelőadót vett, 1 holdtul 10—20 krig, a Deák-kormány ezt eltörülte, mi, hol a gyep a birtok tekintélyes részét tette, az adót 100 perczenttel növelte, behozták az adó kamatját, a negyedéves végrehajtásokat,

mi az adót 1 perccenttel növelte. A kormány és országgyűlés egy adónemet sem hagyott meg régi mennyiségében, de mindeniket emelte és újakkal szaporította, felemelte a bélyeget, perdíjakat, községi pótlékot, személykereseti adót, cukor-, sör- és bérletadót, ma tehát kétszeres adót fizetünk, mint az absolut kormány alatt fizettünk.

A kiegyezés előtt a pénz- és hitelhiány országos baj volt, az uzsora már ekkor dühöngött, az uzsorás zsidókat, kiknek egy része a forradalom és későbbi hadjáratokban kémek, szállítók, az állami kölcsönök közvetítői voltak, az absolut kormány is kegyelte. A hitelviszonyok rendezését tehát az egész ország követelte, és pedig annyira országos követelmény' volt ez, hogy a mely képviselőnek nem kancsó volt a jelszava, minden pártkülömbőség nélkül az önálló nemzeti bankot programmul tűzte ki.

A bellii telt csakis a pénz szaporítása által lehet folyóbbá és olcsóbbá tenni, mert a pénz árucikk, ha a pénz sok, olcsó, ha keresett, drága. A pénz szaporításának két módja van: idegen tőkeérték és állampénzjegy. Az idegen tőkének legbiztosabb csatornája az önálló nemzeti bank, az államjegy kibocsájtása államjog, ma már egyik módozat sem jár nehézséggel, mert a nemzeti bank nyereményes, biztos üzlet; az államjegyek, ha azok biztos fedezettel törlesztésre bocsájtatnak ki, teljes érték-, biztos forgalommal bírnak; élhetlen, bárgyú állam pedig az, a melyik a mai európai viszonyok közt, még ha az államnak különleges tehermentes fekvősége nincs is, fedezetet szerezni nem tud. Jogi nehézség egyiket sem akadályozta, mert az osztrák nemzeti bank magyarországi különleges jogát a magyar rendi ország-

gyűlés soha sem ösmerte el, az államjegyek kibocsájtási jogáruli lemondást a német sógorok az egy esség megkötésekor nem is követelték. A nemzeti bankot azonban az egyesség megkötésekor erősen akadályozta az osztrák tőzsérek haszonvágya, és ez a kiegyezéskor nagy akadály volt, mert nemcsak a magyar királylyal, de az osztrák állammal is ki kellett egyezni, az osztrák tőzsérek és szövetségeseik, az ügyvédek azonban ez időben az osztrák parlamentet teljesen uralták. Kétségkívül, ha a király feltétlen bizalmát bíró Deák Ferencz és a magyar ministerium a magyar bankot követeli, a bank már 1868-ban megalakulhatott volna, de nem alakult meg, mert titokban Vöslauban Lónyay és a Deák-párt vezetői elodázták.

A földbirtok sülyedésének egyik tényezője a vagyonos fogyasztó osztály, a gyáripár hiánya, a gazdasági ipar elnyomása. A belfogyasztó a legjobb vevő, mert az jó és rossz időben egy iránt vásárol, nálunk az erős fogyasztóosztály hiányzik, a napszámos nagyrésze egyszerűs mind birtokos is, tehát liszttel, zsiradékkal, sok helyt borral is maga látja el magát, a vagyontalan rész a pestiek kivételével a felföldön lézeng és csekély bért kap. Maradnak tehát a mesteremberek, gyármunkások, azon mesteremberek, kik a gazdasági iparnak nem függelékei, ma már csak lézengenek, a gyártás Austriában az ipar majdnem minden ágában ki van fejlődve, a kelmét kiszabják, a fa-, vasdarabokat géppel elkészítik, a munkás csak összerakja, a munkás a gépkészitményeknél csak másodrendű tényező, ennél fogva gyengén díjazzák, a szabó, szűcs, csizmadia a gyári munkával a versenyt

nem állhatja ki, mert a gyár nagymennyiségben vásárol, tehát az anyagot legalább 10 perccenttel olcsóbban veszi, mint a mesterember, a gyár egy öltözék varrásáért fizet 2 forintot, a mesterember 5-öt. A gyár nagymennyiségben készít, kevés haszonnal is bőven nyer, mert sok cseppbül tenger lesz; a mesteremberek aranykora elmúlt, a csizmadiák már a finomabb munkákra a gyárak bizományosai, a tömeget meg a paraszt-csizma élteni, mihelyt ezekre gyár alakul, megbuknak. Magyarországon kevés a gyár, mert kevés a tőke; az uzsora biztos 8—16 perccentet jövedelmez, míg a gyári tőke legfeljebb hatot. A kereskedőosztály sem erős fogyasztó, mert a pénz drága, ez a nyereségbül sokat levon; a magyar kereskedő tekintélyes vagyont csak nélkülözéssel szerezhet. Mindezeknél fogva az ország nyers-terményeivel a külföldre van utalva, a fuvar ennél fogva az árbul sokat levon. Ez a porosz és magyar gazda közt minden mázsa búzánál 2 frt különbséget tesz és hogy a búza ma még 8 frt 50—9 forintig elárusítható, csakis a 20 perccentes arany agiónak köszönhető, ha ez megszűnik, amerikai középtermés mellett lesz 6 frt 80⁻⁷ forint, jó amerikai termeléssel 5 forint métermázsája; ez a hústermelés helyzete is. A birtokosra nagy veszteség a nyersalakbani kivitel, mert 1 mázsa finom lisztért, mely kétszeres értéket képvisel, annyi kivitelbért fizetnek, mint 1 mázsa búzáért, a fuvar pedig mindig az eladót sújtja. Van több gazdasági termény, mely a jelenlegi viszonyok közt nem fuvarképes, nyers alakban csekély árral bír, feldolgozva a salakja a gazdaság fő-tényezője lehetne; ilyen a tengeri Erdélyben, a krumpli

a felföldön; a krumpli mint takarmány és élelmi növény, métermázsánként két forintot alig ér meg, ezt szállítani nem lehet, mert hideg időben megfagy, szállítási bére mértföldenként 5 kr, tehát már 40 mértföldre 2 forint, a vasuthoz és a vasuttuli szállítás 15—20 kr, 1 mázsa burgonya legmagasabb ára 3 forint, levonva a fuvarbért, maradna a tulajdonosnak 1 forint; a tengeri fuvarja a vasút közelében 2 frt 30 kr, tehát helyben 1 frt 70 kr, ellenben, ha a haszonnak megfelelő adó vetetnék ki a szeszgyárakra, a moslák és ezáltal a trágya tiszta haszonnak maradna, a trágya által a termelés mennyisége emelkednék; hasonlólag vagyunk a répával, cukornak feldolgozva, ez is sokkal több hasznot adna. A vasgyártás, az üvegipar a fát értékesíténé, másrésről ezeket foglalkoztatna. Hasonlóan vagyunk a söríparral, Austria Magyarországbul sörnek a legjobb években két, a rosszakban 4 millió mázsa árpát vásárol, ha ezen árpamennyiség Magyarországbul főzetnék ki, megmaradna a fuvarbér, mi évenként majd két millió forintot tesz, megmaradna a moslákhaszon, a személyzet bére. Mindezek azonban az Austriával kötött szerződés és a pénz drágasága által tehetienné lettek, a magyar gyáripár az osztrákkal nem versenyezhet, mert Austriában a kamatláb 5, Magyarországbul 10, Austriában a nyereség 5, a magyar 10-en felül kezdődik; a szesz, sör, cukor Magyarország és Austriában egyenlően van megadóztatva, a krumpli, a répa Austriában olcsóbb, mert a talaj Austriában mindkettőre előnyösebb, a munkabér felényi, ennél fogva a szesz- és cukoranyag olcsóbb, a moslák értékesebb, mert a hús drágább; drágább lévén

a magyar anyag, kevesebb a haszon, ennél fogva az adó-egyenlőség igazságtalan, mi is már eddig a magyar szesz-én czukorgyárak bukását eredményezték, a legnagyobb vasgyárat osztrákok vették meg, az államvasgyár pang. Austriában 10-szerre több sört termelnek, mint Magyarországon, hol az anyag terem.

A birtok bukását elősegítette s túlszigoru perlekedés! rendszer. A magyar perlekedési rendszer aránylag Európában legdrágább, egy 61 vagy 100 forintos per költségei egy év alatt 101—120 forint. Szegény embert egy ily per megöl, mert először fizet per költségekben 120 forintot, lefoglalnak 300 frt értéket, ha tetszik ezeret, árverésen vagyonkáját a legjobb esetben eladják feleáron, vagyis 400 forintért bejön 200, ha 61 forint a tatózás, 400-bul marad 21 forint, ha száz, az adósságot már nem fedezi.

A halálos csapást megadta, a birtokárverési módozat; az első árverés 1 hónapra, a második 1-től két hónapra volt kitűzendő; az első árverésen rendesen senki sem jelent meg, tehát minden birtok 2—3 hónap múlva adatott el; ezen határidő, tekintve a pénzviszonyokat, nagyon rövid volt, mert, ha a vevő távol lakott, a birtok meg-nézése, a viszonyokkal! megismerkedés 3 hetet vett igénybe; nagy összeget ma zsebében senki sem hord, a vételár folyóvátétel sok időt vesz igénybe, ennél fogva csakis azon egyének vettek részt, kiknek az árverés mes-teriségek volt, a birtokok ennél fogva kiterjedési tekintet nélkül olcsón harácsoltattak el. Izrael nemzetsége be-helyezte magát ősi kastélyainkba.

A birtokosok bukása azomban nemcsak a Deák-

kormányok büne, osztozott ebben az országgyűlés mindhárom pártja, elősegítette a birtokososztály ostoba közönye. A pénztőke a földdel és kézi tőkével az egész polgárisuk világban félszázad óta harczol, a magyar kormány meghódolt a pénztőke előtt, részben tudatlanságba!, részben, mert a pénz urai szorongatták és minden fillérért keserű harczot vívtak, a földbirtokososztály pedig, mely az uralgó párt nagy többségét képezte, érdekei mellett soha sem állt síkra, a középszerűség kormányainak, tehát azt kelle hinni, hogy a földbirtok mindent megbir, helyzete tűrhető, csakis a pazarlók és fukarok jajgatnak és zajongnak. A földtőke és a pénztőke közti harcz nem volt kormányi létharcz, mert a pénztőkét a képviselőházban kevesen képviselték, a kormány főleg a földbirtokos képviselőkre támaszkodott, ha tehát ezen urak érdekeik méltánylatát az értekezleteken, az országgyűlésen követelik, a kormányok önfenntartási érdekekben is meghajlottak volna előtte, a többség pártja azomban mélyen hallgatott és pedig egy része hallgatott azért, mert az uzsora a rász gazdasági viszonyok által ejtett sajtó sebeit a kormány és a tözsérek, gazdag állami és társulati hivatalok, igazgatóságok, tanácsosságok, vállalati osztalékok és zsíros kiküldetések által kötötte be, az ideiglenes könnyen nyert előny elefejteti az országos, sőt az egyéni sebeket; a másik rész a jutalmazottak öröksége után sóvárgott és azt hallgatás által vélte elnyerhetni; a harmadik, kiknek látköre a Sándor-utczán túl nem terjedt, ösmereteit a gyenge és zsoldos hirlapokbul merítette, azt hívé, hogy a magyar föld aranykalászokat terem, hogy Magyarország Európa

tárháza, az anglus, gallus, burkus, hollandus, tallián termé-
nyeinkért tetszés szerinti árakat fog fizetni, a 15 forintos
búzaár örökös, a devaluatio rövid időn bekövetkezik és
akkor a bűdös zsidónak adóssága leolvadt, maradvá-
nyait 60 forintos búzával, 400 forintos gyapjúval fogja
kifizetni; kár tehát a magyar urnák a levegőt hangza-
tos szavakkal rontani és az atyáskodó bölcs kormány
álmát háborítani. A szélsőbal minden baj gyökerének
a közös-ügyeket tartotta, ez volt az ő Karthágója, mely-
lyel folytonosan ostromolt, nem vette észre, hogy az
ország talaja inog és romok közt a szabadság sem te-
nyészik; a balközép hatalmi sóvárgását a Deák-párt bu-
kása által hitte elérni, tapsolt a kormány által elköve-
tett bakoknak, ennél fogva közönnyel nézte a romokat,
mert e romok vezettek hatalmi Rómájába. A birtokos-
osztály, mely részben maga költségén választott, rész-
ben a pártok csak morális segélyével győzhettek, már
1872-ig beláthatta, hogy a kormány és az 1869-iki többség
az ő érdekeivel nem gondol, nem azt kellett volna
tehát a jelölttől kérdezni: hogy közösügyes vagy sza-
kadár-e? de azt, hogy a birtokososztály érdekeit meg-
akarja-e, megtudja-e és mi módon védeni, mert a köz-
jogi kiegyezést megváltoztatni úgy sem lehetett, tehát
ez ideiglenesen túlhaladott álláspont volt, ellenben a bir-
tok helyzetének javítása elodázhatlan napirendet képe-
zett, vagyis a birtokososztálynak földpárttá kellett volna
alakulni és a kormány vagy kormánykövetelő pártolá-
sát a birtokválság örökös megoldásához kötni. A vak
birtokososztály azonban azt nem tette és nyerte méltó
jutalmul a koldusbotot.

Mielőtt a kormány- és Deák-párt földellenes politikája felett pálczát törnénk, komolyan meg kell bírálunk, váljon a haza érdekei veszélyeztetése, a többi osztályok érdekei megsértése nélkül lehetett volna-e segíteni és mi módon, erre határozott igennel kell felelnünk, és pedig a birtokososztályt következőleg kellett és lehetett volna megmenteni:

A magyar birtokválság nem természetes, a válságot nem a talaj kimerültsége, nemcsak a kedvezőtlen kiima és gyakori rossz termések, nem a munkaerő abszolút hiánya, nem a birtokosok értelmetlensége, pazarlása, tunyasága, de előidézte, mint már megvilágítam, a rossz adórendszer, a nagy adó, a drága fuvarbér, az uzsora, a munkaerő aránytalansága, a drága jégkár-biztosítás, a drága és rossz perlekedés! rendszer; ezen okok megszüntethetése által lehet csak szüntetni a válságot.

1. Elsősorban tehát az adórendszert oly módon kellett volna átalakítani, hogy a birtokos hold szerint csakis felerészben fizesse meghatározott biztos összegben, a fele részét pedig fizesse közvetve terményei után, ez esetben a szerencsésebb többet fizet, mert több a terménye, ennélfogva több a jövedelme, ezt fizette volna minden birtokos akkor, midőn terményeit értékesíti, tehát midőn valósággal pénzrül rendelkezik, a rossz esztendőkből kétségkívül az állam kevesebbet vett volna be, de ezt a jó esztendők kárpótolták volna, a rossz években a hiányt az állam ideiglenesen kincstári jegyek kibocsájtása által pótolhatta volna, mik nem kamatozván, az államra különleges terhet nem róttak volna. A közvetett adó kive-

tése nehézséggel nem jár, mert a terményekből az emberek természetben csak a burgonyát eszik meg, állataikkal csak egyrészt etetik, de vagy megőrlik, vagy eladják belföldiek- és külföldieknek, kis kivétellel tehát minden termény a vasútra, malomba, vágóhidra került, meg kellett volna ez esetben adóztatni a malmokat, a vasúti fuvar, a zsirt és húst oly arányban, hogy abból tizenkét millió forint kikerüljön, a termés ma már átlagban konstataálva, ezen közvetett adó helyes felosztása kis ügyességgel könnyen eszközölhető.

2. A földbirtokos adója 30 százalék, ezt a föld meg nem bírja, ezt tehát 10 százalékkal le kellett volna szállítani, mert 30 százalék adóval csak nagyon gazdag, rendezett viszonyú földbirtokos élhet meg; 30 százalékot, sőt 20-at sehol sem fizet a föld Austria kivételével és Austria nem utánzandó példa, mert Austriában a földbirtok főleg az igazságtalan adórendszer következtében már 1860-ban 1.200 millió írttal volt terhelve.

3. Az uzorát törvényvel megszüntetni nem lehet, mert a pénz árucikk lévén, az uzora főleg a forgalmi pénz és hitel hiányainak kifolyása. A földbirtok hiteligényein a magyar földhitelezet nem segíthetett, mert ha nagyobb terjedelemben hitelez, zálogleveleinek ára leesik, miután ez éppen azért emelkedett, mivel a külföld tudta, hogy záloglevelei nem kétszeres, de valószínűleg háromszoros biztosítékkal bírnak, a záloglevelek tehát biztosabbak az aranyból is. Az államnak kellett volna tehát földpóthitel-intézetet felállítani, mely a magyar földhitelezet kölcsöneit valószínűleg 60 százalék értékre felemelje, értékalapul fogadja el egyszerűsített az épüle-

teket. Erre 150 millió forint hitelnyitás elegendő lett volna, ezt az állam idegen segély nélkül felállíthatja, ha alapul az állambirtokok után járó 15 millió forint készpénzt, az államregálék 14 millió váltásdíját és az állambirtokokért készpénzben fizetendő 6 percentséget, összesen 50 millió forint leteszi és ezen alapra 150 millió forint kamatozó kincstárjegyet kibocsájt. Az állam a közvetítésért biztosíthatott volna a költségek és törlesztésen felül 1 százalékos, mi az államnak jövedelmezett volna évenként 1/100 millió forintot. Ezen hitelművelet közvetve és közvetlen lábra állította volna a nagyobb és kis földbirtokot, mert ha a nagy- és középbirtokos ezen művelet által az uzsora vámpirjátul menekül, a takarékpénztári drágább hiteltől visszavonul, a takarékpénztárak a nagyobb birtokosok által kifizetett összegeket a kisbirtokosok rendelkezésére bocsájtotta volna. Azon birtokosok, kiknek felsegélésére a 60 százalékos nem lett volna elegendő, birtokaikat drágábban eladhatják, mert ezen művelet által a pénzforgalom 150 millióval emelkedik, sok uzsorás a birtokvételeknél versenytársul áll fel, a vétel megkönnyül, mert míg eddig 100,000 forintos vétel a százalékos és befektetésen kívül 67,000 forintot igényelt, 60 százalékos hitel mellett, csakis 40,000 forintot igényelt volna.

4. Valósítani kellett volna a már évek óta ígért korcsma-urak jog megváltását, ezen művét nehézségekkel nem járt, mert ha ezen jogot a községek ruházzák, a községek összesége az európai pénzpiacra könnyen megszerezhetné volna 50 éves törlesztésre a szükséges összeget, a községek nyertek volna általa, mert ha a községben csak egy korcsma van, hol ma 100 forintot fizetnek háromért,

az agyért okvetlenül fizettek volna 1200 frtot, mint azt a tapasztalás bizonyítja. Az állam eladási százalék fejében kapott volna 10 millió frtot. A 250 millióból, mire a királyi haszonvételeket becsülték, a birtokosok egyrésze kifizeti vagy törleszti terheit, az adósság nélküli pénzt birtokvételbe helyezi el, mi a birtok értékét ismét tetemesen nevelte volna. A királyi haszonvételek megváltása által új pénztöke alakulván, 12 és fél millió kamat után az állam 10 perccenttel 1.250,000 frt új adóagat nyert volna és a régi királyi haszonvételi adó megmarad, kétségkívül ez némileg adóemelés lett volna, miután azonban a földadó leszállítatik, ennek pótlására legmértöbb a torokadó emelése, mert az iszákosság a legaljasabb szenvedély, a vízen kívül minden ital fényűzés.

5. Az európai piaczeni megmaradhatásunknak majdnem életfeltétele a vizi szállítás, ha a Tiszát a Dunával, a Dunát Fiúmével hosszú csatorna, Károlyvártul olcsó vasúttal összekötik, az angliábani, Rotterdam, a német kikötőben! szállítás nem fog többbe kerülni métermázsánkint 1 frt 30 kmál az egész Tiszavidékrül, de olcsóbbá fog kerülni az osztrák és bajorországi szállítás is, mert ez esetben vizen lesz eszközölhető a szállítás és 14 mértföld vasúton, olcsó szállítási bér mellett az erdélyi kukoricza is kivitelképes lesz még középárak mellett is, sőt az is remélhető, hogy ha összes termésykvitelünk vagy annak nagyrésze Fiúmében összpontosul és ezáltal a viszfuvar, mely a tengeri olcsó forgalomnak egyik főtenyezője, az egész osztrák-magyar külföldi kereskedelem, mely eddig Triesztben székelt, át fog Fiúméba he-

lyezkedni és minden kevésben értékes súlyos tárgy Bécsben is ezen csatornán fog szállíttatni. Ezen csatorna nagyban és egészben megváltoztatná a forgalmat, ez esetben Sweiczba, Délnémetországba küldött czikkeink sem vasúton küldetnének, de csatornán és tengeren Rotterdamig és innen a Rajnán Németországba a sweiczi határ szomszédjáig, mert e hosszú kerülon át Szolnokba! Sweiczba 1 frt 50 krnál 1 métermázsa nem kerülne többbe, mi ma 2 frtnál jóval többbe jön.

Ezen vizút felépítését pénzhiány sem most, sem később nem fogja gátolni, mert a vállalkozónál első indok a vállalat czélszerűsége, a második és fő az állam garantiája; miután természeti akadályok nincsenek, víz van bőven, 100 mértföld csatorna 50 millió frtnál többbe nem kerülne, minek kamatja 3 millió frt. A kivitel középszerű években búza, gabona, repcze, árpa, zab, kukoricza, állatokban, borban kis számítás szerint tehető 25 millió mázsára, mi 12.500,000 frt nyers bevételt képvisel, mi természetesen Magyarország művelődési viszonyai fejlődésével még növekednék. Ezen csatornára semmi politikai fejlemények káros befolyást nem gyakorolhatnak, mert ha még Magyarországot a rossz kormányzat, az intelligens proletáriátus, a zsidók által támogatott politika örvényébe sodorná is, a föld megmarad, a föld, ha urai zsidók lesznek is, termelni fog, a kivitelnek ez lesz természetes útja; ezen csatorna már legalább 6 perczentet fog jövedelmezni; ennél fogva a lehető legbiztosabb vállalat, Izrael bárói az engedélyért külekedni fognak. Csak egy akadálya van: a szolgaság szelleme; ezen csatorna Aus-

triára veszélyes lenne, ha azomban élni akarunk, ennek meg kell szünni, mert különben a mindenható Isten sem menthet meg a gyors bakástul.

A válságnak egyik elősegítője a drága, jég- és tűzbiztosítás; teher ez a biztosítóra, mert egy hold biztosítási díja 64 kr; ezen magas biztosítási díjak miatt a többség nem biztosít, pedig egy évi jég vagy tűz a legjobb gazdát is megzavarja.

A biztosítást csak úgy lehet leszállítani, ha az állam a biztosítást törvényileg elrendeli, mérsékelt díjakkal maga biztosít. A társaságok lejjebb nem szállhatnak, mert a biztosítás nem tömeges. Az első' biztosító-társaság biztosítása a 40 milliót alig haladja, az összes termés pedig 400 milliónál értékesebb. De pénzviszonyainknál fogva a nagyobb biztosítás le nem szállítható, mert ma a forgatott pénz 10 percentet jövedelmez, tehát az, ki pénzét a biztosításnál kockáztatja, nagy jövedelmet követel; nem szállíthatja le a részvénytó'ke érdekében sem, mert olcsóbb biztosítás mellett a részvény kevesebbet jövedelmez, tehát kevesebbet ér.

Az állam a biztosítást csak azon esetben parancsolhatja a polgároknak, ha a kárpótlás biztos 400 millió; 1 percentes biztosítás mellett ez kétséges, mert oly nagy tó'kéjü társaság, mely csak jégkárért 40 milliót kibírjon fizetni, nincs. De ha alakulna is, miután a biztosítás ma igen nyereséyes vállalat, miután az államnak tőke ehhez nem kell, az államnak érdekében van a biztosítási ügy átvétele.

Magyarország termelési átlaga a következő:

6.000,000 h. buzafield	per 5 mmázsa	9 frtjával	270 millió,
2.000,000 h. rozs	per 5 köből	6 frtjával	72 "
1.500,000 h. árpa	" 6	" 5	"	45 "
1.500,000 h. zab	" 6	" 3	"	27 "
2.600,000 h. tengeri	" 6	" 4	"	43 "
200,000 h. repceze	" 5	" 10	"	10 "
80,000 h. dohány	" 10	" 9	"	72 "
Összesen				. . . 539 millió,

ha az állam a biztosítást átvéve, a köteles biztosítást egyszáztulival szabályozná, az állam bevenne 5 millió 400,000 forintot; egy első osztályú hold birtokosa nyerne ezen leszállítás által holdanként 26 krt, értéke pedig holdankint 5 forinttal emelkedne; az államnak a biztosítás sokkal nyereményesebb üzlet, mint társulatoknak, mert ha az állam kezeli, az egész ország tömegesen van biztosítva, társulatoknál csak vidékek sőt még községek is csak szórványosan vannak biztosítva. A jég szórványosan jár, míg tehát a társulatokat, ha épen a biztosított területet veri el a jég, a kárpótlás erősen sújtja, az államot ez, mert az egész terület van biztosítva, oly érzékenyen soha sem terheli; kevesebbe kerül a kárbecslés, általában az igazgatási költség is, mert az államnak igen nagy hivatalnoki kara van, melyből a kormányzat veszélyeztetése nélkül kiszakíthat egy jégosztályt, ennél fogva az állam 1 millió évi tiszta haszonra biztosan számíthat.

Az állami biztosítás ellen kettőt szoktak felhozni: az államot csalják, ennél fogva minden államvállalat káros, az államnak nem illik a magán vállalatokat elnyomni. Nem áll az első ellenvetés; kétségkívül mióta magunk urai vagyunk, sok nagyférfiú megérdemelte

volna a bélyeget, sok államüzlet nyomoruan kezelte-
 tik, de viszont be kell ismerni, hogy a bírák és hiva-
 tálnokok igen nagyrésze tisztességes és megveszteget-
 hetlen, ettől tehát félni nem lehet; de igenis lehet
 tartani az állam mindenhatósága, a hivatalnokok szük-
 keblülésétől és ez ellen kell erős korlátokat a polgárok
 biztosítására felállítani.

Nem áll a második ellenvetés sem, mert igenis
 az államnak nem szabad az egyesek és társulatokkal
 versenyezni, ha a cél: a polgárok jólléte egyesek
 vagy társulatok által eszközölhető; a biztosításnál a
 cél kettős: az egyetemes és olcsó biztosítás; e kettős
 cél magánbiztosítás által el nem érhető, nem az első, mert
 jelenlegi pénzviszonyaink közt az összes biztosító-társu-
 latoknak nincs annyi tőkéjük, amelylyel, ha az orszá-
 got nagy jégcsapás érné, a károsakat kárpótolni tud-
 nák; nem a második, mert az országban a pénz drága,
 a biztosító-társaságok tehát fennállások veszélyeztetése
 nélkül olcsón nem biztosíthatnak.

Ha azomban az állam a köteles állami biztosítást
 elrendeli, miután a termés fogalma ruganyos, miután
 a kormány oly nagy hatalom, mely ellen a kincstári
 traditióktul elbűvölt közegeknél csakis protekció, költsé-
 ges utánjárás mellett lehet nyerni, a lehető nyomás,
 igazságtalanság, visszaélések elkerülésére az állam és
 egyesek érdeke azt követeli, hogy a biztosítás értéke
 az egész országra egyenlő változhatlan szabályok által
 határozottassék meg, mi egyrészt az Önző túlkövetelést,
 más részről a valódi érték hatalmi devalvációját lehetet-
 lenné tegye.

Ez úgy érethetik el, ha az ár és termésre egy 10 évi átalány állapotot, ezután vetik ki holdankint a biztosítási díjat, a megállapított egész kárt vagy százalék kárt a kincstár ezután fizeti, nem tekintve a termés mennyiségét vagy árkülömbözetét, a termény-többletnek magántársulatoknál biztosítása továbbra is meghagyatik. Tekintve a 10 évi termésátlagot és árat, egy 1200 öles hold első osztályú búza- és repceföld 6, II. 5, 111. 4 métermázsára és mázsánként 9 forintra, az árpa, tengeri, zab 1 métermázsával többre volna megállapítható, a rozs 7, az angol és chevalier árpa 7 frt 50 kr, a magyar 5, a zab 5, a tengeri 6 írtban lenne megállapítható. Kétségkívül ezen ajánlott mennyiség és ár sokszor több, sokszor kevesebb, a csapásos éveket kivéve azonban ez valódi ár, mert midőn a termés 8 köblös, akkor olcsó is, midőn kevés, akkor drága; az állam érdeke tehát védve van, a birtokos, ha fényes termést remél, felül biztosíthat.

A termelés költségeit nagyban növeli és ezáltal a tiszta többletet apasztja a munkaerő drágasága, a cselédek korhelysége. Az elsők segíthet az állam és társulás, a másodikon a törvény hozás. A drága munkának főoka a lakosságnak a termelőföldekhez aránytalansága; Pesttől Szegedig pusztákon elutazhatunk; Pestmegyében 3 kataszteri hold esik 2 lélekre, vagyis, miután a lakosság egynegyede munkaképtelen gyermek, egynegyede elaggott öreg, honoratior, iparos, kereskedő, valósággal 1 munkásra esik 3 kataszteri hold; Hevesben, Torontálban, Jász-kunságban, Bácsban, Békésben, Csanádban, Fehérben, Biharban 4, Aradon,

Borsodban 3. Ellenben Trencsénben, Liptóban 2² kataszteri holdra 1; az alföld szükséglete tehát a felföldről a lakosok feleslege és azért is pótolható, mert az alföldi aratás 3 héttel előbb kezdődik a felföldinél; a felföld azonban távol van az alföldtől, e távolság megdrágítja a munkát, mert 200 hold búza és árpa vagy zab feldolgozása igényel 34 embert, 40 mértföldre a viszállítással együtt vasúti díj 412 forint, vagyis 1 hold terhére hármás gazdaságnál esik 1 frt 30 kr.

Miután ez igen nagy teher, az államnak engedményeket kell adni azon esetben, ha az arató tizeden arat és a kettős szállítást a munkaadó fizeti. Ezen engedmény azonban a munkaerő biztosítására nem elég; az alföldi birtokos nem ösmeri a felföldi munkaerőt, a munkás tót nem Ösmeri az alföldi birtokviszonyokat, mindkét tényezőnek tisztában kell lenni a szükséglet- és fedezetről; mindkettőnek bizalommal kell egymás iránt viseltetni, mindkettő csak úgy érthetik el, ha az alföldi birtokosokat megyénként bizottság, a felföldi tótokat hasonlóan bizottság képviseli, az alsó megírja a munkaerőszükségletet, a felföldi a munkaerő létszámát és a két bizottság együtt egyezkedik. Minden megyében tehát az alispán elnöksége alatt munkabizottságokat kell alakítani, mely a munkaadó és munkás közt közvetítsen, ha az alföldi munkás látni fogja, hogy az aratás nála nélkül is elvégezhető, bizonyosan magasra csigázott követeléseiből engedni fog, míg most 12 holdon alul egypár nem vállalkozik, mit kedvezőtlen időben jól bevégezni képtelen, akkor meg

fog elégedni nyolczczal is, tehát a munka nemcsak olcsóbb, de jobb is lesz.

Segíteni kell a munkaerő hiányán és rossz minőségén. A munkaerő hiányának egyik főoka, a nagy katonai és honvédi állomány, a fiatalságbul a katonaságnál 100,000 ember hever; ezen két módon lehetne segíteni: ha a valóságos szolgálati idő 2 évre leszállítatik, ha a szolgálattelvő katonaságot munkáltatják. Ezt a kormány és törvényhozás ma nem rendelheti el, mert a szolgálati idő egyesség által van megállapítva, a hadsereg parancsnoksága nem függ sem a törvényhozás, sem a kormánytul, miután ez azomban az osztrákokra épen oly terhes, mint mi reánk, a két törvény hozás és kormány ezt ő Felségénél kieszközölhetné. A rossz munka főfaktorát, a cselédség korhelységét is meg kell szüntetni; a cseléd korhely, mert nagy a hitel, minden korcsmáros orgazda; Franciaországban a korhelység bűntény, nálunk enyhítő körülmény; ha azt akarjuk, hogy államunkban rend legyen, szakítani kell az émelygős humanitási fogalmakkal, mely a bűnöst, hanyagot, kártevőt szerencsétlennek tartja, mindenek előtt a cseléd fizetését a foglalásiul fel kell menteni, mert míg ezalul fel nem mentik, ha fizetését lefoglalják, akkor lop, ki kell mondani továbbá, hogy a cseléddel a korcsmáros és szatócs semminémü hiteles terményüzletet pénz- és börtönbüntetés súlya alatt nem köthet, ez esetben vége vettetik a lopás- és iszákosságnak, legfeljebb csak negyedévenkint fog dorbézolni.

A földadó érdekében javasolt reformok az ország

adóját 12 millióval szállítanak le, ezt azoiban bőségesen lehet a következőkkel kárpótolni:

1. A pót-földhitelintézet jövedelme 1.500,000 ft.
2. A királyi haszonvételi kárpótlás adója 1.250,000 forint.
3. Az országos biztosítási nyeremény 1.000,000 forint.
4. Az állambirtok és államerdők eladása által; az állambirtokok Ghiczey kimutatása szerint 4.070,000 frtot, a regálék levonása után 3.370,000 frtot jövedelmeztek; kiterjedésük meghaladta a 400,000 holdat, a földde alakítható erdő tett 100,000 holdat; miután ezen földek az ország legtermékenyebb részében feküdtek, 50 évi törlesztési módozat mellett az állam holdankint 200 forintért eladhatta volna, minek 6-os kamatja 6 millió, vagyis levonva az eddigi 3.370,000 frtot, a jövedelmi többlet tett volna 2.630,000 forintot.
5. Az államerdők tettek 4 millió holdat, jövedelmeztek 2.449,000 frtot, eladhatók voltak átlagban a folyó árak és minőség szerint holdja 50 frt, vagyis 200 millió forintért, ennek jövedelme 12 millió, miből levonva az előírányzott 2.449,000 forintot, a többlet 9.551,000 forint.
6. A bányászat jövedelmezett 48,685 forintot, a gazdag bányák 2.000,000 mázsa nyers vastermelési képességgel bírtak, ez időben 1 mázsánál a nyereség többlet tett 1 írtnál; 30.000,000-ért tehát eladhatók lettek volna, ennek 6-os 1.800,000 forint kamatjából levonva 48,685 forintot, többlet 1.751,315 forint.
7. Az eladási összeg a 780 millió értékű ingatla-

noknál tesz 38.600,000 forintot, 6 százaléka 2.280,000 forint.

8. A szivarfogyasztás tett 600 millió darabot, ebből 400-at véve 2 krajczárt haladónak, 1 krajczárrali emeléssel ellehetett volna érni 4.000,000 forint többletet. A füst barátai a szivaremelést czélszerűtlennek tartják, azon indokbul pedig, hogy ha a szivar árát felemelik, a közönség fogyasztását megszorítja; ez theoria, a szivar szegény embernél élvezet és szokás, gazdag embernél élvezet, szokás, fényűzés; a szokás a legönkényesebb zsarnok, a szegény, ki naponta 3—4 szivart szí, napi 2 krajczár emelésért nem fog kevesebbet színi, de az évi többletet más kiadásoknál igyekezend megtakarítani; a kedvezőbb állású, ha szivarját 1 kr, a közép, ha PΛ-θI, a gazdag, ha 3 krral emelik, nem fogja élvezetét korlátozni, mert a rendszeren elhasznált mennyiség nála életszükség, a gazdag, ha gazdálkodni fog, azt a nagy mennyiségben elfogyasztott szivaroknál 15—20 krajczárig nem fogja tenni, mert ez nála mindennapi szükség, hiúsági, fényűzési követelmény, legfeljebb megfogja szorítani a 40 kros, 1 frtos szivar fogyasztását.

9. Méltányos lett volna a távollevők adójának behozatala, mert ki az országban csak pár hetet időzik, de általában bent nem lakik, az egyenes adót kivéve, más adók terheihez nem járul, az ipart nem segíti, ezek adóját 50 perczenttel kellett volna emelni, mert a birtokos legalább is ily arányban vesz részt közvetett adóban, miután ma Magyarországon a küntlakó herczegek, bankár örökösök, zsidó és keresztelt tőzsé-

rek, idegen papok nagy birtokokat bírnak, a távollévők adója jövedelmezhetett volna 300,000 forintot.

10. A római és görög-katholikus főpapság birtoka legalább 2 millió hold, ezen javadalom részben ajándék, részben örökös haszonélvezet, ha a bérlő a kétes haszon után 10 perzent évi adót fizet, ha a gyermek szülei után örökösödési százalékot fizet, a méltányosság azt követeli, hogy az egybáznagy, ki a nagy jövedelmeket élethossziglan ajándékba kapja, ezért hasonlólag legalább birtokbaléptekor 5 százalék örökösödési adót fizessen, miután a papok kanonokká 40 éves korukon túl lesznek és 70-nél sokkal tovább nem élnek, a 200 millió után tíz milliót számítva és ezt felosztva 30 évre, esik 1 évre 370,000 frt körül.

11. Vissza kellett volna állítani a katona-váltás-
got; a kötélen fogott katona semmit sem ér, a zsidó a katonaságtul reszket, a katonaság reá csapás, mert a legrongyosabb fütyülő is százakat megkeres, a gazdagra a katonaság nagy hátrány, mert a szolgálati idő alatt gazdaságát, kereskedését nem kezelheti, a szegényre előny, mert jobban öltözködik és ruházkodik, mint családjánál; a katona-váltás tehát nem sérelem, annyival inkább alkalmazható, mert kinek pénze van, ma is kisiklik, czélszerűbb volna úgy intézkedni, hogy ezen összeg ne egyesek, de az állam zsebébe jusson, 1000 forinttal ez behozna 1.000,000 forintot.

12. A börzén naponta százezres, milliomos üzletek köttetnek, ezek mind nyeresémi üzletek, ezek is tehát tehetők 1.000,000 forintra.

13. Jogosan megadóztathatók az úrbéri kárpótlási

papirosok, mert ezek vagyont képviselnek, a föld és háznál biztosabban jövedelmeznek, az első vevők papirosa, miután 60—75-ig szereztettek, $6^{2/3}$ százalékot jövedelmeznek, nagyrészek idegen kézben van, Austriában minden állampapiros adót fizet, ha tehát adója csak 10 perczentre emeltetnék, ez előállítana 4*50,000 forintot.

14. A ménesgazdaságok hiánya megszüntethető és az uradalmak jövedelmezővé tételnek, mely eredményezne 549,000 forintot.

A ménetelek kezelését ugyanis teljesen meg kellene változtatni, és pedig következőleg:

A lovak számára tartasson meg legelőnek 3000 katasztrális hold, a többi adasson ki haszonbérbe oly módon, hogy a bérlő köteleztessék szénát és zabot meghatározott átlagáron, a szalmát a trágyáért szállítani, ez esetben a haszonbér a regáléval együtt holdját 12 forintjával számítva, jövedelmezne 324,000 forintot. 200 darab ménlő adasson ki egyeseknek és közösségeknek jótállás és tartás kötelezettsége alatt, meghatározván a fedezendő kanczák mennyiségét.

A méneslovak gondozása, a felügyelet bizassák a magyar hadseregbeli huszártisztek és huszárokra, ez esetben a gondozás semmibe sem kerülne, mert az állam a katonaságot különben is fizeti.

1 ló élleme véka zabbal, 12 régi font szénával, kerül naponta 37, a vasalással 40 krba, vagyis évenként 146 forintba, vagyis 800 anyakancza, 600 egy, 550 két, 500 három, 450 négy éves, 50 darab ménlő, vagyis a gulyás lovakkal 3000 darab ló 438,000 frtba;

eladó lenne a mustrákkal együtt 450 darab, mi ez átlagban darabját csak 500 frtba számítva, 225,000 frtot jövedelmezne a pepineria jövedelemén kívül, mi évenként a tenyész-anyag javítására és eladási költségekre lenne fordítható.

Az országos kormányzatnál helyes beosztás, célszerű megtakarítások, az esküdtszékek felállítása által, mint azt később Széli Kálmán tényleg igazolta, meg lehetett volna kímélni 4.000,000 forintot.

15. Meg lehetne a képviselőháznál a jelenléti díjak behozatala által kímélni 200,000 forintot, mert a tunya, lelkiismeretlen rész, bármi törvényt hozzanak is, márcziustus novemberig Pesttől távol fog maradni.

A földbirtoknak adandó adó-leszállítás és a jelzett reformok után a költségvetés következőleg alakulhatott volna.

Bevételek.

Régi adók, a földadó levonása, az államjóságok, vas- és fémbányák állam vagyoni eladási részlet levonásával, a ménések új szervezése után . . . 165.189,904

A reformok bevételei.

1. Pótföldhitel-intézet tiszta bevétele .	1.500,000
2. A királyi haszonvételek kárpótlási tőkéje kamatainak adója	1.250,000
3. Az országos biztosítási nyeresmény .	500,000
4. Az állambirtok eladási árának kamatja	2.630,000
5. A fém- és vasbányák árának kamatja	1.751,315

6. Az államerdők árának kamatja . .	9.531,000
7. Az eladásoknál fizetett 38.600,000 tőke kamatja.....	2.280,000 4.000,000 300,000
. . .	375,000
8. Szivarfelemelés jövedelmi többlete .	500,000 1.000,000
9. A távollevők adója.....	549,000
10. Főpapság új adója .	1.000,000
11. Katona-váltság	192.275,315
12. Börzeadó	
13. Államlovak után . . '	
14. A biztosítási haszon	
Összeg	181.870,502
Kiadások.	
A reformok által megszüntetett kiadások	10.404,813
levonása után	ha a kor-
vagyis ez esetben az állam a rendes ki-	reformokat
adások és bevételeknél.....	
forinttal rendelkezhetett volna.	

Mily más lett volna az ország sorsa, mány a helyzetet felfogja és az anyagi létesítve, a középosztályt megmenti!

VII. FEJEZET.

A közműveltség, közerkölcsiség. — Kereskedelem, vállalatok, gyári- és kéziipar. — Földmivelés. — Az ország általános vagyoni helyzete.

A közműveltség az országban általában emelkedett; a népiskolákat a Deák-kormány 1600-al szaporította, az iskolakönyvekre nagyobb figyelmet fordítottak; a tanfelügyelők szűk körrel bírtak ugyan, de ezen szűk kör daczára is sokat tettek, ügyeltek a tanítókra, a gyermekek iskoláztatására, a katolikus papság restelte iskoláinak elhanyagoltságát, némely püspökök felkarolták a tanítás ügyét, az Írástudók száma tehát kétségkívül szaporodott/bár meg ma is be kell vallani, hogy az írástudatlanok száma igen nagy, minek oka a 70-es években főleg a könyvhiány volt; a nép, a törvény előtt meghajolva, télben gyermekeit iskoláztatja, a könyvvételt azomban, ha csak lehet, elkerüli. A magasabb iskolák, az akadémiák és egyetem európai színvonalra emelkedtek, tanáraink tökéletesen művelt, tudományos férfiak, az egyetemen egy szakmát ma már nem egy, de több tudós férfi tanítja; egyesek ma már a tudományt nem monopolizálják, az egyetemi és akadémiai ifjúságnak nyitva állnak a gazdag könyvtárak, a tanulóifjúság tehát ma már nemcsak a tanárok előadásaibul, de az idegen jeles munkákbul is merítheti ösmereteit. A közművelődés határozottan szakirányt vett, hajdan az orvosok, papok kivételével a tanulóknak mindent kellett tanulni, ma azomban már a 16 éves ifjú pályát választhat, a technikus, a kereskedő kizárólag szakmájának szentel-

heti magát, ezáltal tehát a szakműveltség izmosodott. A szaktudomány tehát emelkedett, a politikai műveltség azonban hátramaradt, hajdan a politikusnak, az ügyvédnek, tanárnak, bírónak, hivatalnoknak ösmerni kellett a történelmet, közjogot, magánjogot, római jogot, statisztikát, pénzügytant, nemzetgazdaságot; ma ezek nagyrészt csak a politikus tanulja, a többi csakis szakmájával foglalkozik, amidőn pályáján működik, mi ezekből az iskolában reá ragadt, azt is elfelejti, mert a bíró, hivatalnok, ügyvéd, mérnök saját szakmájával el van foglalva, a többire ideje nem marad, hajdanában a politikai műveltség alaposabb volt, mert az iskolák rosszul/ felületesen, ferdén tanítottak, a politikai Ösmereket tehát csakis sokoldalú olvasással lehetett megszerezni, sokat kellett tehát tanulni és gondolkozni. A kor uralgó csillagai az önimádás, a nagyzás, materializmus, a németek bálványozása. A kornak megfelelő közös magánjogi, nemzetgazdasági, pénzügytan! magyar munkánk nincs, nincs jó egyetemleges történelmünk, jó magyar történelem csakis a Szalay László műve, a tanárok csínnal, megnyerőleg, de felületesen adják elő tantárgyaikat, a fiatalember, midőn iskoláit bevégezte, bár nagyrésze a tanárok által huzva lépi át a Rubicont, magát tökéletes bölcnek képzei, később csakis az újságokból merit, mik igen gyenge források, mert a tárgyakat pártszempontbul felületesen tárgyalják, az észet mellőzik, a szenvedélyeket izgatják, a pénzemberek kebelbarátjai, ösmereitek tárháza az „Ismeretek tára”, mely mindenről szól, de alaposan semmiről, a nemzetnek hízelegnek és ol-

vasóikat ámítják, az egész Deák-korszakban az ifjú nemzedék közül csakis két egyéniség emelkedett ki a semmik közül: gróf Apponyi Albert és báró Prónay Dezső. Nagyobbszabású irodalmi komoly munka ezen 8 év alatt nem jelent meg, csakis Jókai tündöklött kedves regényeivel, a hírlapírók közt báró Kaas Ivor tűnt ki, Thaly Kálmán becses és érdekes korrajzokat adott ki a Rákóczy-korrul, a haszontalan kisvárosi lapok a komoly lapirodalom kárára erősen megszapordtak, ezek azom ban nap társzer ü tártaim okkal, városi hirharangjokkal az értelmiségnek inkább ártottak, mint használtak. A megyék, az értelmiség hajdani tűzhelyei, kezdtek elhamvadni, a régi megyei vezércsaládok helyét a virilisek közt a zsidók kezdték elfoglalni, ezek gazdagabbjai Bécsben, Pesten laktak, egyrésze magyarul csak gagyogott, a közügyekért nem érdeklődött, a középvagyonu zsidók pedig választásokra is csak akkor jelentek meg, ha az eladósodott nemes urak útiköltségeiket előlegesen kifizették. A megye termei tehát naponta üresedtek, a közigazgatási, árvaügyekben főleg a székhelyeken lakó fiskálisok döntöttek.

A közerkölcsök ezen 8 év alatt általában hanyatlottak, az anyag a szellemet, a szívet legyőzte, a hazáérti lelkesedés, áldozatkészség meghűlt, az értelmiség nagyrésze élvezetek, anyagi jólét után sóvárgott, meghajoltak nemcsak a kormány és Austria, de még a tőzsérek és zsidók előtt, sok nagy és kis úr a kétséges vállalatoknál hivatalt, állást vállalt és nevével fedezte a szennyet és aljasságot; a hivatalkeresők érdekében a kormány drága sinecurákat állított, az ügy-

védi kar az uzsorások ügynökévé süllyedt, a félnek még saját ügyvédétül is tartózkodni kellett, általában az ügyeknél a kenőcs nélkülözhetlenné vált, mert külföldben a kerék nem forgott. Pest a kormány pártolása következtében nagyvárossá lett, egész új utcák keletkeztek, a házbért felcsigázták és mégis a szállás szorgos volt, az ujházak 3.000,000 forintot jövedelmeztek, a régiek $11\frac{1}{2}$ milliót, Pest kirakatai Béccsel versenyeztek, a női fényűzés különösen Pesten, általában minden osztálynál nagyban kifejlődött, megdrágultak az élelmiszerek, fa, cselédbér, a fényűzési epidémia a legalsóbb rétegekre is elterjedt, a parasztnők némely vidéken disznapokon atlasz-szoknyát, bársony pruszlikot hordtak, ünnepélyeiken torta és czukrosütemény, kávé szerepelt.

A kisebb gabona- és gyapjúkereskedelem megszűnt, a terményeket a vidéki piacokon külföldi házak megbízására nagykereskedők vétették meg vidéki ügynökeik által, a kereskedés ezen neme biztosabb volt a régi kereskedési módnál, mert az ügynök, pénze koczkáztatása nélkül biztos százalékot kapott, a kereskedést, a fűszerkereskedés kivételével, a zsidók elhódították, sőt falun ez is a zsidóságé lett, a keresztény kereskedő a zsidóval nem versenyezhetett, mert a zsidók a takarékpénztárakat megnyergelték, a zsidó zsidónak árukat személyes hitelre is előlegezett, míg tehát a zsidók gazdagodtak, a keresztény kereskedők apadtak; általában a kereskedelem elegendő hasznot nyújtott, mert a fényűzés az egész országban minden tekintetben növekedett. A szesz-ipar nagyot változott,

a kisebb szeszgyárak elbuktak, a nagyok vették át a termelést, a cukor- és posztó-ipar nem bírt meghonosulni, a cserép-, porcellán- és üveg-ipar fejlődött, a vászon-, szőr-, pamut- elmaradt, a kézmű-ipar még küzdött a gyár- és nagyiparral, azonban naponta gyengült.

A nagyszerű vasúti és vízi vállalatok sok pénzt hoztak forgalomba; a föld-, fa-, vasrészeit zsidóság szállította és az ország milliói nagy kárára, nagyrészt az ország pénzével sok milliókat nyert; nyert pedig főleg azért, mert a szerződéseket az intéző körök segítségével ki tudta játszani. A vasutakból kevés pénz maradt az országban, mert az anyag nagy részét más államokból szállították, csak a föld-, fa-anyag és ára maradt az országban, ez is azonban lassankint kiszivárgott, mert a vasúti részvényeket idegenek bírták, a kamatokat, osztalékokat ennél fogva idegennek fizették. A vízi vállalatokat azonban magyarok építették, a tőke tehát az országban maradt, az oroszok részét ugyan a zsidók tették el, de ezek is magyar polgárok, a pénz tehát bent maradt; a nyereség új tőkét képezett, mindenestre ezen nyereséggel, mely részben ügyességük, fáradtságuk eredménye volt, sokkal kevesebbet ártottak az országnak, mint az uzsorával, a korcsmánál elkövetett visszaélésekkel és jobb, hogy a hasznot ők és nem idegenek tették el.

A földművelést erősen sújtotta az 1873-iki rozsda és sok helyt ez a nagy reményekkel biztató 1873-iki termést tönkretette; 1874-ben a szárazság az ország termése nagy részét annyira elpusztította, hogy vető-

mag is alig maradt; az 1875-iki bő termés a két év csapását nem kárpótolta, mert a búzaár métermázsán - kint 8 forintig esett. Visszalökte sok helyt a gazdaságot a repezebogár elterjedése, e miatt sok helyt a repczetermeléssel fel kellett hagyni, mi a magyar gazdára nagy veszteség, mert a repeze árát mindig fenn tartotta és biztos kiviteli czikk volt. Nagy lendületet adott a chevalier-árpa termelése, mert ez szép áron kelt, évekig keresett volt, a homokkal kevert fensíkokon a búzával egyenlően jövedelmezett, a Tízavidékén, sőt Heves alsó részében sem termelhető, mert a fekete agyagban köves árpa terem, mi serfőzésre nem alkalmazható. Ez időben nagyban kezdték alkalmazni a juhhizlalást; a magyarországi hízott juh Franciaországban kedvelt, keresett czikké vált és a gazdának sok hasznot nyújtott; hátralökie a gazdaságot azomban a nagy szeszadó, mely mellett a gazdasági szesztermelők meg nem élhetvén, kénytelenek voltak szeszfőzdéiket bezárni, elvesztették tehát részben az ebbe fektetett tőkét, a felföldi és homoki gazda burgonyáját kellően nem értékesíthette, elesett tehát jövedelme egyik főtenyezőjétül, ezen kívül gabonatermelése is megcsökkent, mert a mosléktul elesvén, kényszerült marhaállományát leszállítani és földje javítását korlátozni. A gazdasági ipar előhaladt, a mindennemű gazdasági gépek alkalmazása által, majdnem minden paraszt ember vaskét vett, mélyebben szántván, a gaz pusztult, a termés biztosabbá lett. Sokat emelkedett a gazdaság a lovak nemesítése által, a jómódú közép, sőt sok helyt a kis gazdák is állami ménekkel

hágattak, a csikókat jobban tartották, a ló ennek következtében magasabb és izmosabbá lett, ára emelkedett és kedves kiviteli cikké vált; e téren még nagyobb eredményeket lehetett volna elérni, ha minden vidékre gondosan kiválasztják a czélszerű méneket, erre azonban nem figyeltek, sok helyt a vékony kis paraszt lovakra hosszú lábú, nagy, vékony angol faj csődöröket küldtek, melyek gyenge, idomtalan ivadékokot állítottak elő. Általában ezen 8 év alatt a gazdaság minden ága javult és a magyar gazda hanyatlását nem az értelmetlenség, hanyagság, de a természeti csapások, az uzsora, a kormány hanyagsága okozta.

VIII. FEJEZET.

A Deák-kormányok és az alkotmányosság. — A kormány és Austria. — A kormány és a horvátok.

Alkotmányos monarchiában az alkotmányos életnek 4 főtevézője van:

1. A király.
2. A felelős ministerium.
3. A törvényhozás.
4. A közvélemény.

Az 1867-iki kiegyezésig, a jeles II. Lipót rövid uralma kivételével, a magyar királyok Magyarországgal majdnem folytonosan nyílt vagy titkos harczban állottak, az országot tartománynak tartották, az adott ígéretek, a szentesített törvényeket megszegték, Magyarországot anyagilag Austria előnyére kizsákmányolták még azok is, kiknek ingadozó trónját a magyarok loyaltása, vitézsége mentette meg; Magyarország németesítése mellett nyíltan vagy titokban működtek. 1867 Magyarország történelmében forduló pontot képez, Ferencz József ő felsége a koronázási eskü letétele után, az ország önállását, egyéniségét soha még gondolatban sem sértette, magyarul beszélt, időnkint az országban lakott, a törvények szentségét tisztelte, az áskálódókat rendreutasította, Magyarországot az osztrák-magyar szövetséges birodalom egyenjogú tényezőjének tekintette, a magyar kormánytul vak hódolatot, törvényszegést nem követelt, az ország kormányzatát magyar ministereire bízta, ministereit a többségből választotta, a képviselőválasztást, a közvé-

lemény alakulását nem befolyásolta; a magyar kormány állása tehát e tekintetben is kedvező volt, mert nem kellett idegen befolyás ellen küzdeni, a loyális magyar király előtt magyar ministerei minden időben tartalék nélkül, őszintén nyilatkozhattak, a magyar király nemcsak semleges állást nem foglalt el, de magyarnak érezte magát és Magyarország érdekében mindent önként, őszintén megtett. A magyar király tehát alkotmányos kötelességét mindenkor és mindenben teljesítette.

A felelős kormány az ország felelős feltételes meghatalmazottja, kötelessége kettős: törvényes és erkölcsi.

Törvényes kötelessége: az alkotmány, az ország vagyona, jóléte, a polgárok személy- és vagyonbiztonsága feletti őrködés, a törvények végrehajtása és végrehajtatása. a törvények készítése, a közerkölcsök tisztaságának a hivatal és igazságszolgáltatás körébeni fenntartása, a nepotizmus, pajtáskodás, vesztegetés kiirtása, a nemzet méltóságának fenntartása. Erkölcsi kötelessége az országgyűlés célszerű vezetése, az ország értelmiségének, anyagi erejének fejlesztése, a közvélemény helyes megalakítása és célszerű vezetése.

A változó Deák-párti kormányok, mint már munkám előbbi köteteiben megvilágítottam, mindnyájan egyenlően jártak el, Lónyay nem azért bukott, mert Andrássyval ellenkező politikát követett, Szlávy nem azért lett miniszerelnök, mert új térre akart lépni, Bittó nem azért lett miniszerelnök, mert elődeivel elmentéses állást foglalt el, a kormánynak szelleme,

vagyis mondhatnék szellemtelensége mindig ugyanaz volt, ennél fogva a 8 évi kormányzat egyenlően ítéltető meg. A törvények végrehajtásában a kormányférfiak egyenlően jártak, a közszabadság ellen erőszakot önként egyik sem gyakorolt, sőt ezt egyik sem kísértette meg. Az ország anyagi süllyedésére vezető baklövéseiket már bőven megvilágítám, ezek ismétlésével tehát olvasóimat nem untatom, a kormány hibáinak e téren nem az egyéni rosszakarát, de a tudatlanság és szellemi tehetetlenség volt főoka; a ministerek szerettek uralkodni, de majdnem kivétel nélkül önzetlenül kormányoztak. A közönség e tekintetben önzéssel és hatalmi visszaéléssel kettőt gyanúsított: gróf Lónyay Menyhért és Kerkápolyi Károly pénzügyministereket, Lónyayra nézve már munkám 9-ik kötetében bizonyítottam, hogy a gyanú alaptalan volt, mert mint minister semmit sem szerzett; Kerkápolyira sem az igent, sem a nemet határozottan nem mondhatom, mert egyrészt igaz ugyan, hogy sem a közönség, sem egyesek ellenében concret bizonyítványokat nem hoztak fel, de másrészt tény az, hogy 1865-ben, midőn képviselő lett 20,000 frt vagyont hozott magával és midőn 1874-ben, mint pénzügyminister leköszönt, 800,000 frt értékű házakkal bírt. Kerkápolyi nemcsak takarékos, de fukar volt, tőkájének kamatjaiból is megélhetett, mert a legszegényebb segédfogalmazónál sem költött többet élelmére és ruházatára, de 1867-től fogva 1874-ig államtitkári, képviselői és ministeri fizetése csak 84,000 firtot tett, ezzel pedig 800,000 frt értékű házat építeni, venni és birtokot szerezni nem

lehet, a közönség tehát zúgni kezdett, Kerkápolyi esi 1-lag-utczaí nagy bérházát a drága vámház csikójának nevezte, a kassai lap a ministerről azt írta, hogy a ministert pengő aranyakkal vesztegették meg és az esküdszék felmentette; Kerkápolyi már a felépült házra tett nagy adósságokat vett fel, ez ellenkezett a dívó szokással, mert mások nem akkor csinálnak adósságot, midőn már a költség megszűnik. A történetíró a minister háziúr felett csak akkor törhetne pálczát, ha bizonyítékai volnának; nekem azomban ily bizonyítékaim nincsenek, azomban kétségbevonhatlan tény, hogy Kerkápolyi az állam részére a legdrágább uzsora-adósságokat kötötte akkor, midőn a pénz Európa piacán hemzsegett.

A ministerek tehát a hivatalokat vagyonszerzésre nem használták fel, a közjóra egyik sem adott semmit, a ministeri rangnak megfelelő fényt egyik sem vitt, de a gazdag gazdagon, a szegény, az egy Kerkápolyi kivételével, szegényen lépett vissza a magánéletbe; nem ellenőrizték azomban elég szigorral hivatalnokaikat, szemet hunytak politikai híveikre, dúsan osztogatták a jutalmat szolgálóknak, mindez megalkotta a közérkölcstelenséget s az országos vállalatokat is megdrágította; az egyes ravaszokat az ország kárára milliókkal gazdagította. A vesztegetés, már mint említém, az absolutismus a provisorium alatt teljes mértékben dívott, a Deák-kormányok alatt nemcsak megmaradt, de még terjeszkedett, mert az absolutismus alatt csak a hivatalnokokat kellett megvesztegetni, a Deák-kormány alatt azomban a politikus üzéreknék

egész faja keletkezett, ezek mindenike a különböző ministereket befolyásolta, az üzérek részben pénzért áruba bocsájtották befolyásukat, részint maguk számára aknázták ki; hol tehát ezen üzérek egyéni érdeke a felek érdekével össze nem ütközött, nemcsak a hivatalnokokat, de ezen üzéreket is megkellett venni; ezen különleges üzérek főleg a pénzügyi és közlekedési szakban garázdálkodtak; nemcsak egy volt, de voltak számosan s bár kisebb számmal, a többi szakokban is érvényesíték befolyásukat, gyakran megtörtént, hogy egy ügyben két ily üzér egymás ellen dolgozott, ez esetben nem azon fél nyert, kinek ügye igazságosabb, ajánlata az államra kedvezőbb volt, de nyert az, kinek üzére ügyesebb volt, ki az ügyet kezelő hivatalnokot megtudta nyerni. Az állambirtokokat olcsón adták bérbe, olcsón szerződtek a fára, kőszénre, vasra, akinek tetszett fizetett, kinek pártfogói voltak, évekig elhúzta, egy képviselő a Bánát legjobb földjéből 18,000 hold kincstári birtokot bérelt, holdját 2 forintért, 25 évig nem fizetett hasznobért; egy főispán a Dunántúl 20,000 holdat haladó uradalmat bérelt, a bérletet fedezte a regále jövedelem, a nagy urodalom jövedelmét tehát ingyen élvezte; egy képviselő számos versenytársai daczára olcsón kapott egy bérletet, azon feltétel alatt, hogy a bérletet befásíthatja és a kincstár a hasznobér megszűntekor köteles a fa árát kifizetni, vagyis, miután 1 holdra 1200 darab akáczt lehet ültetni és egy nyolcz éves fa becsértéke 50 kr, a kincstár fizetni fog néki 1 holdért 600 forintot, vagyis a kincstár soha sem fogja visszaválthatni. Egy főmél-

tóság Erdélyben bérelt majdnem semmiért stb. longus est ordo sequentium. A püspökök a kormány elnézésével több helyütt elpusztították erdőiket, rokonaik, kedveltjeiknek számos évekre kibérelték erdőiket, korcsmaikat. A hivatal hasznosságát igazolja a következő eset: „Egy ismerősöm, nevezzük B-nek, osztálytanácsos lett, mint tanácsost egy pénzügytérhez igazgatónak megválasztották és a hivatalt ott hagyta, találkozáskor vele, „gratulálok a ministeri fizetéshez*⁴, — köszönöm a jó kívánatot, az állás jó és több a ministeri fizetésnél, mert nekem eddig is volt annyi, tett pedig a ministeri fizetés 14,000 forintot, az osztálytanácsosi nyílt fizetése tett 3600 forintot, tehát évi törvénytelen járuléka felment 10,400 forintra.“ A vasúti és vízépítési vállalatoknál egész szemtelenséggel üzérkedtek. Mindkettő árlejtés útján adatott ki, de ha idegen és nem kedvencz tette a legolcsóbb ajánlatot, az akadékoskodóra reá fogták, hogy jellemtelen, rossz munkát csinál, nem hitel- és bizalomképes és odaadták a kedvencznek; a munka kivételére nem ügyeltek, a hibákra szemet hunytak, a lelkiismeretes közeget különböző ürügyek alatt elcsapták, rosszabb helyre helyezték, eltemették, itt megtanulhatta, hogy a beszéd ezüst, de a hallgatás arany. A kedvencznek az állam az építésekénél a részletes építéseket azonnal fizette, elannyira, hogy az építmények háromnegyede az állam pénzén készült; a nyereség emelése érdekében az átadásokat elhúzták, miért a vállalkozó nagy kárpótlásokat követelt. A kölcsönöknél szabad aláírást nyitottak, a kölcsönök nagy részét azomban a sindi-

catus nyomott áron megtartotta, a képviselők és befolyásosak részére nagy mennyiségű papirost tartottak fel óvadék nélkül, a pártfogoltak arattak vetés nélkül, midőn a viszonyokkal ismeretlen filister alá akart írni, azon ürügy alatt, hogy a kölcsön vagy vállalat már alá van írva, elutasították. A kedvenczeknek a közönség megszorításával nagy dohányterületeket engedélyeztek, nagy előlegeket adtak, a közönség mind ezekről eleinte susogott, később nyíltan kiabálták a visszaéléseket, a baj azonban nemcsak megmaradt, de növekedett, mert a kormány nem akarta a visszaéléseket felfedezni, a főüzérek képviselők voltak és a vádaskodó ellenzékét lezúgták. A közerkölcstelenséget a hírlapok is nagyban elősegíték, mert az ügyes üzerek az üzletekben a szerkesztőket és írókat is részesítették, ezek tehát dicséneket zengtek a vállalatok és vállalkozókról.

A zsidók, kik általában nagy ügyességgel kitűnő szaglással bírnak, felismerték a helyzetet, a politikai egyéniségeket, a burokratákat megnyerték, az ország nagy kárára a vállalatokat magokhoz rántották. A vállalkozók erkölcsi tekintetben egymástól nem sokat különböznek, mert minden vállalat üzlet, minden üzletnek célja haszon, az illető tehát akár Jehovához, akár a magyarok Istenéhez imádkozik is, a lehető legnagyobb hasznot kívánja elérni; van azonban különbség a vállalat jószágára nézve, a zsidó ügyesebb és fősvényebb, sokszor 10 írttal meglehetne egy ezer frtos építményt szilárdítani, a keresztény a 10 frtot nem sajnálja, mert 10

frtért restelli a korholást, mert nem elég ügyes a hiba elfedésében, a zsidó azonban minden fillért nagyrabecsül, a vezetőket az egész elnémítja, 10 frtért tehát kész az államot vagy egyeseket 1000 frtig megkárosítani. Ha a vállalatoknál, kölcsönöknél nyert pénz általában magyar zsidók kezében marad, nem lett volna nagy baj, mert a pénz Magyarországon marad, de a magyar zsidók az uzsora- és belkereskedelemtől nyert óriási nyereség dacára sem rendelkeztek elegendő tőkével, az óriási részt tehát pártfogók, szövetségeseik, az osztrák zsidók vitték el. A vállalatok, kölcsönök, kincstári bérletek, regálék, dohánytermelés által a zsidóság a helyzet ura lett, az örökös pénzkórságban és vállalkozási viselkedésben szenvedő kormány a zsidók előtt teljesen meghajolt, a többi lakosok a zsidókkal sikerrel nem versenyezhettek, egy nagy tözsér pártfogása többet ért a miniszterelnök Ígéreténél, mert a miniszterelnököt néha kijátszotta a tanácsos vagy képviselőtársa, ellenben a gazdag zsidó akarata előtt a fogalmazótul kezdve a miniszterelnökig mindenki meghajolt.

A zsidók és üzérek rohamos gazdagodása károsan hatott a közerkölcsiségre, a közönségben feltámadt a gazdagodás! vágy s mert a gazdagoknál a gazdagság forrását nem keresték és a pénz oly hatalmat képezett, mely előtt minden más tekintély meghajolt, a közönség becsülete árán is gazdagodni akart, miután az aranyköpeny mindent eltakart és becsületet szegénység neveltség tárgya lett, mindenki tehát minden áron vagyont akart szerezni. A régi, a nemes Magyarországon

a tömeg jelszava: hazaszeretet és becsület volt, tisztelték a hazafit, ki hazájáért rablánczokat hordott, ki a jog politikai védelmében elszegényedett; becsülték az ügyvédet, ki sokszor nélkülözéssel küzdött megbízói érdekeért; az író, ki rongyos csizmában a szabadság dalait zengte, a hivatalnokot, ki vagyont nem, de feddhetlen nevet hagyott gyermekeire; a becsületes szegénységet szégyennek senki sem tartotta, a gazdagnak nemcsak aranyait számolták, de megbírálták az aranyok eredetét is, a piszkos, a szolga szerzőt mindenki megvetette. Mindez a demokrata Magyarországnak a Deák-kormány 8 évi uralma alatt teljesen megváltozott, a hazaszeretet, a becsület cultusát a Mammonbálgányozása váltotta fel, a nagy birtok, az értékpapír, a kötvényhalmaz minden bűnt eltakart, a gazdagságot, az élvezeteket végcélként tekinték, minden árucikké vált a gazdagság észt, becsületet, tekintélyt adott, mindenki többnek akart látszani, az egyszerűséget megvetették, az erős hazafit idealistának nevezték, a független szegényt butának tartották és kigunyolták. Ezen változást a kormányok nem szándékosan idézték elő, de megteremtette buta és gyáva politikájuk.

A közerkölcsiségnek sokat ártott a kormányok ámító, elvtelen, pajtáskodó kortes politikája, az adóközegeknek csalfa, könnyelmű eljárása. A kormány szabadelvűnek mondta magát, a szabadelvű eszméket azonban mellőzte, az esküdszékeket a nemzetiségi mumus ürügye alatt eltemette, a vallásügyenlőség életbeléptetését elhalasztotta, a katolikus autonómia

kérdésében alattomban a főpapságot pártolta, a polgári házasságot elodázta, a választók számát leszállította, a főrendiház reformját hangoztatta, de soha sem tárgyalta, elvi álláspontját csak a közösügek képezték, ez azonban létjogot nem adott, mert a közösügeket az ország elfogadta, nagyrészt a magyar törvényhozás egyoldalú határozatával megváltoztatni nem lehetett, egyrésze tíz évre köttetett, addig megtámadható nem lévén, felesleges volt a védelem. A Deák-kormányok minden új országgyűlés megnyitása-kor megígérték a főrendiház reformját, hangoztatták a magyar önálló bankot, az adóreformokat, a pénzügyi megtakarításokat, az egyensúly helyreállítását; az önálló bankot komolyan nem akarták, mert a vöslai szerződést, melyben Lónyay a bankrul az osztrák bank szabadalma tartamáig lemondott Andrassy, Lónyay, Szlávy, Bittó minisiterelnökök helyeselték, midőn tehát az Önálló bankot hangoztatták, a nemzetet ámították; ámították a megtakarításokkal, az egyensúly helyreállításával, mert ez minden kormánynak hatalmában állott és nem teljesítette, az pedig, ki Ígéretét képes beváltani és nem teszi, ámító; a kormány soha sem teljesítvén ígéretét, a kormánypárti képviselők sem tárták jellem telenségnek a nem teljesíthető ígéreteket; a politikában dívó ámítás áthatott a magánéletbe is.

A Deák-kormányok a kinevezésekbül, az államüzletekbül, sőt gyakran még az igazságszolgáltatásbul is politikát csináltak; párthíveik megjutalmazására vagy új híveik ujonczozásáért valóságos gondüző, zsíros hivatalokat és állásokat alkottak, nagy fizetés, kevés,

vagy épen semmi munkával, ez az országnak sokba került és a nemzetnek fényelgő, kényelmi vágyait emelte. A kinevezéseknél nem a tehetség, az erély és jellemre, de a pártállás, a politikai befolyás s használhatóságra néztek; kétségkívül a kormány kebelében ellenségeket nem táplálhat, mert ezek politikai ellenszenvből a kormány legnemesebb szándékát is megakadályozhatnák, a hivatalnoki kar családot képez, melynek feje a kormány, a család tagjai az összcsalád fejével szembe nem szállhat, mert ez zavart idézne elő; a hivatalnoknak tehát a fővel, a kormánynyal vagy egyenlő nézeteket kell vallani, vagy el kell fojtani meggyőződését. Ezen politikánál tehát nem az volt a főhiba, hogy a kormány saját híveit alkalmazta, de az, hogy híveinek képességét nem mérlegelte és a buta, tehetetlen Pálért mellőzte a tehetséges, erélyes Pétert, ha Pál esetleg szájasabb, gazdagabb volt, vagy hatalmasabb pártfogói voltak. Különösen rosszul hatott ez a megyékre, mert főispánoknak vagy buta, lomha főurakat, vagy nagyszájú kortesvezéreket neveztek, az elsők nem ellenőrizhették a megyei ügyeket ostobaságuk miatt, a kortesvezérek pedig politikai érdekből szemet hunytak a kortes tisztviselők, jegyzők hanyagságára, sőt bűneikre is. A pártfogási rendszer a Deák-kormány uralma alatt annyira kifejlődött, hogy egy igen erélyes, az ellenzék által is méltányolt mameluk kormánybiztosnak állását el kellett hagyni, mert egy minister által pártfogolt zsidó rokonát alapos gazdasági gyanúra elfogatta és szabad lábra nem helyezte. A pártfogási rendszer behatott az

igazságszolgáltatás körébe is, egy értelmetlen képviselőt kineveztek törvényszéki elnöknek, mert Deák Ferenczkedvencz medvéjét etette, járásbíróknak kineveztek egyéneket, kik nemcsak jogi vizsgát nem tettek, de a jogot nem is tanulták. A protectio csinálta meg a görbe, hosszas, drága vasúti vonalakat. A közönség látván, hogy a jellem, a tudomány becstelen, a pártfogás (protectio) minden, az eddig ismeretlen csúszás, hízelgés mesterségét karolta fel.

A közerkölcsök sülyedését elősegítő a pénzügyi hivatalok eljárása. A pénzügyi hivatalok önkényesen jártak el az illetékek minden nemeinél, két, sőt háromszorosan szabták ki, hol a törvényt el lehetett magyarázni, örökségi százalékot vetettek még 1848. előtti örökségekre, megvették az adót, a büntetést kétszer, sőt háromszor is, a fél jogos panasza a ministeriumoknál évekig hevert, a dohányt, ha az illető nem kent, rosszul osztályozták. A közönség látván a kormány közegeinek rendszeres csalását, a kormány elnéző közönyét, jogosítva érzé magát a csalásra; a csalás tehát szokássá vált, átment a magánéletbe is.

Nagymérvben megronták a közerkölcsiséget a választásoknál! vesztegetések. A vesztegetés kiöli az önérzetet, a becsületet, a hazaszeretetet; az itatás, lélekvásárlás aljas bűn, melynek kiirtása hazafiul kötelesség. A vesztegetést az országba ezen században az aulikus szolgák hozták be; 1848-ban azomban megszűnt és 1861-ben is csak kismérvben mutatkozott, 1867-ben ha Deák, 1869-ben ha a kormány akarja, meg lehetett volna szüntetni, mert az ellenzék csakis ott lépett a

vesztegetés terére, hol a Deák-pártiak, a kormány hívei nagyban vesztegettek; de megszüntethető lett volna már azért is, mert a kiegyezés, a kormány az országban határozott többséggel bírt a boros kancsók nélkül is; a vesztegetés csak a politikai semmik, a becsvágyó majmok megválasztását eszközlé. Törvény ugyan a vesztegetést nem tiltotta, de épen azért, mert törvény nem volt, a kormánynak kötelessége lett volna megátolni erkölcsi befolyása által és törvényes megakadályozására szigorú törvényt kellett volna indítványozni mindjárt a kormány megalakulása után. A kormány ezt nemcsak nem tette, de 1869 és 1872-ben a vesztegetést maga kezelte legnagyobb hévvel, a rendelkezési alapot erre fordították, a nemességet, grófságot, czimeket a választási pénztár javára árulták, a vesztegetésre nagy összeget szereztek össze és osztottak szét. A vesztegetés nemcsak a tömeg, a nép önérzetét megrontotta, a hazafiság s becsületrüli fogalmát megmértelyezte, de megrontotta az értelmiséget is, mert azok, kik a képviselőiséget megvásárolták, anyagi jutalmak, államüzletek, hivatalok által óhajtották magukat kárpótoltatni, szövetkeztek tehát kárpótoltatásuk érdekében a legaljasabb emberi söpredékkel, az államüzérekkel; feltétlenül meghajoltak a kormány sőt Austria előtt, megszavaztak az ország kárával mindent, elnéztek, elhallgattak mindent, mint hivatalnokok, mint bírák az ország s a közönség kárával felhasználták állásukat, vagyis: mit a kényuralom 17 év alatt kieroszakolni nem tudott, azt az alkotmányos Deák-kormányok kivívták 8 év alatt. A Deák-kormányok a

közerkölcsök rendszeres megrontásával az országnak többet ártottak, mint a pénzügyek elsilányításával, mert a pénzügyi kezelést jó és eszélyes kormány képes rögtön megjavítani, ellenben a közerkölcstelenség vérbetegség, mely hosszas orvoslást igényel, némely osztályoknál soha meg nem gyógyítható.

Könnyelműen és ügyetlenül működtek a Deák-kormányok a törvényhozás terén. Sem magánjogi, sem büntetőjogi szerves törvénykönyvünk nem volt, a birtokviszonyok az ősiség eltörlésével gyökeresen megváltoztak, mindkét nemű ügyek elintézése a bírák bölcs belátása vagyis önkényétül függött; az országa magán- és büntetőtörvénykönyvek behozatalának égető szükségét rég belátta, az előjogokat és kiváltságokat 1848 lerombolta, a kormány tehát szabad kézzel bírt. A törvénykönyvek megalkotása nem volt nehéz, mert Anglia kivételével Európa minden állama szerves törvénykönyvvel bírt, a jogalap egyenlő, a bűn mindenütt bűn; a kormánynak tehát semmi egyebet nem kellett volna tenni, mint a legjobb törvénykönyveket tanulmányozni és a legczélszerűbbet a magyar viszonyokhoz alkalmazni. A Deák-kormányok azonban a törvénykönyvek készítéséből is politikai üzletet csináltak, megutaztatták egyes kedvenceiket az ország költségén, kiadták nagy jutalom mellett a törvénykönyvek készítését, ezen urak a jólét párnáin elszenderedtek és a codexek sohasem készültek el. A zavarok fokozására a kormány tunyaság, könnyelműség és pártérdektől vezéreltetve, a törvények és törvényes eljárásban egyöntetűséget Magyarországon és Horvátországon nem hozott be.

Alás volt a jog és eljárás, más volt a bűn büntetése a régi Magyarországon és más volt Erdélyben, vagyis Magyarország Királyhágón inneni részeiben ítélték a régi törvények és az országbírói értekezlet szerint, Erdélyben a fenntartott osztrák polgári törvénykönyv szerint, (mert ezt a magyar kormány fenntartotta), Magyarországon a gyermek után örököltek testvérei vagy az ági rokonok, Erdélyben örököltek a szülék felerészben; Magyarországon a kőszén az úr, Erdélyben közvetve a kincstáré volt; Magyarországon a válóper évekig tartott, Erdélyben hetekig; Magyarországon a tagosítást bármely birtokos megkezdhette, Erdélyben erre a birtokosok kétharmada szükségeltetett; Magyarországon bűnügyekben minden megyei törvényszék bölcs belátása szerint ítélt, vagyis a különböző törvényszékek a gyilkost egyenlő esetekben elítélték 3 évre vagy akasztófára; Magyarországon ítélték a magyar, Erdélyben az osztrák váltójog szerint. Horvátországban általában az osztrák törvények voltak életben. A magyarországi igen jeles ügyvéd és bíró buta volt Erdélyben és viszont. E tekintetben a kormányok semmivel sem menthetők, mert Erdély közjogilag és jogilag megszűnt, 1867-ben tényleg Magyarországhoz csatoltatott, a magyar törvénynek tehát Erdélyben is azonnal életbe kellett volna a logika és közjog szabályai szerint lépni.

Az országgyűlés tekintélye, sőt az alkotmányosság iránti ragaszkodás a Deák-kormányok korszakában tetemesen hanyatlott. A magyar nemzet országgyűlései iránt 1849-ig hagyományos kegyelettel viseltetett,

mert az országgyűlések, habár korszakonként csekély sikerrel, törhetien buzgósággal harczoltak az ország sőt az emberiség jogaiért, a követek és képviselők az országos értelmiség kitűnőségei voltak, az országgyűlések komolyan és méltósággal tanácskoztak. A Deák-kormány által vezetett országgyűlések elődeiktől tetemesen különböztek. Képviselőkul egyes szemetek kivételével, kétségkívül az ország színe-virága választotta meg, értelmileg tehát a magyar országgyűlések sikerrel versenyezhettek volna bármely európai parlamenttel, a Deák-párt tagjaiban azomban hiányzott a valódi hazafiság, az önértzet és buzgóság. Deák Ferencz esze, hazafisága és becsületében az egész párt feltétlenül bízott, Deák fennsősége által uralva felhagytak az öngondolkozással, később, midőn már az öreg úr testileg megtört és a vezetésről tényleg lemondott, a képviselő urak részben megszokván a kedves szellemi henyélést, részben anyagi érdekeiktől uralva, feltétlenül meghajoltak a létező kormány előtt, Deák körül a szellemesebbek, szemtelenekből valóságos pretori testőrség alakult, ezek Deák után a vezetést megragadták, a henye közlegénység kezeiből elfogadta a ministereket; a Deák-párt igen számos tagjainak nagy része földbirtokos vagy ügyvéd volt, a kis ellenzék ellenében a kormány a hivatalnokok, bérlők és pretorianus testőrségével is többséggel bírt, ezt látván a közlegénység, maga magát szabadságolta és csak a nagy csatákra jelent meg parancsszóra, nem gondolkozván, sőt az ügyekkel nem is foglalkozván, buzgósága megszűnt, kötelességérzete eltompult. A választók

néma képviselőiket folytonosan körükben látván és meggyőződvn, hogy a képviselő urak csakis adószavazógépek, a képviselőház iránti tisztelet és bizalom is elfogyott, mit az ellenzék magaviseleté is nevelt, mert a nagy hazafiak többsége is megszerette a henyélést és a vezetőkre bizva a rohamot, ezek nagy része is hon, választói körében átkozta a hazaáruló kormányt. A méltóság érzete, a tanácskozási illem is hanyatlott, a komolyság a hazafiság templomából kivonult, a tanácskozás csapszéki jelleget vett fel, az elnökség körül társalgó csoport alakult, mely a kenyéradók és ellenzék vezérei beszédei kivételével folytonosan csevegett és nevetgélt, a midőn az ellenzék beszélt, a Deák-párt vagy ki s be sétált, vagy kedélyesen csevegett, a szónoklatokba vagy bekiabáltak, vagy üresen hagyták a termet, elannyira, hogy az országháza inkább hasonlított egy bohózati színpadhoz, mint komoly, országos tanácsteremhez. Mindez a ministerium tudtával és akaratával történt, mert a lármajankók, a ministerek fajankói, fizetett tapsonczai voltak. Az osztályülésekre, melyek a tanácskozások szűkebb körét képezték, hol a kormány ezézlata indokairul a képviselőket bizalmasabban felvilágosíthatja, hol egyes tételeket, szavakat nyugodtabban meg lehet mérlegelni, hol az olvasás számos ellensége a törvényjavaslat értelméről pipázva meggyőződhetett volna, hol a tárgyhoz a nem szónok is hozzászólhatott volna, kevesen keresték fel; a viták alatt telve volt a folyosó, az evőde, a terem üres; a képviselők csak szavazáskor, az elnöki csengetésre rohantak a terembe, a módosítványok-, indítványoknál a nagy rész nem ismerte a tár-

gyat, de szavazott vakon a minster- vagy kolompossal. A közönség meggyőződven, hogy a magyar országgyűlés csakis adócsavar, hogy a jóakarát, a műveltség külszínével sem bir, e keserű tapasztalat után a nemzetben nemcsak a képviselők iránti tisztelet, de általában az alkotmányosság iránti bizalom is megszűnt.

A közvélemény, a politikai tényezők többségének véleménye nagy életkérdéseknél izgatás^ vezetés nélkül is megalakul, mert az életkérdéseket mindenki érzi; a felelős önálló kormányzat eszméjét nem Kossuth Lajos teremtette, de kívánta ezt majdnem minden értelmes polgár, mert a tapasztalat mindenkit meggyőzött, hogy Magyarország csakis önálló felelős kormány mellett állhat fenn, a kiegyezési többséget nem Deák Ferencz nagyszerű egyénisége alkotta meg, de óhajtotta a többség, mert az áldozatokat megunták, a többség alkotmányos nyugalom után vágyott, a külsegélyben nem bíztak. A főkérdésben tehát határozott közvélemény volt és szokott lenni, másodrangu kérdéseknél azonban a közvélemény alkotása, vezetése egyes kitűnőségek feladata, mert a közönség velük nem foglalkozva, tájékozva nincs, ennélfogva határozott véleménynyel nem is bírhat. A ministereket új alkotásoknál a közvélemény emeli a hatalomra, szervezett viszonyok közt azonban a kormány csinálja a közvéleményt, mert a hatalomra a többség emeli, a bel- és külviszonyokat legjobban ismerheti, hatalma nagy, az ország minden rétegére kiterjed, ígéreteit teljesítheti. Az erős közvélemény Magyarországbán különösen szükséges kötött helyzetünknél fogva, mert Magyarország ügyeibe Austria is beleavatkozik, valamint

nil is beavatkozunk Austria ügyeibe; Austria és Magyarország anyagi érdekei sokban ellentétesek, az ellentétek a kard élével ketté nem vághatók, de a méltányosság alapján erős kitartás és erkölcsi nyomás által kiegyenlíthetők. Austria a kereskedelmi szerződés, vámszövetség, az osztrák nemzeti bank által felettünk előnyt nyert, az anyagi előnyökhöz emberi önös természeténél fogva mindenki ragaszkodik, az összeütközés tehát elkerülhetlen; Magyarország ezen vitában csak úgy nyerhet, ha a tömör Austriával tömör Magyarország áll szembe, vagyis ha a kormány azt mondhatja: kívánalmaim, feltételeim az ország kívánalmai és föltételei, én nem engedhetek, mert ha engedek, megbuktat az országgyűlés, ha az országgyűlést feloszlatják, a nemzet ugyanazon, sőt erősebb, hevesebb képviselőket fog küldeni, kik a méltányosságot mellőzve, mereven a vívmányokhoz fognak ragaszkodni; a többségrei hivatkozás magában nem dönt, mert a vesztegetéssel választott képviselő megpuhul ására mindenki számít és számíthat; ellenben, ha a közvélemény erős, mint volt 1861- és 1866-ban az alkotmány-kérdésben, semminemű ármány sem győzhet, mert ha a közvélemény valamely cselekményt hazaárulásnak jelent ki, ily cselekmény végrehajtására eszközök nem vállalkoznak. A közvélemény megalakítására mindenekelőtt és mindenütt határozott programúi, a tárgyak kimerítő, nyílt megvitatása szükséges a sajtóban, a megyékben, az országgyűlésen. A Deák-párt a közös ügyek megszülésében kimerült, programja csakis a párturalom volt, mi csak egyéni, de országos cél nem lehet. Minden népszerű eszmét felvett politikai nyilat-

kozataiba, mindent megígért, de semmit sem teljesített; az országgyűlésen az ellenzék kormányképességét tagadta, elveit azonban nem morzsolta szét, a megyei vitákat nem kedvelte és saját megyéiben azokat teljesen mellőzte, általában a fősulyt nem az elvekre, de az egyéni pártkötelékekre fektette, tényező híveit hivatalokkal és anyagi megkülönböztetéssel jutalmazta. Hírlapokat tartott, 1872. után főközege a zsidó Lloyd volt, a kitarított hírlapokban is azonban törvényjavaslatai előleges kimerítő megvitatását mellőzte. Erős közvélemény tehát az országban nem fejlődhetett ki, a Deák-párt uralkodott, nem azért azonban, mert az ország politikai hitelveit kormányzatát helyeselte, de uralkodott, mert a tényezőket az érdek kötelékeivel fűzte magához és szétfoszlott, mihelyest a hatalmi alapot Bécsből alóla kirántották.

A Deák-kormányok az osztrákok- és hordátokkal szemben sem képviselték méltóan Magyarországot. Magyarország az önálló hadseregről lemondott, a sereg szervezésébe, ellenőrzésébe tehát nem avatkozhatott, jogosan kívánhatta azonban, hogy a közös hadsereg magyar része Magyar országban helyeztessék el, követelhetette, hogy az aránylagos magyar katonaság Magyarországon szereltesse fel és ne az osztrák ipar által, mert a közös hadsereg nem volt osztrák hadsereg, de közös osztrák-magyar, mindkét államiul független hadsereg, követelhetette volna, hogy miután Austriában a kaszárnyák közös költségen, vagyis nekünk is beszámított adósságbul épültek, Magyarországon is közös költségen kaszárnyák építtessenek; miután Magyarországon katona-intézetek

nem voltak, köteles lett volna ily intézetekről gondoskodni, hogy a magyar tisztijutalék magyar szellemben neveltessék. A magyarországi szerelvények évenként nagy összegeket tartottak volna meg az országban, a seregnek Magyarországbani elhelyezése a szegénységnek nagy előnyére szolgált volna és gyengíti a tartományi függés színezetét, a magyar kormány azonban mindezekről mélyen hallgatott, a felszerelés előnyeit az élelmes osztrákok élvezték. A bankkérdés törvényileg nyílt kérdés maradt, a Szlávy-kormány, ha közvetve megtámadtatja az osztrák bankot, legalább kamat nélküli nagyobb kölcsönt eszközölhetett volna a bankkiváltság tartamáig; a nemzetnek fennhangon nagyban ígérték a magyar bankot, négy szemközt azonban az osztrák tőzsérekkel kinevették a hiszékeny, banksóvár magyar nemzetet. A kereskedelmi és vámszerződés leteltéig ezen hátrányos szerződésben foglalt feltételeken a kormány nem segíthetett, de miután a szerződés az 5 évi felmondást megengedte, és a felmondás lényeges fenyegetés, az 5 év elteltén, kötelessége lett volna 1873-ban felmondani, hogy a 10 év leteltekor méltányos feltételeket eszközölhessen; a magyar kormány ezt is mellőzte, ez a németeket azon szemtelenségre bátorítá fel, hogy még ők beszéltek a szerződés hátrányairul. Meghárta a kormány az oláh gabona behozatala kérdésében, mely Austriában veszélyes versenytársul lépett fel ellenünk és a magyar búza árát az osztrákok előnyére leszállította. Gyenge és eszélytelen politikát követett a kormány a horvát mozgalmak ellenében, a szerencsétlen és gyáva horvát szerződés az ország ezen részéből részben független társországot al-

kötött, az eszély azt parancsolta, hogy azon párt hatalma, mely Magyarországhoz őszintén ragaszkodott, fenntartassék és a szakadárok kiirtassanak; a magyar kormánynak kötelessége lett volna tehát a magyar pártot a választásoknál pénzáldozatokkal támogatni, a magyar érzelmű bánt fenntartani, Stros Mayer püspök megfenyítését a királynál kieszközölni. A dobzse-kormány e helyett feladta a magyar pártot, letette a bánt, szemet hunyt Stros Mayer és társai üzelmeire és kiegyezett ellenségeivel, kik a szakadásra! és nagy önálló Szláv-Horvátországrul álmodoztak orosz fennhatóság alatt. Államügyekben kétségkívül a vonzalom sugallatára mindig hallgatni nem lehet, fel kell áldozni a barátot is, ha helyzete tarthatatlan, egyezkedni kell az ellenséggel is, ha őszintén meghódol; Horvátországban nem így álltak a viszonyok, mert áldozattal és erélylyel fenn lehetett volna tartani a híveket, az ellenség őszintén nem hódolt, csak állást foglalt, a Szláv által kötött egyesség tehát menthetlen baklövés volt, mely az ellenségnek átadta a vár kulcsait, a szakadároknak állást biztosított és amiveket elnémította.

BESZÉDEK.

Gróf Lónyay Menyhért.

Tisztelt ház! A helyzet komoly, a határozat döntő befolyással leend a nemzet jövőjére, mindnyájunkra nehezedik a felelősség nemcsak azért, amit, de azért is, amit tenni elmulasztanánk. Nem tartom a jövőt reménytelennek. A súlyos helyzetből ki kell bontakoznunk még nagy áldozatok, nélkülözések és erőfeszítés árán is. A ki megvan arrul győződve, mint én, hogy egy helyes pénzügyi politika követésétül és biztosításátul függ hazánk önállóságának, alkotmányosságának és nemzetiségének biztosítása, készséggel fogja annak nélkülözhetlen feltételeit teljesíteni.

Mindenkinek, ki nézetét nyilvánítja, mindenekelőtt tisztában kell lenni azon irányelvek iránt, melyeknek követése mellett a helyes pénzügyi politika megállapítható. Nem először jelzem ezen elveket, sőt midőn először nyilatkoztam, az irányt már akkor kitűztem, mert ma sem mondhatok mást, idézem a mondottakat:

1867. december 15-én, az állam adósságok tárgyalásakor hozzám, mint pénzügyministerhez e kérdés intézteit: „lesz-e deficit?“

Erre azt válaszoltam: „ez egyedül tőlünk függ.“

Most 7 év múlva sem mondhatok mást, minthogy a kibontakozás most is tőlünk függ, azomban, ha czélt

akarunk érnei, kell, hogy azt tegyük, amit ezelőtt 7 évvel a pénzügyi politika irányául jelöltem.

Megvagyok győződve, hogy ha csak csapás nem éri az országot, ha a bel- és külbéke megőriztetik, ha az államháztartásban szigorú takarékossgot hozunk be, ha az adórendszer megállapításánál a szükséges reformokat létesítjük s megköveteljük, hogy mindenki vagyona és jövedelme aránya szerint viselje az állam terheit és ha nem könnyelműen, de meggondolva teszünk hasznos beruházásokat, hogy az anyagi jólét gyorsan gyarapodhassék, ha végre nemzetünk elsajátítja azon két tulajdont, melyek közül az egyiket csak részben, a másikat pedig kevésbé bírja, értem a kitartó munkásságot és takarékossgot, úgy nincs kétségem az iránt, hogy nemcsak semmi deficit, de nemsokára anyagi jólétünk, az alkotmányos szabadság és önállás védelme alatt végtelen gyarapodásra képes.

1868. április 16-án, midőn az első költségvetést alkotmányos tárgyalás végett benyújtottam, ugyanezen elveket bővebben fejtegettem.

Hol lennének ma, ha ezen általam 7 év előtt jelzett irány következetesen követtetik, azon irány, mely 1867-ben és 1868-ban egész mértékben, 1869-ben pedig részben követtetvén a költségvetés megállapításánál: akkor a magyar állam hitele és a magyar nemzet életképessége iránti bizalom mindinkább fejlődni kezdett.

Midőn ezen elvekkal ellentétbe jöttünk és ennél fogva a pénzügyi tárczát tovább nem vihettem, 1870. május 21-én ezen állásomtul megválva, mondám utolsó beszédemet és megjósoltam ezen irány folytatásának súlyos

következményeit. Megmondám, ha évenként többet akarunk kiadni, mint amennyivel jövedelmeink természet-szerűleg növekednek, nem fog más hátramaradni, mint az egyenesadóknak nagymérvbeni emelése és miután azt oly módon emelni, mint ahogy költeni szeretnénk, lehetetlen, a folyton növekedő hiány kölcsönök által fog fedeztetni. Ezáltal lépünk azon lejtő szélére, melyen a megállás vajmi nehéz és gyakran lehetetlen.

Ekkor még a rendes háztartást meglehetősen volna állapítani. Az 1870-ik évre nagy pénzkészlettel rendelkezett az államkincstár. Bizonyítja ezt az, hogy a pénzkészlet a vasúti kölcsönből befolyt összegeket, a kötvényeket nem számítva, a zárszámadások szerint 1870. január 1-sején 36.125,703 frtot tett, hasonlítva ezt az 1867. január 1-sői állapothoz, midőn az országos alapon és a kincstári pénztárakban volt a kötvények nélkül és a függő szállítmányt számbavéve 15.620,225 frt, ennél fogva a pénzkészlet emelkedett 20.505,478 írttal és így több, mint 20 $\frac{1}{2}$ millióval nagyobb összeg állott az 1870-ik év kezdetén a pénzügy minister rendelkezésére, mint 1867. elején. A mellett nagy volt az ingó vagyonból álló nevezetes összeg, az államjóságok nem voltak elzálogosítva, az adók nem emeltettek, sőt a sónak az árát mázsánként 2 frt 40 krral lejjebb szállítottam. Mindezeket akkori beszédemben előadtam.

Bocsánat, hogy ezeket a multból idézem, de tettem ezt azért, mert szokássá vált hét évi rossz gazdálkodásra! beszélni, már pedig a három évi gazdálkodásnak deficitje nem volt, sőt felesleg mutatkozott.

Mellőzöm a később történeteket, csak azt említem,

hogy midőn ismét szerencsém volt az ország kormányában résztvenni, az 1872-ik évi költségvetés már nemcsak a házhoz beadva, de tárgyalása már a pénzügyi bizottság által be is volt fejezve. Éreztem szükségét, hogy azon nevezetes változások történjenek, de ez csak a Deák-párt és az ellenzék vezérférfiainak beleegyezésével lett volna kivihető, felszólítottam az ellenzék egyik vezérét, de visszautasított.

Az 1873-iki költségvetés tárgyalásánál rendszerváltoztatás mellett szóltam, akkor még az egészséges pénzügyi rendszer változtatására szükségelt áldozatok mérve csekélyebb lett volna, mint ma és ma csak annyival előnyösebb a helyzet, mert a rögtöni orvoslás kívánalma általános. Elő van tehát a nemzet készítve az erélyes intézkedésekre és az áldozatok hozatalára. A képviselőház kötelessége haladéknélkül megtenni mindazt, mi gyökeres orvoslást eszközölni képes.

A jelen aggodalmas helyzetből menekülni, sőt jobb jövőt biztosítani tőlünk függ.

A jelen században más nemzetek is voltak hasonló helyzetben, melybe a háborúk sodorták. Legyen nekünk is, kik a válságot magunk okoztuk, bátorságunk a menekülés szükséges eszközei alkalmazására.

Nézetem szerint ezen eszközök következők:

1. A költségvetési előirányzat készítésénél a minis-teriumba és az alkotmányos tárgyalásnál a parlamentbe be kell hozni azon változásokat, melyek folytán jövőben az elkövetett hibák ne ismétlődjenek.

2. Már most szorososan kell körvonalazni egy a nemzet adóképességéhez s az állam szükségletéhez mért rendes költ-

ségvetést, szóval egy normal-budgetet, mely az egyensúlyt rövid idő alatt helyreállítsa és annak fenntartását takarékoság és az állam jövedelmei fokozása által biztosítsa.

3. Haladék nélkül életbe kell léptetni azon nemzetgazdászati és pénzügyi rendszabályokat, melyek a nép anyagi jólétét és adóképeségét fokozzák és a terhek elviselésére képesítsek.

4. Szólni fogok a sikert biztosító rendszabályokrul.

Áttérve az elsőre, befogom bizonyítani, hogy a költségvetés jelen készítési módja szerint nem lehet helyes pénzügyi politikát követni, sőt ha az egyensúly helyreállana is, lehetetlen azt fenntartani és biztosítani.

Az országgyűlés 1848-ban pár nap alatt átalakította az ország összes államszervezetét. Az átalakítók előtt nem a gyakorlati angol, de a francia rendszer szolgált mintául, behozatott a ministeriummal a tárca-rendszer; Angliában fokonkint fejlődött és létezik is a tárca-rendszer, de mert a helyes pénzügyi politikát a nemzet anyagi ereje és hatalmának biztosításául tekintik, meg van adva az állam költségvetése tervezeténél és tárgyalásánál az öntudatos egyöntetű politikának követése; ott külön pénzügyminister van ugyan, de amellet a ministerelnök nemcsak befolyást gyakorol reá, de felelős is a pénzügyi politikáért.

1848-ban ily intézkedés nem foglaltatik, az egész kormányzat az elkülönített tárca-rendszerre volt alapítva, ennél fogva oly irány fejlődött, melynél fogva a minister nem az összérdeket, de saját tárczája érdekeit tartotta irányadóul. 1867-ben, midőn a törvényhozás nekem fel-

hatalmazást adott nemcsak a közjövödelmek beszerzésére, de a kiadások iránti intézkedésekre is: ezen tárcza-ministeri irány nem fejlődhetett, de volt is eredménye, mert az előirányzatnál 3.600,000 forinttal fejeztetett be kedvezőbben. 1868-ban még a pénzügyi érdekek birtak túlsúlyal, 1869-ben megkezdődött a tárczaérdekek túlsúlya, 1870-ben már teljes mérvben érvényesült. Ekkor már én sem voltam képes ellentállni és azóta minden utódom meghajolt ezen irány előtt.

A második fontos körülmény a pénzügyeknek törvényhozási tárgyalási módja.

Ha a történelem a magyar törvény hozás 7 évi működését bírálni fogja, azt fogja mondani, hogy egy törvényhozás sem pazarolt el időt oly sikertelenül az államháztartás tárgyalására, mint a magyar. Bizonyára meg fogja róni azon eljárást, hogy hosszas előkészítő pénzügyi bizottsági tanácskozások után, mely alatt a ház szünetelt, hosszú viták után rendesen megszavazta a pénzügyi bizottság javaslatait.

A népképviselőnek kötelessége a nép érdekeit megóvni és a takarékossgot érvényesíteni. Ennélfogva a ház a költségvetés tételeit másutt is leszállítja, de tudtommal máshol a kormány tételeinek felemelése vagy leszállítása nem szokás.

Nálunk ellenkező gyakorlat fejlődött ki; így 1870-ben egyesek indítványára a kiadások 1.200,000 forintra emeltettek és a bevétel egyesek indítványára tekintélyesen apadt. Jövőre szükséges, hogy az előirányzat készítésénél a pénzügyi érdekek méltányoltassanak, ki kell mondani, hogy a kormány tételei sem le nem szállít-

hatók, sem fel nem emelhetők és ha az emelés vagy leszállítás szükséges, ez a költségvetési vita keretén kívül külön indítvány által eszközöltessék.

Nem csekély befolyással volt a jelen pénzügyi állapot előidézésére az, hogy a képviselőház a kormány teendőire határozatok által egyenesen befolyt; az 1867-iki ministerium hibája, hogy ezt megengedte, a kormány teendőit a törvények szabják meg, ennek daczára az 186⁵/₈. országgyűlés több határozatot hozott a ministerium engedélyezése, sőt meghallgatása nélkül, többek közt a fiumei vasutrul és három garantirozott vasutrul.

Azóta is a képviselőház több pénzügyi és adminisztratív, a felelős kormányzattal ellenkező határozatokat hozott.

Állapítsunk meg tehát viszonyainkhoz mért rendes költségvetést.

Nem lehet feladatom a normál-budget természetéről értekezni, csakis azt jegyzem meg, hogy azt tartom rendes költségvetésnek, mely tekintetbe veszi az ország adóképességét és az áldozatok azon mérvét, melyet az ország elviselni képes ma és a jövőben; másrészt ezen állandó és biztos jövedelmek alapján az államkiadások mérvét is és így az egyensúlyt az államháztartásban megállapítja.

Én azt hiszem, hogy a helyes pénzügyi politika feladata nem lehet egyéb, mint ily rendes költségvetés keresztülvitele és mert ez első években keresztülvihető nem volt, feladatunk most elhatározni: mily módok és eszközök által és mikor keresztülvihető az ily költségvetés; mindaddig, míg előttünk nem fog állni

ezen lépcsőzetes fejlődés, míg főbb számok és tételekben ki nem lesz fejezve pénzügyeink rendezésének fokozatos előhaladása, mindaddig a bizonytalanság aggasztó érzete nehézzé fogja tenni a kívánt áldozatok megszavazását és a nemzetnek a terhek elviselését.

En azt óhajtottam volna, hogy midőn az országgyűlés a jelen évi költségvetés tárgyalására összjön, oly előterjesztés legyen előtte, mely nemcsak az 1875., de 1876. és 1877. évekre kimutatta volna a helyes politika szerint államháztartásunknak lépcsőzetes rendezését. Ha ily előterjesztés feküdnék előttünk, én részemről készséggel járulnék mindazon eszközök megszavazásához, melyek egy rendes költségvetés és egy jobb pénzügyi jövő biztosítására szükségesek.

Számosak azon előnyök, melyek egy rendes költségvetés alapján előállanak. Mindenekelőtt meglévén állapítva a helyes pénzügyi politika, a pénzügyminister állása a többi ministerek irányában meglenne könnyítve, miután csak a változás alá nem jövő tételek fordíthatók egyes ministerek javára, a képviselőház, mely 7 év alatt idejének nagyobb részét a költségvetés tárgyalására fordította, miután három átmeneti év szükséges a rendes költségvetés behozatalára, ezt egyszer a képviselőház megszavazván, három évre nyerne időt a fontos törvényjavaslatok letárgyalására. De semmi sem erősítené az államhitelt, mintha niár 3 év alatt az egyensúly elérve és biztosítva lenne, megnyugtatóná az adózó népet is az, hogy az egyensúlyra meghozván az áldozatot, ezentúl tüle több áldozatot kívánni nem fognak.

Belátom, hogy viszonyaink közt nem csekély fel-

adat azon módok megállapítása, melyek által a deficitet már 1877-ben meg lehetne szüntetni. Azomban a kormánynak kötelessége ezt még az egyenes adók felemeléséről szóló törvényjavaslatok előtt beterjeszteni, mert küldőinkre új terheket csak úgy vállalhatunk, ha ezáltal nem félrendszabályokat, de gyökeres orvoslást és így az államháztartás biztos rendezését mozdítjuk elő.

Azt hiszem, hogy a kormány, mely az egyensúly helyreállítására vállalkozott, bir minden adatokkal, tehát azokat bármikor beterjesztheti.

Nézetem szerint a rendes budgetnél főleg 3 elv irányadó:

1. A nép aránylagos anyagi ereje legyen mérvadó az államháztartás megállapításánál.

2. Az államjövödelmek csak a közérdek szükségletére fordíthatók, melyek az államélet rendszeres működését czélozzák, tehát minden oly kiadás, mely magán vagy vidéki érdekek előnyére szolgál, törlendő.

3. A kiadásoknál irányadó legyen bizonyos államczél és ez a lehető legcsekélyebb költséggel éressék el.

Hibásnak tartottam és tartom ma is, hogy az államköltségvetés megállapításánál, kivéven 1867-et, nem figyeltünk arra, mi az állam tiszta bevétele. Továbbá ezen nettó jövedelemből le nem vontuk azon összeget, melyek tőlünk nem függő kötelezettségek teljesítésére szolgálnak és így minden egyes tételnél nem tartottuk szemünk előtt azt, hogy mi marad valójában szabad rendelkezésünkre. A jelen évi költségvetésben előterjesztettek ugyan a budget nettó tételei, de a pénzügyi bizottság előirányzatában eziránt számítást nem tett.

Szabad legyen nekem ezen számítást megtenni. A pénzügyi bizottság előirányzata szerint a rendes és rendkívüli bevétel 150.965,000 forint. Ezen tételek közt többek túlzottak, ez tehát a zárszámadás szerint kevesebb lesz, de elfogadom számítási alapul, ha ebből a változás alá nem eső tételeket leszámítjuk, ezek következők:

1. Királyi udvartartás.....	4.724,000
2. Államadósság	70.684,000
3. Horvátország a Határörvidéken kívül	3.000,000
4. Közösügyi rendes és rendkívüli kiadások	29.018,000
5. Központi nyugdíjak	234,000
6. Saját nyugdíjaink	2.736,000
7. Vasúti garancia pótlék.....	15,000,000

Miután ezen bevételek előállítására szükséges a pénzügyi igazgatás költségeinek fedezete, mi tesz kerekszámban 7 milliót, összesen 132.696,000 forint vonandó le az összes nettó bevételből, s marad 27.660,000 forint, kerek számban 27² millió a tőlünk függő rendes és rendkívüli költségek fedezetére.

Ha a kiadásnál számításba vesszük a pénzügyi bizottság által előirányzott rendes és rendkívüli kiadási tételeket, melyek tesznek:

A rendes kiadások	151.500,000
A rendkívüliek	24.960,000

Összesen 176.460,000

Kijön 25½ millió hiány, tehát a deficit sokkal több, mint amennyi a kötelezett fizetések és a jövedelem előállítására nélkülözhetlen kiadások után szabad rendelkezésünkre fennmaradt. Röviden kifejezve: költünk többet, mint kétszer annyit, mint amennyi a kötelezett

fizetéseken felül fennmarad. Nemde, kevésbé vizsgálató kép? A múlt héten kiemelte egyik szónok, hogy ezen hiánynyal majdnem felérő összeg fordítatik részint beruházásokra, részint adósságok törlesztésére és kamatbiztosítási előlegekre. Beismerem ezen állítás helyességét annyiban, amennyiben hasznos beruházásokra felvehető 4 millió, adósság törlesztésére 6 millió, kamatbiztosításra 15 millió, mi összesen 25 milliót tesz.

Azomban erre megjegyzem, hogy oly államban, mely minden rendes kiadását a rendes bevételekből, tehát nem adóhátralékok és activ követelések behajtása által fedezni képes és emellett nagy hitelnek örvend, lehetne a pénzügyek veszélyeztetése nélkül azon eljárást követni, hogy ezen beruházásokra, előlegekre és törlesztésekre igényelt összegek kölcsön útján szereztessenek be, kivált ha ezen kölcsön kamatai nem nagyobbak, mint a törlesztés után beváltott kölcsönök kamatai voltak és ha a beruházások a kölcsönvett pénzek kamatait behozzák. Ez esetben legfeljebb a kamatbiztosítási kötelezettség lerovására felvett összegek kamataiból kellene mindaddig terhelni az államháztartását, raig a vasutak a felvett előleget a kamatokkal együtt az engedélyokmány értelmében visszafizetik.

De Magyarország államhitele meg van ingatva, a hitelhez folyamodnunk nem lehet, sőt a helyes pénzügyi politika megköveteli, hogy ha fordítunk is a múlt évben létesített kölcsön maradványából a hiány fedezésére nagyobb összeget, a többit a kiadások mérséklése és a jövedelmek aránylagos szaporítása után fizessük. De mily összeg erejéig és mikép? Alapul veszem a pénz-

ügyi bizottság kiszámítását, mely szerint részint megtakarításokkal, részint a bevételek emelésével 25¹/₂ milliónyi hiány fedezendő; még lépcsőzetesen három év leforgása alatt, a jövő évet még átmeneti évnék tekintve, melyben a hiány fedezésére, a folyóvá teendő kölcsönből hat millió lenne fordítható; de már az 1877. évben a költség vetésnek teljes egyensúlyban kellene lenni.

Az első kérdés: miként lehetne kiadási tételeinket három év leforgása alatt lejjebb szállítani.

Az országgyűlési kiadás elő van számítva 900,000 frttal; kell, hogy a képviselőház példát adjon a takarékosságban. Be kell hozni a pausalis rendszert, határozott évi díjat állapítván meg a képviselőknek, akármeddig tart az országgyűlés.

Horvátországra elő van irányozva 5 millió frt, melyből 3 millió Horvátországra, 2 a határvidékre esik; nem hiszem ugyan, hogy kezdetben sokat meg lehetne takarítani, de három év alatt keresztül lehetne vinni kiváltságos állása megszüntetését, miből 1 millió megtakarítást várok.

Az ő Felsege személye körüli és a horvát miniszeriumban is megtakarítások tehetők, ezeket azonban csekélységük miatt nem számítom.

A nehézkes és költséges ministeriális számvitel reformja által sokat meg lehetne gazdálkodni, Prileszky báró ezt 1 millióra teszi.

A belügyministerium 7¹/₂ millió kiadásaibul nagymérvű megtakarítások nem remélhetők.

A pénzügymisteriumnál, szigorú adóbehajtási törvényeket hozván be és a számvitelt átalakítván, megtakaríthatunk 1 millió frtot.

A közlekedési és kereskedelmi ministeriumoknál 2 millió frtot megtakaríthatunk, ha a vasúttal parallel országutak a megyéknek adatnak át utvám felállítása mellett, ha a közmunka czélszertien rendeztetik, ha a postánál czélszerű kezelés hozatik be, ha a méntelepek czélszerűen rendeztetnek be.

Az igazságszolgáltatás kiadásai nagyban mérsékelhetők, czélszerű perrendtartás és a békebíróóságok behozatala által. Sokan azon nézetben vannak ugyan, hogy kisebb ügyekben a bíraskodást a politikai tisztviselőkre bízzák, én ennek a békebírákat eléjökbe teszem; hallottam ez ellen felhozatni, hogy az országban több helyt erre alkalmas egyének nincsenek. Megengedem, hogy vannak ilyen vidékek, azomban, ha a békebírói állásnak a politikai jogok gyakorlatára nézve, a békebírákbul alakulnának a megyei bizottságok és ha mint Sweiczban, minden vagyonos és független egyén köteleztetnék a békebíróóság viselésére, nem kételkedem, hogy az országnak majdnem minden vidékén akadnának alkalmas egyének a békebíróóságra; nemcsak az államkincstár sokat megtakaríthatna ezáltal, de valóságos áldás lenne ez a szegény népre, mely ezáltal a perlekedés terheitül menekülne. Ily módon a törvényszékek számának leszállítása, a felebbezések megszorítása által 3 millió frtot vélek megtakaríthatni. Oly adóképességgel bíró ország, mint Magyarország az igazságszolgáltatásra 3½ milliónál többet nem adhat.

A védelmi erőt illetőleg azt hiszem, hogy tekintve a védelem európai szükségét és Magyarország politikai helyzetét, Magyarország kénytelen tekintélyes haderőt

tartani. A hadsereg száma 10 évre van meghatározva, a fenntartásruli intézkedés a delegációk körébe tartozik. Azt hiszem azonban, hogy e téren nagyszerű megtakarítások lehetségesek, van egy mód a leszállításra a véd-képesség veszélyeztetése nélkül. Az 1867: XII. t.-cz. 64-ik §. azt rendeli, hogy a vámokból befolyó jövedelmek mindenekelőtt a közös költségekre fordítandók. Monarchiánk vámjövödelme más államokhoz képest valóban csekély, 12—16 millió 35 millió népesség mellett. Súlyos viszonyok közt más államok is emelték vámjait, tette ezt Amerika és Franciaország. Én azonban, mint a szabad kereskedés hive, csakis bizonyos fogyasztási cikkeknek vélek terhelendőnek, többek közt a gyarmatárukat, de ezen kívül vannak mások is, melyek a termelés kára nélkül jobban terhelhetők. Tudom, hogy minden változtatás megfontolást igényel és a már megkötött kereskedelmi szerződések megváltoztatását igényli, de kötelességemnek tartottam minden lehető mód ismeretetését. Ha a kormány erélylyel lát a kezdeményezéshez, költségünk kevesbedhetne.

Általában nagy hiba, hogy a kormány kezdetiül fogva a kereskedelmi politikát nem tanulmányozta, azért a kormány alig bir adatokkal a vámtételek jövedelm-zőbbé tételére, a szabad kereskedelem sérelme nélkül. 1873. szerint maradt tiszta vámjövödelem 17,498,000 ft, ezt a népességre felosztva, jut egy főre 48 krajczár, valóban csekély összeg. Nem említem Anglia roppant vámjövödelmét, hol a fogyasztási adók legnevezetesebb nemei a vámok útján szedetnek be, csak oly országokat említek, melyeknek viszonyai a mienktül nem nagyon tér-

nek el. 1872-ben Olaszországban 1 főre esett 1 írt 9 krajczár. Franciaországban, Belgiumban 1 frt 85 kr.

Nem azért említtem, hogy mi ily nagyokra számíthatnánk, de azt hiszem, hogy czélszerű vámpolitika mellett a mieink is nevezetesen szaporodhatnak. Ha oly vámrendszerünk lenne, melynélfogva azon arányban jövedelmeznének a vámok, mint Olaszországban, ez esetben 39 milliónak kellene bejönni, mi a quota aránya szerint Magyarország javára több mint $11\frac{1}{2}$ milliót eredményezne. De ha a szaporodás csak fejenkint 30 krt tenne, ez már maga több, mint 10 milliót eredményezne, miáltal közösügyi kiadásunk 3 millióval esnék.

A honvédség nevezetes tételt képez, én magam is rokonszenvezek a honvéd intézménnyel, ezen kiadásoknál is sok meggazdálkodható. Austria, melynek lakossága a magyarnál 5 millióval több, a honvédségre 7.377,000 forintot költ, ebből azomban a gendarmeriát és policziát is tartják és ezek levonása után a honvédség költsége csakis 3.156,000 frt, a rendkívüli 1 millió, tehát összes kiadása 4.000,000. Ha honvédségünket az osztrák mintára rendeztük volna be, költségünk nem volna több 3 milliónál. Én a honvédség jelenlegi létszámát kevesbíteni nem akarom, de ha pár évig nem emeljük, ha a berendezésnél megtakarításokat teszünk, a honvédség harczképességéből semmit sem fog veszteni és megkímélhetünk legalább 2 milliót.

A pénzügyi bizottság javaslatain kívül még nevezetes megtakarítások tehetők 1877. végéig.

Egy nevezetes összeg megtakarítható, mely ugyan nem fog tetszeni. Már 1868-ban kijelentém, hogy a föld-

adó a legterhesebb és legegyszerűsebb, már akkor óhajtottam az adókiegyenlítést francia modorban keresztülvinni, akartam ezt adóemelés nélkül végrehajtani, később részletes előterjesztést tettem az adóreformbizottságnak, én az adó alapjául az eladási árak és haszonbérek átlagát akartam venni és rövid olcsó utón behozni. A 21-es bizottságnál kifejtettem, ma ezen túlhaladott kérdést nem akarom elemezni. De most is biztosabb alap volna a haszonbér és eladási ár átlaga, mint a. kataszteri becs; évek fognak múlni, milliókat fogunk költeni és az egyenetlenség megmarad; az én eljárásom szerint megkíméltük volna a milliókat, mely mindenesetre figyelmet érdemel, midőn szükségletünket 10 perzentos kölczönnel fedezzük. Megengedem, hogy az általam ajánlott eljárás nehézkes, de már 1876-ban bevégezhető lett volna. Ha ezen igazságos felosztás mellett az adót 36 millióról 40-re emelnénk, ezt a földbirtokososztály arányos adó mellett könnyen elviselhetné és ez néhány százezer forintba kerülne; meggazdálkodhatnánk tehát ez évben ezen egy tételnél 2 milliót.

Nevezetes megtakarítás eszközölhető a vasúti garanciánál, ha a vasutak nagy vonalakká egyesíttetnek és ha a ministerium a tarifákra lényeges befolyást fog gyakorolni.

Legyen szabad, mielőtt beszédem harmadik részére áttérnék, a helyzetet számokkal megvilágítani.

1868-ban tett a bevétel 117.404,000 forintot, 1875-re van előirányozva 150.965,000 frt, tehát az emelkedés 33.504,000, vagyis 28%. Összes kiadásunk volt, 10½ millió beruházásokkal együtt. 1868-ban 111.295,000 frt.

A pénzügyi bizottság javaslata szerint 1875-re elő van irányozva 176.646,000 frt, emelkedett tehát 65.169,000 forinttal, vagyis 58%-kal. De még érdekesebb az arány a kötelezett kiadások között, 1868-ban tettek 76.835,000 frtot, most tesznek 125.396,000 frtot, tehát több 48.561,000 írttal, vagyis 46%-kal. Valójában nagymérvű kiadás, mi azomban számos beruházás, vasúti garancia és újabb kölcsön által van indokolva. De még nagyobb a bel-igazgatási különbözet. Ezek tettek 1868-ban 20,600,000 forintot, ma tesznek 21.900,000-et, az emelkedés tehát 110 százalékot. E számok mutatják, hogy nagy megtakarításokat lehet tenni; ha 1868-ban megtudtunk 20 millióval élni, igaz, azóta meglepett a kulturáltam vágy, de kérdelem: vájjon megér-e az elért eredmény évenként 22 milliót, nem lett volna-e okosabb a növekedés arányában nevelni a kiadást. Az államadóssági kiadások tettek 1868-ban 48.666,000, ma tesznek 70.684,000 forintot, emelkedés tehát 22 millió, vagyis 68 százalék. Ha valami tanúsítja, hogy szakítani kell az eddigi irány nyal és be kell hozni a helyes pénzügyi politikát: úgy ezen számok tanúsítják és mert ily politikának követése áldozatok, vagyis újabb adók nélkül lehetetlen, áttérek az államjövödelmek lehető emelésére.

Nem akarom ismételni azt, hogy Magyarorszáiban az egyenes adók nagyobbak, mint bármely európai államban, de mind a mellett ideiglenesen kész vagyok az egyenes adók emelésére, ha ezáltal és a közvetett adók fokozása által a deficit megszűnik.

A tisztelt pénztgyminister úr az adóemelésbül 5 milliót vár, elfogadom ezen számot.

Ezen javaslatok két közvetett adórul is szólnak: a bor- és husfogyasztási adórul, némi fokozást ez is ad, azon kell azonban törekednünk, hogy a közvetett adók többi nemei is többet jövedelmezzenek. Akadályul szolgál e tekintetben az 1867: XVI. kereskedelmi szerződés 11. §., mely ezt mondja: „A só, a dohányjüvedék és azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyással vannak, névszerint a pálinka-, sör- és cukoradó: mindkét államterületen a szerződés ideje alatt egyenlő törvények és rendszabályok szerint fognak kezeltetni.“

Ez van általános elvül kimondva, noha az 1867: XII. tcz. 63. §-a azon elvet mondja ki, hogy az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nemére, egyforma arányára és kezelésére nézve oly szabályok állapíttassanak meg, melyek kizárják azon lehetőséget, hogy az egyik kormánynak vagy törvényhozásnak intézkedései a másik jövedelmének csökkenését vonhatják maguk után. Ezen általánosságban kimondott elv szerint, úgy hiszem, a magyar kormány feladata, hogy a jelenben fennálló, a magyar kincstárra nézve káros és a méltányossággal meg nem egyeztethető állapotok iránt a szükséges lépéseket azonnal megtegye.

Azon adó, mely a magyarországi fogyasztás után a monarchia másik felének pénztárába folyik, különböző módon, különböző összegekbe számíttatott, én azt hiszem, hogy a cukornál, a sörnél és a dohánynál is a visszatérítésnél előforduló egyenetlenség megszüntetése folytán az adótételek emelése nélkül 5 milliót eredményezne, minek bizonyoságaul szolgálhat, hogy csak cukor vas-

utakon és gőzhajón Magyarországra 16 millió forint értékű hozatik be, s minthogy Magyarország ki visz 5 millió 840,000 forint értéket, a vám visszatérítési összegét alapul véve fel, 3.700,000 forintot adózunk az osztrák kincstárnak.

Midőn még magyar pénzügyminister voltam, megindítottam a tárgyalásokat a másik minister!ummai ez irányban, kívántam oly reformokat, kivált a cukoradóra nézve, melynélfogva az adó ne a répara, hanem a termelvényre, a cukorra magára vettessék ki s így reményien! lehetett, hogy a már kezdetben is mutatkozó különbözet a vám- és kereskedelmi szerződés tartama alatt kiegyenlítést talált volna. Az alkotmányos kormányzat első éveiben az aiány nem volt annyira kedvezőtlen, miután a szesztermelésnél Magyarország volt előnyben. Az 1867: XVI. tcz. szerint kezünk meg volt kötve az első 5 évre, mely 1873. január 1-én járt le. Akkor kellett volna a ministeriumnak az új tárgyalást megindítani. Úgy hallom, hogy a vám- és kereskedelmi szerződés iránt a ministerium már kezdeményezett, de ha meg nem tette volna, ezt megtenni kötelessége.

A 22. §-nak második kikezdése így szól:

Mindazonáltal a szerződés első öt évének leteltével mindenik félnek szabadságában álland a határozmányok megváltoztatására alkudozásokat indítani, mely alkudozásokat a másik fél vissza nem utasíthatja; ha ezen az utón az egység 6 hónap alatt el nem érhető, mindkét félnek szabadságában áll egy évi felmondással élni, mely esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés haladék nélkül megkezdendő.

Én részemről úgy értem a törvényt, hogy miután a 10 év 1868. január elsején kezdődött, 1873. január 1-től a kormánynak szabadságában áll bámikor e határozmányok megváltoztatására alkudozásokat indíthatni, melyet a másik fél vissza nem utasíthat. Föltéve, hogy a ministerium csak január 1-én kezdte az alkudozásokat, a hat hónap lejár július 1-én és így az 1 év, mely alatt az alkudozások befejezése és az új rendszabályok életbe léptetése kívántatik, 1876. július 1-én telnék le s azon különbözlet, mely a magyar kincstár javára 5 millióra tehető, már az 1876-iki költségvetésre nagy befolyással volna s a következő évekre kedvezőbbé fogná tenni a költségvetést.

Ha a közvetett adók önálló megadóztatására a szerződés újjáalakítása után szabad kezét nyerünk, egyszerű mód ajánlkozik az állambevételek emelésére.

A méterrendszer nemsokára behozatik; miért ne lehetne két fontos közvetett adónemre: a dohányra és sóra behozni a francia sulyrendszert, annyival inkább, miután az életkereskedésnél divatozik a vámmázsa használata, mi 50 kilót tesz. A súlynak ezen adónemeknél ekkép közel 12 perczentnyi leszállítására és a jelen áraknak megtartása mellett emelkednék a tiszta jövedelem, a bruttó bevétel 12 százalékaival, miután pedig a dohánynál a nyers bevétel 27.550,000 forintra van irányozva, annak 12 százaléka az évi tiszta jövedelmet 3.306,000 forinttal növelné. Egyébiránt azt hiszem, hogy ha a csempészet erősen akadályoztatik, másrészt, ha az osztrák dohány behozatala eltiltatnék, mint én 1867-ben el is koboztattam, különben nem kételkedem, hogy ha adó-

hányjövédéki adót mindenki megfizetné, a súly változtatása nélkül is bejönne az általam jelzett többlet

A só áremelésére csak nehezen tudnám magamat elhatározni, miután az első szükségleti cikk, a marhatartást emeli és leszállítását én hoztam be, de ha az ár-emelés nem is hozatnék be, mindenesetre eltörlendőek lennének a sóprivilégiumok, melyek következő mennyiséget hoznának be. Ez évben mérsékelt sóároni eladás elő van irányozva 573,600 mázsa, mi mérsékelt ár mellett hoz 2.230,000 forintot, egy mázsa ára 3 frt 90 kr, rendes ár mellett elő van irányozva 1.932,800 mázsa, ez hoz 10.778,000 forintot, egy mázsa átlagban tehát 5 frt 50 kr; tehát a kiváltságos árak megszüntetése jövedelmezne mázsánként 1 frt 60 krt, mi eredményezne 917,000 forint nettó jövedelmet. A vámmázsa többlete tenne 1.671,000, vagyis összesen 2.588,000 forintot.

Móricz Pál az államadósságok conversióját javasolta; ha egyszer pénzügyeink rendezve lesznek, czélszerűnek tartom ezt is, nem helyeselhetem azonban a földmentesítési szelvényadó felemelését, annyival inkább, mert erre más mód is van. Az állam régibb és újabb időben a földtehermentesítési alapoknak 20 millió forintot kölcsönzött, ennek kamatja fejében 2,360,000 frt fordul elő. Úgy tudom, a földtehermentesítési papirosok törlesztéséről törvény nem rendelkezik, mert az 1857-iki patens nem törvényesített. Ennélfogva én nem tartom méltánytalannak, ha az állam a törlesztésre szánt felesleget az alap adóssága törlesztésére fordítaná néhány évig. Az idei költségvetésben e czimen elő van irányozva 2.883,000 forint. A kötvények birtokosai, mint eddig,

húznák a kamatokat és mindenesetre kedvezőbb helyzetben lennének, mint az osztrák kötvénytulajdonosok, kiknek adója 7-ről 16-ra emeltetett. Valószínű, hogy ez által a kötvények árkelete ideiglenesen csökkenne, de ezt kárpótolná a deficit megszüntetéséből származó előny. Egyébiránt ezt csak akkor javasolhatnám, ha a deficit többé nem kölcsönrel fedeztetnék.

De nem folytatom tovább a megtakarítások és jövedelemszaporításruli eszméimet. Az említettek közül, mikor és mily mérvben vitessék keresztül, arról most szólni nem feladatom. Nem akarom a jelzett megtakarítások és jövedelmi többletekből emelkedő tételeket, csakis annyit jegyez meg, hogy vannak eszmék, melyek midőn felállítottuk, kivihetetlennek látszanak, vannak számítások, melyek túlzottaknak tűnnek fel, de később a kényszerűség nyomása alatt még azok is, kik azokat kivihetetlennek tarták és gyakorlatiaságuk felett kételkedtek, hasonló mérvű eredmények tervezésére szorultak. Most egy éve a 21-es bizottságban említett megtakarítható kiadások és emelhető államjövedelmek mérvére nézve általam mondottak kivihetetleneknek és túlzottaknak állítottak. Ma már az előterjesztések hasonló nagy számokat követelnek, ha nem is az általam javasolt módon, mire a következő számokat idézem: a mai előirányzat az 1874-ikinél 7 millióval csekélyebb, a pénzügyi bizottság 7 \llcorner 2 milliót törült és a ministerium elfogadta, a pénzügy minister adófelemelése 13 milliót tesznek. Vájjon, ha ezen összegeket összeadjuk: nem haladják-e túl azon tételek összegét, melyeket én a 21-es bizottságban említettem.

Megengedem, hogy mások talán czélszerűbb javaslatokat tehetnek és azt vélik, hogy az állam szorult helyzetében csak az egyenes adók emelésére kell gondolnunk, Ezen irány ellenében azomban hivatkozom más államok pénzügyi történetére; a hasonló viszonyok közt lévő államok pénzügyeiket az egyenes adók igénybe vétele mellett főleg a közvetett adók fokozatos jövedelmei által rendezték.

Azon pénzügyi politika, melyet aritmetikai iránynak neveznek: nem fog bennünket megmenteni. Ilyennek tartom azon politikát, mely az adót egyszerűen az egyenes adók terhére írja, nem fontolva meg, hogy abból mennyi jön be és mennyi fog a 36 millió adóhátralék nevelésére szolgálni.

Beszédem ezen második részét is azzal zárom be, hogy én az egyenes adók emelését is készséggel megszavazom, de csak azon esetben, ha ki lesz mutatva, hogy a közvetett adók fokozása iránt is megtétettek a kellő intézkedések és meggyőznek arról, hogy a megtakarítások is mindenütt, a hol lehetséges, keresztülvitetnek és mindezek árán az államháztartás egyensúlya pár év alatt helyre fog állíttatni.

De nem elég a budget törvényhozási tárgyalásának rendezése, egy normal-budgetnek több évre való felállítására, az államjövedelmeknek, főként a közvetett adók jövedelmeinek fokozatos emelése és a megtakarítások keresztülvitele. Hogy az adózók a fokozott terheket elviselhessék, mellőzhetlen kötelessége a törvényhozásnak és kormánynak mindent megtenni, miáltal az anyagi felvirágzás és így az adóképesség emelése is lehetővé váljon.

Nem osztozom azon nézetben, hogy „az adóképesség emelésére mindenekelőtt az állam részéről teendő költséges beruházások szükségesek, a mire sok pénz kívántatik és az adott viszonyok közt csak az adó útján szedhető be“. Épen nem tartom circulus vitiosusnak azon állítást, hogy törekedjünk mindenekelőtt hazánkban az adóképességet fejleszteni, mielőtt a közterhek nagymérvben emeltethetnének. Hiába emeljük a meglevő adókat, hiába hozunk be újakat, ha azt a nemzet anyagi ereje többé nem bírja; papíron fog az ily emelés maradni és az üres államkincstár mellett csak az adóhátalékok tételeit fogja szaporítani. Az állam sokat tehet beruházások által a vagyonosodás fejlesztésére, de a főforrás a munka, azon nép lett gazdaggá, mely dolgozott és takarékos volt, munkaszabadság, a szabad csereforgalom, a hitelintézmények, a tudomány vívmányainak alkalmazása, a tevékenység voltak és lesznek főtényezői a nemzetek gazdagságának.

Ezelőtt 30 évvel a gazdag Anglia is nagy zavarok közt volt és midőn egyrészt a jövedelmi adó — income terv — behozatala által új adókat követelt az adózóktul, másrészt a gabonavám eltörlése, czélszerű vámrendszer a peel acta nyomán a hitelintézmények rendezése és kifejítése által gyorsan rendezte zilált pénzügyeit, úgy, hogy már-már terheinek egy részét évenként leszállítja, terhesebb adósságait törleszti s tőkéje hatalmával tributariusává tette a világ szűkölködő népeit.

A munka és takarékoság segélyével volt képes elviselni a francia nemzet a vesztett háború óriási terheit. 700 millió frankkal emelte az adókat, a hadisarcz

fizetésére nagyrészt külföldön kötött 5000 millió frank adóssága már az országba visszafolyt, ennél fogva maga magának adósa és azon bámulatos eredményt mutatja, hogy ámbár bankjegyeinek parancsolt elfogadási értéket adott és azokat kezdetben nágymérvben szaporította, bankjegyei minden agio nélkül teljes hitelnek örvendenek.

Egy beszéd kerete a nemzetgazdászati politika kifejtésére elegendő nem lévén, csakis még némelyeket akarok megemlíteni.

Legfontosabb eszköz a hitel. A hitel leghatalmasabb eszközét, a jegybankügyet oldjuk meg mielőbb czélszerűen, önálló alapon; igyekezzünk a munkásság számára olcsó pénzt nyújtani, így annak fejlődése be fog következni. A hitel ugyan maga tőkét nem teremt, de a heverő tőkét egyesítve, közvetítése által nyújtja a nemzeti munkásság fokozására oly államban, melyben a megszorult kisbirtokos biztos jelzálogra is csak uzsorás kamat mellett nyerhet pénzt, hol a legjövedelmezőbb vállalatok azért nem állanak fel, mert drága a pénz, hol a kereskedés számára a hitel mérveit, senki ne várja a hitel és így az adóképesség gyors emelkedését.

A közlekedési ügynél sok hiba követtetett el, de ezt csak tetőznénk azáltal, ha a drága vonalak zsákutczában végződnének, öntudatos, czélszerű vasúti politika leszállítaná a vasutak garantiáját; a kisebb vonalakat nagyobbakkal kell egyesíteni és mint Franciaország példája mutatja, a kiadások apadni, a tiszta jövedelmek növekedni fognak. A déli vonalaknak a fővárosiul a tengerpartig egy kézben való egyesítése által hasznosít-

tatott azon számos millió, mely már eddig tetteg az állam nagy terheltségével kiadatott.

Ne feledkezzünk meg arról, hogy a suezi csatorna és a török vasutak kiépítése után egy világvonallal épülhet Zimonytól Pestig és Budától Bécsig állam garancia nélkül.

Néhány mértföld észak felé ugyan kamatbiztosítással járna, de később a kamatbiztosítás apadását eszközölné.

Ne feledjük el Pest országos kereskedelmi fontosságát; követték el eddig hibák, óvakodjunk azok ismétléséül.

Óhajtjuk a hitel és kereskedés fejlődését, 7 év alatt nem értünk rá a kereskedelmi törvény meghozatalára.

A vagyon- és személybiztonság a rend egyik feltétele és nincs büntető törvényünk.

Az államrendőrség a tanulmányozás stádiumán alig ment túl.

A birtokrendezés és tagosítás Erdélyben a gátló utasítások és rendeletek folytán akadályozva van.

Erdőtörvényünk nincs.

Míg pénzügyeink jól állottak, nem voltam barátja az államjavak eladásának, de most már az elkerülhetlen, abból kell kifizetni az utóbbi terhes kölcsönt, vigye ezt a kormány mihamarább keresztül, ezáltal növekszik az értelmes és vagyonos birtokosok száma, mi ismét az adóképesség fokozására szolgáljunk.

Eziránt és a bányák iránt tisztelt Zsedényi barátom nézeteit helyeslem, mindezek nevezetes pénzáldozatot nem igényelnek, létesítésére szükséges a törvényhozási működés rendszeresítése és lelkes, buzgó kormány.

Átmegek beszédem harmadik részére.

Félrendszabályokkal az egyensúly helyre nem állítható, öntudatosan és bátran kell eljárunk.

A szükséges eszközöket, habár nem tetszendnek is, előfogom számlálni.

Mindenekelőtt a reformot a parlament reformjával kell kezdenünk, e tekintetben Sennyey Pál barátom nézeteit pártolom.

A képviselőházban be kell hozni a stabilitást, 3 éves törvényhozás következetes munkát alig végezhet. A ministerium javasolta egyszer, azóta 3 év múlt el és senkinek sem volt bátorsága indítványozni.

A képviselőház az államéletre befolyást gyakorol; az államéletre döntő befolyást gyakorol nemcsak cselekménye, de mulasztása által is. Képviselőházunk sokat mulasztott, képviselőházunk mulasztásainak főoka a tanácskozási rend; házszabályaink a francia tanácskozási rend másolatai, ezekben történt is módosítás, a viták kellő időbeni berekesztéséről azonban nem gondoskodtak.

A választási törvény módosított, de ez csakis a különböző érdekek transactiója, a képviselők száma azonban nagy.

Végre nagy mulasztásnak tartom a felsőház rendezésének halogatóását.

Nagyfontosságú alkotmányos feladat a törvényeknek a kormány általi végrehajtása, a közigazgatás vezetése. A megyéknél nem választottuk el az életképest a régi korszak tarthatlan maradványaitul. Ha kulturáltam akarunk lenni, alkotmányos és felelős kormányzati rendszerrel, úgy a kormánynak meg kell adni azon hatalmat,

hogy a törvényeknek minden irányban engedelmességet és tiszteletet szerezhessen és akaratát sikerrel keresztülvihesse. A felelős ministerium mellett nem felelős, de mégis az állam által fizetett megyei tisztviselők, mint a kormánynak felelős végrehajtó közegei, egymással meg nem egyeztethető fogalmak. A régi megyerendszer jogosult lehetett, midőn még a régi, a középkori intézmények közt gravaminalis országgyűlésünk volt, mely az adózó népre 47₂ millió adót szavazott meg és minden megye önálló cantont képezett, akkor jogosult lehetett az ellenzék egykori vezérének, Vay Józsefnek azon mondanása, melylyel egy tanácskozmányban József nádornak válaszolt: „Maneamus in beata nostra confessione.⁴⁴ De azon állam, mely évenként 200 milliót akar költeni és annak terheit viselni, csak rendezett törvényhozás és közigazgatás mellett állhat fenn.

Nekem a törvényhozási tényezők jelen rendszere mellett csak egy esetben lehet reménységem, hogy mindaz, ami pénzügyeink és államéletünk rendezésére szükséges, a törvény hozás által kellő időben meg fog állapíttatni: ha a házban ellentétben álló két nagy párt őszintén és határozottan lemondva a közjogi kérdés vitatásáról és ha kell, módosítva az ellentétes nézeteket, vállvetve és kezefogva segítené ki az államot a jelen súlyos helyzetből.

Nyolcz éve a ministerium kinevezésének, 7 a koronázásnak, 7 a kiegyezésnek és azóta őszinte egyetértésben él a két szerződő fél, tisztelve egymás jogait. Ez egyetértés megszilárdította az alkotmányosságot, emelte a monarchia erejét és tekintélyét. Szabad legyen remény-

lenünk, hogy ezen eltagadhatlan tények enyhíték az ellenzék aggodalmait.

Lehet-e ezt reménylenem, afelől ítéletet nem mondhatok.

Mindannak kivételére, mi bennünket a jelen súlyos viszonyokból kimenthet: mindenekelőtt szükséges egy erélyes, elhatározott, tevékeny kormány, támogatva egy tömör, biztos, a kormány által vezetett pártiul. A múlt tapasztalataibul Ítéelve, nem hiszem, hogy ha a pártközi viszonyok nem változnak, bármely kormány képes legyen viszonyainkat gyorsan és sikeresen rendezni. Az alkotmányos fogalmak szerint csak a többség és az általa támogatott kormány lehet hivatva a rendkívüli viszonyoknak megfelelő rendszabályok keresztülvételére.

Ha ily kormány a törvény hozásnak azt mondaná, hogy a beterjesztett törvényjavaslat még a törlésekkel együtt sem állítja helyre az egyensúlyt, e helyett egy normal-budgetet terjesztene be három évre és így vetné fel az apropiatio kérdését.

Ha továbbá proponálná a kormány, hogy miután az egyensúly helyreállítására vállalkozott és ez újabb adók nélkül keresztül nem vihető, szavazzon meg tehát neki egy törvényt, mely kijelöli a kutforrásokat és azok mérveit és pedig azért, mert a parlamenti viták folytán a részletes javaslatok megszavazása a sikert biztosítani nem képes, hatalmazza fel a törvény hozás a ministeriumot arra, hogy rendelet útján létesítse a kivitel egyes részleteit, a ministerium kötelességének ösmervén utólagosan a kivitel részleteire vonatkozó intézkedéseket a törvényhozás elé terjeszteni.

És végre, ha előállna a kormány oly törvényjavaslattal, mélyben kijelölve a kivitel elveit, módját, felhatalmazást kérne arra is, hogy a rend megszilárdítására a nép anyagi jóléte emelésére, megszilárdítására és a takarékos kormányzati rendszer kivitelére a közigazgatás és igazságszolgáltatás terén, rendeleti utón az alkotmány sérelme nélkül és a törvényhozás utólagos jóváhagyása mellett, saját felelősségére megtehesse mindazon intézkedéseket, melyeket nélkülözhetlenül szükségeseknek tart.

Én részemről az ily felhatalmazásokat — tekintve a rendkívüli viszonyokat — az arra vállalkozó erélyes kormánynak készséggel fogom megszavazni.

Rendkívüli viszonyok közt, felelős alkotmányos kormánynak, mely a nemzet többségének bizalmát bírja, felhatalmazást lehet adni, mert számolni fog cselekedeteiről és ha sikert mutat fel, a felmentésre bizton számíthat, balsiker esetében a fejedelemnek és országgyűlésnek ítéletét elviselni kénytelen.

Tudom, hogy amit mondtam, sokaknak nem fog tetszeni, sőt sokan kárhoztatni is fognak; elmondám azért, mert az idő nem vár, a baj folyton súlyosodik és meggyőződésem, hogy abbul csak rendkívüli, az adott viszonyokhoz mért és kellő időben alkalmazott eszközök menthetnek ki.

Beösmérem, hogy az ily törvények alkotása a parlamentáris eljárásnál és etikettnél nem szokásos.

En hosszú politikai életemen át mindig a szabadság és alkotmányosság és a magyar államiság érdekében fáradtam, ahhoz soha, még gondolatban is hűt-

len nem voltam, annak érdekét védtem a trón zsámo-
lyánál, a törvényhozás termeiben ép úgy, mint a csen-
des, de ernyedetlen munkában, a társadalom, a tudo-
mány terén. En mondom nemzetem választottjainak,
kik nemsokára számolni fognak küldőik, később pe-
dig a történet ítélő széke előtt; hogy ma már nem
félrendszabályok és tapogatózás, de bátor, öntudatos
cselekvés, nem személyes hiúság vagy pártérdek, de
egységes, önzetlen hazafiul igyekezet, nem szűkkeblű-
ség, de áldozatkészség biztosíthatja a szabadságot, az al-
kotmányosságot és az államiságot és végzem beszédemet
a régi rómaiaktul hasonló súlyos viszonyok közt han-
goztatott jelszóval: „Videant Consoles, nequid Respub-
lica detriment! capiat.“

Máriássy Béla.

A költségvetésiül. — 1875.

Tisztelt ház! Nem helyeselhetem Pulszky Ferencz képviselőtársamnak a nemzetről mondott ítéletét: „Anitám et sanguinem séd avenam non.” Mi nemcsak avenat szavaztunk meg néhány év óta, hanem valóságos tiszta búzával felérő milliókat. Az ország elfogadta a 234 milliónyi adósságot s természetesen, midőn a tőkét elfogadta, kötelezte magát kamataira. Az ország az igazságügynek költségeit 2 és V_2 millióval emelte, ez nem avena, de drága tiszta búza. Az ország a honvédségnek számát, ámbár szerződésileg csakis 80,000-ret volna köteles tartani, körülbelül 160,000 emberre emelte; az ország ezenkívül az adóknak minden nemét emelte: a személykereseti, a jövedelmi, a ház adót stb., egyszóval mindent, amit lehetett s mondhatom, hogy sokkal többet fizetünk, mint amennyit az ország a legnagyobb erőfeszítéssel elbír.

Nem fogadhatom el a tisztelt képviselő urnák azon nyilatkozatát sem, hogy a budget*kérdés pártkérdés; pártkérdés az rendes viszonyok közt, mikor, mert az elvek meg vannak állapítva, mindegy, akár Péter, akár Pál vezeti a rendezett finanziaákat; de nem pártkérdés jelenleg, midőn hitelviszonyaink oly nyomorultak, hogy a ministerek kölcsönökért Európában házalnak, nem pártkérdés jelenleg, midőn maga

a minister! javaslat a tehetetlenség pregnáns nyilatkozománya, mely kidomborítja az ország tehetetlenségét.

Mert mivel akarja a minister úr az ország szükségleteit fedezni? Egyrészt a 12 millió kölcsönrel, mert az mindegy, hogy még a 12 milliót el nem költötte, mivel az eszéylea financia azt kívánja, hogy az ország adósságokat ne csináljon és a fennmaradt 30 millióval fizesse azt ki. Midőn tehát a ministerium a 12 milliót az ország szükségleteire költi: akkor ez adósság. Mi által akarja a másik részét fedezni? Tizenkét millió új adóval. Mi ez? Tizenkét millióbul esik a földbirtokra 6 millió, tehát körülbelül minden forint után 17 krajczár. Kérem: nem a birtok megtámadása-e ez akkor, midőn már a jelenlegi adót is csak nagy megerőltetéssel fizethetjük, midő'n adóink nagyobbak, mint bármely continentalis országé, sőt jövedelmünkhöz arányitva, az angolokénál is nagyobbak.

Tehát ez nem pártkérdés, de országos, cardinalis és az ország léteit érdeklő kérdés. Ily kérdésnél én azt tartom hazafinak, ki minden pártgyűlöletet és el-lenszenvet félre tesz és a magasztos célra, az ország financiajának rendezésére kezet nyújt.

Tisztelt házl hogy válság van: constatálja a pénzügyi bizottság eljárása; mert mi a válság? az, ha rendes eszközökkel a bajon segíteni nem lehet, válság az, midőn azok, kik a válságot előidéztek, annak rendezésétül visszarettennek, válság az, midőn a helyzet horizonjuk felé emelkedik és félnek a heroicus eszközök alkalmazásátul, melyekkel az egyedül megszűntethető. Mi ezen helyzetben vagyunk, mert miből áll

Magyarország deficitje? el fogom mondani. Magyarország deficitje 35 millió, ismétlem 35 millió, mert a budgetben sok tétel valótlánul van előadva és sok tétel el van fedve; a budgetben sok oly kiadás és fedezet van, a mit én pénztári fedezetnek nem tartok, a miért is a valóságos deficit 35 millió. Honnan kerül ki ez összeg? ez igen könnyen kiszámítható. Kikerül először az ország bölcsei által felvett pénzek 15 milliónyi évi kamatjából, másodsor a vasutak évi 15 millió pótlékába]. Ez tesz 30 milliót, harmadszor az igazságszolgáltatás költségeinek harmadfél millióval történt emeléséből és a honvédségre fordított 3—3½ millió költségtöbbletből. E négy tétel teszen összesen 36 milliót.

Nyílt titok az, hogy kik ajánlották ezt meg, a vasúti concessiókra pedig Premislütől Orsováig a szűzieség fehér rózsáját a pénzügyi bizottság tűzte fel.

Ki ajánlotta azon 234 millió forintnyi adósságot, melyet az ország csinált? Apái ennek a pénzügyministerek, keresztapja azomban a pénzügyi bizottság volt, mert ezen adósságokat ő tüntette fel elfogadható és plausibilis színben. Ha a pénzügyi bizottság már akkor megtette volna azt, amit a múlt évben Sennyey Pál képviselő úr megtett, midőn nyíltan felfödte az ország állását a pénzügyi bizottságban; ha 1870—71-ben, midőn a pazarlás! rendszer kezdődött, felszólalt volna a bizottság, ma nem volna 234 millió forint adósságunk, mert ez nem volt és nem is lehetett a helyzet folyománya és követelménye, de igenis következménye a rász rendszernek.

Magam is tagja voltam bárom évig a pénzügyi bizottságnak és midőn szólok róla, hivatkozhatnám egy velem szemközt ülő barátomra, hogy bizony azon bizottságban rendezés és lényeges leszállításról szó soha sem volt és ha felszólaltunk, mindenkor igen nagy kisebbségben maradtunk.

En, tisztelt ház, a válságra nézve nem osztom a ministerium és közegei nézetét; mert én nem hiszem azt, hogy Magyarország szükségleteit, de valódi szükségleteit sajátjából képtelen lenne fedezni. En azt hiszem, hogy a valódi szükségleteket lehet fedezni és ma a financiának követelménye nem az, hogy képzelt szükségleteket fedezzünk, de az, hogy amik nélkülözhetők, azokat redukáljuk és később számokkal is lesz szerencsém bebizonyítani, hogy az ország szükségzeit kis hazafisággal és szigorúsággal fedezni igen is lehet. Rosszalmom kell tehát a ministerium politikáját azért is, mert a világ elé bennünket, mint bancrottokat állítottak, az ördögöt soha sem kell a falra festeni, mert megjelenik s ha valaki magát himlősnek mondja, nem vizsgálják meg, de mindenki elszalad. Annyival inkább veszélyes ez a mi helyzetünkben, mert az bizonyos és igaz, hogy hitelre van szükségünk, tehát reánk nézve igen rossz táplálékot szolgáltatunk szomszédaink politikájának, kik külföldön is fekete, élhetlen színben szokták a szegény Magyarországot előállítani, mely őket már a sárbul nagyon sokszor kihúzta.

A válság okaira nem fogadhatom el a tisztelt szélsőbal nézeteit; bocsánatot kérek az elnevezésért,

a név nem határoz. Nem fogadhatom el annyiban, mert önök azt hiszik, hogy a pénzügyi zavaroknak egyedüli oka a kiegyezés és mindaddig, míg a kiegyezéssel elvállalt terhek fennállanak: Magyarország pénzügyeit rendezni nem lehet. Bocsánatot kérek, ha félremagyaráztam, hanem meggyőződésükről ez véleményem.

Meg fognak tehát engedni, hogy ezen fontos kérdésben véleményemet elmondjam.

Tisztelt ház! én az 1867-iki kiegyezést nem tartom fényes békekötésnek, elismerem, hogy az egy drága birtokegyesség volt. Az országra nagy terheket rótt, de ugyanakkor azon szerződésbe a terhek correctíváját is behelyezték.

Mi elfogadtunk 30 és néhány millió kamatfizetést, hogy kellett-e ez vagy nem és miért kellett, azt ma nem akarom elemezni, mert ide nem tartozik; de ugyanazon szerződésben, melyben ezen kamatfizetést elfogadtuk, plein pouvoir engedtetett a ministeriumnak pénzügyeink rendezésére akkor, midőn Austriában az államadósság kamatját 20 perccenttel adóztatták meg, ha 1871-ben, midőn az európai pénzpiacz gazdag volt, a pénzügyminister egy okszerű, eszélyes pénzműveletet visz keresztül, kétségkívül évi 6 millió forintot megmenthetünk, mert a 30 millió quota 20 perccenttel megadóztatván, már ezáltal 6 millió forint elesett, mert 20%-al megadóztatván: a tőkének értéke valósággal ezzel kevesbedett. Ha tehát akkor a minister gondolkozik, új pénzművelettel a terheket leszállíthatta volna, ha gondolkozik, tudhatta volna, hogy egy oly országban, hol a vasutak egyszerre nagy mérvben épített-

nek, a vasutak kezdetben a kamatot nem fedezik. Általában a vasút forgalmat teremt, de ez csak lassan emelkedik és csak a főbb és nevezetesebb pályák azok, melyek szükségleteiket minden időben fedezik.

Tisztelt ház! Én mindenesetre igen nagy bajnak tartom, hogy az adósságunk 234 millióra szaporodott és a kamat a 70 millióhoz közeleg; hanem van még ennél nagyobb bajunk is, és ez az, hogy Magyarországon ezen 3—4 év alatt az ingatlan és ingók értéke majd két milliárddal csökkent. Nekünk ezen pénzügyi kezelés majd annyiba került, mint a francziáknak Sedan, de ők sokkal jobban tudták ügyeiket a bukás után rendezni, mint mi. Kétségkívül sokan túlzottan fogják tartani a két milliárdot. Nem magyarázhatom ezt ma meg fillérről forintig; de aki az értékcsökkenés nagyságában kételkedik, nézze meg az ingatlanok árverését, ebből meg fog győződni, hogy az érték 25 százalékkal esett.

Már pedig, ha mi jelenleg a budget által ezen esésen nem segítünk: ezen esés rohanni fog, mert, valamint pénz pénzt csinál, úgy a szegénység a szegénységet növeli; mert egyik ág bukása a másiknak bukását is maga után vonja.

Tisztelt ház! Én azt hiszem, ezen állapoton segíteni kell, a hazának meg kell menteni az egyeseket, hogy az egyesek megmentésük a hazát. Az állam gazdag csak akkor lehet, ha az egyesek is jólétnek örvendenek; a szegény állam épen olyan, mint a ház, melynek oszlopait a szű eszi, eldül először az oszlop és

utána a tető. Mindenekelőtt tehát segíteni kell a fenyegető bajon; ezen nézetem szerint csak egy jó budget segíthet, mert egy jó budget valódi pénzügyi programra.

A jelenlegi budget, tisztelt ház, egyáltalában nem bír a jósnak semmi kellékével sem, szerintem a budgetben első sorban a jószág abban rejlik, hogy világos legyen a pénzügyi valóság valódi képét tüntesse az ország elé. A másik az: hogy a rendszer, mely alapját képezi, igazságos, arányos és észélyes legyen; harmadik: hogy a kiadásokban takarékos, a bevételekben jó gazda legyen. Ezen budget valótlán. Erős vád az, hogy a budget valótlán és valamit eltakar, ennél fogva hiányait meg fogom egyenkint mutatni.

Legelőször megvan ez az államuradalmaknál, melyek jövedelme 4.300,000-re tételik. Ezen tételben 1.200,000 adóhátralék, mely nem évi jövedelem. Először ott van 6 millió, utána 1.700,000 s 4.300,000. Nincs tehát benne az 1.200,000 bérhátralék, nincs benne, hogy a regálék 900,000 forintot jövedelmeznek. Ez már 2.100,000 különbség, nincs megvilágítva, hogy az államügyészek 300,000 forintba kerülnek. Ez 2.400,000, vagyis a tiszta jövedelem 1.800,000, ez a valóság (Széli Kálmán közbekiált: benne van). Nagyon jól tudom, hogy a tömkelegbe benne van, nem szoktam olyat állítani, mi nem igaz. De akarom, hogy ne csak én ösmerjem, ki a budgetet tanulmányoztam, de akarom, hogy evidens legyen, hogy minden ember egyszerre az első pillanatban lássa.

Van egy más, a mely valótlánul van előterjesztve,

a bányák jövedelme. A bányáknál 14,000 forint deficit van praeliminálva, mert az összes jövedelem 12.600,000, a kiadás 14,000-el kevesebb. Ez nem így van, mert a zárszámadásokban 1873-ban az értékdeficit már 2.300,000, tehát már 2.300,000 forinttal kevesebb a jövedelem, mert ezt a bányáknál úgy számítják: ennyi a kiadás, ennyi a bevétel, ennyi az üzletérték, tehát ennyi a többlet-érték, vagyis jövedelem.

Valótlan ezen budget, mert a vas értéke 1.400,000 forinttal van többre számítva, mint a mennyi; a kovácsolt vas értéke 9 frt 80 krral számittatik, melyért ma el nem adható, a nyers vas 3 frt 80 krral, mely megszűnt, ez maga 1.400,000, a két vasnemnél a jövedelem összeállításánál a különbozet 3.700,000 forint.

Én valóban igen szükségesnek tartanám, hogy minden tételt a hazának mindenik képviselője, sőt polgára ismerjen, miután a terhek igen súlyosak, szükséges volna pedig azért is, mert bizonyos terhek viselése hazafiságbul is követeltetik; mindenkinek kellene tehát azt ösmérni, hogy tudja miért fizet.

Én nem fogadom el a budgetet azért sem, mert nem világos és nettó budgetet kívánok, mert csak akkor tudom tisztán minden tételnek mi a valódi jövedelme.

Én megengedem tisztelt ház, hogy ha nettó budget lesz is megállapítva, igen sok képviselő csak akkor fog bejönni, midőn csengetnek; a bejövők megnezik a felállókat és a szerint szavaznak; megengedem, hogy akkor is zászló és nevek után szavaznak, de akkor legalább senki sem mondhatja, hogy Öntu-

datlanul szavazta meg az Összegeket, nem mondhatja, hogy helyesli az államuradalmak kezelését, ipikor 8 forint van kimutatva és valósággal 3 frt 50 kr jött be, mert ekkor világos lévén a költségvetés, a felelőség mindenkit terhelne.

Nem fogadhatom el továbbá azért sem, mert az adózási rendszert nem helyeslem. Európában, mióta az adó nagyobb mérveket öltött, két rendszer küzdött egymással: a közvetett és a közvetlen adók rendszere. A közvetett adórendszer majdnem mindenütt diadal-maskodott, csak Magyarország az, hol az egyenes adó rendszere dívik. Miért? Azért, mert Austriában uralkodik és mi Austriát egy idő' óta szeretjük utánozni.

Engedje meg a tisztelt ház, hogy e kérdéshez egy pár szót szóljak. Én is fölibe helyezem a közvetett adórendszert a másiknak, mert a pénzügyi eszély, a logika azt követeli, hogy mindenki a lehető' legarányosabban adóztassék meg.

A közvetett adóknál az arányosság sokkal inkább kivihető, mint az egyeneseknél, mert a közvetett adóknál mindenki vagyona szerint fogyaszt, a vagyonosabb környezeténél fogva többet fogyaszt, több fényüzési cikket vesz, mert több jövedelme van és így arányosabban adózik. A sorul azt mondják némelyek, hogy ez a szegény népre vetett adó, ez nem áll; igaz, hogy minden embernek egyforma gyomra van, de méltóztassék ez ellenében azt tekintetbe venni, hogy a vagyonos sok cselédet tart, munkásokat fizet, tehát aránylag ezeknél fogva nagyobb mérvben járul hozzá, mint a szegény családos ember.

Előnyt adok másodszer a közvetett adóknak azért is, mert nagyrészből önkéntesek. Ilyen például a dohány. Ez nem életcikk, ha valakinek tetszik dohányozni, miért teszi azt? Azért, mert van rá feleslege. Es mikor fizeti a dohány-adót? Akkor, midőn van reá feleslege; ilyen a bor is, ez nem életcikk, nem szükséges. Ezek mind olyan önkéntes adók, melyeknek elsőséget adok már azért is, mert az adózó által mérsékelhetők.

De elsőbséget adok a közvetett adóknak, azon oknál fogva is, mert minden ember akkor fizeti, midőn pénze van és egyszerre kisebb részletekben járul hozzá, például: ha valakinek évenként 1 mázsa sóra van szüksége, rendszeren 50 adagban veszi, akkor, amikor pénze van. De hogyan állunk az egyenes adóval; a földadót anticipáljuk nagy részben 9 hónappal előbb, kivéven a felföldet; tehát nem akkor, midőn pénzünk van és az adóalapból az adósságok kamatai nem vonatnak le.

Tudok esetet, midőn valaki két héttel adója lefizetése után csőd alá jutott és az adó elvitte minden jövedelmét, mert a kamatok nem vonattak le. A földadónál a kivetés is bajos, Nógrád, Csongrád, Hevesben ugyanegy minőségű föld lehet, de mivel a termelési viszonyok különbözők, különböző a jövedelem is és mégis egyenlő adót fizetnek. En nem azt akarom mondani, hogy a föld- és házadó megszüntethető, ez nevetséges állítás volna, de a súlyt a közvetett adókra kell fektetni és amennyiben ezek a hiányt nem fedezik, a hiányt az ingatlanok közt kell felosztani.

Nem fogadhatom el, tisztelt ház, a költségvetést, mert pazar; pár év előtt már kiszámítottam, hogy 22,000 hivatalnokunk és bíránk van, kik közvetlenül a kormány szolgálatában állnak. Azóta azok száma még szaporodott, megengedem, hogy ez már akkor is sok volt és hogy az országnak nagy személyzetre van szüksége, nem akarok elvonni semmit abból, mi által a közigazgatás vagy törvénykezés érdeke veszélyeztetnék. De miért kerül nekünk ma a törvénykezés 2 és fél millióval többbe, mint került azelőtt? Azért, mert midőn a törvénykezés rendezés alá jött, nagyon sok képviselőnek volt protegeja, sőt némelyik maga is ki akart nevezetni és ezért szerveztetett sok törvényszék, sok járásbíró, mert sok volt a kérelmezők száma és politikai czélszerűségnek tartották a kérelmezők kielégítését. Illusztrálni fogom példákkal, csálhatlan számokkal, hogy a jelenlegi létszám sokkal nagyobb, mint volt.

Pestmegyének volt ezelőtt három törvényszéke 485,000 lakossal, tehát esett egy törvényszékre 160,000 lakos. Ezen törvényszékeket meghagyták. Hevesmegyének 330,000 lakosa és két törvényszéke, esett egyre szinte 160,000 lakos. Nem tudom azomban miért, ide már 3 törvényszéket állítottak és így ma egy törvényszék rayonjához csak 110,000 ember tartozik. Valamint például a borsodi törvényszék, melynek rayonjához 200,000 tartozik, elbírja végezni ügyeit, elbírta volna amaz is. Ezeket általában példa gyanánt hoztam fel. Nem akarom említeni az erdélyi viszonyokat, hol a törvényszékek még sokkal számosabbak. Ezt is

szabályozni kell, és ez által a törvénykezésben sok meg lesz kímélhető.

Es én bátran merem állítani, hogy ha a központi költségek oly szigorú mérlegelés alá vonatnának, mint legközelebb Bécsben történt, hol a plajbász-, papiros-fogyasztás ellen inquisitiót indítottak: azt hiszem, itt is sok plajbászt s spanyolviaszt, fát és papírost kilehetne huzni, úgy, hogy azon dologi kiadások, melyek már 1872-ben a ministeriumoknál és törvényszékek-nél 5 milliót tettek, nagy mértékben kevesbíthetnek lennének.

Nem fogadhatom el a budgetet tisztelt ház azért sem, mert ezen budgetben nagymértékben szerepel a deficit.

Ugyanis számításom szerint a deficit 35 millió.

En, tisztelt ház, a pénzügyek rendezésénél csak biztos számokat fogadhatok el, már pedig nem tartom bizonyosnak a 4 millió adóhátralékot, nem biztos az 1.800,000 bérhátralék.

Én, tisztelt ház, megengedem, hogy az ország nagy-része adóját megfizetheti, ha a termés közepszerű lesz, de nem hiszem, hogy az adóhátralékot a legjobb vidékeken is kifizethessék, nem hiszem pedig azon egyszerű oknál fogva, mert az előbbi rossz évek az egyeseknél nagy hitelműveleteket kívántak, ezen hitelműveletek a jövő termést fel fogják emészteni. Nem hiszem, hogy a bérhátralékok bejőjenek, mert a bérhátralék ősi szokás szerint mindennapi csemege, ennél fogva nincs okom megváltoztatásában bízni. Nem hiszem az adóhátralékok bevehetését azért sem, mert az én

számításom szerint $2\frac{1}{2}$ millió holdat tesz azon terület, melyen semmi sem termett, mert midőn csak a vetőmag terem meg az Ő és akkor, bármint igyekezzék is a kormány az adókat executio útján behajtatni, ha egyes vidékeken a lefoglalt tárgyaknak depókat állít is fel, ha elviteti a párnákat és teheneket, azon vidékeken az adók még sem fognak befolyjni. Veszélyesnek tartom az országra a deficites budgetet azért is, mert már eddig is nagy virtuozitással haladván, kamat többletünk 15 millió.

Már most a szaporított kamatra honnan vegyük a pénzt? Az egyesek zsebéből; ha azonban az egyesek zsebében nagyon sokáig kaparászunk, kilyukad, és ha az egyesek zsebe lyukas lesz, lyukas lesz az országé is. Nem fogadhatom el ezen deficitet azért sem, mert a termelésre is veszélyesnek tartom. Ha ugyanis az ország, vagy a nagy többség minden pénzét adóba fizeti, abból 100 millió idegen országokba fog menni. És mi lesz ennek a következése? az, hogy minél többet viszünk ki, az országban annál kevesebb marad a termelésre; tehát az adózó az adót néhány év múlva nem a jövedelemből, de a tőkéből fogja fizetni; vagy miután a tőke megtámadását csak eszeveszett financia követheti, mi történhetik? Az, hogy bizonyos megtakarításokat kell tenni olyanoknál, a melyek által az ország veszélyeztetve nincs, mert a kamatoknál megtakarítani nem lehet, nem a hadseregnél, bár az eszme népszerűtlen, mindaddig, míg az európai politika nem változik, csak igen keveset lehet megtakarítani. Tehát miután ezeknél megtakarítani nem

lehet, igen természetes, hogy az igazságszolgáltatásnál, administratív és másoknál fogunk megtakaríthatni, ezen esetben is azomban az egyén jólléte, biztonossága lesz bizonyos fokig megtámadva.

De veszélyesnek tartom a deficitet azért is, mert ez a pénzt megdrágítja; természetesen, hol az állam minden évben pénzt keres és pénzt kér, az államnak kamatai is nagyok. Jelenleg nálunk az állampapírok 10 száztulit sőt 10-en felül is jövedelmeznek. Mi ennek természetes következése? az, hogy valaki csak 10 percentsé jövedelmező papirosokat is vehet, s Péterrel vagy Pállal a kamatért nem bajlódik, de a szelvényeket levágva kamatjához jut, pénzt másnak olcsón nem adhat, s az egyes is csak az állam kamatjához arányitva kaphat pénzt, vagyis a kamatláb óriásilag emelkedik, mint nálunk tényleg emelkedett is három év óta.

De nem fogadhatom el azért sem, mert az ország hitelére veszélyesnek tartom. Tisztelt ház, én azt hiszem, hogy Magyarországra az Önálló nemzeti bank felállítása életkérdés. Már most, tisztelt ház, miután a mi hitelünk rász s mert általában idegenek pénzt az egyesek szakállára elhelyezni nem szoktak, nagyon természetes, hogy Magyarországon ezen Önálló bank csakis az ország közvetítése mellett alakulhat meg. Én a nemzeti bankot nem tartom ábrándnak, azt hiszem, hogy ehhez csak akarat kell és bármikor felállítható, mert a bank a társulatnak 9 percentsé jövedelmez, tehát négygyei többet, mint bármely más európai vállalatok más országokban jövedelmeznek. Igen, de ehhez bizalom szükséges, hogy pedig Magyarország

iránt bizalom legyen: ahoz mellőzhetlenül szükséges az ország financiaiának rendezése, mert a mely országnak pénzügyei rendezve nincsenek, a mely évről-évre többet költ, az vagy ügyetlen finanszier, vagy uralgó csillaga a corruptio; és azon országnak, melyben a corruptio szellemétül tartanak, nem fognak sem pénzt adni, sem közvetítését nem fogadják el.

Végtére nem fogadhatom el, mert én a deficitet megakarom szüntetni és erre tervem is van; habár eddig az országmentő terveket gúnyosan fogadták, én is kiteszem magamat a gúnynak; miután sem vezérférfiú, sem a politikus akadémia tagja nem vagyok, ennélfogva, mint egyszerű polgár, kitehetem magamat annak, hogy kuruzslónak nevezzenek.

Tisztelt ház! az egyensúly helyreállítására négy szükséges:

1. az államvagyon jövedelmének emelése;
2. megtakarítások és pedig nagyszerű megtakarítások a kiadásoknál;
3. az adóságoknál új, czélszerű művelet;
4. új adók. Ezen utolsó keserű orvosság, de varázsló nem lévén, kénytelen vagyok az új adók szükségét kimondani, de oly adókat értek, melyek nem terhesek.

A bevételeknél ma nem terjeszkedem ki azon tételekre, a melyeket okszerű gazdálkodás mellett elő lehetne állítani, de csak azokra, a melyeket egyszerűen, mondhatnék parasztosan ki lehet számítani.

A bányák jövedelmét én 2.600,000 forintra hiszem és reményiem emelhetni. Az emelés módja egyszerű: én nem veszek itt fel semminemű kezelést, hanem a

zsilvölgyi vas- és kőszénbányákban, a magyarországiakban, a termelhető vaskő és szén évi értékét; nagybani munkálat mellett ezekből kivehető 10 millió mázsa. Ha ezt idegennek adjuk is el, miután tudok szerződéseket, hol 25 krt fizettek, én csak 10 krajczárral számítom mázsáját, ez 1.000,000 hasznot ad.

Körülbelül az ezekben befektetett tőke, ha az államszámítások helyesek, jövedelmezne 6 perczenttel 400,000 forintot.

Vannak továbbá oly bányák, melyek semmit sem jövedelmeznek, és vannak olyanok, melyek kárral dolgoznak. Ezek közé tartozik Zsedenyi barátom kedvencz vesszőparipája, a diósgyőri, mely nemcsak nem jövedelmez, de kárral dolgozik, de olyan, mit el lehet árusítani. Ezekből kiárulható 1.200,000 forint, vagyis összesen 2.600.000.

A ministerelnökség előirányzata 320,000 frt, ebből a bizottság törölt 48,000-ret. En a ministerelnökség költségét fölöslegesnek tartom és azt hiszem, 150,000 forint törülhető, ez esetben is maradna 70,000. Igen sokat meg lehet kímélni az ország méltósága veszélyeztetése nélkül és higgyék meg uraim, az ország méltósága akkor lesz legmagasabb fokon, midőn nem fogunk házalni piacról piacra, mikor az országnak rendezve lesz pénzügye, lesz bankja, lesz személy- és vagyonbiztonság.

Feleslegesnek tartok egy ministeriumot, az ő Felsege személye mellett; ma Bécs közel van, távírda és vasút van, minek a minister. Ha az osztrákok a gavallériának ezen nemét tudják nélkülözni és nincs ministerök,

midőn ő Felsége Magyarországon időzik, a császár mellett miért van nekünk Bécsben ministerünk?

Kevéssé vagyok ismerős a ministeriumoknál, egyszer-mászor ugyan egy és más ügyben jártam ott kunyorálni mint képviselő, de azon tapasztalást tettem, hogy a kereskedelmi és közlekedési ministerium külön felesleges, a kettőből egyet lehetne csinálni. Igaz, hogy akkor egy államférfiével, egy minister! csillaggal kevesebb volna, de megkönnyülne az ország azon minister és személyzete fizetésével, mi legalább 100,000 forint.

Az országgyűlési költségek 900,000 forintot tesznek, ebből törülhető 150,000. Megfogom mondani miért. Az ügyek vitelére mindenekelőtt lelkiismeretesség kívántatik.

Méltóztatik tudni, hogy múlt évben a ministeriumban családi dráma volt, amennyiben megbukott, vagy bukdácsolt, amint tetszik — és nekünk 3 hónapig nem volt országgyűlésünk, a jövőre nekünk ez irányban intézkedni kellene; vannak más dolgok is tisztelt ház. A ministerium nyáron át fürdőzik, én nem bánom, ha tisztázza magát, ez nagyon jó, hanem míg a ministerium maga magát mossa, mosassa az alatt itthon az ország szennyését is, vagyis, legyenek készen a törvényjavaslatok, midőn vissza jó.

De mi történt, mi összejöhattünk volna szeptemberben, összejöttünk október végén, azonban a törvényjavaslatok még akkor sem voltak készen. Ki volt ennek oka? Azt mondják: a ház sokat locsog, fecseg s talán épen reám is azt fogják mondani. Igaz, hogy

a magyar ember, ha baja van, sokat beszél; hanem az is igaz, hogy a ház nem jöhet akkor össze, mikor tesszik, ha a ministerium munkát nem ad, ha ezen munka jól lesz beosztva, megkímélhetjük az idő nagy részét.

Bocsánatot kérek, hogy ha a politikai akadémia tagjait megsértem, de én feleslegesnek látom, hogy a pénzügyi bizottság az ország dolgait külön tárgyalja és azután ismét az országgyűlés tárgyalja 6 hétig, mert én megvagyok győződve, hogy ha a képviselőház a pénzügyi bizottság mellőzésével azonnal önmaga alakul bizottsággá és maga tárgyalja a dolgokat, mi két¹ hónapot megnyerünk, tehát legalább 150,000 forint minden nevezetes furfang nélkül meg lesz takarítható.

En nagy személyzetet látok a ministeriumoknál, ugyan rossz fizetéssel, de itt is egy ötöd, vagyis 350,000 forint megkímélhető.

A vasúti kezelés azért van megosztva, azért nehézkes, mert sok a vasúti tanácsos és igazgató. Hogy ha a vasutakat egyesítenénk, okszerűbb lenne a kezelés, kevesebb lenne a deficit és 250,000-et megkímélhetnénk.

A pénzügyőrség 2.500,000 írtba kerül. Ha a fogyasztási adókra okszerű reformok hozatnak be és némileg a községek fognak megbizatni, illetőleg felelőssé tétetni bizonyos dolgokra, megvagyok győződve, hogy az üzlet veszélyeztetése nélkül 600,000 forint, vagyis $\frac{1}{4}$ kiadás megkímélhető lesz.

Az államuradalmaknál, tisztelt ház, meg lehet kímélni 651,000 forintot, és pedig meg lehet a kezelési és államügyészi reductióval. Az államügyészek ugyanis

351,000 forintba kerülnek és 300,000 forintba 500,000 holdnál a felügyelet. Én itt 600,000 forintot feleslegesnek tartok, ha okszerű és célszerű bérrendszer hoztatik be.

A pénzügyigazgatóságoknál körülbelül leszámítható 25%, mert most úgy is már bizonyos teendők a törvényszékekre ruháztattak, ennél fogva teendőjük kevesbült; de úgy látom, hogy ott az ember sok és szükségességük kimutatására maguknak mesterségesen munkát csinálnak.

A méntelepeknél megkímélhető 600,000 írt, még pedig két módon; két tervet ajánlok, tessék választani. Először feleslegesnek tartom, hogy az ország azon méneket, melyeket magánosok használatára ad, éljelmezze. Ki lehet azokat adni magánosoknak, nem látom át, hogy egy cseh káplárban több intelligencia legyen, mint egy falusi birtokosban, városbíróban vagy jegyzőben. De, ha méltóztatnak a cseh káplárhoz ragaszkodni, én ezen izlésöket sem akarom megrontani, de megkímélhető 600,000 firt más módon is; hogy 1600 drb ménnek tartása 1 millió forintba kerül és csak 200,000 forintot jövedelmez, én ezt nem értem. Tisztelt ház! En 30 éve tartok lovakat és azt tapasztaltam, hogy 300 írtért már egy lovat luxussal lehet eltartani, tehát 500,000 firt lelkiismeretesen kezelve megkímélhető, s ha a fedezési árt felemeljük, a 600,000 firt megtakarítása a cseh káplár mellett is elérhető.

A honvédség, tisztelt ház, nehéz dió, elismerem, de hozzá kell nyúltni. Én a honvédséget Magyarország díszének és szükségességnek tartom, mert magyar zászló

és parancsszó alatt van, de tisztelt ház, ne nagyozunk. Ha mi a honvédséget leszállítjuk 10 százalékkal, a 160,000-bül marad 144,000 és azt hiszem, nekünk 140,000 vörös nadrág is elég tekintélyt ad, ez biztosítja az állam belvédelmét és nem veszélyeztetünk semmit.

A kataszter, ha nem csalódom 2.500,000 írtal van előirányozva, 700,000 frtot tesz a rendes költség, tehát összesen 3.200,000 írt. Nem látom át miért kellene 2^h milliót kidobni, azt hiszem 500,000 frtot megkímélhetnénk, ha az eljárásnál nagyobb gyorsaságot alkalmazunk és az időt nem vesztegetjük.

Tisztelt ház! A kö'utaknál tetemes felesleges kiadások vannak, melyeket meglehet kímélni, a kőutak fenntartása kerül 3 millió frtba, azt hiszem 500,000 frt ezeknél is megkímélhető. E tekintetben egy praktikus észrevétellel szolgálok. Magyarországon a marha is kőuton jár, már pedig a gazdák tudják, hogy a marhára a kőutonjárás nem oly üdvös, mint a két-lábuakra. Ha tehát az országút $\frac{1}{6}$ -dát marhajárássá alakítjuk, ezáltal megkímélünk évenként 500,000 frtot. Külömben azt hiszem, hogy ha mi az utak egyrészét a megyéknek adjuk át, igen könnyen fogják ezeket fedezni a közmunka feleslegbül. Minden megyének van két mérnöke, minek állammérnök is? En azt tapasztaltam, hogy mihelyt egy új mérnök jön valahová, azonnal felfedez egy dombot, hogy reá drága serpentinát csináljon.

A váczi úton van egy rendkívül nevezetes utkaparóház, melyben két kaparó lakik, ezen állami p.a-

lota nettó 6000 frtba került; más halandó felépítette volna fele áron is, ez még kaparó országunkban is sok.

Ha megyék vennék át, az építészeti hivatal el-esik. Leszállíthatók még az ügyészségek és bíróságok költségei 10 perczettel. Most nem fogom a tisztelt házat ezen tárgy elemzésével fárasztani, mert erre nézve már elmondottam idevonatkozó nézeteimet, ebből megértették, mit különben magok is tudtak, hogy ennyivel leszállítható.

A rabtartási költség egynegyedét törülni lehet, kerül ez 1 millió frtba, és pedig azért kerül annyiba, mert a megyék meglehetősen rendetlenek, a rabtartási költségre nem gondolnak és midőn a rabot elfogják, a költséget nem biztosítják. Ezért kell a becsületes embereknek 250,000 frttal többet fizetni. Ila tehát a rabtartási térítménynél szigorúbban járunk el, ennyit, de sőt többet is megtakaríthatunk. Es ha ezt a megyékre biznók, még jobb lenne, mert azoknak elég eszök van és a raboknak borraivalót nem fognak adni.

Átmegeyek most beszédemnek egyik, épen nem legkellemesebb részére, az új adókra és adófelemelésekre. .

Ezekből 17.600,000 frtot reményiek kihozhatni.

Elfogadom határozottan a pénzügyminister urnák szállítási és fényüzési adójavaslatait. Ez 5.000,000 frtra van preliminarva.

5.400,000 frttal ajánlom a dohányadó emelését. Magyarország évenként 540 millió drb szivart fogyaszt.

Es ha minden szivarnak árát 1 krral emeljük, ebből kijön az általam előirányzott összeg, nem mondom azt, hogy 1 krajczárosok ne legyenek, mert ezt más-képen is lehetne repartíálni. Erre azt mondhatná ellenfelem, hogy ezt tenni nem lehet, mert köt a kereskedelmi szerződés. De ez nem áll a kereskedelmi szerződésben, ott csak az van, hogy finantzot és trafikot, vagyis monopóliumot kell tartani, de nem köti meg sem a dohány, sem a szivar árát. Azt lehetne mondani, hogy ha a szivar árát felemeljük, Auszriából is a külföldről fognak hozatni; ez idealizmus, a kis, iözép fogyasztó még százakat sem hozat, de kicsiben dőnként fedezi napi szükségletét, a nagyurak hozatnak Hamburgbul, Frankfurtbul, de nem adómentesen; i legnagyobb fogyasztás vidéken van, hol némelyek naponta 10—15 olcsó szivart is fogyasztanak, ezek bármint emelik is a szivart külföldről nem fognak csem->észni.

A só-, bor-, husadó, jogilletékek és bélyegjöve-elmek 54 millió frtot tesznek. Ezen 54 millió frtot hajtánám emelni 10 százalékkal, ez egyszerűen kimondva nagy dolog, valósággal azomban csekélység, lert mi esik ebből 1 font sóra? fél krajczár. Emelés z is, de én részemről inkább fogadom el ezt, mint a énzügyminister úr jövedelmi adóját, melyből 1 hold 51dre 17 kr esik, ezen fél krt mindenki megbirja, tig a 17-et nem.

Szükségesnek tartánám a katonaváltság behozatalát, az, hogy ez nem demokratikus intézmény, ellene az mondható, hogy ez nem igazságos; a vagyon, a gazdagság

által nyert előny csak akkor privilégium, midőn azt csak kiváltságos egyének szerezhetik meg; én a vált-ságot czélszerűnek tartom azért is, mert mi hasznunk van az egy évi önkéntesekből? semmi, mert ha az egy évet letöltik, a tisztianyag nagy kárára haza mennek. De méltányosnak tartom azért is, mert minden baj abból orvoslandó, miből ered: a katonaság fenntartása sokba kerül, miért ne húznánk hasznot a katonakötelezettségéből.

Más államban az országon kívül lakók absentista czimen adót fizetnek, azt hiszem, hogy nálunk is azokat, kik az országon kívül laknak, meg kellene adóztatni: mert azok, kik bentlaknak, a fogyasztási adóhoz járulnak; a távollevők azomban nem, és így a terheket nem egyenlően viselik. Helyesnek tartanám ezt azért is, mert általa a bécsi mánia némileg fékeztenék.

Még csak egy rongyos tételre, 200,000 forintra volna szükségünk. Azt hiszem, ez kikerülne a bálók, fotográfiák, nemesi czimerek, javadalmazások díjaiból, ez részint élvezet, részint kitüntetés, tehát megadóz-tatható.

Végre, tisztelt ház, az állam jogai értékesítéséből bejöhethető összeg biztosan tehető 6.650,000 forintra. Nevezetesen a bankjegykibocsájtás engedélye biztosan számítható 3 millióra. Min alapul a bankjegykibocsájtási jog? alapul a nemzet pénzjegykibocsájtási jogán, melyet az állam egy társulatra, bankra ruház. Magyarország ezen jogért biztosan kaphatna 50 millió kamat nélküli kölcsönt, miután Austriának ezen jogért 80 millió kamat nélküli kölcsönt adtak.

Azt pedig, hogy Magyarorszáiban bankot felállítani nem lehet, csak azok mondják, kik Austria szolgálói, kik az országot ezen krizisbül kimenteni nem akarják.

Az 1867. 1871. és 1872-iki, összesen 164 millió kölcsönöknek évi törlesztése tesz 1.900,000 frtot. Ha ezen 164 millió adósságot járadéki adóssággá változtatjuk át, ezáltal az ország megkímél 1.900,000 frt törlesztést. Én azt hiszem, hogy ez könnyen keresztülvihető', mert a hitelezőre nem káros; mert ha az ország hitele helyre lesz állítva, ha államháztartásunkban az egyensúlyt helyreállítjuk: magam is tudnék oly embereket nevezni, pedig nem patentális politikai nagyságok, kik ezen pénzügyi műveletet keresztülvinnék.

17 millió aktívául is beszélnek. Igaz, hogy az aktívák már két ízben devalváltak, mert midőn képviselő lettem, 50 millió körül jártunk, később lejtünk 17 millióra. Ennek 5 perzentos kamatja, 850,000 forint. Azt mondják ugyan, hogy ez nincs meg; de nekünk elszámolásunk van a lajthántúli kormányval és ha a mi kormányunk a paritás paripájára felül, az elszámolásra a lajthántúli kormányt kényszerítheti, ezáltal tehát kettőt nyerünk, tőkét és kamatot.

45 millió az adóhátralék, ennek kamatja 2 perzenttel emelhető, mert miután az ország maga 8%-nál több kamatot fizet, a méltányosság alapján adósaitul szinte követelhet 8-at s ez ma reá nézve nem teher, de jótékonyosság, mert jogilag felvéve azonnal exequál-tathatná.

Tisztelt ház, én beösmérem azt, hogy ezen 3 mil-

lió forint nem biztos készpénz, de azzá tehető. Ugyanis ezen 3 millió folyóvá tételére az ország évenként kibocsájt 3 millió kincstári jegyet, ezt biztosítja a 45 millió adóhátralékkal, a befizetett e nemű összegekkel törleszti, ha ez rendesen keresztülvitetik, ezen kincstári jegynek értéke nagyobb lesz a legfinomabb papírra nyomtatott bankjegyeknél.

Ennélfogva tisztelt ház, miután én ezen budgetet az országra veszélyesnek, károsnak tartom, miután azt, mint már két év előtt is megmondtam, elvi okoknál fogva is mindig elleneztem, mert alapját, a rendszert is hibásnak tartom, még a tárgyalás alapjául sem fogadom el, mert a minnek alapja rősz, abbul jót csinálni nem lehet.

Máriássy Béla.

Az adóalap tárgyában. — 1874. deczember.

Tisztelt ház! En a törvénynek 19. §-át az egész törvény sarkpontjának tekintem, mert ezen szakasz határozza meg a terményárakat, a terményárak képezik az adó alapját. Minden más ügyben lehet segíteni szoros felügyelet, az ügy megvilágosítása, a viszonyoknak tisztázása által, de ha egyszer oly terményárakat határoz meg az országgyűlés, melyek a valósággal ellenkeznek: azok megmásíthatlan adóalapot fognak képezni és ha ezen adóalap a valóságnak nem felel meg, a földbirtokososztályt örökre megrontja.

Bocsánatot kérek tisztelt ház, hogy ezen §-nál átmegegyek a földbirtokososztályra és némileg ezen osztály helyzetére. En a földbirtokososztály helyzetére nagy súlyt fektetek; ettől függ pénzügyi állásunk, mert ezen osztály 1.370,000 családbul áll és ha pedig a cselédek is veszem, kik ezen osztály függelékét képezik, majdnem 7 millió azon egyének száma, kiket ezen törvény közelebről érdekel.

De államiság szempontjából is, — mi reám nézve mindig igen fontos — nagy súlyt helyezek a földbirtokososztályra, mert hogy ezen ország magyar volt és magyar maradt, azt közvetlenül a földbirtokososztály hazafiságának köszönhetjük, mert a válságok közt a földbirtokososztály — értve a kunyhótul a palotáig — volt az, mely az ország szabadsága, államisága mellett felállott azon sanyarú időkben, midőn az ország el volt nyomva, midőn a szellemi proletárok nagy része a Pressbureauokban keresett és talált táplálékot, midőn azok, kik 1848-ban szavukat legjobban hangoztatták, vagy legtöbb táskát hordtak, a Bach-rendszer alatt is hivatalokat fogadtak el. Minek köszönhetjük ezen rendszer megváltoztatását? Köszönhetjük ezt egyedül a földbirtokososztálynak, mely a kunyhótul a palotáig ellenkezésbe tette magát a kormánynyal; ezen osztály szívós kitartása vívta ki alkotmányunkat.

Tisztelt ház! A birtokososztály helyzete figyelmet érdemel azért is, mert míg másokért, vagyis általánosságban szólva, némelyekért az országban igen sok történt, építettünk boulevardokat és ily célokra elköltöttünk 25—30 milliót: a földbirtokososztályért,

mely az ország vagyonának és szellemi tőkéjének alapját képezi, semmi sem történt, mert bár a nemzeti bank 20 éves kívánalmunk, a bank még mindig az ábrándok országában létezik.

△ földbirtok tetemesen meg van terhelve és ezt számokkal igazolni fogom. A földbirtok direkt földadóban 19°/_o-ot fizet; ezenkívül a földbirtokososztály a többi adónemekhez, nevezetesen a sóhoz, sörhöz, cukorhoz, húshoz, dohányhoz, általában minden közvetett adóhoz legalább is még 36 millió forinttal járul. Nem mondom, hogy mindenki ezer vagy kétezer hold után járul hozzá, mert megengedem, hogy a gazdagabb aránylag a dohányhoz többel járul, mivel drágább szivart szí.

Ha tehát akár arányosan a népesség után számítom, akár a vagyonosságot veszem, melynek a fogyasztás természetes következménye, áll számításom.

A tisztelt pénzügy miniszter úr azt mondta, hogy ezekhez legfeljebb 10 vagy 15 százalékkal járul, ez valótlan, a jövedelmet kimutatni igen nehéz, de igyekezni fogok általánosságban oly számítást tenni, mely nem hosszas és mely a valóságnak megfelel.

Magyarországban a szán tó föld kiterjedése 17.200,000 hold, ha ebből az I-ső osztályt 10, a 2-at 7, a 3-at 3 forinttal veszem, a jövedelem 113.933,000

6.225,000	holdrét per 12 frt	50 kr . .	82.815,000
621,000	„ szőlő 12½		7.760,000
274,000	„ nádas 1.....		274,000
16.000,000	„ az I-sőt 1 frt 50 kr, a		
	II-at 1 frt, a III-at ½ frttal.....		16.000,000
7.300,000	hold legelő per 50 kr.		3.650,000

Fizet földadóban 36, közvetettben 36 milliót, vagyis 72 milliót, mi jövedelmének 32 százalékát képezi, ehhez jön 3 százalék községi pótlék.

Ily nagy terhek mellett mindenesetre figyelemmel kell lenni a termelés alatti földbirtokra, mert ha mód nélkül srófoltatik elgyöngül, a földadó a földjövedelem sequestratiója; de ezen sequestratio addig nem veszélyes, míg azt a fölöslegből vesszük el, mert ez esetben még marad annyi, amennyi a termelést fedezi, de ha annyit veszünk el, hogy rősz időben a birtokos a termelést okszerűen nem folytathatja és kénytelen adósságra adósságot halmozni, ez esetben a termelés is apad és végre a földbirtokos és a kizsart föld is elpusztul.

Két javaslat fekszik előttünk, egyik a kormány javaslata, nevezhető ez kormányjavaslatnak, mert a kormány elfogadta; ennek 10 évi átlaga szerint 1 pozsonyi mérő búza 5 frt 40 kr. En nálam az árak 1851-től 1874-ig ki vannak dolgozva, tehát ezen árt el nem fogadhatom, ki kételkedik, annak a valódi árat kimutathatom, kérdem a gazda urakat, az igazi ár-e ez? Elősmérem, hogy az utolsó években az árak felmagasodtak, de ez nem rendes viszonyoknak eredménye. Ezt előidézte a nagy agio és az európai rősz termés, minek következtében Magyarországból sok búzát vittek ki, hogy ez nem volt normális állapot, mutatják a jelenlegi árak. Tavasszal a búza mérője volt 7—8 frtig, ma 4—5 frt. Ma az ország egyrésztében valóságos inség van, mert felső Nógrádiul Biharig semmi sem termett, ez tény és az árak mégis estek; tehát a magas ár nem volt természetes, de rendkívüli viszonyok következménye.

Ha ezen ár mellett 12 mérő búzát, 12 mérő árpát számítva egy első osztályú kataszteri holdra, mit valóban meg ad és higyjék el, ennyire okvetlen fogják becsülni, leszámítva a kezelésre 40 százalékot, marad a kormány javaslata szerint a tiszta jövedelem 17 forint 60 krajczár.

E házban sok nagy úr, sok nagy gazda van, méltóztassanak nyilatkozni, hogy váljon 17 frt 60 krt jövedelmező föld, vagy a melyért ennyi bért adnak, mert végtére is ez a tiszta jövedelem, van-e Magyarországon? bizonyára nincs és még sokáig nem is lesz; megengedem, hogy kivételesen a káposzta- és dohányföldekért adnak ennyit, általában azomban sehol sem,

En tehát, tisztelt ház, nem fogadhatom el a javaslatot, mert az igazsággal, valósággal ellenkezik és a földbirtokososztály teljes megrontása. A főrendiház javaslata szerint a búza árátlaga 4 frt 40 kr, ez megközelíti a valóságot, mert 1861—70-ig az átlag csak néhány krral volt kevesebb.

Hogy árakkal is megvilágosítsam: a legdrágább első osztály 200 frt, ennek kamatja is 12 forint, bár általában ezt kevés helyt adják meg.

Ajánlom a tisztelt ház figyelmébe a két javaslat közti különbséget. Tudom, hogy ezt a tisztelt ház maga is kitudja számítani, de mindamellett arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy az adóalapul szolgáló két jövedelem közti különbség 4 frt 9 kr; ez, ha csak 18 perczentet számítunk is adóra, teszen minden hold földnél 76 krajczárt, azt mondják^: a felsőház a 20 perczent levonást nem indokolta, tehát ez alaptalan.

Megengedem, hogy nincs indokolva, de ebben a felsőház épen azon hibába esett, mint a képviselőház először, midőn a termények mértékéül 10 évet, az árak mértékéül pedig csak 6 évet állapított meg. A felsőház az átlagos leszállítást azért nem indokolta, mert gyakorlati szempontból indult ki, mert 4 forint 40 krajczárra számítván ki a jövedelmet, az indokolást feleslegesnek tartotta; de szükségesnek tartotta a 20%-os levonást, azért is, mert ezen javaslat szerint a jövedelmi alapból semmi sem vonatik le, nincs levonás a gazdasági csapásokra: az aszályra, a rozsdára, sőt még a jégre sem; tehát, miután mindezen kivételek (a melyek mellőzését én is helyeslem, mert csak bonyodalmakat idéztek volna elő) a törvényben nincsenek, a főrendiház igen bölcsen mondá ki a 20 perczent levonást és igen helyesen, mert csak ezen levonás által állnak elő a rendes árak.

Miután tehát én a bizottság munkálatát az országra veszélyesnek, a főrendiházét helyesnek tartom, a főrendiház módosítását fogadom el.

Máriássy Béla.

Az uzsora kérdésben — 1874. deczember 19.

Pulszky képviselő úr véleményét nem oszthatom; ő azt mondta, hogy az uzsora társadalmi ügy és mint ilyen a törvényhozás elé nem tartozik. Én a társadalmat az ország alapjának tartom, a törvényhozásnak kötelessége intézkedni, hogy a társadalomban a rend

fenn tartassák, hogy a társadalom tagjainak vagyona biztosíttassák és a társadalom fennállása lehető legyen. Már pedig ha fontolóra vesszük azon nagyszerű rablásokat, — mert én saját nevén szoktam mindent megnevezni — midőn 3—400 százalékot vesznek az emberen: azt nem lehet becsületes keresetnek nevezni; én azt tartom tehát, hogy a háznak ez ügyben rendelkezni kell, és pedig mielőbb.

Nem osztom azonban Szederkényi képviselő úr azon megjegyzését, hogy az uzsora eltörlése kizárólag a jobboldal bűne; ha ez bűn, közös bűn, ha jó tett, közös jó tett; mert az illető törvényt az ellenzék is elfogadta. Ez következménye volt bizonyos ábrándok, bizonyos teoriák utáni repkedésnek, mely ezen törvényhozásban meghonosult. Nem kérdeztük: mi kell nekünk, de elutaztunk Belgiumba, Angliába sokszor Austriába; nem hasonlítottuk Össze helyzetünket azon országok helyzetével, de röpködtünk vakon teoriák után, ennek következtében szárnyainkat gyakran megégettük. Megengedem, hogy a pénz épen úgy árucikk, mint bármi más, de vannak árucikkek, melyekkel szabadon üzérkedni nem lehet, ilyen tilos árucikk az arsenicum, a kéksav, mely nem szabad árucikk, miután ezekkel gyilkolni lehet.

Tisztelt ház! ez esetben azt kell tekinteni, mily helyzetben van az ország és mint lehet ezen helyzetben segíteni? Két orvosság van a háznak bejelentve: egyik a minister uraké, ez azt ajánlja, hogy ők majd gondolkozni fognak az ügy felől és az eredményt a házzal közölni fogják; a másik egy bizottság kiküldése.

Azt hiszem, hogy ha baj van, azon segíteni kell; ha a tisztelt miniszter urak belátták volna a bajt, mert a baj nem mai és komolyan akartak volna rajta segíteni: akkor már eddig egy törvényjavaslattal álltak volna a ház elé, pedig ha megszámloljuk azt, mit tettek, ezek száma igen csekély, lett volna tehát módjuk és idejük a törvényjavaslat beadására. Miután mindaddig be nem adták, nem bízhatom gyors beterjesztésében s mert egyáltalában nem akarom, hogy kánikulában az üres ház elé terjesztessék be, s mert szabályozni akarom ezen kérdést és ezen pusztító fekélyt az országról elakarom távolítani, czélszerűnek tartom a bizottság kiküldését.

Elismerem annak igazságát, mit némelyek mondtak, hogy a bizottságok sokszor a kérdés elodázásának eszközei. E tekintetben példa a vallásügyi bizottság, mely régen működik ez és mindaddig semmi eredményt sem tudott és nem is fog felmutatni. Egyébiránt a bizottság működésének eredménye mindig attul függ, kikből választatnak be, ha azok fognak meg választatni, kik az eddigi eljárás ellenségei, biztosíthatom a házat, hogy e bizottság működéséről a jelentés pár nap alatt a ház előtt lesz.

Az előadó úr az uzsorát rendkívül fontos kérdésnek tartja theoretikus szempontból, e kérdésnél azonban szerintem nem a teoriák definitiójának mérlegeléséről van szó, hanem arról, hogyan lehet ezen országos bajon segíteni és az embereket az Ínség és éhség nyomorától megmenteni, kiknek sem módjuk, sem fogalmuk a tisztességes pénzszerzéséről és valóságos helóták. Hígyje el, tisztelt ház, hogy az uzsora eltörlésével a rabszolgaság egy

neme hozatott be, aki ezt nem hiszi, menjen el a felföldre, nézze meg a községeket és meg fog győződni, hogy az úrbéri munka ma sokkal nagyobb mértékben be van hozva az uzsora eltörlése által, mint volt hajdan az urbériség eltörlése előtt, azon külömbséggel, hogy azok, kik azelőtt lovag utódoknak szolgáltak, ma Izrael fiainak dolgoznak.

Ezen kérdés megoldása nem is nehéz. Sokan szeretnek példákra hivatkozni, lássuk tehát a szomszéd Austriát. Austriában az uzsora eltörlése után,' melynek mi is utána nyargaltunk, pár hónap alatt belátták cselekmények káros voltát és a javításra gondoltak. Miután én az uzsora bajon rögtön segíteni akarok, **Simonyi Ernő indítványát pártolom.**

Máriássy Béla.

Indemniti. — 1874. december 10.

Az indemniti kérdést mind finanziaális, mind alkotmányos tekintetben fontosnak tartom, ámbár nem oszthatom Csanády Sándor azon véleményét, hogy a megszavazó hazaáruló. En nem szavazom meg, de nem Ítélem el a megszavazókat, mert ez vélemény kérdése és nem vitális dologban, csekélységben nem mondhatni, hogy a szavazó hazaáruló.

Mielőtt tisztelt ház, a tárgyhöz szólanék, kénytelen vagyok némely indokokra és a pénzügyminister úr nyilatkozatára reflektálni, mert némely kérdések erőszakolva

hozattak be, de miután felhozattak, szó nélkül nem hagyhatók.

Nem osztom tisztelt képviselőtársam, Madarász indokait, ő ugyanis megtagadja, mert a közösügyek kifolyásának tekinti.

Tisztelt ház! A közösügyi szerződést én nem tartom a szentek szentjének, azt hiszem hozzá sok módosítás fér, de miután ezen szerződés az országgyűlés és korona által elfogadott, miután ez egy más állammal kötött kölcsönös szerződés, mindaddig, míg törvény és új szerződés által meg nem változtatik, minden terheit, tetszik vagy nem, viselnünk kell és általában az, hogy mit kell a közösügyekben megváltoztatni, nem tartozik ezen vita keretébe.

Többen, mint igen nagy dolgot hozták fel a pénzügyminister úr adótörvényeit. Én az adók szaporításának általában barátja nem vagyok; az adószaporításokat rendes viszonyok közt mindig elleneztem és ellenezni fogom, mert az adópénztárba befolyt pénz részben elveszti forgó képességét és ezáltal a termelés is apad. De vannak esetek, midőn a nagy áldozatok mellőzhetlenek. A jelenlegi helyzet is ilyen; a deficitet frázisokkal fedezni nem lehet, most mindenekelőtt pénzre és pénzre van szükségünk és én részemről mindazon méltányos adótörvényjavaslatot, mely a deficitet fedezi, habár népszerűtlen is, pártolni fogom.

Ghiczy tisztelt pénzügy minister úr beszédjének végén azt mondta, hogy mindazoknak, kik a kormány iránt bizalommal nincsenek, kötelességük e részben a kormány ellen felszólalni, de egyszersmind köteles-

ségük pártot alakítani, hogy valóságos crisis ne álljon elő.

Tisztelt ház! Nem azért, mert a tisztelt pénzügyminister úr felszólított, de mert a jelenlegi rendszert nem helyeslem s a kormány további kormányzatát nem óhajtom, kénytelen vagyok ezen tárgyban felszólalni s erre nézve kijelentem, hogy igenis rendes parlamenti viszonyok közt azon egyén vagy párt, aki vagy amely párt a kormányt meg akarja buktatni, köteles concret compact pártot alakítani; a félreértések kikerülése végett azomban kijelentem, hogy pártom nincs, tehát csak magam nevében szólok. Elösmerem tehát azt, hogy a pártalakítás szükséges, midőn a többségalkotás lehető, midőn a kormánynak programja van.

Tisztelt ház! Én azon tapasztalatra jöttem, hogy sajátlag a kormánynak 7 év óta semmi egyéb programja nem volt, mint az administrate, vagyis a kormányok saját érdeköktől vezetve, minden áron kormányozni akartak. A jelenlegi helyzet kivételes; kivételes azért is, mert ma egy töredékkal sem lehetetlen a kormányalakítás; nem pedig azért, mert ma tökéletesen összeforrott pártok nincsenek, a Deák-párt, mely 280 tagbul áll, 5—6 színezetre oszlik; az ellenzék 4 színezetből áll és így ma concret nagy pártok nincsenek.

De nem is szükséges nagy párt a kormányzatra. Megfogom mondani miért. Bárki lépjen is ma a kormányra, legyen az ellenzéki, jobboldali, conservativ, liberál vagy nem tudom mi, mert a pártok körvonalazva nincsenek, minden párt kormányozhat, mert ma még miután az összeférhctlenség törvény nincs életbe lép-

tetve és így a kormány számíthat 96 szavazatra, kik minden kormányt támogatnak, mert az érdek kötelei őket a kormányhoz fűzik; a második gárdát képezik a horvát képviselők. Nem akarom ezáltal Horvátország jogait sérteni, nem Horvátországul szólok, de a tényleges helyzetről.

En a jelen kormányt a régi kifolyásának tartom, mert annak rendszerét követi és a személyek is nagyban ugyanazok; Horvátországban Magyarország érdekeit feláldozták (lehet, csalódom) azon pártnak, mely ma Horvátországban uralkodik; mindaddig tehát, míg ezen kormány vagy utóda, mert még addig három kormány is lehet, mindaddig nagyon természetesen a kölcsönösségnél fogva a kormányt pártolni fogják, ez tehát tesz együtt 110 szavazatot. Akinek tehát ezeken kívül 70—80 szavazata van, az kormányozhat, annál is inkább, mert vannak sokan, kik a fennálló kormányoknak a béke kedvéért barátjai, ismét vannak sokan, kiknek a kormánynyal mindenféle ügyeik vannak, érdekből tehát nem mernek házsártoskodni. Ennélfogva itt minden kormány többségre számíthat. Elfelejtettem még egyet, a kormány biztonságának főgarantiáját: ez Bécsben van, azon tisztelt férfiú kezében, kinek Magyarország rendezésében kitűnő érdemei vannak, nevezzük meg nyíltan, ez a külügyminister; a jelen viszonyok közt akit ő támogat, annak állása biztos.

Most már áttérek a kérdésre: En, tisztelt ház! az indemnitit nőm szavazom meg alkotmányos és fináncziális indokokbuk Nem szavazhatom meg alkotmá-

nyos indokokból és erre súlyt fektetek, mert azt hiszem, hogy ha az ország alkotmánya szigorúan meg nem tartatik, Magyarország sem független, sem magyar nem lesz. A költségvetésről két törvény rendelkezik: az 1848. III. és 1868. X. törvényezikk, mindkettő a költségvetés részletes bírálatát és megvizsgálását rendeli el, az indemni sem nem részletes vizsgálat, sem nem bírálat: de bizalmi előleg.

Igaz ugyan, hogy a ház szavazza meg s így azt lehet rá mondani, hogy a ház, mely az alkotmányosság elmélete szerint mindenható, túlteheti magát bizonyos törvényeken és a törvényeket tetszése szerint magyarázhatja.

Megengedem, hogy a ház szavazza meg, de nem vizsgálja, nem bírálja meg, hanem megszavazza általánosan a négy évi gyakorlat szerint, ez mindig morális pressioval szavaztatott meg, mi történik, ha ma megszavazzuk, mi lesz következménye?

Következnek az ünnepek, ezután jó egy másik ünnep, három király napja, a ház a költségvetés tárgyalását, miután ünneplő nép vagyunk, el fogja halasztani, és pedig annyival inkább, mert a költségvetés alapját az új adótörvényjavaslatok képezvén, előlegesen ezek tárgyalandók. Tekintve azomban az e törvényjavaslatok elleni ellenszenvet, a tárgyalás hosszas lesz és három hónapig is eltarthat. Akkor ismét jó egy nagy ünnep, a husvét és akkor ismét vakáció lesz; de miután az országot, bizonyos urak szerint, pénz nélkül hagyni nem lehet, ekkor ismét indemni fog kéretni. Ezzel eltelik 6 egész hónap és jön majd az

aratás. A kánikulában senki sem szeret dolgozni, meg fogjuk tehát a deficiztes budgetet szavazni két hét alatt.

Tisztelt ház! Megengedem, hogy vannak esetek, a mikor az indemnitinek helye van; ilyen eset az, midőn eminens pénzválság áll be és azon segíteni kell. Megszavazható, midőn az ország normális állapotban van, midőn tudniillik a pártok közt elvi eltérések nincsenek, midőn a budget-viták az ellenzék és kormány között személyes uralmi tornát képeznek, a különbség csak százezrek körül forog. Akkor igenis meg lehet szavazni, mert elv nincs kérdésben; ma azonban nagyon is nagy a különbség; meglehet ugyan, hogy csalódom, de én azt hiszem, hogy mint azt a budget-vitakor ki fogom fejteni, még ha az új adójavaslatok meg fognak is szavaztatni, még akkor is 25 millió deficizünk lesz. Ez pedig nem tréfa.

Meg lehet még az indemnitit akkor is szavazni, midőn a kormány nagy népszerű reformmal, nagy rendszerváltoztatással lép a ház elé. A helyzet azonban nem ez, mert amint szerencsém volt már 4 év előtt kimutatni, már akkor is 26 millió volt a deficiz; a folytonos deficizetek eddig kölcsönnel fedeztetek; ez év tavaszán azonban már a nemzet határozottan nyilatkozott és a deficizt megszüntetését kívánta. A minister urak tehát tudták a nemzet akaratát és még sem tettek semmit; ennél fogva a minister urak vagy nem képesek a deficizet megszüntetni, vagy nincsenek tisztában tárczáik kiadásai iránt. Én sem egyik, sem másik esetben nem szavazhatom meg az indemnitit, mert én a ministerséget nem tartom iskolának és követelem, hogy aki

minister lesz, mielőtt belép, ismerje ministeriumának, sőt az országnak szükségéit. Tehát ha nem ismerték, nem adhatom meg a felhatalmazást, mert nem bizom bennök; ha ismerték és nem tettek semmit, s mert tenni nem akartak, munkálatukat szeptember vagy októberben beadták, ma ez engemet arrul győz meg, hogy a tisztelt ministerium az ország finánczáinak gyökeres rendezését egyáltalában nem akarja. Én tehát ily ministeriumnak az indemnítit meg nem szavazom.

Nem fogadom el, ismétlem, fináncziális okoknál fogva, mert én a deficit megszüntetését kivihetőnek tartom; én tehát nem akarok sanctiot adni azon rendszernek, melynek alapja a deficit.

Sokan azt mondják, tisztelt ház, legalább régebben az volt a kiadott jelszó: nem lehet az indemnítit meg nem szavazni, ezáltal az ország hitele romlik, az administratio megakad, mert nem fog lehetni a kamatokat, az administratio költségeit fizetni.

Tisztelt ház! Én ezt tagadom; igenis beállhat ez akkor, midőn a ház vagy többsége az indemnítit feltétlenül tagadja meg, ma azomban sem az ellenzék, sem én nem feltétlenül tagadjuk meg, de megtagadjuk, mert a jelen rendszerrel nem vagyunk megelégedve. Ha tehát a jövő minister egyik kezében az egyensulylyal, a másikkban a bankkal lép be a házba, azt hiszem nem fog akadni senki, ki azon ministernek a felhatalmazást meg ne adja addig, míg ezeket végre nem hajtja, mert ezeket pillanat alatt felfűjni nem lehet, de ha a minister azt mondja: igenis nem kívánok többet, mint azon takarékos keretbeni megsza-

vazást, mely a mellőzhetlen kiadásokat fedezi s másrészről biztosítom, hogy az ország hitelszükségletéről azonnal gondoskodni fogok, — meg vagyok győződve, hogy ily ministeriumnak, legyen az jobb- vagy baloldali, hazafiség és eszélyből az indemnitit meg fogják adni, mert mindkettő annyira országos szükség és kívánalom, hogy az ellenkezőt meg is köveznék.

Nézzünk szembe a helyzettel: milyen lesz az az indemniti megtagadása esetében?

Lesz egy kormány vagy kormányelnök, ez bejő a házba és azt mondja: én képes vagyok a nemzet sürgős kívánalmait teljesíteni és ezen feltétel alatt kérem a felhatalmazást, — az ez esetben meg fog adatni és az ország szükségletei fedeztetnek, a kamatok kifizettetnek. Az indemniti megtagadása által az ország hitele nemcsak nem gyöngül, sőt növekedni fog, mert nálunk a deficitet nem a tehetetlenség okozza. Magyarország kétségkívül néhány év óta szegényedett, de ha a jelen vagyoni állást 1861-el összehasonlítjuk, átlagban Magyarország ma több százmillóval gazdagabb, mint volt 14 év előtt, mert az új kölcsönök az ország ingatlan vagyona fedezi és az, ami ezen felül az országra nehezedik, nem oly nagy összeg, hogy ezért hitelünk ne lenne, hanem hitelünk nincs, mert az első években a deficitet mesterségesen elfedtük és 4 év óta pazarul költöttünk és ma sem tudunk magunknak parancsolni, mert a jelenlegi budget is a magán szenvedélyek dajkája, a burocratiát bálványozza és a pazarlást folytatja; azért nincs hitelünk és nem is lesz mindaddig, míg az ország a deficitet meg nem

szünteti és miután erre nézve az indemnitati megtagadása első lépés, az indemnitit nem fogadhatom el.

Máriássy Béla.

Az összeférhetlenségi javaslatban: az állambérlők Összeférhetlenségéről.
— 1874. június 25.

Tisztelt ház! Az összeférhetlenségre általában nem oszthatom Somsich Pál képviselő úr nézetét, mert ezen törvényt a parlamentarismus egyik szükséges garantiájának tartom. A parlamentarismusnak nézetem szerint két kelléke van, egyike ezeknek az, hogy az ország a parlament szükségéről meg legyen győződve és iránta bizalommal viseltessék. Ez nem frasis, Franciaországban megbukott, mert a nemzet bizalmát elvesztette; megbukott, bár a parlamentben 180 a kormány által kinevezett képviselő ült, később a népszavazás elejtette és elfogadta az imperialismust.

En igen szükségesnek tartom az országos bizalmat, ha nem akarjuk magunkat áztatni, be kell ösmernünk azt, hogy Magyarországon eddig is már igen sokat ártott a parlamentarismusnak, hogy e házban igen sok, a kormánytul függő vagy függni látszó egyének ültek és ülnek. Nem akarok vádolni senkit, hogy függ, de a parlamentről is áll az, amit Caesar feleségéről mondott, hogy róla még sokat sem illik beszélni, a parlamentben sem szabad senkinek függetlenségét kétségbevonni. A parlament függetlenségét illetőleg kétségtelen, hogy

csak azon országgyűlés független, melynek képviselői függetlenek. Mi a függetlenség criteriuma? Független általában az, ki senkinek sincs lekötve, míg az, ki mástul előnyt húz, az előnyadónak okvetlenül, ha nem szolgálja is, de legalább szívésséggel le van kötelezve. Én ennél fogva azt, ki mástul előnyt húz: függetlennek nem tarthatom.

Menjünk át azon kérdésre: váljon az állami bérlők függetlenek-e vagy nem? Nagy dicsériát mondtak az állambérlőkről, én azonban az állambérlők függetlenségét nem ösmerhotem el, mert az állambérlők nagy előnyöket húznak az országiul, illetőleg a kormánytól. Midőn kormányrul szólok, nem szólok sem a jelen, sem a múlt, de általában minden kormányrul.

Magyarországon az állami bérletek területe 400,000 holdat tesz, ennyi az, ami a folytonos reductiók után apadva megmaradt és ebben nevetségig olcsó bérletek vannak. Tessék megnézni a kimutatást, ott van egy 30,000 holdas uradalom, melyért az illetők 40,000 frt évi bért fizetnek. Az állambirtokok összes bérlete, leszámítva a leszámítandókat, a regálékat, költségeket 1.400,000 frt, tehát az állambérlők jövedelme nagy és állásuk előnyös.

Vannak előnyös faszereződések és ezek legnagyobb része bármikor megsemmisíthető. Ki vannak adva ezenkívül a kőszénbányák, nem akarom ezúttal megvilágítani az erdélyi kőszénbányákat, melyek köztudomás szerint csekély áron és a bérlőkre igen előnyösen vannak kiadva, akinek tetszik meggyőződ-

hetik róla, nem az én dolgom mások szennyesének mosása. Lássuk mily viszonyban áll a kormány a bérlőkkel.

Először: A kormány adhat a bérlőnek ismételve fizetési halasztást, ami bizonyos időben igen nagy előny Magyarországon, hol a bérlők általában (kivéve egyeseket) igen kevés tőkével rendelkeznek, s kis tőke mellett, mely holdankint 5—10 frt, a bérlők egészen tönkremennek, rossz időben tehát a bérlőre a kormány kegye életfeltétel. Az mindegy, hogy melyikkel, ma Bittó, holnap Tisza ülhet a kormányon, neki mindenkivel jó lábon keli lenni. Kérem, váljon csak ezért is nem fog-e minden bérlő minden kormány presszójának engedni, igenis, tíz közül fog engedelmeskedni kilencz.

Másodszor: A bérlőknek majdnem minden bérletnél joguk, sőt némely bérleteknél kötelességük is épületeket emelni vagy javíttatni, árkoltatni, fákat ültetni stb. Jól tudjuk, hogyan történnek a becsek Magyarországon, hol a szigorú lelkiismeretesség a társadalom egyetlen rétegében sem létezik. Ezen esetekben is a bérlőnek tehát nagyon érdekében áll a kormány kegye. Én tehát a bérlőt már ennél fogva is a kormánytul függőnek tartom.

Méltóztassék megengedni, hogy a bérlőt a hivatalnokokkal összehasonlíthassam. A hivatalnokokat ki dobták a házbul, vagyis kizárták (ne vegyék rossz néven, de a két szónak értelme ugyanaz). A hivatalnok becsületesen dolgozik 10—2 óráig, sőt némelyik délután is, mihez ezen kánikulái időben nagyon lehet gratulálni.

A hivatalnok tehát fizetéséért megszolgál. Azt hozzák fel, hogy a hivatalnok a kormány által elmozdítható, elcsapható.

Ez nem áll, alkotmányos országban mindenkor és mindenütt visszaélés az, ha a hivatalnokot ok nélkül elmozdítják; hol a hivatalnok állása rendezett, ott a nyugdíj is biztosítva van, bárki legyen is a minister, a hivatalnok ok nélküli elmozdításáért felelős. Tehát a hivatalnok a kormánytul feltétlenül nem függ és csakis pressió gyakorol tátik reá és a bérlőkre is.

Harmadszor: A bérlőnek engedelmeskedni kell a kormánynak, mert a béretek nem hosszú tartamuak. Nevetségesnek tartom ugyan, hogy a magyar fináncz-férfiak, ha ugyan vannak ilyenek, nem jöttek azon eszmére, hogy egyedül a hosszú béretek czélszerű, és ha 20—30 éves béretek volnának, nem szólnék a módosítvány ellen, mert ez esetben a bérlő egész életére biztosítva lenne. Vannak azonban 5—6 éves béretek, ezeknél a bérlőnek a kormánynyal mindig jól kell lenni, és pedig az állambirtokoknak csak kis része van 20 évre kiadva, miután tehát a bérlő ennél fogva sem független, a bérlőkrül szóló bekezdést pártolom.

Engedőimet kérek egy figyelmeztetésre, ez a parlamentárismust fenyegető veszély.

A parlamentárismust nem fenyegeti többé a reactió, ez ma falra festett ördög, kitől senki sem fél és félhet. A parlamentárismust fenyegeti az önérdék uralma, a clique-uralom, mely a nemzet uralmát elfoglalja. A clique-uralom pedig úgy alakul, ha a parlamentnek

urai az ország érdekeit saját érdekeikhez kötik, illetőleg az ország érdekeit saját érdekeiknek alárendelik. Tehát azért is, mert a parlamentarismus híve vagyok, ezen szakaszt pártolom. (A kormány megbuktatta).

Máriássy Béla.

Az adós képviselők kizáratásáról. — Június 26.

Tisztelt ház! Sem politikai, sem jogi tekintetben nem tartom ezen szakaszt helyesnek, mert nem osztom indokait. E szakasznak főindoka az, hogy akinek fizetése le van foglalva, az nem független. Váljon kitül függ tehát az illető képviselő? e szerint a hitelezőiül; ez nem áll, mert a kedélyesség és barátság a hitelező és adós közt a végrehajtáskor megszűnik, atul tehát semmi esetre sem függ és annak kedvéért semmit sem tesz.

Azt mondják, hogy az ily eladósodott képviselőnek el kell magát adni, mert hogyan él meg fizetés nélkül. Lehető azomban, hogy vagyona van. Törvényeink szerint valaki milliókkal bírhat ő is a hitelező a végrehajtást mégis fizetésére intézteiket], mert ő határozza meg a végrehajtás tárgyát, intézteti tehát a képviselői fizetésre, mert ebből legkönnyebben megkaphatja. Tehát nem lehet azt mondani, hogy az, akinek fizetésére végrehajtás van intézve, meg nem élhet, de különben ha vagyona vagy mellékes keresete nincs,

azt hiszik, hogy talán burgonyahéjjal fog élni, bizonyára nem, hanem haza megy.

Van még ennek más oldala is. Mihelyt valamely keresetben ítélet hozatik, a váltónál az ítélet előtt a felperes végrehajtást intéztethet, intézhető ez akkor is, ha a váltó hamis, tudok esetet, midőn egy képviselő ellen, kit megnevezni nem akarok, hamis váltó alapján 30,000, egy másik ellen néhány ezer forintig intéztek végrehajtást. Azt kívánjuk, hogy az illető a 30,000 forintot lefizesse. Lehetséges-e ez a mai viszonyok közt? Ne csináljunk magunknak illúziót, ne tegyük magunkat és az országot gazdagabbnak, mint a milyen. A jelen évben is oly nehéz a földbirtokos helyzete, hogy nemcsak adósságot nem törleszthet, de még az adóját sem fizetheti a legjobb akarattal sem, egészen más a helyzet oly országban, hol hitel van, ott lehet szigorúan eljárni, nálunk azonban ez lehetetlen.

Politikai tekintetben sem fogadható el, ajánlom e tekintetben indokaimat a tisztelt ház figyelmébe.

Az államnak oly vállalatai vannak, a melyek közül: egy építési vállalat, egy vasúti concessio, egy alapítás, egy üzletbérlet milliókat hoz be. Volt egy bankalapítás, mely halva született, az escompte-bank. Ezen bank szakértők véleménye szerint, ha az árkelet számítás szerint megmarad, az alapításkor az alapítóknak 10 millió forintot jövedelmezett volna. Azt hiszik-e önök, hogy midőn ily nagyszerű vállalatot terveznek, az alapítók a többség megszerzéséről is nem gondoskodnak? ügyetlen emberek volnának az üzlet emberei,

ha ily alkalommal a sikert a lelkiismeret üzletének megkötése által is nem biztosítanák. Ily üzletek nem egyszerre, nem rögtönözve kötöttek meg, de már hónapokkal előbb előkészítettnek.

Volt egy más nagy vállalatunk, a 100 mértföldes vasút, mely 1871-ben Íratott alá, ez is 10—15 millió nyereséggel kecsegtetett, azt hiszik Önök, hogy ha az ellenzék a vállalatot nagyon ellenzi és csak néhány szavazat dönt, nem igyekezett volna a vállalkozó azon néhány szavazatot megnyerni.

Már pedig, ki a javaslat által megalapított szorult helyzetbe jó, becsület és reputáció közt kelletvén választani, arra a választás igen nehéz; a kit a házbul kilöknek, ha nem tud fizetni, az valószínűleg szavazáskor inkább lefekszik és nem jön a házba.

Történtek hatalmi visszaélések máshol is. Franciaországban a 30-as évek alatt Auri de Piravaux veterán ellenzéki képviselő sok izágát csinált a kormánynak, de sok adósságot is, egy szép napon hitelezőivel az adóssági börtönbe záratták, a gazdag ellenzék az igaz, ki is szabadította.

Ezen szakasszal vissza lehet élni, mert, ha harragszom valakire, összeszedem váltóit és lefoglaltatom fizetését (ellenmondás), ez megtörténhetik bárkivel, ki nem kapitalista.

Tisztelt ház! ha a választási kategória és a választhatási minősítvény más volna, akkor talán nem szólnék ellene, de midőn a jelenlegi törvény és az új tervezet szerint is, bárki bármi büntett elkövetése után, kiáltván büntetését, képviselővé megválasztható,

épen a napdíj lefoglalásáért ily szigorú eljárást indokoltnak nem tarthatok.

En nem a jelenlegi kormányról szólok, hanem szólok tárgyilagosan, elvontan minden kormányról, ennél fogva én sem a jelenlegi, sem a jövőbeli kormányoknak nem akarok alkalmat nyújtani arra, hogy mellékes utakon pressiót gyakorolhasson.

Általában sajnálkoznom kell a felett, hogy ezen szakasz az összeférhetlenségi törvényben felhozott, mert már ez tanúbizonyosság leendő arra, vagy legalább úgy fogják felfogni, hogy ott, hol betegség nincs, nem kell orvosság, de, miután az orvosság meg van írva, van betegség is, vagyis ezen képviselőház nagyobb része szédelgőkéből áll. Ez nem fogja sem a külföldön, hol hitelünk megrendített s melynek helyrehozására szükségünk van, sem a hazában becsületünket és hitelünket elősegíteni. Mindezeknél fogva én ezen szakasz kihagyására szavazok. (A kormány a szélsőbal egyrésze segélyével 7 szavazattal győzött).

Máriássy Béla.

A választási törvényről. — 1874. július 10.

Tisztelt ház! En e javaslatot igen fontosnak tartom, mert elvégre is a választási törvény veti meg az országgyűlés alapját; ha jó a választási törvény, az országgyűlés is jó, ha rossz a törvény, az ország-

gyűlés is rősz. (Felkiáltások: akkor a jelen országgyűlés is rősz.)

Ha meg lettek volna elégedve a jelenlegi állapotokkal, akkor bizonyára nem hozták volna be, hanem, miután nincsenek megelégedve, azért hozták be ezen novellát, ez zárjel közt legyen mondva.

Én az őszinte politikának vagyok barátja és mert a törvényt nem magunknak, de az országnak hozzuk, szükséges, hogy az ország a törvénynek necsak betűjét, de szellemét is ismerje, ennélfogva indokaimat nyíltan el fogom mondani, ámbár reám ezen tropicus hőség ép oly kellemetlen, mint a tisztelt ház többi tagjaira.

Tisztelt ház! Nézetem szerint a választásnál kétfőre kell tekinteni, egyik a jog, másik az állam fennállása és az alkotmány biztonsága.

A születés szerintem jogot nem ad, a születés által az illető ember lesz, de polgári tényleges jogot még nem nyer. De igenis jogot ad az ország terheiben részvét és előismerem, hogy mindenki, miután az állam egy nagy társadalom, aki annak terheiben résztvesz, az állam ügyeiben befolyásra is jogosult.

Az állam önállásának és alkotmányának egy nagy ellensége volt az absolutizmus, volt mondom, mert én ma az úgynevezett reactiót, papiros-sárkánynak tartom, melyet időnkint, midőn a kormány inog és népszerűtlenné válik: a fizetett újságírók és néha a vezetők is ad terrorom populi levegőbe bocsájtanak. Én nem félek a reactiótól. (Jobboldalrul: adó-

logra!) Kérem ez a dologra tartozik, mert én indokolni akarom véleményemet és ez indok.

En, mondom, nem félek a reactiótól, mert ahoz: ember, pénz és hitel kell. Ember nincs, mert ma az emberiség jobban fel van világosodva, mintsem magát az önkénynek vakon odaadja; pénz nincs, hitel nincs, ezeket kimerítették a háborúk és kormányok rász gazdálkodása és így a reactiótól nem félhetünk.

Ma az állam önállásának és alkotmányának két ellensége van, ezen két ellenség: az erkölcstelenség vagy mint nevezni szokták a corruptió és a túlzás. Mindkettőt veszélyesnek tartom, mert mindkettő egyenlően fenyegeti az államot. Fenyegeti az úgynevezett corruptió, mert amely országban elharapódzott, ott egyesek, vezetők, a kormány, általában kik a hatalmat kezokban tartják, az ország pénzerejét saját érdekekre használják fel és ezáltal az országot annyira elgyengítik, hogy midőn csapások érik, midőn védekezni, segíteni kell, ereje már kimerült. Hol az üzletpolitika gyökeret vert, ott az emberek, ha egyéb nincs eladó, eladják magát az országot.

Veszélyes másrésről a túlzás is; ha a történelmet tanulmányozzuk, meg kell győződünk, hogy vannak túlzók a jobb-, mint baloldalon. A bal túlzók többnyire becsületesek, szándékuk jó, de ritkán mérlegelik a létező viszonyokat, az ábrándokban merengnek és mert magasabb régiókban mozognak, nem néznek a földre, melynek egyik fő teendője az anyagi jólét, a személyes biztonság. A túlzók felemésztik az ország anyagi erejét, egyik osztályt a másik ellen

uszítják, mi elvégre tespedést, aléltságot idéz elő és mivel a túlzóknak bizonyos faktorokra kell támaszkodni, mert nem tisztelik a jogokat, megfizetik a segédekét és ezáltal nagyban igénybeveszik a polgárok vagyonát, ennek következtében azok, kik a tulajdon biztonságát követelik s azt a túlzók által megtámadtatva látják, a reakció karjaiba rohannak.

Így hozta elő a túlzás Franciaországban az első és második császárságot. Mindkét túlzástul tehát óvakodni kell. Az állami önállásnak, az alkotmánynak fő garantiája a képviselőház függetlensége. Független képviselőháznak én azt tartom, melynek tagjai senkiül sem függnék, kik maguk mások segélye nélkül megélnek, kik jutalmat senkiül sem fogadnak el és így senkinek sem lekötelezettjei.

Ha errül az 1848-iki törvény gondoskodott volna vagy a jelen novella ezen garantiáról gondoskodnék, ez esetben én elfogadnám az általános szavazati jogot, de miután errül gondoskodva nincs, szükségesnek tartom, hogy a zavargó, veszélyes elemek a választók sorából kizárassanak.

En elősmerem, hogy ezen törvény bizonyos tekintetben az 1848-ikét megváltoztatja; elősmerem, hogy ez a választói jogot megszorítja, mert nevelés az állítani, hogy midőn 1848. szerint a 315 ezüst forint értékű ház, választói jogot ad, és e helyett most csak a három lakosztályos ház fog választói jogot adni, ez nem megszorítás; igenis, ezen újítás 1848-at megváltoztatja, mert ma minden kunyhó megér 315 forintot.

Tisztelt ház! Én azt kívánom, hogy a választók lehetőleg tiszta fogalommal bírjanak, lehetőleg függetlenek legyenek. Már most az, ki három lakosztálynál kevesebbel bír, váljon a lakosságnak micsoda részéhez tartozik? Az egyik szobát lakja maga, a másikat kiadhatja 20 forintért, 20 forint ma egy szegény embernek biztosítja 6 heti élelmét, tehát én e közt és a zsellér közt nem látok semmi különbséget sem. Sokan ezen változtatásban az 1848. törvények megtámadását látják.

Én, tisztelt ház, 1848-at igen tisztellem, az ország fényes kora volt ez, mert oly önzetlen hazafiságot, oly lelkesedést, mint 1848-ban, az ország már rég nem látott. 1848-at tisztellem, de nem ragaszkodom tisztán betűjéhez. Az 1848-iki törvények szellemét tekintve pedig úgy találom, hogy nem az ellenzék áll az 1848-iki talajon, hanem mi. Különösnek látszik ez, de úgy van.

1848. nem mondta ki az általános szavazatot, de bizonyos qualificatiót, bizonyos mértéket állított fel, amely szerint mérte a választók jogosultságát. A legalsó mérték volt 1848-ban $\frac{1}{4}$ telek. Mit ért 1848-ban egy negyedtelek? ért 300—350 forintot. Tehát akkor az egyenlőség megvolt a 300 forintos ház és a negyedtelek közt. Mi most egy negyedtelek értéke? 500-tul 1000 forint. Igen természetes tehát, hogy ha az országgyűlés 1848. szelleméhez ragaszkodik, kénytelen felemelni a választói jogot, az adócensust. Ma 300 frtért csakis kunyhót lehet venni és nem lehet házat építeni, melynek 3 lakosztálya van. Egy ily épület kerül 1000

forintba; Tehát nemcsak nem térünk el 1848-tul, de szellemében járunk el.

Tisztelt ház! Én a hazafiságot nem mérem sem holdak, sem forintok szerint. Elismerem, hogy a szegény proletár épen oly jó hazafi lehet, mint a gazdag, mert mindenki lehet hazájának hive, ez született érzelem; de midőn ezt elismerem, tekintve a világviszonyokat, szükségesnek tartom, hogy a proletáriátus ellen barrierek állíttassanak fel; a proletáriátus hajdan nem volt veszedelmes, ma az; a proletáriátusnak van kincstára, mely jobban meg van töltve, mint a magyar, van kormánya, mely a mienknél határozottab, van journalistikája — mondjuk ki — avilágjournalistikája, az álliberálismustul el van kapva s mindenki inkább azok felé hajlik, mert a csattanós phrasisek népszerűek. Én tehát ezen okoknál fogva a proletáriátust veszélyesnek tartom.

Nem akarok e tárgynál sokáig időzni, körülbelül kifejeztem azt, mit mondani lehetett és kifejeztem Őszintén.

Én ebben igen fontos kérdést látok, nem minis-
téri kérdést, de annál sokkal magasabbat: a rend kérdését. Azt látom e §-ban, váljon a higgadtabb elem meg akarja-e tartani a hatalmat, vagy ki akarja adni a rajongó elemeknek? Mert nem arrul van itt szó, csakhogy 10—20 ezer választó kizárassék; én nem tagadom, hogy 20—25 ezer eleshetik, ne mistifikáljuk magunkat, én ösmerem az alföldet és a felföld nagyrészét, tudom, hogy így van. De én ebben, mint mondám, elvi kérdést látok. Nem látok én semmi külömb-

séget azon egy vagy két lakosztálya házbirtokos és zsellér közt, nem látok különbséget közte, a cseléd és katona közt, nem pedig azért, mert valamint az 1 vagy 2 lakosztályos nem háza, de napi bére után él, épen úgy a cseléd is munkája után él, mindkettő másoktól függ és miután köztük értelmi különbség nincs, de sőt sok napszámos műveltebb, mint a kunyhó birtokosa; mi volna ennek logikai követelménye? az, hogy ha a 300 forint érték vagy két lakosztály után a szavazatot megadjuk és a három lakosztályt elejtjük, akkor mindazoknak, kik velők értelmileg egy fokon állanak, meg kell adni a szavazati jogot, vagyis a népszavazatot kell behoznunk.

Megmondtam előbb már, ennek miért nem vagyok barátja, ennél fogva a többség javaslatát pártolom.

Szell Kálmán.

Tisztelt ház! Előre volt látható, hogy a fedezet kérdésében a tisztelt ház részletes tanácskozási alapul az 1875-iki költségvetést elfogadja-e. A megindult vita nem annyira a költség részleteinek bírálata, mint a közelebbi évek fedezetének és a rendezésnek tárgyalása.

Tisztán e kérdésre és a helyzet fináncziális oldalára szorítkozva, kívánok én némelyeket megjegyezni.

Azt hiszem nincs a házban senki, ki azt hiszi, hogy pénzügyeink végleges megjavítása tisztán pénzügyi rendszabályok által eszközölhető, nincs senki,

ki a közadministrationalis reformok szükségét el ne ösmerné, nincs senki, ki az adóképeség emelésére, az ország anyagi erejének művelésére szükségelt rendszabályok sietős alkalmazásának szükségét be ne lássa. De viszont el kell ismerni mindenkinek, aki a helyzetet közelebbiül vizsgálja, azt, hogy midőn a közvetlen előttünk álló államháztartási időszaknak, az 1875. évnél 25½ millióra tett hiánya kíván fedezetet, oly rendszabályokra van szükség és ezek lépnek ma előtérbe, amelyek azonnal alkalmazva, haladéktalan eredményeket legyenek képesek előidézni.

Azok, kik a jövedelmek fokozását elvben szükségesnek tartják, egy bizonyos vonalig az adóemelés szükségét kénytelenek elösmerni és csak az alkalmazás mértékére térnek el egymástul. Én erre nézve azon álláspontot tartom az adott viszonyok közt célra vezetőnek és helyesnek, amelyeket a fődözet kérdésre az igen tisztelt pénzügyminister úr elfoglal. Én nézeteiben osztozom két okból: mert így és ezen utón látom fenntartva már 1876-ban az ország fizetéképességét és másodsor, mert csak ezen az utón látom megszerzhetőnek az alapot, amelyen tovább haladva, állami pénzügyeink végleges rendezésére irányzott működésünket a kívánt siker követheti.

Beismerem egy jelentékeny adóemelés szükségét és elfogadom azt, nem mint olyan rendszabályt, mely isolálva, már egymagában képes lenne állami pénzügyeinket végkép megjavítani, nem mint olyant, mely feleslegessé tesz minden más működést és amely mellett egyebet tenni nem kell, hanem elfogadom, mint a

kényszerhelyzet által reánk parancsolt oly eszközt, melyet nem tesznek ma nélkülözhetővé sem a megta-
karítások, sem a jövedelmeknek más utón való foko-
zása; ha a jövedelmek közt csak a valóban keresztül-
vihetőket és a jövedelem fokozásai közt csak azokat
vesszük számba, amelyek eredményeikben nem bi-
zonytalan, hanem pozitív reális fedezetet is képesek
nyújtani.

A kérdés sarkpontja az: vannak-e más oly biztos
módozatai az államháztartás rendezésének, melyek az
adóemelést feleslegessé teszik. Ha vannak, akkor az
adóemelés szüksége önként elesik. Ha nincsenek, és én
azt hiszem nincsenek, bármily súlyos teherrel járjon
is az adóemelés, ezen módozatot sem szabad elutasíta-
nunk. Ezen kérdést tettem fel magamnak, erre kívá-
nok válaszolni. Én azt hiszem a bajok orvoslását azon
a téren kell keresni, amelyen elkövették, az orvos-
lásban azon pontig kell hatolni, ahová ezen bajok
gyökerei felnyúlnak. És ha az, ami már két évvel
ezelőtt konstatáltatott, a pénzügyi bizottság 1872-ik
évi jelentésében is elismertetett, e házban több oldal-
ról és a legutolsó időben is: bajaink kutforrása abbul
áll, hogy állami szükségleteink megállapításánál, in-
tézményeink fejlesztésénél túlhaladtuk azon határokat,
amelyeket az ország fejlődési képességének helyes
számbavétele mellett megtartani kellett volna és ha
igaz az, amint pedig igaz, hogy rohamosan teljesített
investitióink létesítésében nem mérlegeltük anyagi erőin-
ket, nem vezetett bennünket egy helyes, kifogásnél-
küli pénzügyi politika és emellett a jövedelmek foko-

zására elmulasztottuk megtenni kellő időben a szükséges lépéseket, ez irányban kell szerintem a baj orvosszereit keresni. Egyik irány sem elégséges önmaga, mindkét irányban el kell menni a lehetőség határáig. Csak így hordja magában az orvoslás a siker garantiáit is. En tehát nem habozom kimondani, hogy a bajok gyógyításának első eszközét állami kiadásaink megszorításában kell keresni.

E tekintetben azomban nem szabad ignorálnunk azt, ami e téren legutolsó időben történt. Mert az kétségtelen, hogy ezen költségvetés úgy, amint a ház előtt áll, jelentékeny haladást foglal magában. Az 1874-iki 257 millió bruttó kiadással szemben, ma már 1875-re 243 millió kiadás áll. És miután gróf Lónyay Menyhért képviselő úr, velem együtt a helyzet felismerése gyanánt a nettó fedezetet is szereti ismerni, én azt is felemlítem 187 millióval szemben, amire 1874-iki kiadásaink rúgtak, ma csak 176 millió nettó kiadás áll. Nem szabad felejtenünk, hogy azon hiány, melyet a költségvetés felmutat, úgy amint a ház előtt fekszik, daczára annak, hogy az állami adósságok évi kamatterhe és törlesztése $5\frac{2}{4}$ millió forinton felül szaporodott, daczára, hogy a vasutgarantia 1 millióval emelkedett és hozzájött egy új, eddig ismeretlen költség: a kataszteri költség 3^2 millióval, mindamellett ha ugyanazon alapokra helyezük az 1873-iki és 74-iki költségvetéseket, vagyis a hiány fedezéséből kivesszük azt, ami a kölcsönnel fedezettett, a ház előtt fekvő költségvetés 1572 millióval kisebb hiányt mutat, mint volt 1874-ben.

De, tisztelt ház, én sietek kijelenteni, hogy az ezen költségvetésben foglalt megtakarításokat nem tartom magam részéről elégségeseknek és kimondom egész határozottsággal, hogy a mai helyzet követelménye, mely elől egy bizonyos vonalig minden tekintetnek hátrálni kell, feltétlenül kényszerít bennünket arra, hogy állami igényeinket az eddigi költségeknél jobban összevonjuk. Czélszerti reformok mellett, az eljárás egyszerűsítése által, jobb kormányzati beosztással, a számvitel módosításával a központi igazgatásnál, az általános közigazgatási reformokkal együtt a többi igazgatási szakoknál és főleg a kormányzat terén, a lótenyésztés-intézeteknél, az államvagyon kezelésénél, a perrendtartás gyökeres revisiója által, a bagatell-eljárás rendezésénél, a bírói szervezetünkben teendő egyéb módosítások által az igazságügynél, a közmunka helyes kihasználását tárgyazó törvény által a közlekedésnél, szigorúbb ellenőrzés és még inkább a vasutak csoportosítása által az állami vasutgarancia költségeinél és így minden téren történhetnek megtakarítások. Az állami bányászati és erdészeti üzleti kiadásoknál is, addig, míg azokat a magán-iparnak átadhatjuk, kell törléseket tenni; az állambányák egy jelentékeny részének eladása után jelentékenyen könnyül, a budget, indirecte több előnyben fog a pénztár részesülni, mint amennyit az ma kitesz. A források felhasználása mellett az indirect adóknál jelentékeny összegek jöhetnek be. De precise számokkal ezen megtakarításokat jelenleg előre kifejezni én lehetetlennek tartom.

Legyen szabad tisztelt barátom, Zsedényi indít-

ványára is reflektálnom, én az indítványa alapjául szolgáló intentiót helyeslem. En magam is állítom, hogy az államnak minden üzletein túl kell adni és redukálni kell és lehet a költségeket, mint említém. De annyi megtakarítást azon tételek nem tűrnek 1875-ben, hogy ezáltal a rendes kiadások közti 4.500,000 forint deficit eltűnjék.

Ha az államerdélzeti költségvetés úgy állna, mint 1873-ban, akkor igaza volna, hogy ott milliókat lehetne megtakarítani.

De az akkori 9 millió kiadás már 5 millióra van redukálva. Az Öt millióban pedig az évi adó, kegyúri terhek, pensiók, személyes illetmények 3 milliót meghaladnak. Összes 2² millió katasztrális hold erdőségünk üzemi kiadása ma már 2 millió, míg ezelőtt 5 volt.

Le lehet ezt is pár százezerrel szállítani, de milliókkal nem.

A bányászat active van felvéve; ez, ha a viszonyok nem változnak, nem fog bekövetkezni, fél[^]k, hogy 1875-ben épen úgy hiányt fog mutatni, mint 1873- és 1874-ben. Lehet a bányászaton törteni, de ebből milliókat a deficitre fordítani lehetetlen.

Miután mindez azomban részletes kutatást, bírálatot igényel, sokkal czélszerűbb lenne, ha tisztelt képviselő úr indítványát a részleteknél adná elő, én tehát azon tiszteletteljes kérést intézem hozzá, adja elő indítványát a részletes tárgyalásnál.

Tisztelt ház! Én azt tartom, hogy az államháztartás minden részében történhetnek nagyhorderejű egyszerűsítések, mik nagy megtakarításokat vonhatnak

maguk után. Miután a helyzet előtt minden érdeknek meg kell hajolnia, nem habozom kijelenteni: én szükségesnek látom, hogy a védelmi kiadások is, az ország pénzügyi helyzetével az eddiginél megfelelőbb összhangzásba hozassanak. A védelmi eszközöknek is megvan a maga határa és ezen határt az ország pénzügyi helyzete szabja meg. Ezt szem elől téveszteni nem lehet, össze kell ezt egyeztetni azon legfőbb tekintetekkel, melylyel az országnak és monarchiának tartozunk. És így a közös kiadásoknál is a reductiót egy bizonyos vonalig szükségesnek és lehetségesnek tartom.

De, tisztelt ház, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy az általam érintett megtakarításokat egy tollvonással valósítani nem lehet, nem lehet oly vonalig kiterjeszteni, hogy ezáltal a jövedelmeknek jelentékeny mértékben való fokozását lehetségessé tegyüek.

Es itt legyen szabad nekem is egy számítást tennem, melyben csak a végeredményeket igyekszem lehető világosan összefoglalni.

E számítás alapjául én elfogadom, mint tette gróf Lónyay, a nettó budget összegeit és kiindulási pontomul azt választom: állítsuk össze hát állami jövedelmeinket, melyekre rendes körülmények közt számítani lehet, üssük le azokbul úgynevezett fix kiadásainkat, melyek közé foglalom a garancia összegeit és lássuk, mi marad beligazgatási szükségseink fedezetére. Az 1875-iki nettó bevételek 147 millióra rúgnak,-a rendkívülivel tesz kerek számban 151 milliót; de ez, ha a viszonyok meg nem javulnak, nem oly

biztos fedezet, melyre minden körülmények közt számítani lehet, pedig az országnak oly időben is meg kell élni és fenn kell tartani fizetőképességét, midőn a jövedelmek egyrésze elmarad, azért én ezt alapul választani nem merem.

Mit mutatnak a zárszámadási eredmények? Azok azon nagyon megdöbbentő valóságot tanúsítják, hogy azon bevételi összegek, melyekre 1875-ben számítottunk, a zárszámadások szerint eddig még egy évben sem folytak be. 1872-ben a nettó eredmények 129 milliót és még valamit mutattak, 1873-ban a végeredmény nem mulattatott ki, számításom szerint 139 millió, pedig miután az előírás szerint vettem fel. nem hiszem, hogy ezen Összeget megüsse; és így pessimistusnak számításom nem mondható, hogy mégis sötét képet ad, annak oka a helyzetben van. Csak nem közzöltettek a minister úr által az 1874-iki eredmények, ezek nem oly hitelesek, mint a zárszámadások, de némi tájékozást mégis ad. E szerint összes jövedelmeinkből 1874-ben befolyt 134.200,000 frt, e rész befolyásnak oka nem annyira az adók kimaradásában, mint az állam üzleti kiadásaiban és a gazdasági bevételek elmaradásában keresendő. Ha e téren a jövedelmeket fokozni akarjuk, akkor alapul oly összegeket veszek fel, melyekre normális viszonyok közt számítani lehet. Én 142 milliót veszek fel, tehát 5 millióval kevesebbet a nettó előírányzatnál, nyolczczal kevesebbet, mint amennyit a rendkívüliekkel a bevételek tesznek. Ezzel szemben áll 176 millió kiadás. E kiadásokat három kategóriába osztom. Fix kiadások 125, bel-

administratio 42, egyéb rendkívüliek 9 millió. Ha már most a 142 millióból leütöm azt, mit gróf Lónyay is részletesen elősorolt, mi marad? Fix kiadásainkat én is 125 millióra teszem, marad összes beligazgatásunk költségeire 17 millió, mire 42 van előirányozva és ha valaki az előirányozottat veszi is alapul, mit én tenni nem merek, marad csak 22 millió.

Kérdem, tisztelt ház, lehetséges-e az, mit báró Sennyey kívánatosnak állított, de lehetségesnek állítani nem mert, hogy ezen kereten belül rendezzük be összes beligazgatási szükségletünket. Én ezen kérdésre határozottan nemmel vagyok kénytelen válaszolni. Nem tartom ezt kivihetőnek, mikor már 1868-ban senki által nem controvertált új intézmények, senki által nem kifogásolt új költségek nélkül, a honvédség és határőrség költségei nélkül, az 1868-ik évi kiadások 22 milliót igényeltek az előirányzatban, 21 milliót a zárszámadási eredményekben; pedig kérdem én: lehet-e oda visszamenni, lehet-e a cultus budgetet 3 ½ millióról 1 millióra redukálni, lehet-e a közlekedést 6½ millióról 2½ millióra, lehet-e a földművelést 1.200,000-ről 600,000 leszállítani, lehet-e az új intézmények költségeit elenyésztetni. En ezt lehetségesnek nem tartom.

Ma az újonnan alkotott intézmények közül, hacsak egykettőt veszek is fel, hacsak a honvédségnek 6 millióra redukált költségeit, a határőrség 2 millió deficitjét, amint itt bennt van, veszem is fel, az államszámshék és más intézmények költségeit számítom és ezeket 9 millióra teszem, akkor, ha a legvérmesebb összegek vétetnek is fel 13—14, ha pedig szigorúbban számítunk

9—10 millió maradna arra, amire 1868-ban 20—22 millió kellett. Reám nézve a helyzetnek ezen rideg, de nem valótlan képe azon benyomást teszi, hogy én bekövetkezettnek látom azon esetet, melyet báró Sennyey Pál megengedett ugyan, amelynek lehetőségét nem tagadta, de bekövetkezettnek nem tekintett, hogy az országot nagyobb áldozatokra kell felszólítani saját állami kiadásainak fedezésére.

En is, tisztelt ház, a mostani apparátusnál kívánok jobbat és olcsóbbat, de olyat, mely beleférjen ezen, a viszonyok által teremtett szűk keretbe, én magam részéről nem képzelhetem, amit gróf Lónyay lehetségesnek tart, hogy az igazságügyi tárczánál 3 milliónál is több töröltessék, hacsak mindent decomponálni nem akarunk, keresztülvihetőnek nem tartom; a számvitelnél 1 milliót, a határőrvidéknél 1 milliót, a honvédségnél 3 millió forintot megtakarítani teljes lehetetlen. És ha báró Sennyey a közigazgatást olcsóbbá és tökéletesebbé is akarja tenni, ezen álláspont az államkiadások oly mértékű restrictióját, hogy az az adók jelentékenyebb emelését nélkülözhetővé tegye, nem tűri meg.

Tisztelt ház! óvakodjunk az önámítástul, ne ringasuk magunkat illusiókban, amint ezt más irányban tettük 7 év alatt. Sok oly kiadása van ezen költségvetésnek, melyet azon sacramentális formula alatt szoktunk elodázni: halaszszuk el ezt ma, hagyjuk el a jövő évek valamelyikére. Ezt mindig nem fogjuk tehetni. Akik a jövedelmeknek más úton való fedezésétül sokat várnak, azokat figyelmeztetem: a kiadások némely ágai jövő években az eddig tett reductiót nem tűrik meg. És ez

természetes, mert a fejlődő államéletnek megvannak a maga követelményei, amelyeket egy bizonyos vonalig leszorítani lehet és ezt mi ma tehetjük, mert a helyzet súlya követeli tőlünk, de a fejlődés ezen követelményeit örök időkre halasztani vagy egészen elfojtani nem lehet. Fejlődik a nép, fejlődnek élet- és társadalmi viszonyai s ezekkel ébrednek az igények, amelyeket az állam iránt táplál. Ezen igényeket, melyeknek kielégítését a polgár a tett súlyos teljesít vények ellensúlyozásaként méltán követelhet az államiul, az administrate, a törvénykezés, a közművelődés, a közgazdaság terén hosszú időre mozdatlan határok közé szorítani nem lehet. És, hogy ezen ország feladatát és magasztos missióját, amint azt báró Sennyey abban jelelt meg, fenntartani ezen helyen egy állami szervezetet nemzeti jelleggel és felemelni azt a kultúra, az erkölcsök és a tudomány színvonalára, hogy ezt valóban és tetteleg betölthesse, feltétlen oda kell törekedni, hogy — elösmérem anyagi erejének lehető kíméletével — az állami célok valósításában ne maradjon hátra és azért azt állítom, hogy ezen célok megvalósítására szolgáló intézményeinek és költségeikének be rendezésében vissza nem illeszkedhetik többé azon keretek közé, amelyeket jövedelmeinek mai állása, ha azok egy csekélyebb mértékű, 5—6 millióra-rugó adóemelést által tagíttatnak is, eléje szab.

A régi keretben többé nem lehet visszamenni, az 1868-iki költségek határai közt ezen állami organizmus államiságának és állami érdekeinek követelményeivel nem fér meg többé.

És honnét eredt, miből támadt ezen helyzet? miért

nem lehet nekünk többé megtakarítások által orvosolni a bajokat?

Egyszerűen azért, mert azon kiadások nőttek a nyakunkra, melyeket ma lényegesen meg nem szoríthatunk; a helyzet baja a kezdetben elvállalt kötelezettségek és szertelen investíciókból ered; a baj az, hogy a kamatbiztosítás 15 millió forint fix tétel és ez jövedelmeink nagyrésztét absorbeálja, mert máshonnan nem fedezhető. Hitellel nem akarhatja senki, mert nem lehet, az államjavarok le vannak kötve más célra és így nincs más mód: mint rendes bevételeink által fedezni ezeket is. Ezenkívül nyom bennünket az 1867—68-ik óta felvett kölcsönök kamatterhe, melyek összege 1868-al szemben 22.622,000 forint szaporulatot képez s mint gróf Lónyay megjegyezte, már 1867-el szemben, mert már akkor köttetett ezen adósságok elseje, habár a kamatok 1871-ig nem is voltak felvéve. Ezen terhek szertelen nagysága képezi a baj okait.

Igaza van gróf Lónyaynak, szerfelett rohamosan emeltük belső és közadministrationális költségeinket; szertelenül, mert nem egyenlő arányban jövedelmeink fokozásával, de ha a baj csak ebből állana, a baj rendkívüli eszközöket nem követelne, mert igaz, hogy ezek is emelkedtek 21 millióval, de ezzel szemben jövedelmeink is emelkedtek.

De azért kellene a kérdéses nagy és súlyos rendszabályok, mert ezt a fix kiadások azon részei követelik, melyeknek számai 1868-ig felnyúlnak. Akkor, midőn ezen kiadásokat decretáltuk, akkor és későbbben felettök szemet hunytunk, ma azonban el nem tagadhatók; ak-

kor tettük mi az egyensúly fennmaradását lehetetlenné, akkor decretáltuk már az adóemelést, midőn ezen terhek magvát elhintettük; mert ki lehet mutatni a zárszám adásokbul, hogy a baj szála oda nyúlnak fel és ki fogom mutatni, hogy az állami terhek hová költettek.

Contraháltunk 359 millió adósságot, befolyt ezekből 309 millió; ebből 93—94 milliót elköltöttünk vasúttakra, 53 milliót más beruházásokra; nem az összesét vettem fel, mert ez ennél sokkal több, hanem a kétségtelen befektetéseket, mint a Duna-hid, Dunaszabályozás, középítkezések, ingatlanok vásárlásaiba, az állami jóságokba, államerdőkbe, bányákba és a közigazgatás terén tett beruházásokba, még az új utak építését és vizek szabályozását sem soroltam ide. Helyesen történtek-e ezek? az más kérdés, de megtörténtek. Honvédségi felszerelésre költöttünk 24 milliót, a vasutaknak előlegeztünk 47 milliót, egyéb előlegekre 10 milliót, ez összesen közel 230 millió, ha méltóztatik ehhez hozzászámítani azon időközi veszteséget, ami ezen contrahált adósságok tőkéinek kamatai után a vasúti építkezések ideje alatt fizettetett, ha ehhez hozzávesszük azon kasszakészletet, ami a legutolsó kölcsön maradványaként a kincstárban volt január 1-jén, 44 millió forint, ez összesen 280 és néhány millió forintot halad, mindössze tehát 29 millió az, mi ezen tőkéből, ezen terhekből, nem ilyen, hanem más kiadásainkra ment, ami nem történt helyesen, állítom én is, de tekintve a súlyos idők járását, sok tekintetben találja mentségét.

Ami egyébiránt azt a kérdést illeti, ha az így elköltött összegek mind helyesen ruháztattak volna be, s

ha mindezen befektetések szerencséseeknek lennének mondhatók, nem volna a baj oly nagy. De miért oly súlyos a helyzet, mit ezek teremtettek? azért, mert azon beruházáshoz kötött remények nem teljesedtek, azok csak indirekt hasznaikban éreztették magukat és ott sem a kívánt mértékben. A tapasztalás mutatta, nincs miért vonakodjam beismerni, hogy azon mértékben, amelyben azon beruházások történtek, igazoltak nem voltak. Bizonyítja ezt az, hogy bár a vasutakra 100 millió forintot költöttünk, az államvasutak 1874-ben nem szolgáltattak be semmit; 1873-ban is csak % milliót, bizonyítja, hogy a 16% millió garantiát a garantirozott vasutak majdnem mind igénybe vették 1 millió híjával s azért azt hiszem, tisztelt ház, hogy akkor hibáztunk, saját részemet én is beismerem, midőn ezen terheket decretáltuk, fedezetérül nem gondoskodtunk és azt a jövőre hagytuk.

Ezen helyzetnek megvannak a maga következményei, ezt viselnünk kell és ha nem paliatív, hanem állandó gyógyítást akarunk, adófelemelés által kell a fedezetet kiteremteni.

Beösmérem őszintén, még ez sem lesz elég, a bajt a szükséges megtakarítások, az adóemelés még nem fogják orvosolni, el kell intézni a felemlített halaszthatlan kérdéseket is, azok által is kell jövedelmeinket fokozni.

En is óhajtom a bank- és valuta-kérdés megoldását, én is azt hiszem, hogy ez hitelügyünknek „sine qua non“-ját képezi; azt hiszem, hogy ebből közvetett utón az államra és polgáira nagy haszon háramlik, sőt teljesen igazat adok Móricz Pálnak, hogy ebből az

államkincstárnak közvetlen előnye lesz, azon számításokban azomban .mit felállított, őt követni nem tudom, nem kis illusio, hogy az adója maga 3 milliót jövedelmezzen; azon számítást pedig, melyet tisztelt barátom felállított, hogy összes függő adósságunkat, már a közöset 312 milliót meghaladó összegében 140 millió ezüsttel refundálhassuk, azon számítást, mely szerint az ezüstben teljesített fizetéseket 10 százalékkal számítva, hoz ki 5 millió évi hasznot, pedig ma az agio $\frac{5}{100}$ -lék lévén, csak $2\frac{1}{2}$ millió költség maradna el ezen a czimen, alaposnak el nem ösmerem.

Így aztán ki lehet hozni oly illuziókat, hogy mi a valutát, ezen nagy kérdést akként leszünk képesek rendezni, hogy belüle évenként 2.200,000 forint hasznunk legyen, de én ezen érvet kénytelen vagyok azon érvek közé sorozni, melyekről Tisza Kálmán úr tegnap azt mondá, hogy ezen büvszerek csak nagyon kevés deficit fedezésére alkalmasak. Én tisztelt barátomat a bátorságban nem merem addig követni, meglehet azért, mert a tináncziák terén az óvatosságot feltétlenül szükségesnek tartom, amit gróf Lónyay is megérintett, de ajánlani óvakodott, hogy a földtehermentességi kötvények törlesztése szüntettessék be és a jövedelmi adóját 7-rül húszra, vagyis 200 perczenttel emeljük. Ezeket én ma, midőn a 153 millió kölcsön refundálása a kérdésekből kimaradt, ma, midőn minden erőnket össze kell szednünk, hogy hitelünk ezen kérdés elintézésekor csorbittatlanul fennálljon, megkísérteni tanácsosnak nem tartom. Én nem bírok azon sanguinismussal, hogy azt higyjem, hogy a regáleváltság az országot egyszerre 15—20 millió ér-

tékpapírnak, mintha az egyszerre az égből cseppenne le, birtokába helyezné, s hogy a regálekból a ma húzott hasznon kívül, mert hiszen ma is fizettetik érte jövedelmi adó, 750,000 forint bevételi többletünk legyen.

Én azt hiszem, több szolgálatot tesz az országnak azon politika, mely erőmegfeszítésre hívja fel, annál, mely problematikus eszközöket ajánl.

Én épen úgy sürgetem a vámszövetség revisióját és minden felhozott nagy kérdések megoldását, vasúti ügyünk rendezését, csoportosítását, én épen oly szükségesnek tartom kölcsöneink, hitelműveleteink conversióját, az államjavak eladását, mint bárki más, hanem én azt hiszem, nem fogok csalódnai, nem osztom azon nézetet, hogy azon kérdéseket oly gyorsan és könnyűszerrel lehessen megoldani, hogy már akkor gyümölcsöket hozzanak, midőn arra szükségünk van.

Több szónok által a rendezésre sok szép eszme mondatott el. Mindezek nagyfontosságát én is elismerem, de azon problematikus eredményekre, melyeket ezek kilátásba helyeztek, a számítást kizárólag fektetni nem merem.

Ezen ingatag alapra, tisztelt ház, ma nem merem fektetni azon számítást, amely eredményeiben oly végzetes következésü lehet, hogyha nem szüli azt, mit szülnie kell: az állam üres pénztárának megtöltését.

A felhozott javaslatok és tervek nagy pénzügyi előnyöket ígérnek, de ezen előnyöket ma még nem igen adják meg, pedig a súlyosan reánk nehezedő helyzeten rögtön kell segíteni.

Én ellenkezőleg, tisztelt ház, az ezen és másik oldalon ülő, általam igen tisztelt két képviselőtársammal, akik attul tartanak, hogy ezen az utón, amit a pénzügyminister úr javasol, az következik be: hogy 1876-ban az állam ott fog állni, ahol ma, én attul félek, hogy ha a tervezett mértékben az adóemelést el nem fogadjuk, oda jutunk előbb, mert ha azon utat követjük, melyet ők választottak, az államkincstárt 1875-ben oly nagy fedezettül fosztjuk meg, amelyre föltétien szüksége van avégett, hogy 1876-ra nyugalommal átmehessünk és egész nyugalommal felhasználhassuk az időt az érintett fontos kérdések megoldására.

Sok történt, tisztelt ház, jogosult és jogosulatlan, ami hitelünket csorbította, sok saját hibánkbul, sok hibánkon kívül. Az ország hitelét, mely oly végtelenül sujtatott, nekünk minden áron vissza kell szerezni. Ez nem lesz oly könnyű, mert a hitelt eljátszani vajmi hamar, de visszaszerezni csak nagy munkával, sok fáradtsággal, önlegyőzéssel és küzdelemmel lehet. Én is hiszem azt, hogy a hitelt egyszerűen a jóakarát felbuzdulása, az áldozatkészségnek hévvel és lelkesüléssel való proclamációja maga nem fogja még helyreállítani, azt csak tettek fogják helyreütni, még pedig oly hosszú utón, mely nem lesz tövis nélküli. Azt hiszem azomban, a tettek elsejeként az önsegélyre való felhívásnak kell következni. Meg kell kísérlenünk, nem vagyunk-e képesek önerőnkéből magunkon mások segélye nélkül is segíteni.

Én, tisztelt ház, rátérek arra, hogy a legnagyobb súlyt helyezem a megtakarításra, a jövedelem azon sok

szép és jó módja, mely felemlítetett, bennem is viszhangra talált, épen úgy, mint súlyt helyezek az adóemelésre, épen úgy követelem én azt. Legyünk azon, hogy ez utón egy helyes és céljainkban öntudatos közgazdasági politika által oda vihessük az országot, hogy azon nagy teher, azon nagy erőfeszítés, melyre azt ma felszólítani hitem szerint kötelesek vagyunk, ne tartson soká, ne tartson örökké, hanem ideiglenessé váljon, ha azt elérni képesek leszünk, én az eredménynyel megleszek teljesen elégedve és nem hiszem, hogy azon erőfeszítéssel, melyre az országot az adófelemelés által felhívtuk, kárt tettünk volna. De, ha igaz, hogy más utón is lehet segíteni, ha igaz, hogy az előadott módozatok egész sorozatának alkalmazása, melyek nagyrészt én is elfogadom, adóemelés nélkül is segítene az országon, vajmi könnyű lesz, azon kérdéseknek megoldása után és szerencsés elintézésükből származó és mindnyájunk által örömmel fogadandó eredményei után mérsékelni az adóterhek azon részét, melyet némelyek ma túlságosnak, az ország anyagi felvirágzására károsnak látnak. Ma legbensőbb hitem szerint, az ezek által elfoglalt álláspontra nem helyezkedhetünk. Ma a legnagyobb, a leg végzetteljesebb veszély kockáztatása nélkül ezt legalább részemről tenni nem merném. A jelzett időben azomban szívesen fogom azon irányt magamévá tenni. De ma a felelősség tudatában, mely mindegyikünk szavazatához kötve van, nem járulhatok szavazatommal ahoz, hogy a pillanatnyi könnyítésért az állandó megjavításnak szerintem elodázhatlan feltételét magunktul ellökjük. En ezen felelősség súlyát sokkal terhesebbnek tartom, mint azon aggályokat,

hogy nem volt ám aritmeticailag kiszámítva, váljon a legközelebbi esztendők melyik időszakában fog ezúton államháztartásunk rendeztetni. Én a pénzügyminister úr által javasolt utón való haladásnak következményeitül nem tartok, mert hiszen elfogadva az általa javasolt eszközöket, csak egygyel szaporítandjuk a segély módját, egy biztos eredményt ígérővel, mely nem zárja ki a többi módok egyikét sem. Minélhamarább gyümölcsöznek ezek, annál közelébb jutunk azon időhöz, midőn a most decretálandó terhek legsúlyosabb részét talán megszüntetni is lehet. Ezen utat követem én, ezen utón nem tartok a következményektül; a másikon haladva azonban tartok mindentül. Épen azért nemcsak a költségvetést fogadom el a részletes tárgyalás alapjául, hanem határozottan elfogadom a pénzügyministernek a fedezetre vonatkozó előterjesztését is.

Ghiczy Kálmán.

Tisztelt ház! A pénzügyi bizottság előadója már a helyzetet ékesen előadta, én csak számokban adom elő a pénzügyek helyzetét és számokbul fogom a rendezés teendőit kimutatni.

A hiány 25.495,000 frt. Ha ezen a nyomon akar-nánk menni, melyen eddig haladtunk, azt mondhat-nám: azon összegeken felül, melyekkel múlt évi deczem-ber hóban már a január hóban esedékes némely fizeté-eket előlegezni, illetőleg biztosítani kellett, ezen össze-

geken kívül, mondom, a legújabb kölcsönből 32 millió áll rendelkezésemre. Mondhatnám, hogy az évi deficit ezáltal fedezve van s még jelentékeny összeg maradhat fenn a jövő fedezetére. En azomban nemcsak azt óhajtottam tudni, mi történik az év végével, hanem bizonyosságot kívántam szerezni aziránt, hogy az év alatt pénztári kezelésünk nem akadhat-e fenn, mert államkiadásaink nem egyformán oszlanak el hónapról-hónapra, hanem az esztendőnek főképen azon felében, midőn az állam jövedelmei gyérebben folynak be, aránylag sokkal nagyobbak és ezért más számítást tettem. A kiadásokat számítottam a pénzügyi bizottság törlései tekintetbe vételével. A kiadások közé soroztam az állam összes 1875-iki kiadásait és így azokat is, melyeket, mint említettem, a kötött szerződések szerint decemberben már előre biztosítani, utalványozni kellett.

A bevételekre nézve nem vettem fel alapul az előirányzatot, mely a leggondosabb összeállítás mellett is mindig téves lehet, hanem alapul vettem az 1874-iki pénztári eredményeket, úgy, amint hónapról-hónapra konstatáltak, december hó kivételével, melynek pénztári eredménye, midőn a számadást tétettem, még konstatalható nem volt, de amely egyébiránt a számításban különbséget nem tesz, mert csak 300,000 frt az, mivel az 1874-iki deczembri eredmény az 1873-ikit meghaladta.

A számítások eredménye az, hogy julius hó végéig el fog fogyni a 12.554,000 frt januárban áthozott pénztári készlet. Elfognak fogyni az államjövödelmek, sőt azon 32 millió forint is, mely az utolsó kölcsönből még

január hó 1-jén rendelkezésünkre állott, sőt némely öszszegeket a deczemberi előlegekből is, melyek az év folyama alatt meg fognak a bevételekből térülni, az államszükséglet fedezetére kellend fordítani. Az esztendő másik felében azomban augusztustul kezdve az állam jövedelmei emelkedvén, a végeredmény mégis az, hogy 1875. év végével 25.675,000 forintot fog tenni a költségvetés hiánya.

Ezen hiányra azt mondhatnám, ez is kölcsönből fedezhető és még maradand a jövő évre 14 millió.

Az 1875-iki költségvetés hiánya e szerint fedezve van és az 1876-rul kell előre gondoskodni. Mert ugyanazon kiadások fognak 1876-ban mutatkozni, amelyek ez évben mutatkoztak. Ily nagy kiadásoknak 14 millióval elébe menni nem lehet, mert maga a januáriusi szükséglet ennél több.

Ha államháztartásunkat nem rendezni, de fenntartani akarjuk, mindenekelőtt az 1876-iki hiány fedezéséről kell gondoskodni.

Javasoltatok ennek fedezete megtakarításokkal, hogy az állam jövedelmei fedezzék; említettett az államjavak eladása, a bevételek öregbítése, említettetek czélszerű jövedelmcs reformok, kölcsön és én ajánlottam adóemelést és új adókat.

Engedje meg a ház ezekre észrevételeimet.

Kétségkívül a lehető megtakarítások az állami igazgatás megakasztása nélkül szükségesek, ezen a határon azomban túlmenni nem szabad és ez mutatja, hogy ezek rögtön nem létesíthetők és csak fokozatosan esz-közölhető^.

Az államháztartást megtakarításokkal fedezni akarni annyit tenne, mint közigazgatásunkat megbénítani, megszüntetni.

A közösügyeknél is szükséges a megtakarítás, a monarchia védképessége fenntartása mellett, a védrendszer korlátái közt.

E határ szemmeltartását követelik állami biztonságunk és a kötött egyezmények.

Az e téren teendő megtakarítások itt nem eszközölhetők, a törvény erre más utat rendel.

A pénzügyi bizottság több czélszerű reformokat terjesztett elő tárczám körében, azokat én elfogadom, 1876-ra azomban ettül nagy sikert nem várok.

Az államjavak eladását elfogadom, de az eladásra a szükséges előkészületeket csak az országgyűlés határozata után lehet megtenni.

De bármennyire sikerüljön is ez, ebbül közvetlen haszon nem remélhető, mert ezt a 1Ö3 milliós kölcsön törlesztésére vagyunk kötelesek fordítani.

Helyeslem vas- és kőszénbányáink, vasműveink eladását, erre azomban az idő nem kedvező, de kedvező körülmények közt is attul függ, van-e vevő; ennél fogva biztos ör^zegre ennél sem számíthatunk.

A vám- és kereskedelmi szerződés revisió alá veendő, az egyezkedési kísérletek azomban bizonyos időt igényelnek és tekintve azon terminusokat, melyeket erre az 1867: XVI. tcz. megszab, ezen ügy rövid idő alatt be nem fejezhető.

A dohánycsempészetre, a bélyegcsonkításra az előadó úr helyes észrevételeket tett, én már ebbül 1876-ra

jelentékeny segílyt remélek, sikere azomban csak a közigazgatás reformja után lehet, midőn a közigazgatási tisztviselők is kötelezhetőek lesznek a visszaélések meggátlására.

A bankkérdés czélszerű megoldása jótékony lesz kereskedelmünkre, iparunkra, adóképességünkre; de vannak, kik azt vélik, hogy csak azt kell mondani: „legyen bank“ és lesz, nem veszik azok figyelembe, hogy a bankkérdéssel szoros összeköttetésben áll a valuta rendezésének kérdése és hogy a létező forgalmi viszonyoknak újjaalakítása, ha iparunknak és kereskedelmünknek nagy kárt okozni nem akarunk, nagy óvatosságot igényel. De akármikor fog megoldatni a bankkérdés, kétségkívül hasznosan fog hatni kereskedelmünkre, iparunkra és adóképességünkre, de hogy cbbül közvetlen eredményt várhatunk-e állami kiadásaink fedezetére, az előttem igen kétséges. Mert ha a bankot oly pénzforrásnak akarjuk használni, amelybül az állam, midőn szüksége lesz, mindig meríthessen, akkor tegyünk le azon eszmér ül, hogy egy önálló és független, jegyeit ércz-pénzzel mindig akadálytalanul beváltó jegybankot alapítanunk lehessen.

Sok egyéb van, ami az adóképességet emelheti, én mindazokat, mik e célra szolgálnak, teljesítendőnek vélem; de a pénzügyi bizottságnak is igaza van, hogy az adóképesség emelésére számos intézvények és idő kell és szükséges még szerintem a polgárok tevékenysége és munkássága.

Elsősorban tehát idő kell a rendezést tárgyazó intézmények életbeléptetésére és ez időt erélyesen fel kell

használnunk. Ez időt csak úgy érhetjük el, ha biztosítjuk állami pénztárunk kezelésének folytonosságát s fenn tartjuk azalatt, míg ezeket létesíthetjük. E végett rögtön kell intézkedni és ez csak úgy fenntartható, ha erről rögtön intézkedünk és ez két módon elérhető: vagy kölcsön által, vagy az adók emelése és új adók behozatala által.

Az állami deficitnek részben vagy egészben adósság általi fedezete a legrosszabb expediens lenne. Évről-évre használtuk már ezen orvosságot és évről-évre rosszabbban éreztük magunkat. Én nem tartom czélszerűnek azon orvosság használatát, mely egészségünket még inkább megrontotta; nem tartom ildomosnak, hogy egy lyuk betöltésére, mellette még egy nagyobbat ássunk. Az államháztartásnak kölcsön általi fenntartása expediense lehet azoknak, kik napról-napra akarnak élni, de ez sem nem reális fedezet, sem nem valódi rendezés. Nézetem szerint kerülni kell ezt mindenáron, még azon formában is, melyben előadó úr jelezte. Kerülnünk kell azt ma azért is, hogy jövőben adósságunk konvertálásánál használhassuk, most azonban hiányunknak kölcsön általi fedezete hitelünket gyökeresen megrontaná, ennek helyreállítása pedig életkérdés. E részben nem is hivatkozom másra, mint a Damokles kardjaként fejünk felett függő 153 millió adósságra, melyet csakis hitelünk helyreállítása mellett lehet konvertálni.

Mindezek után ki kell mondanom a keserű szót: ha államunk szükségletein segíteni akarunk, ezt másképp, mint vagy a létező adók felemelésével vagy új adók kiírásával, nem tehetjük.

A közvetett adók sorában csak a hús- és boradórul rendelkezhetünk, ezeknek felemelését nem indítványozom, mert a szegényebb osztályt terhelné.

Az egyéb adókban gátol a vámterület egysége. Nincs tehát — fájdalom — más, mint az egyenes adók, melyeket emelhetünk.

A deficitet egészben új adókkal vagy adóemelésekkel fedezni nem kell, mert a 25 millió közt foglal helyet az új beruházásokra szánt 6 millió is.

Én azt tervezem, osszjuk meg a terhet, és pedig 12 milliót fedezzünk a kölcsönmaradványbul, 13 milliót pedig az adók fokozásából szerezzünk be. Következőleg számítok: a pénzügyi bizottság már tárgyalta javaslatomat, ezek közt az adók kezeléséről szólóra nagy súlyt fektettem, a törvényjavaslat oly terjedelmes, hogy azt ez évben életbeléptetni nem lehet, az volna tehát kérésem, hogy a fontosabb ügyek letárgyalása után, ez mint j övőrei intézkedés vétessen elő.

Az 5 perczentes egyenesadó emelési törvényjavaslatomat a pénzügyi bizottság saját kívánatomra nem tárgyalta, a többiekben pedig lényeges módosításokat tett; elismerem azok nemzetgazdasági czélszerűségét, de az adót mindenesetre apasztani fogja.

Nem akarom a házat ezen javaslatokkal előlegesen fárasztani, kénytelen vagyok azonban megjegyezni, hogyha a pénzügyi bizottság törlései el nem fogadtatnak és idejében letárgyaltatnak, a 12 millióból legfeljebb 5 milliót merek ez évben remélni.

De legyen, hogy ebből 5 millió várható, 8-rul meg gondoskodni kell.

A ház asztalára letett 5 perczentes adóemelésből 3 milliót, ezt azonban ezennel visszavonom és helyette beterjesztek egy általános jövedelmi adórul szóló törvényjavaslatot.

Azért voltam bátor ezt beterjeszteni, mert ez correctivumot ad a túlterheltek könnyítésére és a kedvezményezettek nagyobb megterhelésére; midőn javaslatom tárgyalatni fog, felelendek előadó úr észrevételeire.

Elfogadás esetére, számításom következő: 1875. év végén maradna még 14 millió. Az új adóból 13 millió. De a 13 milliónak még ez idén kell kivettetni és beszédetni, mert ha ez nem történik, a jövőben már 26 millióra lesz szükség és ha most a 13 millió megszavazása nehezen megy, még nehezebben fog menni a 26 millió megszavazása, behajtása pedig jövő évben lehető sem lesz.

27 millió lévén készen, ezzel a jövő évet már meglehet kezdeni, nem lesz elegendő az első félévre, még sok fog szükségeltetni július hó végéig; ezekről én most propositiót nem teszek, mert tenni nem is lehet.

Itt mindenekelőtt egy fekete pontot kell megemlítenem. Azon 10 millió tallér ez, melyet a keleti prioritások fejében felvettem, hogy ezen kölcsön felmondatik-e, nem tudom, de biztos reményem van, hogy követeltetni nem fog és igen valószínűnek tartom, hogy ezen prioritások még ez évben elfognak helyezettetni.

Ha ez meglesz, a keleti vasutelőlegből 4 millióra számíthatunk; ha a javasolt adók a jövő évre is kiterjesztetnek, ebből a jövő év elején már 5—6 millió várható.

A közös activák iránt a megegyezés ez évben megtörténik, egy pár millió innen is várható. A rektifikálendő földkönyvek utáni adó pár milliót eredményezhet.

A közadók kezeléséről törvény túl sokat várok, mert lehetetlen, hogy szigorú kezeléssel több ne legyen a jövedelem, remélhető, hogy termésünk jobb lesz és ennek következtében az előirányzatnál is nagyobb költségek fognak befolyjni.

Tárgyalás alatt van a szeszadó, melyből szinte nevezetes többletet remélhetünk; a közigazgatási reformokra is számítani kell; lehet várnunk, hogy végre a vasutak is jövedelmezni fognak és valamely bányát eladhatunk.

Mindezekből mely összegek várhatók, meghatározni nem tudom, de csak egy év választ el 1876-tul, ezen idő alatt a viszonyok fejlődvén, megmondhatjuk mi várható; az 1876. költségvetésnél lesz azomban helye a várandóságok meghatározásának. Ez később nem lesz akkor sem, mert a kincstár az államháztartásnak 1876-bani kezelésére elegendő pénzkészlettel lesz ellátva és azt senki kétségbe nem vonhatja, hogy az említett forrásokból bizonyos jövedelmek fognak befolyjni.

En azt hiszem, hogy 1876-iki kiadásainkat is biztosítván, van időnk államháztartásunk gyökeres rendezésére, az adóképeség emelésére. 1877-ben a fennmaradó új terhek könnyebben lesznek viselhetők emelkedett adóképeségünkben és azután bekövetkezend azon idő, mikor a kataszter bevégeztével módunkban lesz adórendszerünket rendezni és adóinkat arányosítani.

Azokra csak az a kérdés lehet, vajon képes-e a

nemzet a javasolt új terheket elviselni? Én azt hiszem, hogy képes és az ellenvetések túlzottak.

Akinek a vadászatra pénze és ideje van, az a vadászadót is megfizetheti.

A házosztály adónak emelt osztályai a legolcsóbban javasoltatnak megadóztatni. Aki cselédet és lovat tart, oly módos, hogy az ezek utáni adót is megfizetheti.

A vasúti és hajózási tételek szakértők szerint a kereskedelmi forgalmat nem akadályozzák.

Ha a kereseti adóban sikerül nekünk ezen adó terhe alá jobban bevonni azokat, kik ez alul magukat eddig kivonták; azt hiszem, ezen vagyonos egyének adójukat bizonyosan terheltetésök nélkül meg fogják fizethetni.

A legsúlyosabb mindenik közt, azon általános jövedelmi adó, melyet javaslatba hozok, de ez leginkább csak a vagyonosakra fog sulyosodni. Es tekintetbe kell venni e részben azt, amit a tisztelt előadó úr is megemlített, hogy már a 9-es bizottságnak és általában véve a háznak is vélekedése az volt, hogy az állam kiadásainak könnyítése végett a közigazgatási költségeknek egyrésze a házipénztárak felállításával a törvényhatóságokra ruháztassék át.

Ha e kiadás ebben az évben még nem hárittatik át a törvényhatóságokra, ez mindenesetre könnyebb elviselésére szolgál azon terheknek, melyet én ezúttal indítványba hozok.

Visszaemlékezem, hogy az 1850-cs években, midőn az adók nagy súlya rögtön és véletlenül szakadt nyakunkra, szintén az hangsúlyoztatott minden oldalrul,

hogy nem fogjuk azokat megbírni és Isten segítségével, ha nehezen is, de megbirtuk.

Végre azon szempontba!, melyből én kiindulok, nekem egy érvem van arra, hogy képes lesz-e a nemzet az általam javasolt terhet elviselni és ez az, hogy kell, hogy elviselje, ha az államot fenntartani akarja.

Ezek azok, tisztelt ház, miket ez alkalommal elmondani akartam. Lehet, megengedem van más ut is, mely azon célra vezet, melyet magam elé tűztem. A tisztelt ház bölcsessége fog választani. De egyre vagyok bátor figyelmeztetni. Válasszon mielőbb! Mert akármely utón indul meg, hiányos lesz mindenik, de bizonyosan a legrosszabb eljárás lenne az, ha a törvényhozás tétlenül töltvén az időt, a választandó utak egyikén sem indulna el.

Ha reméleném, hogy szavam a házban hatással bír, azon kérést intézném a tisztelt házhoz, méltóztassék mielőbb keresztülmenni a költségvetés és adótörvények tárgyalásán. Legyen meggyőződve, hogy a legjobb, de elkésett törvénynél is jobb azon hiányos, mely annak idejében elfogadtatván, annak idejében életbe is léptet-tethetik, mert ha valahol lehet mondani, hogy az idő pénz, az adó tárgyában ez kétségtelenül áll.

Ezekben tisztelt ház, elmondtam mindazt, mit az ország pénzügyi kezelésére nézve ezúttal okvetlenül teendőnek vélek; helycscck-c nézeteim, a tisztelt ház bölcsessége fogja meghatározni. Én részemről más úton, mint azon, melyet jeleztem, haladni általában képes nem leszek.

Ezek után azon kéréssel járulok a tisztelt házhoz,

hogy az 1875-iki évben fizetendő általános jövedelmi adórul szóló törvényjavaslatot, melyet már benyújtani szerencsém volt, méltóztassék szokott módon tárgyalás alá vétetni; egyébiránt pedig úgy a pénzügyi bizottság jelentését, mint a költségvetést általánosságban és részletes tárgyalás alapjául elfogadni.

Bittó István.

Azon fontos nyilatkozat után, melyet Tisza Kálmán képviselő urtul hallottunk, nem foglalkozom azon recriminációk- és alaptalan vádakkal, melyek a kormányok és a többség 7 éves politikája ellen, de különösen Perényi képviselő úr részéről, a politikai hitváltoztatásnál eddig példátlan cinismussal felhozattak, teszem azt, mert pártunk nyugodtan várhatja be a történelem ítéletét, teszem azt, mert az országra nagyobb szerencsének tartanám, ha a két nagy párt közt a válaszfal eltűnván, egy közös actióra egyesülhetnének, mintsem hogy a kormány részéről gondosan ne kívánnék kerülni mindent, mi új félreértések és animositásokra adna okot.

Ezek által vezérelve csak azokra fogok reflektálni, melyek pénzügyi politikánk ellen felhozattak és röviden precisirozni és igazolni fogom a kormánynak az államháztartás és egyes kérdésekre nézve elfoglalt álláspontját.

A pénzügyi politikánk ellen felhozott észrevételek három szempontra vezethetők vissza.

Az első az, hogy bajainknak főoka az eddigi kormányzati rendszerben fekszik és mi nem nyújtottunk elegendő garantiát arra, hogy ezen rendszerrel szakítani akarunk és mert ezt nemcsak az ellenzék, de báró Sennyey is ez oldalról hangoztatta, erre felelek először is.

Azoknak, kik a rendszerváltoztatás alatt az 1867: XII. t.-cz. megváltoztatását értik, ezekre röviden azt felelem, ez oly kérdés, mi felett a nemzet napirendre tért és megvagyok győződve, hogy bármiként fognák is önök azt a nemzettel elhítni, hogy ez bajaink egyedüli oka, a következés újólag bebizonyítandja, hogy a nemzet ezen nézetben nem osztozik és a létező bonyodalmakat közjogi bonyodalmakkal szaporítani nem akarja, hanem a nagy többség arrul lévén meggyőződve, hogy a nagyobb-mérvű önállás terheinket még jobban szaporítaná, az összmonarchia megszilárdulásához még jobban fog ragaszkodni.

A rendszerváltoztatást báró Sennyey értelmében véve, mint azt a ház többsége 1872-ben vette, midőn a kormányt odautasította, hogy a közigazgatást tanulmányozza és gyökeres átalakítására javaslatot adjon be, ily értelemben, bár én a közigazgatást elvben hibásnak és apparátusát túlságosnak tartom, noha bajainknak egyik főforrása az, hogy közigazgatásunkban kettős gépezet van, melyek egyike a másikról mitsem tud és az állam pénzügyeit magára idegennek tekinti, noha tudom azt, hogy államháztartásunkat a közigazgatás és törvénykezés reformja nélkül rendezni és biztosítani nem lehet, másrészlül tévesnek jelentem ki azt, hogy a közigazgatási reformoknak a pénzügyi előterjesztésekkeli

együttes előtérbeni állítása a kibontakozást elősegítette volna; jogosulatlan azon állítása, hogy mi sem előkészületeket nem tettünk, sem az irányt nem jeleztük.

Igaz-e, hogy közigazgatási javaslataink még nincsenek a ház előtt? Nem tagadom, hogy ezen javaslatok főleg a törvényhatóságok jog- és kötelelességköréről szólnak és a központtal! correlatiójára vonatkoznak. Emlékeztetem a házat, hogy ezeknek a pénzügyi tárgyalások utáni beterjesztését jeleztem, ugyanekkor az irányt is jeleztem, kimondottam, hogy a központ hatáskörének megszorításával a decentralisatio elvét akarjuk követni, de hozzá tettem azt is, hogy mi ezt csakis a szükséges garantiák, a személyes felelősség életbeléptetése mellett fogjuk eszközölni, mert épen és egyedül csak ebben láttuk a biztosítékot arra, hogy a központtal átruházott teendők pontosan és az állam érdekének megfelelőleg teljesíttetni fognak.

Igaz, hogy ez kevesebb' annál, amit a képviselő úr programbeszédében elmondott, de ez maga elég volt arra, hogy a ház tájékozhasa magát arról, hogy mi törvényhatóságainkat a központtal szerves összeköttetésbe akarjuk hozni, mely egy felül lehetlenné tegye, hogy Magyarországbul Schweicz alakuljon, ahol a hasonlóság kedvéért a Sonderbund sem maradna el, másrészt behozza azon concentrikus működést, melyet eddig nélkülöztünk.

Egyébiránt irányunkat akár jeleztük szabatosan, akár nem, az tény, hogy mai parlamentáris viszonyaink közt, midőn sokan csak ürügyet keresnek, midőn efemer életű adótörvényeket három hónap alatt nem lehet

egy bizottságban letárgyaltatni, midőn azon bizottság a költségvetés előtt a mindenki által szükségesnek elismert adótörvények letárgyalását is megtagadja. Midőn most a költségvetéssel össze nem függő programok mondatnak el, a költségvetésből a kormány iránti bizalmi kérdést csinálnak, ily viszonyok közt a közigazgatási törvényjavaslat együttes betérjesztése csak növelte volna a bonyodalmakat, elleneink támadására fegyvertárul szolgált volna; helyesli ezen nézetünket az is, hogy most hányják ezt szemünkre, midőn ez még vagy korai, vagy már elkésett.

En ezt megértettem volna, ha az ülések kezdetén történik ez, midőn kijelentettük, mily opportunitási szempontból nem akarjuk betérjeszteni és ha akkor kívánatlik, be is terjesztjük; ez nem történt, megértettem volna az apropiatio kérdésénél, mert ekkor joga van a háznak és minden tagjának megkérdeni a kormányt, hová akarja a nemzetet vezetni, hogy gondolkozik, miként akarja a kérdéseket megoldani. És mert ez így nem történt, ez bizonyítja azt, hogy parlamenti viszonyaink nem egészségesek.

Nem az öntudatosság és erély hiánya tehát az, mit mi magunknak vindikálunk, hanem a parlamenti viszonyok ösmerete volt az, mely bennünket a választott ut követésére bírt. És, hogy ezen szempontot e helyről szem elöl téveszteni nem lehet, azt hiszem, oly igazság, melyet tisztelt képviselő úr meg fog nekem engedni.

A másik pénzügyi szemrehányás az, hogy a mi politikánk egyoldalú, mert míg a nemzetre új terheket akarunk rakni, párhuzamosan nem gondoskodunk a

nemzet teherképességéről, ennek illustringójául felhozatik, hogy a szomorú országos hitel viszony ok javítására semmit sem tettünk és a nagyhatású bankkérdés megoldását elmulasztottuk.

Mielőtt az egyoldalúságra válaszolnék, szabad legyen az illustringóra felhozottakra válaszolnom.

A hitelviszonyokat illetőleg a kormány utasított, hogy e tárgyban jelentést tegyen. Addig is, míg a kész jelentést beadnánk, annyit általánosan kijelenthetek, hogy mi nem osztozunk abban, hogy a többek által rákfenének nevezett uzsorát a theoria árán a nemzet testéből ki lehetne vágni, de igenis osztozom Tisza Kálmán úr azon felfogásában, hogy ezen a kereslet és kínálat közti arány megjavításával lehetne segíteni. Ez irányban már a kormány intézkedett, hogy az ínségeseknek nyújtassék azon segély, mely a pillanat bajait orvosolhatja.

A bankkérdésben a pénzügyminister úr szokott őszinteségével bejelentette a háznak, miért nem tehetett ez ügyben lépéseket, a tárgyalásokat azomban nemcsak ez ok, de helyzetünk is akadályozta; tudniillik, hogy még egy meg sem kötött kölcsön előlegeivel kényszerültünk az állam fizetőképességét fenntartani; már pedig az ily viszonyok nem alkalmasak a fontos és kényes bankkérdés tárgyalására, meggyőződésünk szerint a bankkérdés czélszerű megoldásának első feltétele az egyensúly rövid időni helyreállításának biztonsága, mi tehát a banktárgyalásokat a költségvetés és adók elfogadása után szándékoltuk felvenni. Ezekután a kérdés érdeme nézve megfogom álláspontunkat ismertetni.

A kormány és 9-es bizottság azon nézetben voltak,

hogy a magyar bank csak a valuta helyreállításával és az 1867: XII. tcz. 66. §. értelmében, a pénzrendszer és pénzláb megóvásával állíttathatik fel. Addig is pedig, míg a valuta helyreállítása a monarchia másik felével egyetértőleg keresztül vitethetik, a kormány kötelességének ismerte volna odatörekedni, hogy oly intézkedések tétessenek, melyek a magyar hitel szükségleteinek megfeleljenek, az átmenet nehézségeit elhárítsák és a bankkérdésnek a nemzet érdekeivel és pénzügyi önállásával megegyező végleges megoldását biztosítsák és ha ez a háznak 1872-ben hozott határozata által nem sikerült volna, a kormány élt volna a nemzet intacte fenntartott jogával.

Visszatérve az egyoldalúság vádjára, én jogosnak ismerem el azon követelést, hogy a kormány a nemzet adóképeségét minden viszonyok közt igyekezzék nevelni, jogosnak ismerem el minden vádat és szemrehányást minden e tekintetbeni mulasztásért, de tagadom azt, hogy mulasztást követtünk volna el, tagadom, hogy még ez esetben is ez okul szolgálhatna oly költségvetés és oly adók megtagadására, melyre az országnak szüksége van és tagadom azt, hogy különösen jelen esetben és épen a földbír tokososztály részéről, mely e háznak többségét képezi, történhessék ezen szemrehányás, midőn mindnyájan tudjuk, hogy épen ezen osztály érdekében mennyi történt.

Fölemlítetett, hogy 500 mértföld vasút építettett, az óriási összeg az expropriatió, fuvar, napszám, építkezés czimén nagyrészt az ország népessége kezébe került; maguk a vasutak pedig megnyitván a termények kivitelét.

nemcsak a földbirtok becsét tetemesen emelték, hanem jövedelmét is tetemesen fokozták és módot nyújtottak sok eddig értéktelennek eladására. És ha most az állam ennyi áldozatért, melyekért ma évenként 20 millió terhet visel, azon követeléssel lép önök elé, hogy az ország hitelének, pénzügyeinek rendezésére fokozott jövedelmekből áldozzanak és önök azt válaszolják, hogy majd csak akkor fognak fizetni, ha elő'bb az adóképesség emeléséről is gondoskodni fogunk, akkor bocsássanak meg, ha nyíltan kimondom, hogy ez a „nem adózunk⁴⁴ politikához úgy hasonlít, mint tojás a tojáshoz. És én részemről elutasítom ezen politikát, mert nélkülözöm benne a haza iránti kötelesség azon fokát, melyet eddig minden ily alkalommal feltaláltunk.

E kérdés, tisztelt ház, nem lehet pártkérdés, az ország pénzügyi és politikai hitelének kérdése ez és azt hiszem, ezek oly fontos érdekek, melyeket megóvnunk mindnyájunknak egyiránt kötelessége és én tisztelt ház, kijelentem, hogy valamint egyrészt első kötelességemnek tartom a józan takarékossgot és kész vagyok a költségvetést azon minimumig redukálni, ameddig azt állami létünk és jövő fejlődésünk kockáztatása nélkül tennünk lehetséges; úgy másrészt károsnak tartom azon irányt, mely mindig és mindenben csak reduktiókra, problematikus finánczreformokra utal és mely ezekben véli feltalálhatni a pénzügyi kibontakozás kulcsát. Legyenek önök meggyőződve, hogy ezen reformok, mellőzve azt, hogy több időt igényelnek, mint amennyivel rendelkezünk, mert nekünk rögtön kell segítenünk államháztartásunk mérlegén, mellőzve e körülményt, hacsak

azon szempontot nem tévesztjük szem elől, hogy úgy közigazgatásunkat, mint törvénykezésünket ne csak olcsóbbá, de jobbá is tegyük, e reformok nem fognak milliókat eredményezni. Ha pedig az szándékoltatnék, hogy a nemzet legbecsesebb institúciói csonkittassanak meg, hogy ezen állam leszereltessék vagy azon primitív patriarchalis állapotokba vezetessék vissza, melyeknek édes emlékei oly élénken lebegnek tisztelt barátom Zsedényi szemei előtt, ha mondom, ez szándékoltatnék, határozottan kimondom azt, hogy a nemzet többsége e politikát repudeálni fogja, mert érzi azt, hogy ezen államnak, ha fenn akar állani, meg kell felelni culturális hivatásának itt a Kelet küszöbén.

És most felelek azon vádra, melyet mindig hangoztattak és most Debreczen városa képviselője is felemlített, hogy úgy az eddigiek, mind a jelen kormány is a közösügyi költségeknél nem teljesítették kellőleg kötelességüket, szóval, hogy azok leszállítását nagyobb mérvben nem eszközölték.

Nem lehet feladatomban az előbbi kormányférfiak nevében szótanom, ők védelmünkre nem is szorulnak, de a jelen kormány nevében annyival inkább kötelességem ezt tenni, minél inkább és mennél gondosabban kerültek azt némely szónokok világosan kifejteni.

Nem fogok az 1867: XII: 40. §-a mögé rejtőzni, mely a ministeriumnak csak azon hatáskört jelöli ki, hogy a költségvetési előirányzat megállapításába folyjon be, mely szerint magát a költségvetést végleg a közösügyi bizottságok állapítják meg, hanem határozottan a kormány nevében kijelentem, hogy mi a közösügyek-

nél csekély reduciókat lehetségeseknek tartunk, de oly mérvűeket, melyek jelentékeny befolyással legyenek államháztartásunk rendezésére: mi lehetségeseknek nem tartunk, mert ezek csak a törvényes védrendszer illu-soriussá tétele által, vagy annak egyenes megváltozta-tása után lehetnének elérhetőek. Már pedig ezt mi sem időszerűnek, sem a monarchia azon állásával, melyet a béke biztosítása érdekében kell elfoglalnia, összeegyez-tethetőnek nem tartjuk.

Igaz, hogy nagy azon teher, mely ezen inproductiv kiadások által úgy általában az államokra, mint külön-nösen reánk is nehezedik és bizonyára mi sem óhajtjuk kevésbé mint önök, hogy ezen nemzetgazdászati kala-mítás rólunk is mihamarább elháríttassék.

De, tisztelt ház, vannak olyan idők, midőn egyetlen állam sem vonhatja ki magát ezen terhek alul nagy ér-dekek kockáztatása nélkül. Es hogy a jelen perczben, midőn azt látjuk, hogy Európa minden államai roppant mérvben fejlesztik véderejőket, az osztrák-magyar mo-narchia egymagában a lefegyverzést nem kezdeményez-heti, ezt, ugyhiszcm, hosszasan bizonyítgatnom nem szükséges, nem annyival inkább, mert ez tuloldalrul is elismertetett.

De, tisztelt ház, ha nem fogadhatjuk el azon politi-kát, mely nekünk a szélsőbalra! ajánlatott: még hatá-rozottabban kell hogy elutasítsuk magunktul azon indo-kot, melylyel támogattatok, azon indokot, hogy Magyar-ország a védrendszer költségeit nem bírja.

Eltékintve attul, hogy én ezen állítást túlzottnak tartom, ezen állítás egyértelmű lenne azzal, hogy Ma-

gyarország a paritásból folyó kötelezettségeinek és így államisága követelményeinek megfelelni nem képes, már pedig annak kijelentése nemcsak az önök által kívánt eredményt nem fogná előidézni, sőt inkább pénzügyi, mint politikai hitünket fogná tönkretenni.

Ezekben igyekeztem azon főbb vádakra válaszolni, melyek ellenünk felhozattak. Legyen szabad most a kormány pénzügyi politikáját precizirozni.

Az államháztartás rendezése 1875-ben nem lóvén megoldható, a kormány kettőrül gondoskodott. Első sorban gondoskodott a baj acut jellege megfosztásáról, biztosította a megélhetést azidőre, mely a reformok keresztülvitelére szükséges. Másodsorban gondoskodott olyanokrulj melyek némely, még függőben levő s reánk nézve valóban vitális érdekekkel bíró kérdések megoldása és az egész állam-organismus egészségesebbé tétele által a recidivának jövőre elejét vegyék és államháztartásunkban a rendet örökre biztosítsák.

Az első katagóriába tartozik a most szőnyegen levő költségvetés és az ezzel összefüggő adótörvények complexuma. Az első tartalmazza a lehető megtakarításokat, a második gondoskodik a fedezetről.

Lehet, tisztelt ház, ezen előtérjesztésektől némileg eltérőleg intézkedni, de a cél semmiesetre sem adható fel, mert az igénybevett fedezet nélkül nemcsak a további sikeres lépések előfeltétele hiányoznék, hanem ismét kényszerhelyzetbe sodortatnék az állam.

A másik sorban következnek azon rendszabályok, melyek részint megtakarítási szempontbul szükségesek, részint közgazdaszat! állapotaink javítására és az adó-

képesség emelésére irányozvák és vagy az azoknál eltérő nézetek kiegyeztetésénél vagy a monarchia másik felével folytatandó tárgyalásoknál fogva hosszabb időt vesznek igénybe.

Ezen kategóriába tartoznak a következők: a törvénykezés olcsóbb és jobb reformja, az államjavak czélszerűbb használata; az államjavaknál azomban még számos úrbéri, rendezési és elkülönítési per van folyamatban, ezek egyesség utjáni befejezése azomban azért is kívánatos, hogy az állam saját tulajdonának minél hamarább birtokába juthasson; a vas- és kőszénbányáknak bérbeadása vagy elárusítása; a dohányjövedék- és illetéknél a csempészet megakadályozása. A dohánynál arra figyelmeztetem a házat, hogy míg nálunk egy főre 80 kr esik, a Lajthántúl alterum tantum. A vasutak máris mun kába vett csoportosítása, mely csakis törvényhozási meghatalmazás alapján lesz megoldható. A bankkérdés megoldása, a vám- és kereskedelmi szerződés revisiója, oly módon, hogy a vámegység fenntartása mellett, azon károk, melyet eddig a fogyasztási adóknál és megtérítéseknél szenvedtünk, megszűnjenek és iparunk fejlődhessék. Ide tartozik a renték kibocsájtása, mint azt már Wahrman barátunk megpendítette, államadosságunk conversiója, mely csak pénzügyeink rendezése és államháztartásunk mérlegének javítása után következhetik be.

Tisztelt ház! a kormány ezekben látja pénzügyi bajaink gyökeres gyógyszerét; egynémelyiket elő is készítette, de azon meggyőződésben van, hogy ezek legfontosabbjainak rendezése csakis a nemzet áldozatkészségének

azon manifestációja után fog lehetséges lenni, mely az általunk javasolt adók felemelésében találja kifejezését.

És tisztelt ház, ne mondja nekem senki, hogy ez alaptalan érzelmi polika, mert, ha az áldozatkészégnek nem fog megfelelni az áldozatképesség, a megsza-
vazott adókból csak adóhátralékok lesznek. Én e felfo-
gást nem osztom. Ez ország, mely az elemi csapások
daczára 7 év óta pontosan tízette adóját, mely még
hátralékot is tudott törleszteni, mint ezt a számadások
bizonyítják, ezen ország, ha a szükség úgy kívánná,
nagyobb terheket is képes lenne elviselni, mint amit
most tüle a rövid átmenet idejére kívánunk.

És ha van mégis valaki, ki e felett kételkednék,
kit a jövedelmi adóhoz mellékelt kimutatások a nevet-
ségig csekély jövedelmi tételei nem győznének meg
arrul, hogy ez országban még számos ingatlan és ingó
vagyon van, mely teljesen kivonja magát az adó alul,
hogy a házbér után fizető adótulajdonosokat, a kisipa-
rosokat, a napszámosokat kivéve, talán a társadalom-
nak egy osztálya sincs, melyben számosán ne volnának,
kik az állam terheihez csak igen csekély mértékben
járulnak: úgy én, tisztelt ház, a hivatalos adatoknak
egész halmazával tudnám bebizonyítani úgy egyesek,
községek, városok, mint egész vidékekre azon szomorú
igazságot, mily alacsony fokon áll nálunk a haza iránt
a kötelességérzet.

Én konkrét példákat nem hozok fel, mert „exempla
sunt odiosa” e példák általam idézve vádak lennének az
illetőkre, mitől már állásomnál fogva is tartózkodom.
De kimondtam és kimondom ma is, hogyha a kötelesség-

érzetnek csak azon fokáig is emelkedünk, melyre a legnormálisabb viszonyok közt is mindig kell a polgárok részéről számítani; ha mi mindnyájan és különösen mi földbirtokosok, mi csak annyi adót is fogunk fizetni, a mennyit a létező adóalapon igazságosan fizetni tartozunk: akkor igenis rövid idő alatt az igénybevett jövedelmi adó szüksége el fog enyészni, az állam ezen adótöbblettel és az említett kérdések megoldásából várható eredményekkel együtt rendbe fogja hozni az államháztartást és maradandólag meg fogja szüntetni a deficitet.

Ezen ut vezet csak biztosan czelhoz, ez veszi számba a nem ignorálható viszonyokat és az azokbul felmerülhető nehézségeket, ez biztosítja a megoldáshoz az időt és eszközöket.

Megvan tehát ezen polikában az öntudatosság, czélszerűség és logikai egymásután.

Ennek ellenében áll a másik ut, mely nem indítvány oktatott, de felemlített: a deficitnek a kölcsönök meglevő részébüli fedezete.

E politika conceptiójában nézetem szerint már csak azért is bátrabb a mienknél, mert feltéve azt, hogy a reformkérdéseknek megoldhatására nézve még található lesz is egy tömör többségnek buzgó támogatása, egy bizonyos, s ez az: hogy ezen reformok fináncziális eredményei 1875-ben érezhetők semmiesetre sem lesznek, és 1876. év elején ismét be fog állni a kényszerhelyzet, a nemzet megaláztatása, és amit ma adóban megtagad önmagától: azt idegeneknek drága kamat fejében fogja majd fizetni.

Ez az én meggyőződésem, ezt kifejezni kötelességemnek tartottam; a ház bölcsesége válasszon e két ut között.

Barthal György.

(Kivonat.)

Kötelességemnek tartom mindenekelőtt a Deák-párt egyik kitűnőségének következő kérdéseire felelni:

Miért nem lépett ki a kormány nyíltan és határozottan politikája részletezésével?

Miért habozik a szükséges nagy actió megkezdésében?

Miért túlmerész a nemzet áldozatkészsége igénybe vételében?

Ha egy kormányzati actiónak sikerét a nagy elvek kimondása biztosítaná, akkor hibázott ő, hogy a nagy elvek hangoztatásával oly soká késett; hibázott, midőn kabinet alakítására felszólítva, a felhívást el nem fogadta; hibázik most, midőn ragyogó kormányzati elvei valósítására az időt elérkezettnek nem hiszi, mert a zajos helyeslésből felteheti, hogy a ház elvei körül csoportosul.

A nagy vonása programmok híjával azomban eddig sem voltunk és semmit sem mondott, mi a 9-cs és 21-es bizottságban, míg részletezve nem volt, általános tetzésésre ne talált volna és viszont, midőn részleteztetett: a vélemények szét ne ágaztak volna.

A kormányt a hangzatos programmtul nemcsak e

tekintet tartotta vissza, de főleg az, hogy közvetlen feladatunk az, hogy a domináló krízist eltávolítsuk és az államot a mindennapi megélhetés gondjaitul felszabadítsuk.

Az egyensúly helyreállításáról a pénzügyminister elmondotta mindazt, mit szükségesnek és kivihetőnek is tartunk, nem emlékszem, hogy a dohánylicenciák megszüntetésén és a sókiváltság eltörlésén kívül oly jövedelmi forrást hallottunk volna a tisztelt szónokiul említetteti, mi a pénzügyminister exposejában bent nem lenne.

De hallottunk sokat a volt kormányok és pártunk ellen, a mely kedves tápanyagul fog szolgálni a recriminációk tüzére, nem e házban, de a hírlapokban, a brochürökben és pártértekezleteken és a melyeknek destructiv hatása ép azon többség szétrobbantására szolgálhat, melynek padjairul tartotta tisztelt barátom sújtó filippikáját a nélkül, hogy biztos lenne arról, hogy e szétforgácsolt elemekből képes lesz-e a homogén majoritást megteremteni.

Mi engem illet, sokkal csekélyebb befolyást gyakoroltam a Deák-pártra 7 év alatt, sem minthogy védelmére kelve pro aris et focis látszassam küzdeni; sőt volt idő, midőn soraibul kiválva, töretlen utakon önállóan vállalkoztam elvei győzelmének könnyítésére.

Bocsássák meg uraim igénytelen reminiscenciáimat és tekintsék azt úgy, hogy hazám érdekét kész vagyok önérdemnek elébe tenni, sőt a párt békóitul is szabadulni.

A jelen helyzetet olyannak tartom, mely pártszempontbul meg nem ítéltető, mely személyes recrei-

minítiók által nem orvosolható és pedig azért sem, mert fináncziánk ziláltsága miatt a kül pénzpiaczkok hitelét nagy mérvben vesszük igénybe, és azért sem, mert az egyensúly helyreállításának eszközei: Jaz administrate egyszerűsítése, az adóképesség emelése egyrészt a hosszadalmas legislátiótul függnek, másrészt lassú hatásúak, az évi termés koczkájátul függnek, ennélfogva a kibontakozás új kölcsön nélkül nem képzelhető.

A külföldi pénztekingtélyek nem egy enuntiatiója, az értékpapírok sülyedése arra mutat, hogy országunk hitelét mellékesen nagyban csorbították az éles és félszeg párttámadások, melyeknek részleteit megbírálni a külföld sem nem hajlandó, sem nem képes; de amelynek behatása őt, tőkéinek Magyarorszáiban! elhelyezésére nem bátorítja fel.

Attól tartok uraim, hogyha a haza sebeinek orvosi vizsgálatával azt keressük, hogy a sebet melyik párt, melyik államférfi okozta, nemcsak egymás politikai hitelét ássuk alá, hanem elfojtjuk az összes nemzet fináncziális hitelét, melyre utalva vagyunk, melynek létalapja a közveszélylyel szemben érettség, higadtság, áldozatkészség.

Franciaországra a képzeletet meghaladó terhek nehezettek, anyagi virágzását dühöngő háború és mégdühöngőbb szociális forradalom tarolta le; Francziország, francia közmondás szerint, mindenét veszté, csak becsületét nem, pártjai egymást gyűlölik és mégis általános elismerést vívott ki, mert minden pártédek meghajolt a nemzet hitele helyreállítása előtt és az

egyensúly helyreállítására közakarattal az adókat emelték és ujadókat hoztak be.

Mélyen megvagyok győződve uraim, hogy csakis ily, a nemzeti érdek solidaritásának felkarolása, a pártérdek háttérbe szorítása az, mit a külföld hitelképességünk egyedüli bizonyítéka gyanánt elfogadni kész és hogy e tekintetben minden késelem hitelünk csökkenését fogja eredményezni.

Es valóban szükséges-e ma ezen keserű harc? kell-e súlyos helyzetünkben a pártfőlény felett küzdenünk, midőn minden figyelmünket a baj meggátlása igényli, midőn 7 évi múltunkat szigorúan vizsgálva, el kell ösmernünk, hogy bajainkat részint közös tévedéseink, részint a bona fide elfogadott helyzet és a csapások okozták?

Igenis, teher volt a kezdet is, mert a közös adósság! járulók és a védrendszer költségei jövedelmünk túlnyomó részét már eredetileg felemésztették.

Nem ereszkedem az 1867-iki kiegyezés védelmébe, mert nincs a többségnek egy tagja sem, ki e részben a felelősségét el nem vállalná, sőt még Tisza Kálmán is úgy nyilatkozott, 'hogy a kiegyezés revíziója esetében sem számíthatnánk lényeges fináncziális könnyebbülésre.

Súlyos terheltséggel járt országunk integritásának helyreállítása, a horvát kiegyezés és a határvidék polgárosítása.

Ha ezen terhektől eltekintve adósságainkon, beruházásainkon végig nézek, alig találok egyet, mely a ház pártjainak közös érdeme, vagy ha tetszik, közös tévedése ne volna.

Egymással versenyezve, fejlesztettük honvédségünket, követeltünk vasutakat, hajózást, milliókat fordítottunk a fővárosra, a magyar tengerpartra, a közoktatásra, követeltünk járásbírószéket és törvényszéket.

Íme, közös tetteink, amelyeket könnyen lehet menteni, melynek szomorú pénzügyi eredménye főleg tipikus fajgyengességünkre visszavezethető; túlbecsültük erőnket, nem tudtunk számolni, nem bírtunk türelemmel.

Felfogásom szerint nem azáltal hibáztunk, amit tettünk, de azáltal, amit tenni elmulasztottunk.

És e hibának főoka nem a kormányokban, de édes mindnyájunkban rejlik és merem állítani, hogy a nemzetnek e házon kívül alakult közvéleménye e felfogásom mellett nyilatkozik és parlamenti életünk meddőségét magának a parlamentnek rója fel.

Avagy lehet méltányosan a kormányt vagy a többséget legislatív működésünk nehézségéért, a parlamentellenőrzés túlhajtásáért, a kormány adminisztratív cselekvőségéért, ülészsakaink megsibbasztásáért, ülészsakaink hosszúra nyújtásáért, a feldolgozott anyag kirívó szegénységéért kérdőrevonni. A közigazgatás szervezése, olcsó és gyors igazságszolgáltatás, minden párt által felkarolt jelszavak, állíthatjuk-e, hogy mindkettőnek valószínűsítésére a törvényhozásnak nem volt megadva az alkalom. És ha az kellően fel nem használta, ha oly perrendtartást szült, melynek apaságára senki sem vállalkozik, nem méltányosabb-e a hibát mindnyájunkban keresni? Erős kormányt kívánunk, de féltékenyen örködünk a törvényhatóságok autonómiájának megővésén.

Zokon vesszük a központi teendők sokaságát, de perhorreskáljuk a felülre felelős közbeeső közegek szervezését.

Egyetértünk abban, hogy hibáztunk, midőn az igazságszolgáltatás abszolút érdekeit a nemzetiségi igények kielégíthetésének alárendeltük, nyomban reá követeljük a szóbeliség és közvetlenség elveit, azon elveket, melyek még jobban követelik a nemzetiségi igények tekintetbevételét.

Reális, rögtön segítő politika után vágyunk s megfélekedünk, hogy nem régen rajongva indultunk a culturállamok eszményképei után és megszavaztunk nem egy intézményt, melynek életbeléptetéséhez sem szellemi, sem anyagi erőnk nincs.

Nem szükséges tehát a kölcsönös mérges recriminációkhoz nyúlnunk, miután közös tévedéseink elég tért nyitnak a közös okulásra.

Minél komolyabb lesz az okulás, annál közelebb lesz a kibontakozás. Mert elfogulatlanul fogjuk tekinteni helyzetünket, mely válságos csak akkor lehetne, ha elcsüggedve, férfias küzdelem helyett a nehézségek leküzdéséről lemondanánk.

A félrendszabályok, a palliatív szerek, a jövőre utalás ideje, uraim, lejárt; ez utóbbiakhoz számítom én báró Sennyeynek a közadminisztráció complexiv átalakítását is és fináncziális bajaink megdöbbsentő alakjának is főoka a késedelem. Ha valaki, úgy én is méltánylom a pénzügyi bizottság irányeszméit, de azok fonalan nem bírom feltalálni a rögtöni kibontakozást.

Ezen irányeszmék egyik legfőbbje a takarékoság,

de e tekintetben a pénzügyi bizottság kátéi szigora folytán, már a legvégső határig elmentünk, melyen túlmenve veszélyeztetnénk a közigazgatás érdekeit vagy a szellemi és anyagi investíciók sikerét.

A közigazgatási téren további leszállítások oly átalakításoktól vannak feltételezve, melyeket contem-plálni lehet, de tekintve a költségvetés, az adótörvények, állandó kataszter és perrendtartási novella tárgyalási idejét, ezen az országgyűlésen nem tárgyalhatók.

Méltó súlyt fektet a pénzügyi bizottság a bankra és a kereskedelmi szerződés revisiójára.

A hibásan kötött kereskedelmi szerződés, a bank elodázása képezi az 1867-iki egyezmény Achilles-sarkát.

Igaz, hogy mindkettőben megmentettük Önállásunkat, de meghátráltunk a kivitel nehézségei előtt, mert nem akartuk jogaink életbeléptetése által a politikai vívmányok megszilárdulását az osztrák anyagi érdekekkel összeütköztetni s az ebből eredhető bonyodalmak esélyeinek rögtön kitenni.

Nem illenék hozzám, ki még a szűkebb kiegyezésnek is szószólója voltam, gáncsolni az első minis-terium és törvényhozás óvatosságát, és pedig annál kevésbé, mert azt hiszem, hogy jelenleg mindkét kérdés az érdekek kölcsönös méltánylása alapján leghe-lyesebben megoldható. A monarchia két részének ér-dekeit nem tartom ellentétesnek és azt hiszem, hogy valamint Austriának érdekében áll Magyarország fel-virágzása, viszont hiszem, hogy nem fekszik érdekünk-ben a két kérdést Austria romlásával rendezni.

Erősen hiszem, hogy ha egyenlő jogainkat kellő erélyvel, eszélyesen és méltányosan érvényesítjük, s ha a rendezett fináncziák által biztosított szabad elhatározásunkat biztosítjuk, akkor sikerülend létesítünk azt, mit a kiegyezés megoldatlanul hagyott és oly kiegyezést fogunk eszközölhetni, mely a két fél nemzetgazdászati érdekeinek és saját jogosultságunknak megfelelőend.

De ha készségesen elfogadom is a kormány azon kötelezettségét, hogy a kereskedelmi szerződésnél és a bankalkudozásoknál köteles a nemzet jogos kívánalmait érvényesíteni, ha kijelentem is, hogy a vám- és kereskedelmi szerződésnek csak oly revisióját tartom a kormány által initiálhatónak, mely a magyar kormány súlyos megrövidítését helyreüsse és nem egy millióval járuljon az egyensúly helyreállítására; nem tagadhatom el, hogy az 1867: XVI. és XXII. §-a a revisióra kötött határidőket szab élönkbe, ennél fogva a revisió révén remélhető javulás nem járulhat defizitünk azonnali lefaragásához.

A pénzügyi bizottság megemlíti a hadi és tengerészeti közös költségek leszállítását.

Feleslegesnek tartom az 1867: XII. tcz. 40. §-a tárgyalását, mely a minísteriumoknak a közös költségek előirányzatánál a befolyást biztosítja, s mely a magyar parlament ingerentiájának egyedüli alapját képezi, elegendő e tekintetben a minísterelnök nyilatkozata, mely a kormány álláspontját jelöli.

Megtakarítások e téren is lehetőek, tévedés volna azonban fináncziáink rendezését ezekre építeni, nem

azért, mert ezek megállapítása a magyar parlament hatáskörén túl esik, az idei kiadások már megállapítottak, nem pedig azért sem, mert nagyszerű megtakarításokat nem remélhetünk.

9 S íme eljutottam én is a 25 millió deficizthez, melyre a pénzügyi bizottság javaslatot nem terjesztett be.

Fölötte súlyos dilemma az, mely közt választanunk kell; ugyanis: vagy el kell fogadni az adóemlést, vagy azon nyilatkozattal kell ország-világ elé lépni, hogy mi közös és saját terheink elviselésére képtelenek vagyunk.

Tertium non datur, e kérdés megoldását továbbra elodázni nem lehet, a nemzet becsületével és méltóságával ellenkezőnek tartom azt, hogy a nemzet egy évig a kölcsön maradványain tengődjön és egy év múlva újólag kölcsönt hajhászson.

Tisztelt barátim, báró Sennyey és Somsich Pál, áldozatkészségüket attul függesztik fel, lesz-e erős kormány, megleend-e orvosolva a téves rendszer.

Bocsánat, erre nemcsak délibábos program, de főleg az önök áldozatkészsége szükséges; elvégre is uraim, önök áldozatokat nem a gyenge kormánynak, de az országnak szavazzák meg; vessék fel a bizalmi kérdést, ha akarják még ma, mi nemcsak nem akadályozzuk, de szívesen elfogadjuk, azomban legyenek meggyőződve, hogy a kérlelhetlen dilemmába akkor is fennakadnak.

Sennyey Pál azon solutiójához, hogy költsünk a a tavalyi kölcsön resérvjéből többet, míg egész tervét concret alakban nem látom, nem szólhatok.

Azt mondja tisztelt barátom, nincs ország a continensen, mely annyi adóval volna terhelve, mint Magyarország.

Elösmerem, hogy némely vidéken a kataszter egyenlőtlensége miatt az adó alig elviselhető, de nem tehetem, hogy illusztrációul fel ne említsem az adófizetési készség közti különbséget is; fényes bizonyítéka ez egyrészt a felvidék polgári kötelességérzetének, czáfolata ez a dús alföld panaszai jogosultságának, kik sok helyt nevetségig csekély adóval vannak megróva, az ellentét oly kirívó, hogy ha az adófizetés után lehetne és kellene az adóképességet megítélni, a szegény felföld gazdagabbnak tünnék fel az alföldnél.

Ha nemzetünk történeti lapjait, országgyűlési aktáit forgatjuk, gyakran találkozunk az adó elleni keserű panaszokkal.

Vétenék az őseink iránt tartozó kegyelet ellen, ha kétségbevonám a gravaminalis felterjesztések őszinteségét, melyekben az ország rendei a misera plebs contribuensnek a háborúk és csapások általi elszegényedését elvitázhatlan adatokkal bizonyítják; azomban merjük-e párhuzamba állítani a jelenlegi elemi csapásokkal az 1816-iki ínséget, a dévaivátiót. Ki merészelte volna azt állítani 1849. végén, hogy az előbbi földesurak az úrbériség megszüntetésébül, a 68 millió megsemmisült magyar bankjegybüil eredt károkat, a lavinaszerűleg reá ömlő csapásokat elfogja bírni viselni és valljuk meg uraim, hogy nemcsak elviseltük, de még gyarapodtunk is.

Ily nagyszabású tényekkel szemben minden pa-

nasz eltörpül, ezekkel szemben a pénztigyminister által követelt adóemelés parányinak mondható és csak az időközi vasutbefektetésekkel is igazolható; nem tévedek tehát uraim, midőn azon állítást, hogy adóterheinket el nem bírjuk, tévesnek mondom.

Talajunk ruganyosságát kétségkívül bizonyítják az 1863. és 1866-iki rősz évekkkel szemben az 1868-iki bámulatos termés és nagy export, ennélfogva nemcsak a létező rosztat, de a biztos jót is számításba kell vennünk és ennek alapján számítanunk kell az indirekt adók emelésére, a vasúti garancia csökkenésére.

Higyjék meg uraim, hogy a külföld pénzemberei, kik produktivképességünknek nemegyszer voltak tanúi, szívesen fogják a jobb fordulatot escomptirozni, ha az adók megszavazása által a deficit megszüntetését célzó irányunkról meggyőződnek.

E feltevés egise alatt bizton számíthatunk azon eredményre, melyet a művelési ágak megváltoztatása következtében a kataszteri törvény már 1876-ban elő fog állítani, nincs okom kételkedni, hogy Wahrman Mór által a pénzügyi bizottságban megpendített pénzügyi művelet is létesülni fog.

Ha e két tényező mellett meg megtakarításainkkal a rendkívüli beruházások legombolyittatván, költségeink apadnak és ezzel szemben a vámszövetség revisiója által jövedelmeink növekednek, hiszem, hogy a pénztigyminister úr által javasolt jövedelmi adó meg lesz szüntethető és a kataszternek 2—3 év alatti keresztülvitele következtében a szegény felföld jogos sérelmei is orvosoltatni fognak.

Nézetem szerint mi nemcsak választóinknak, de az országnak vagyunk, mint honpolgárok felelősek.

Rajongtam azért, hogy az osztrák-magyar monarchiában, melyet nem fajrokonság, de a gondviselés alkotott, mely az európai egyensúly derékszöge, Magyarország elfoglalja azon állást, mely történelmi jogának a vállalás és az európai civilizáció megvédéséért érdemeinek megfelel; rajongtam azért, hogy rendi alkotmánya nyugétól menekülve, coloniális helyzetéből kibontakozva, szabadon fejleszthesse anyagi és szellemi őseréjét, hogy negatív működése megszűnván, bebizonyíthassa, hogy a monarchia szellemi nagyságának, anyagi felvirágzásának, hatalmi állásának egyenjogú tényezője tud is, akar is lenni.

Az 1867-iki kiegyezés ezen az alapon nyerte meg Európa rokonszenvét, de e rokonszenv csak addig marad meg, míg a fentebbi magas célokhoz hívek maradunk.

Puszta jogosultság, teljes államiság utáni aspirációk, a parlamentarismus téves felfogása, monoton pártküzdelmek, a reformokban! tehetetlenségünk az európai rokonszenv ébrentartására nem elegendők.

De van az osztrák-magyar monarchiában elfoglalt állásunknak még egy exigentiája, mely elől ki nem térhetünk s melyet megtagadni, vagy vontatva teljesíteni annyi volna, mint abdicálni azon szerepről, melyet apáink a pragmática sanctióval, mi a közösügyi szerződéssel Európa előtt ünnepélyesen elvállaltunk.

A XIX. század legferdebb kinövésai közé soro-

zom én is a hadszervezkedéet, mely az egyént fel-
emésztí, az államot kimerüléssel fenyegeti és mégis
kénytelen vagyok bevallani, hogy sem egyes államok,
sem egyes uralkodók nem képesek ezt megszüntetni
és minden isolált kísérlet sikertelen és a kísérőre
veszélyes lenne.

Osztozom azon államférfiak nézetében, kik e baj
korlátozását biztos védelmi szövetségekben keresik és
oly hadi költségvetéseket alkotnak, mely a szövetség-
eket értékesé és keresetté teszi.

Az osztrák-magyar monarchia serege aránylag más
államénál nem több, a mi érdekünkben áll kívánni,
hogy e szerény korlátokon is innen maradjon.

Bármi vonzó legyen is a manchesteri iskola iránya,
tagadom, hogy amit Albion megtett, azt a veszélytől
környezett osztrák-magyar monarchia, vagy az ellen-
kező áramlatok forrongásai közé helyezett Magyaror-
szág megtehetné és azt hiszem, hogy e kísérletet első-
sorban mi keserülnénk meg.

Mitül a Sibilla-könyvek harmadikára szorult gali-
cziái lengyelek óvatosan tartózkodnak, a véderő leszá-
lításául, arra vállalkozzunk-e mi, kik e végzetes
könyvek teljes kiadását megszerezhettük, mi, kik nem
kegyeletből, de érett politikai számítás alapján alkot-
tuk meg honvédségünket, azért, hogy a közelgő vész
kitörését megakadályozhassuk, vagy a támadás minden
pontján rést állhassunk.

Ez uraim én előttem azon suprema lex, melyet
döntőnek ismerek arra, hogy a véderő és honvédség
leszállításátul tartózkodjam, annál is inkább, mert

pénzügyi helyzetünket nem ösmerem el oly földhöz ragadtnak, hogy az adók felemelésétül szabadulandók, nemzetünk legvitálisabb érdekeit kockáztassuk.

És most engedelmökkel zárszavaimat báró Sennyey Pálnak a pénzügyi bizottságban mondott ezen szavaihoz kötöm: „ezen kölcsön a 7 évi gazdálkodás elvesztett csatájának drága békekötési ára.“

Nem mentettem, csak mindnyájunk tévedéseire igyekeztem háritani parlamenti működésünknek sokat ígérő, de keveset adott eredményét; nézetem szerint, ennek súlya nem a 13 millió kényszerű megszavazásában, mint abban fekszik, hogy az önmagunk ejtette sérvek helyrehozására kell fordítani azon erőt, melyet különben sok hasznos intézmények létesítésére fordíthattunk volna.

Ám. legyen tisztelt barátom szavai szerint, de engedje meg, hogy Marengora hivatkozva, Desai x híres szavait idézhessem: „a csata elveszett, de nem múlta idejét, hogy a másikat megnyerhessük.“

Errül kezeskedik hadállásunk előnyös helyzete, koronás királyunk alkotmányos érzülete, a nemzet töretlén ereje, a balsorsban tanúsított összetartása, józan esze, szerencsés csillagzata.

Igenis, megfogjuk mi nyerni a félig elvesztett csatát, mert az nem lehet, hogy önök határozata eltérjen azon zászlótul, mely a mi szerény, de ernyedetlen, nem keresett, de készséges odaadással elvállalt működésünket vezérli s amelynek jelszavát mi követni fogjuk bárki kezében is lobogjon a zászló, hisz a jelszó

nem más, mint szeretett hazánk politikai és pénzügyi hitelének megszilárdítása, jövőjének biztosítása.

Elfogadom a budgetet tárgyalási alapul.

Tisza Kálmán.

Február 3.

Tisztelt ház! Midőn a jelen szőnyegen forgó kérdéshez hozzászólni magamat elhatároztam, feltettem magamban, hogy állhatatosan tartózkodni fogok mind a recriminációktul, mind a polemiáktul. Tettem pedig ezt azért, mert meggyőződésem, hogy ma nem a kérdések ingerültségére, de arra van szükségünk, hogy a legnyugodtabban, leghiggadtabban beszéljünk arról, mik lennének a teendők, államháztartásunk s általában viszonyaink rendezésére. Mert hiszen ezen viszonyokat rendezni kell, bármik legyenek is az okok, melyeknél fogva a zavarokba belejutottunk és ezen feltevéseimben, hogy a recriminációktul tartózkodni fogok, egyáltalában nem zavar meg még az igen tisztelt közgazdász! minister urnák a múlt ülésben tartott beszéde sem. Sőt polémiába sem fogok azon beszédnek daczára is általában bocsájtkozni, csakis egy-két észrevételt vagyok kénytelen tenni a tisztelt minister úr által elmondott olyan dolgokra, amelyeket általában hallgatással mellőzni még sem lehet.

A tisztelt minister úr előadván, mennyire volna helyes és nem helyes ma a recriminációkba bocsájtkozni, egész beszédének egy jelentékeny részével provocálta a recriminációkat; ugyanis elkezdvén variálni a régi népdalbul ismeretes azon themát, hogy: „nem vagyok én oka semminek^, igyekezett bizonyítani, hogy a ministerium nem oka semminek, hanem oka mindennek a törvényhozás és elsősorban a képviselőház.

Mert recriminálni nem akarok, nem fogadom el ezen állítása alaposágát a tényekkel szemben; de meg kell bogy jegyezzem, hogy ezen állításában egyfelől a parlamentáris kormányzat természetzerű helyzetének nemértését látom és másfelül látok benne nagy méltánytalanságot, nem annyira és nem főleg az ellenzék, mint épen az igen tisztelt túloldal irányában; nemértését a parlamenti ministerség elvének, mert ha van valóban parlamenti felelős ministerium, akkor bármi mulasztassék el, bármi történjék, ami nem helyes, elsősorban őt illeti a felelősség, mert a ministeriumnak, amely helyzeténél fogva legjobban tartozik a dolgokat ismerni, kötelessége ha olyan akadályoztatik meg, amit megteendőnek tart, vagy olyan indítványoztatik, amit az országra nézve károsnak lát, egész tekintélyének súlyát latbavetni és ha nem sikerül azt eszközölni, amit jónak tart, kötelessége inkább megválni hivatalától. Amely perczben vállalkozik arra, hogy kormányozzon tovább mindamelllett, hogy bizonyos dolgok nem történnek, vagy kormányozzon tovább mindamelllett, hogy bizonyos dolgok történnek, a felelősség súlya kell, hogy terhelje.

Azt pedig, hogy a tisztelt minister úr mintegy önelégülten mutatott arra, hiszen így érzi ezt az ország is, hogy hisz az országban nem a ministeriumot, hanem a képviselőházat, a parlamentet támadják meg; hogy ezt egy alkotmányos minister, az önelégültségnek egy nemével tudja mondani, nem akarom megnevezni az igazi szót, de igen csodálatos dolognak tartóm. Ha így volna is, azon alkotmányos ministernek szomorkodni, búsulni, nem Örülni kellene és minden tehetségével oda kellene működni, hogy az megszűnjék, mert ha Magyarországon egyszer már oda is elfogunk jutni és megengedem, azon ut, melyen önök haladnak, oda is elvezethet még, hogy a parlamentárismus, a parlament tekintélye vesz el, akkor azután Magyarországon lehet minden, de alkotmányosság nem lehet.

De méltatlan is, mint mondám, a tisztelt minister urnák nyilatkozata és méltatlan, főleg a tisztelt túloldal irányában, mert ha a parlamenti rendszer szerint a többségből kormány alakul, mi természetesebb, minthogy, azon többség bízván a kebelébül alakult kormánynak nemcsak hazafiságában, de belátásában is: bizalmánál fogva a mulasztásokra, mint a teendőkre nézve fogja a kormányt követni és akkor azután, midőn a bajok előállottak, azt mondani: hiszen nem mi vagyunk okai a bajnak, hanem te országgyűlés és természetesen a többség adván a döntést elsősorban, te többség miért szavaztad meg azt, amit mi megszavaztatni akartunk?

Igen, más oldalról ezt lehetne mondani és lehetne azon szemrehányást tenni a tisztelt többségnek, miért

támogatta oly soká azon kormányt, amely idevezetett, de, hogy ezt minister mondja, ez ugyan megfoghatatlan; sokkal több joga volna azon többségnek mondani azt: mi támogattunk nehéz körülmények közt, Önfeláldozással, számoljatok most róla, hová vittétek az országot és hová vittétek saját pártunk tekintélyét.

Még csak egyre akarok így külön reflektálni a tisztelt minister úr előadásában.

Beszédének egy másik részében és kétszer is visszatérve rá, azt mondta a tisztelt minister úr, hogy a felföld nagy adót fizet, az alföld kis adót fizet és a felföld mégis pontosan teljesíti kötelességét, az alföld nem teljesíti kötelességét.

Már uraim, hogy miképen lehet épen a minister feladata odahatni akarni, hogy egyéb bajainkhoz még hozzájáruljon az ország egyik részének a másik része elleni ellenséges indulata, azt nem értem. De tisztelt ház, ha meggondolom, hogy a felföld lakóinak nagyobb része nem magyarajku, az alföld lakóinak legnagyobb része magyarajku, mi lesz ebből a levonható következtetés? Az, hogy ime még egy minister is megmondta azt, hogy Magyarországon a nem magyarajknak azok, kik teljesítik az állam iránti kötelességöket és a magyarajknak azok, kik nem teljesítik az állam iránti kötelességöket. Mennyiben van az adóra nézve igazsága a tisztelt minister urnák, reményiem a nemsokára munkába veendő kataszteri munkálatok kifogják mutatni. Eredetileg bajos azt hinni, hogy azok, kik az adót az 1849-iki események után kivetették, részrehajlók voltak a magyar faj iránt. Azonban tisztelt ház, bármint

legyen is ez, vájjon ezen oly nagyfontosságú kataszteri munkálatok iránti hitelt fogja-e az nevelhetni, ha a kormánynak egy tagja már előre rámutat, — még pedig adatok nélkül — hogy hol kell leszállítani, hol kell felemelni az adókat és váljon a bizalmat emelheti-e az, mikor az ország közigazgatás! ministere, midőn a földadórul beszél, mindenütt a talaj minőségét hangoztatja csupán, úgy látszik nem tudván, vagy tudni nem akarván, hogy az a mezőgazdasági jövedelemnek nem egyedüli faktora, de igen fontos faktorai a népességi s hazánk különböző vidékein, főleg az éghajlati viszonyok.

Valóban mindaz, hogy recriminációkat provokált a tisztelt minister úr, mind különösen az, mit az adókra nézve elmondott: vagy nem bir semmi megfogható indokkal és értelemmel, vagy indoka és értelme más nem lehet, mint ily utón szerezni meg az egy pártban tett nagy lelkesedést szülő javaslataik számára a többséget és talán szerezni majd meg, — mert messze jár a tisztelt minister urak korteskedő esze — a jövő választásoknál is, midőn egyfelől a felföldnek megmondták: „ime itt vagyunk mi, kik segíteni akarunk bajaidon⁴⁴, az alföldet pedig megfenyegetik: „siessetek a mi zászlóink alá, mert ha ismét ellenünk lesztek, megfogjátok jární.⁴⁴

Ügyes kortesfogás-e ez, azt nem tudom, de hogy nem hazafias eljárás, azt tudom.

Ezzel, tisztelt ház, el végeztem beszédem polemikus részét, s ha más némely, a házban hallottakra is lenének észrevételeim, amennyiben azok a dolog lénye-

gére tartoznak, ügygondolom, indirecte beszédem folyamában is megadhatom azokra a feleletet.

Most, a tisztelt ház engedőimével, legelsőben is feladatomnak tartom indokolni azt, miért nem fogadtam és fogadom el a költségvetést a részletes tárgyalás alapjául és ami itt szóba jő, ezzel kapcsolatosan jelezni fogom álláspontomat az adójavaslatokra nézve, továbbá elmondom rövideden nézetemet, mely utat látnék a rendezés iránt követetni jónak és végül, mert mindenki által érintett: ki fogok terjeszkedni a pártviszonyokban rejlő akadályokra és bajokra is.

Előre is kénytelen vagyok megjegyezni, hogy én tülem se várjon a tisztelt ház bűv- vagy csodaszert. Oly bajok, mint a mostaniak sem egy csillagnak hangzatos tüntetése, sem bűvszerek ígéretése által nem orvosolhatók. Itt komoly megfontolás, komoly munka kell.

A másik, amit megjegyezni kívánok az, hogy midőn tárgyilagosan bár, de a helyzetről beszélve, kénytelen leszek bizonyos hibákra rámutatni, igen jól tudom, hogy közvetlenül mindannak, ami helyzetünkben rossz van, nem épen a jelen kormány férfiai egyedül az okai, sőt tudom azt is, hogy a tisztelt pénzügyminister urat a helyzet roszaságáért nem, csakis az abbul való kiszabadulásra, szerintem helytelenül és nem elég erélylyel tett műveletekért érheti felelősség, de nem distinguálhatok minduntalan, mert különben is, bár az egyének változtak, 1867. óta a kormány mindig egy volt és egy volt annak, mint a közigazdaszat! minister úr mondotta, lánczolatos politikája.

Én, tisztelt ház, elismerem ma is, hogy rendszeres, valódi parlamentáris viszonyok közt, ha semmi különös ok más eljárást nem követel, a budgetet a részletes tárgyalás alapjául el szokás és el kell fogadni. Tovább megyek, teljesen rendszeres parlamenti viszonyok közt, ha bizonyos körülmények mást nem követelnek, még az apropiatio sem szokott megtagadtni, nem azért, mintha az egyik vagy másik megtagadása azt mutatná, hogy aki azt megtagadja, nem akar az ország szükségéről gondoskodni, de azért, mert minden ik párt azon álláspontot szereti megtartani, hogyha még más pártbul alakul is a kormány, hozzájárul szavazatával a kormányzat lehetővé tételéhez. Nagy gyakorlati hordereje nincs ennek, mert hisz a gondoskodás megmarad: ha fennmarad a kormány megtéttetik, ha megbukván a kormány, más kormány alakul, mert ugyanazok, kik egyiknek azt megtagadták, megfogják szavazni a másiknak. Én tehát e tételnek elméleti helyességét határozottan elismerem és hozzá teszem még a gyakorlatra vonatkozólag, hogy igen jól tudom, hogy szoktak másutt a budgetvita folyamában kormányok is megbukni, de nem a budget részletes tárgyalásul elfogadás vagy el nem fogadás alakjában szokás ott a kérdést felvetni, hanem vagy egyes fontosabb propositionál, vagy olyankor simplex bizalmatlansági indítvány folytán szokott ez megtéttetni. De váljon ilyen rendszeres parlamenti viszonyok közt élünk-e mi?

Én azt tartom, tisztelt ház, hogy nem. Már maga az, miképen a lánczolatos politikát követő ministeriumok 1867. óta megmaradtak és mégis folyvást változ-

ak vagy folyvást változnak, ha tetszik és mégis megmaradtak, hogy nálunk valódi parlamentarismus, valódi felelős parlamenti kormány nincs, hanem van egy licaste'riális rendszer, csakhogy az egyes osztályok fejeit ministereknek hívják, mert parlamenti kormányforma mellett valóban lehetetlen, hogy annyi kormányfő, annyi minister egyenkint bukossék ki a ministeriumból és foglaljon szépen helyet successorainak háta megett. Ebben tagadhatatlanul nagy és komoly baj is fekszik, mert kormányfőiek mindenütt a világon lejárják magukat bizonyos idő lefolyta alatt; csakhogy ott, ahol valódi parlamentarismus van, a magát lejárt kormányfő, ha különben tehetséges és jóra való ember, mintegy megifjodik az oppositio kebelében és pár év múlva ő lesz ismét a helyzet igényelte ember, míg nálunk ennek lehetősége tökéletesen el van zárva.

Ha kellene még bizonyíték arra nézve, hogy nincs valódi parlamenti rendszerünk, bebizonyította volna ezt a közigazgatás! minister úr tegnapelőtt tartott beszédének azon része, melyre már az imént reflektálni bátor voltam. De más oly nyilatkozatok is, melyek a baj okául felhozattak, mondatván, hogy a baj oka az, hogy ami másutt nem szokott történni, nálunk a ház szavazott meg költségeket, törült fedezeti tételeket, határozatokkal utasította a ministeriumot.

Tisztelt ház! Váljon, ha a házban helytelenül történtek a költségvetés felemelését célzó indítványok, nem lett volna-e helyén és idején ezekkel épen úgy, mint a fedezeti kérdésekkel szemben az ezek szeszé-

lyességét látó ministeriumnak azt mondani, hogy ez így nem mehet, így nem vállalják el a felelősséget. Minthogy azt nem tették és ma panaszkodnak, az ellen implicite azt mondván: íme ismét nem a ministerium, de a ház oka a bajoknak, ez szerintem erős jele az igazi parlamenti kormányzat hiányának.

Legyen szabad még egyet megjegyeznem azon határozatokra vonatkozólag. Igaz, a pénzügyi bizottság initiált, a ház hozott határozatokat, de a tisztelt túloldálnak egy tagja, ki a kormányt a vita kezdetén oly erélyesen támogatta, hogy mint a magyar alföldön mondani szokták: „jóformán helybenhagyta”⁴⁴, igen helyesen jegyezte meg, hogy hoztattak ugyan határozatok, de soha sem hajtottak végre. Már kérem, hogy lehetnek a baj okai azon határozatok, melyek soha sem hajtottak végre?

Akkor tehát, ha nincs parlamenti kormányzat, az ellenzékiül nem lehet azt követelni, hogy csupán a theoriák iránti előszeretetből, úgy intézze lépteit, mint azokat a legrendszeresebb viszonyok közt intézni kell. Rendkívüli viszonyok közt rendkívüli eszközökhöz kell nyúlni.

De van ezeknél egy sokkal nagyobb ok és ez az, hogy mindenki, aki még felszólalt, helyesen hangoztatta, — egyetértek velők — hogy nekünk vesztegetni való időnk nincs, hogy nekünk minél előbb a tervszerű működés terére kell lépni. Ha már most, tisztelt ház, valaki meg van arrul győződve, amint kénytelen vagyok őszintén kimondani, hogy én meg vagyok győződve, hogy a jelenlegi kormány, ítélve eddigi el-

járása s eddigi nyilatkozatai folytán, nem fogja ezen tervszerű, erélyes működést kezébe vehetni, nem fogja az országot a bajokbul kivezetni, akkor az első alkalmat meg kell ragadni arra, hogy megkisértessék azon kormánynak mássali felcserélése; már pedig, ha tekintem a kormánynak eredetét és azoknak folytatott működését, nem tagadhatom, hogy bizalmam az iránt, hogy a bajokbul kivezethessen bennünket, tökéletesen elenyészett.

A tisztelt kormány megalakult akkor, midőn már mindenki felébredt — s itt ismét egy tisztelt szónok szavait idézem — arra, hogy deficitünk van, midőn felébredtek erre már azok is, kik midőn 1872-ben mondtam, hogy nem arrul van szó, amit a trónbeszéd mond, hogy az állam háztartás egyensúlyát meg ne zavarjuk, hanem arrul, hogy ha már meg van zavarva: helyreállítsuk; akik, mondom, még akkor nemcsak tagadták azt, hanem tisztán ellenzékeskedésbül inainuatiónak nevezték az állítást, 1873-ban felébredtek már ezek is arra, hogy deficit van; a kormány tehát megalakult azért, hogy a már fejünkre nőni akaró bajokon segítsen, hogy megtakarításokat eszközöljön a lehetőség legszélsőbb határáig, hogy oly intézkedéseket proponáljon, amelyek az államháztartás egyensúlyának helyreállítására vezetnek.

Hogy mennyire ment a kormány a megtakarítások tekintetében a kellő határokig, fényes bizonyága az, hogy a pénzügyi bizottság tisztán administrationális kiadásoknál is aránylag tetemes megtakarításokat proponálhatott, úgy, hogy a ministerek maguk is beis-

merték, hogy az az administrate megzavarása nélkül lehetséges. Erre nézve több bizonyosság nem szükséges és ennek megtörténhetése más irányban jele annak, hogy még ott is hiányos, — hol a legkevésbé tenné fel, az ember; — az igazi parlamenti kormányforma iránti érzék; mert egy megtakarítások eszközzésére alkotott ministerium-tul én legalább azt vártam volna, hogy terjeszsen be oly költségvetést, melyben a megtakarítások legszélsőbb határáig elmegy, úgy, hogy ha abbul még valaki törülni akar, mondja meg: ez nem lehet, így nem vállalom el a felelősséget; engedje, tegye az, aki a felelősséget elvállalja. Az ilyen bizottsági utasítások elvállalása ismét a dicasteriális s nem a minísteriális kormányzat jellegét mutatják.

Egy további teendője lett volna a kormánynak: a közigazgatás, az igazságszolgáltatás terén, továbbá a vasutak csoportosításánál, az államvasutak jobb kezelés alá vételének, tehát jövedelmezőbbé tételének legalább in i tiatíváját megtenni; kötelessége lett volna az államjavakra vonatkozólag javaslatokat kidolgozni, ami helyett azt hallottuk a múlt napokban a tisztelt pénzügyminister úrtól, hogy jó lesz, ha a ház elhatározza hogy azok eladassanak, mert akkor azután a ministerium egy tervezet kidolgozásához hozzá foghat, holott szerintem a ministeriumnak kellett volna az indítvány-nyal és tervezettel előlépni.

Itt van a közmunka kérdése. Evek óta foglalkozott vele a ministerium és mindenki tudja, hogy az egyes adótételek, illetőleg az adótételi egységek emelése nélkül a kijátszásnak lehetlenné és a felhasználá-

lásnak jobbátétele által igen nagy összeg, legalább két millió forint lett volna az ország javára megtakarítható, azomban e téren nem történt semmi.

Itt van a vám- és kereskedelmi szövetség kérdése. Ha a ministeriumnak 1872. végén, midőn a kikötött 5 év lejárt, eszébe jutott volna az ország érdekében élni a neki adott joggal: e szerződés már 1873-ik év második felében vagy meg lett volna javítva, azon egyesség reánk nézve sérelmes pontjaiban és 1874-ben már számokban vettük volna hasznát ezen javításnak, vagy ha ez nem sikerült volna, letelt volna a felmondási idő 1874. közepéig és a megjavított viszony ma már egy positiv tételét képezné a költségvetésnek. Akkor ezt nem tették, de nem tették 1874-ben sem, pedig ha 1874-ben kezükbe veszik, már most is elérkeztünk volna a felmondási időhöz, s a nem sikerülés esetében 1875-ik év második felére letelt volna azon év, melyben reménységem szerint, újabb egyesség alapján megtörtént volna a javítás, de a nem elkerülés esetében előtérbe lépett volna a jog másképp intézkedni, s ime a leghitelesebb forrásbul tanultuk meg tegnapelőtt, hogy e tekintetben ismét semmi komoly lépés nem történt, pedig ha megtörtént volna, 1876-ra érvényesíthetők lennének a javítások.

Én helyesnek tartom, hogy ily kérdésekben a kereskedelmi kamarák megkérdeztessenek, de nem tartom helyesnek, hogy egynémelyüknek be nem érkezett felelete miatt az ügy elintézése elodáztassék. őket megkérdeztetni, a feleletek beadására határidőt kitűzni s ha ekkor nem érkeznek be, intézkedni, ez a ministerium teendője.

Vegyék tekintetbe azt is, minő helyzetben vannak azon kereskedelmi kamarák. Azt hiszem, igen kevésnek volna kedve azt mondani — összealkotásukru most nem akarok beszélni, — hogy jól van itt minden mert akkor meggyőződése, tapasztalata ellen szólana azt hangsúlyozni pedig, hogy roszul van, hogy változtatni kell, — akkor, midőn ezen kereskedelmi kamarái tagjainak hitele egy az országon kívül levő intézettü függ. — természetessé teszi, hogy tartózkodnak.

Es uraim, itt van a bankkérdés. Erre nézve az hallottuk a tisztelt pénzügyminister urtul, hogy azza még foglalkozni sem volt ideje s egyáltalában a tisztelt ministeriumnak a hitelügygel foglalkozni nem volt ideje. Midőn hónapokkal ezelőtt javaslatba hozott, hogy kellő óvatossággal a meglévő pénzügyintézeti alapján menjünk segítségére az adózóknak, legalábl azoknak, kik a hitelt megérdemlik, hogy adójuka 30—100 perczentes pénz helyett 8—10 százalékos pénzzel tudják fizetni, ezt megtagadták. Pedig szerinten a mindenki által annyira kiemelt uzsora bajain segíteni valósággal gyökeresen csakis úgy lehetett volna és csakis úgy lehetne bármikor, ha arrul gondoskodunk, hogy a pénz is áruczikk lévén, a kereslet éi kínálat közti arány javuljon. Most halljuk, az is méf csak hallomás, meglehet nem alapos, hogy a hitel érdemlőkön a főispánok utján 1 γ_2 millió forinttal akai a kormány segíteni. Nem mondom, hogy ez is nem nyújthat némi segílyt, kivált ha a tisztelt ministerium — úgy, amint amaz indítvány tételekor mondva volt, — ha elégtelennek találja ezen összeget, kész lesz a se-

gély mennyiségét nagyítani. De mégis igen furcsa, hogy az, ami e nyáron nem lehetett, ami nem lehetett a nagy kölcsön megkötésekor megbízható pénzügyintézetek közvetítésével, az most, midőn a választások közelednek, megtörténhetik a főispánok útján. Ha ezekhez, tisztelt ház, mik történtek és nem történtek hozzávesszük, hogy a tisztelt kereskedelmi minister úr azt mondta beszédében, hogy a kormány nem állhat elő programmal, tervvel az ország ügyeinek rendezése iránt, mert most első a pénzügyek rendezése, miből azt kell következtetnem, hogy a minister úr és társai azon nézetben vannak, hogy ezen kettő két különálló dolog, hogy az egyik a másik nélkül lehető, akkor igazán meg kell győződnöm, hogy amint a múltban nem tették azt, amit tenni kellett volna, úgy a jövőben sem fogják azt tenni, mert már maga a teendők iránti felfogásuk helytelen.

Ha már ez a meggyőződésem, —mint előbb mondtam,— miután egyetérttek azokkal, kik a házban hangoztatták, hogy nincs elvesztegetni való időnk, azt tartom: kötelességem volt oda hatni, oda igyekezni, hogy ezen kormányt egy más, egy olyan váltsa fel, melytől a bajok orvoslását remélni lehet, s épen azért nem lett volna czélszerű elvesztegetni talán azon pár hónapot, mely az appropriatio kérdésének feltevéséig még elfog telni.

De, tisztelt ház, volt és van erre egy más okom is. Én részemről, ha mások e ház tagjai közül helyesebbnek fogják látni és ott fognak a ministeriun el-len erélyesen fellépni, történjék ez akár új adótörvé-

nyéknél, akár az appropriationál, bizonyosan ott leszek, előbb kifejezett meggyőződésem alapján; de nem tartottam volna helyesnek, hogy előbb elfogadva a budgetet részletes tárgyalás alapjául, csak akkor, midőn a fedezet, midőn az adótörvények kerülnek színre, kezdem a ministerium ellen a támadást. Nem tartottam volna ezt helyesnek, még pedig azért, mert bármilyen is ezen adókra nézve a meggyőződésem, mit főbb vonalakban alább fogok elmondani, nem akarhattam azt, hogy ezen fellépés odamagyaráztassék, hogy nekem és talán azoknak, kik velem egyetértenek, minden kifogásunk, minden ellenzésünk az, hogy áldozatok kíván tatnak; de nem akartam az appropriationa hagyni a támadást és nem tartottam ezt helyesnek azért sem, mert minden megrovási szándék távol van tőlem, de a dolog természetében fekvőnek látom, hogyha egyszer egy párt, kelletlenül bár, megszavaz egy költségvetést, megszavazza annak egy ily kellemetlen alakban jelentkező fedezetét is; mondom, a dolog természetében fekvőnek látom, hogy aki megtette mindazt, az nem fogja azután azt mondani: most pedig, miután ezt megtettem, kezelje más, kormányozzon ezen alapokon más. Be különben ebből hátramaradásnem származhatik, mert hiszen kezébe veszi a dolgot egy oly kormány, melytől a jelzett tervszerű eljárást követelni, azaz várni lehet; mert követelni kell mindenkitől, de várni nem lehet mindenkitől, s akkor akár indemnit, akár ezen költségvetésnek bizonyos irányban megszorítások melletti megszavazása által a kormányzat folytonosságáru gondoskodni mindig lehet.

Én részemről egyéni nézeteimet mondom ki csak: ha egy kormány alakul, legyenek annak tagjai bár kik, első alkalommal, míg tettei meg nem győznek arról, hogy nem fognak bennünket a bajokból kivézetni, teljes készséggel fogok az indemnitéhez vagy a költségvetésnek az érintett módon való megszavazásához járulni. De itt ismét azt mondom, bárkiből alakuljon egy új kormány, ha elérhető lenne az, — amit mellesleg megjegyzek, mert nem szeretném, hogy azt higgyék, hogy valami nagy reményeim vannak, hogy az ezalkalommal valósuljon — sokkal jobb azon kormány tevékenységére nézve, hogy az ne egy kész budgetet és fedezetet kapjon s ezzel együtt egy évi kényelmes nyújtózkodásra lehetőséget nyerjen, mert természetében fekszik az e világon minden kormánynak, hogy legyenek bár szándékai a legjobbak, nem fog kellő erélylyel a teendőkhöz hozzá fogni, kivált mikor azoknak egy tetemes része kellemetlen, ha maga előtt egy esztendő lát, mely alatt nyugalommal folytathatja tevékenységét.

Ami tisztelt ház az adótörvényeket illeti, nem fogok egyes javaslatokra! szólni, épen úgy, mint nem szólottam a budget irányában egyes tételekre vonatkozó javaslatokrul, indítván yokrul sem, mert azt vélem, hogy egyikre úgy, mint a másokra nézve, nézeteimet részletesen ki fogom fejthetni és csak akkor fogom kifejteni, midőn azok tárgyalás alatt lesznek, de általánosságban véve kötelességemnek tartom jelezni azon álláspontot, melyet azokkal szemben elfoglalok.

Nem mondtam soha, nem mondom ma sem, hogy az állam érdekében újabb terheket is ne vállaljunk, he ennek szüksége bebizonyult, sőt igenis azt tartom, hogy kell vállalnunk; de egyik feltétele annak, hogy bármi részben és arányban járuljunk újabb terhek elvállalásához, az: hogy egy tervszerű, a rendezésnek minden ágazatára kiterjedő irányt, legalább is kijelölve lássunk magunk előtt, olyat, melynek folytán remélhető, hogy ezen újabb adók nem fognak ismét a Danaidák hordájába dobatni. Másik feltételem az, ami — gondolom — igen természetes: igaz, hogy ha az ellenség bent az országban, nem fogjuk azt kérdezni: ki az oka, hogy beütött, hanem mindnyájan összefogunk állni, hogy eltávolítsuk, de azt gondolom, hogy erőnknek vezetését mégsem fogjuk arra bízni, aki oka, hogy az ellenség bejött az országba. És ha, hogy közelébb menjünk, egy részvénytársulat igazgatójának jóindulata, de nem eléggé megfontolt, könnyelmű eljárása által a részvény társulat bajba jön, bizonyosan meg fogják hozni tagjai az áldozatot, hogy az intézetet a bajbul kisegítsék, de semmiesetre sem fogják arra bízni az áldozatokat, akinek hibái miatt bajba jöttek. Kell tehát egy kitűzött terv, még pedig kiterjeszkedve nemcsak az adófelemlésre, de a megtakarításokra és a hitelviszonyok javítására és kell más felől, hogy mások kezeljék a nemzet által hozandó áldozatokat.

Egyáltalában, tisztelt ház, én azt tartom, hogy oly országban, mint a mienk és azon helyzetben, melyben annyi súlyos évek csapásai után ma vagyunk, mindennek felett egyedül az adóemelészt venni elő egyedüli esz-

köznek, sem államgazdászati tekintetben, de még fiscalis szempontból sem helyes. Ha egy országban megtétnék a hitelviszonyok emelésére a kellő lépések, ha történik tehát valami arra is, hogy az adózók fizetni is tudják adójukat, ha az által a gazdaszat, ipar, kereskedelem emelkedése lehetővé tétetik: igenis, akkor lehet, habár súlyos terheket is követelni anélkül, hogy az ország végleg megromoljék, de követelni ezt egyoldalulag, követelni anélkül, hogy a fizetési képesség emelésére a legkisebb is történt volna, nem egyéb, mint előre elköltése, hogy ne mondjam elkobzása azon csekély tőkének, mely az emelkedésnek még eszköze lehetett volna.

De azt mondják a minister urak, hogy időt kell nyerni és erre adó kell. Hiszen uraim, tavaly is ez mondatott, épen a jelen ministerium által, a kölcsönkérés alkalmával és akkor sokkal több joggal, hogy azért van arra oly nagy mérvben szükségünk, mert időt kell nyernünk, az időt nyertük, de méltóztassék megengedni, azt szépen el is adtuk, ahelyett, hogy valamit csináltunk volna. Ha most megszavazzuk ezen adókat a jelen mi-aisteriumnak azért, mert időt kell nyernünk, ismét csak íz előbbi eredményhez fogunk jutni.

Azt mondják, ha az ország be nem bizonyítja, hogy áldozni akar, elveszti hitelét, elveszti tekintélyét. A tisztelt közigazgatási minister úr azt mondta: tertium non datur, vagy elfogadni az általuk proponált adókat, vagy documentálni azt, hogy a magyar nemzet nem akarja enntartani a magyar államot. Elsőben is azt kérdem: honnan veszi a minister úr azon meggyőződését, hogy Magyarország bajain segíteni csak egy út van vagy

épen az, amelyet ők javasolnak. Ez mindenesetre a csatlansági dogmának halvány utánczása. Mert értelme annak, hogy tertium non datur: vagy elfogadni, amit a ministerium proponál, vagy documentálni azt, hogy a magyar nemzet nem akarja fenntartani a magyar államot, annak értelme csak az lehet, hogy azt hiszi, hogy másnak jó, helyes, vagy az övénel helyesebb nézetei nem is lehetnek. Legyen szives megengedni a minister úr, hogy nézetem szerint, nem jó következése lenne annak, ha azon tételt, hogy más ut nincs, melyen az országot bajaibul kimenteni lehessen, mint amit ők proponálnak, ha mondom ezen tételt az országban elhinnék, mert méltóztassék megengedni, annyira nem hiszik jónak ezen utat, hogy akkor kétségbeesnének a segély lehetősége iránt.

De kénytelen vagyok még egyre figyelmeztetni. Felhozott itt, hogy az ország hitelét az éles megtámadások rontják, felhozatik most a minister által, hogy ha el nem fogadtatik az, amit ők proponálnak, ez documentálása annak, hogy a magyar nemzet nem akarja fenntartani a magyar államot. Ugyan kérem, nem gondoltak-e arra, hogy ha mégis mindezek daczára nem találna azon javaslatok mindenike elfogadtatni, nem ők hirdetének-e ország-világnak, még pedig ellenkezőleg az igazsággal, hogy a magyar nemzet nem akar áldozni a magyar állam fenntartásáért. Nagy nyomást akarhatnak ezzel gyakorolni s meglehet fognak is a maguk helyzetének megóvására, de véghetetlen rász szolgálatot tesznek vele a magyar államnak.

Én azt tartom, tisztelt ház, a követendő útra nézve,

amelyre természetesen valami nagy újdonságot magam sem fogok mondhatni, mert hiszen azon eszmék eléggé megvitatva voltak, én azt hiszem, hogy az egymásután meghatározásában, az egyes intézkedések iránti nézetekben és a kifejtendő erély fokozataiban rejlik a különbség, mert eddig még nem hallott és nem látott eszközökkel előállani nem hiszem, hogy bárkinek is hatalmában volna. Én azt hiszem, első kötelesség lett volna s ha már elmulasztatott, lesz ezentúl, elmenni a megtakarításokban a szélső határig, azaz azon határig, melyen túl az adminisztrációnak jó fenntartása már lehetetlenné válnék; továbbá megtenni a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, az állami kormányzat összes köreiben azon változásokat, melyeknek alapján a pénzügyi rendezést azokkal kapcsolatosan eszközölni lehet. Fontossággal bírnak ezek, a közigazgatási reform főképp azért, mert az adók behajtását és czélszerű kezelését fogja könnyíteni, az igazságszolgáltatás körül teendők azért is, mert meggyőződésem szerint ez az egyik pont, ahol tetemes összegeket kell és lehet megtakarítani az igazságszolgáltatás megrontása nélkül. Kézbe kell venni minél előbb a vámszövetség kérdését, kézbe kell venni minél előbb a bankkérdést és elintézni mindkettőt a pénzügyi rendezés szempontjából. S így egyfelül alábbszállítva a kiadásokat, másfelül szaporítva a jövedelmeket, de rendezvén a hitelviszonyokat és ezáltal rendezvén az adóképességet, ezen adóképességről, melyről akképen már gondoskodva van, kell aztán a nagyobb áldozatokat követelni. Nem mondom, ha ily tervszerű működés megkezdődik és azt félreértés elkerülése végett kívánom meg-

jegyezni, hogy oly jövedelemszaporítások is elodázan-
dók, melyek az élvezetekre vettetnek ki vagy az élet-
szükségeihez nem tartozó bár nemes mulatságok meg-
adóztatásával járnak, de valóságos adóemelést nem
képeznek.

De azt tartom, hogy minden direct adó egyoldalú
felemelése, hogyha egyidejűleg nem gondoskodunk a
hitelviszonyok javításául is, nemhogy segítene az or-
szág bajain, de pár év múlva végelszegényedésre fog
vezetni. És ha megtekintem a pénzügyi bizottság jelen-
tését, e szerint 1876-ra 14.500,000 forint fogna maradni.
Ha hozzávesszük azon jövedelememeléseket, amelyeket
az általam fennebb jelzett feltételek mellett én ma is
elfogadhatóknak tartok, az összeg 19.500,000 forintra
emelkedik. Kevesebb maradna tehát 1876-ra átvihető 8
millióval annál, mint a pénzügyi bizottság kiszámítá.
Ugyanis a pénzügyi bizottság szerint marad 14.500,000
forint, a minister úr ehez proponálván 13 millió adót,
ez lenne 27.500,000 forint, ha e helyett a jövedelemnek
indirect adó utón való fokozásából vagy az adó kiját-
szások meggátlása iránti intézkedéseid)ül csak 5 millió
vétetik fel, ez tenne 19.500,000 forintot s így 8 millió
külömbiséget.

Én megvagyok győződve, hogyha az említett tére-
ken megtörténik, aminek történni kell, ha ezenkívül az
államvasutaknál, a vasutak csoportosításánál, ha az ál-
lamjavaknál megtörténik mindaz, minek történni kell,
ha nem fogjuk bizonyos üzletekre nézve követni azon
politikát, melyet kártyás politikának nevezhetünk, hogy
mert már bizonyos milliókat belevesztettünk, menjünk

tovább s veszítsünk bele még néhány milliót, akkor, mondom, meg vagyok róla győződve, hogy a deficitet el lehet enyésztetni az 1877-ik évben oly feltétellel, hogy a pénztári kezelések folytonosságára okvetlenül szükséges összeg kiegészítéséül, ha ez másképp nem lehetne, ezen év végéig 8 millió forintrul, ha kell, kölcsön útján is gondoskodjunk és gondoskodjunk arról, hogy az 1876-ik év végén a szükséges összeg akár a bankprivilegium felletti egyezkedések alkalmával szerintem nyerhető kamat nélküli kölcsönből, akár más utón megszerzetvén, az utón mintegy állandó alap meg legyen oly célra, hogy az év első 7 hónapjában, midőn kiadásaink nagyobbak, bevételeink pedig kisebbek, az ekként támadó hiányt abbul fedezzük, de az év második felének jövedelmeiből ismét kiegészítsük, úgy, hogy az végén mindig ismét intacte ott álljon a következő év első hónapjai kiadásainak fedezetére.

Én tudom, tisztelt ház és örülök neki, megvallom, hogy a képviselőházban ma kölcsönökrül beszélni nehéz dolog és ön nálam jobban nem óhajtja senki, hogy a kölcsönökkel gazdálkodásnak vége vessék; de viszont állítom azt, hogy befektetésekre — csak jól megfontoltassanak azon befektetések, — kölcsönt felvenni a legrendesebb viszonyok közt is lehet egy feltétel alatt, ha azon kölcsönnek kamatai a rendes bevételekből fedeztetnek, de nálunk átmenetileg egy-két évi csekély összeget még felhasználni annyival inkább lehet, mert ha azon 15 millióra nézve, mit vasúti garantiákra fizetünk tökéletesen igaza volt is egy előttem szólott képviselőnek, hogy nem valami hasznos tőkebefektetés, de

mindenesetre nem egészen, nem véglegesen elköltött pénz és így ezen kiadásnak részben való fedezésére még pár évig apróbb kölcsönökhöz nyúlhatunk, ha másfelől a kamatfedezésről gondoskodunk. Nemcsak lehet ezt tennünk, de helyzetünkben czélszerűbb is, mert az ország pár év alatt bajait kihevervén, némi részben legalább ezen pár év alatt a bankkérdésnek is megoldásával lehetővé a hitelviszonyok megoldására is hatni. 1877-ben, ha épen szükséges lesz, minden aggály nélkül ki lehet vetni azon adót, mely most az adózók tőkéjét támadja meg.

Mielőtt áttérnék, tisztelt képviselőház, beszédem utolsó részére, nehogy azt félbeszakítani kénytelen legyek, engedje meg a tisztelt ház, hogy beadjam a budgetnek a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadására vonatkozó indítványomat és kérjem, hogy azt beszédem végén felolvastatni és miután a többiekkel is az történt, ki nyomatni és annak idejében a szavazásnál figyelembe venni méltóztassék.

Áttérek most már, tisztelt ház, amiről majdnem mindenik szónok e házban megemlékezett, a létező pártviszonyokra és az azokból eredeti bajokra.

Nem fogok itt, tisztelt ház, sem újat, sem meglepőt mondani, mert szándékom nem egyéb, mint azoknak, amiket már másalkalommal részint e házban, részint azonkívül érintettem, bővebb, tisztább kifejtése. Hogy azt tehessem, mindenekelőtt egy megjegyzést kell előre bocsájtanom, mely vonatkozik arra, hogy azokra nézve, amik mint közösügyi törvények ismertetnek és neveztetnek, igen sok félreértés létezik meggyőződésem szerint

e házban is, de még több az országban; ugyanis nagyon sokszor összezavartatnak annak nagyon különböző természetű részei, sőt alattuk értetnek olyanok is, amelyek alájuk egyáltalában nem tartoznak. Ugyanis én szerintem, három csoportja van a közösügyi törvényeknek.

Az első az 1867: XII. tcz., melynek tartama időhöz kötve nincs, melyet minden alkotmányos fogalmak szerint meglehet változtatni, mihelyt eziránt minden faktorok egyetértenek, e faktorok közé számítom igen természetesen az osztrák törvényhozást is, de mely épen azért, mert időhöz kötve nincs, mindaddig, míg újabb egyezmény létre nem jő, fennáll.

A második csoportot képezik azok, amelyek bizonyos évek számához vannak kötve. Ilyen a quota mennyisége, ilyen a vám- és kereskedelmi szövetbég, ilyen a védrendszerül alkotott törvény. Amint méltóztatnak tudni, ezeknek lejáratí idejök van, némelyike már igen közel, az utóbbié valamivel távolabb. Ezeknél igenis körülményszerűleg, szükségszerűleg előáll az újabb intézkedés szüksége, mert tartamuk időhöz van kötve; újabb egy esség létrejötte vagy annak létre nem jötte esetében való intézkedés lehetősége előáll, mert ezekre nem lehet mondani, hogy fennmaradnak mindaddig, míg újabb egy esség létre nem jön. Ez a második csoport.

A harmadik csoportot képezik szerintem, az elvált államadóssági járulékok. Lesznek talán e házban, kik visszaemlékeznek azon tárgyalásokra, melyek ezen irányban annak idején folytak a házban, de minden-

esetre hivatkozni merek a képviselőház naplóira, hogy részemről azok közé tartoztam, akik az elvállalt összeget soknak tartották, akik helytelennek tartották, hogy már előre lemondunk egy őszinte vagy beburkolt kamatreducióból eredhető haszonról; de akár elleneztem, akár nem, ma fennáll azon tény, hogy az összeget Magyarország törvényhozása elvállalta, elvállalta pedig úgy, hogy — kétszeres fájdalommal mondom — a kamatreducióból folyó minden előnyről lemondott. Ez képezi tehát a kiegyezésnek azon terhét, bizony nem jókedvvel mondom ki, fizetni fog kelleni mindig, hacsak a törvényben kijelölt módon a járadéknak megfelelő tőketörlesztés által nem bírjuk e kötelezettséget megszüntetni; mert méltóztassanak elhinni, nem jöhet Magyarország oly helyzetbe még azon esetben sem, amiről bizonyosan senki sem álmodozik ez országban, hogy egy szerencsés forradalom esetében ezen terhektől menekülni lehessen.

A negyedik — nem csoportja a közösügeknek, — hanem az, amit sokan a közösügek sorába tartozókkal tévesztenek össze, — nem e házban, de az országban, — a magyar önálló bank kérdése. Ez általában a közösügek közé nem tartozik.

Ha már így állanak ezen közösügek, — pedig azt hiszem így állanak, különböző természetük szerint — akkor kénytelen vagyok még azt kifejteni, hogy az 1867: XII. §-a módosítása még ma és nem tudom meddig előtérbe nem léphet, égető kérdést nem képezhet. És megmondom miért. Nem képezhet azért, mert nincs meg az első kellék sem arra, hogy még csak meg is

lehesen indítani az afölötti tárgyalásokat, nincs meg a többség a magyar törvényhozás kebelében, de nem léphet előtérbe azért sem, mert annyi complicált fórumon kellene és kell annakidejében az újabb egyességet megkötni, hogy ezen időt az egyebekre nézve tétlenül bevárni Magyarország anyagi helyzete nem engedi. És még megjegyzem azt is, mit már több ízben megmondtam, de talán nem a ház kebelében, hogy bár teljesen abnormis helyzetnek tartom, hogy az ország kiadásának egy nagyrésze felett ne a magyar képviselőház határozzon, de ami közvetlenül a pénzügyi eredményeket illeti, én nem tartom, hogy nagy pénzügyi bajainknak főoka ez volna és nem hiszem, hogy a segítségnek ennek megváltoztatása volna legfőbb eszköze. Mondom, nem hiszem és pedig miért? Nem hiszem azért, mert ha megfontoljuk, hogy nagy deficitünkben minő összeget képvisel az, ami a delegatio által megszavazott és felemelt közösügyi kiadásokból származik és minő összeget képvisel az, mi e házban a magyar törvényhozás által megszavazott összegből származik; nem tagadhatom el magamtól azon meggyőződést, hogy ezen irányzat nyomása alatt, melyben a múlt hét év alatt voltunk, ha a ház szavazta volna meg azon tételeket, akkor sem lennének azok kisebbek.

Tisztelt ház! Hozzá teszem még azt is, hogy igenis minden ágában a kormánynak és így a közösügyi költségekben is szükségünk van megtakarításokra. De ha a kormány teljesíteni fogja, úgy, amint meg kell hogy valljam, a múltban nem teljesítette kötelességét, melylyel eziránt tartozik: lehetőnek tartom a megta-

karításokat a jelen módszer szerint is. De megvallom azt is, hogy sem a jelen módszer szerint, sem ha a ház kebelében történék, valami nagy eredményt tüle nem várok, mert bár helytelen, sajnos az, hogy Európa nemzetei oly politikát követnek, mely minden ország anyagi erejét veszélyeztető nagy hadseregek tartásával jár, de méltóztassanak megengedni, én a magam részéről, ha proponáltatnék is, hogy szállítsuk le a véderőt annyira, hogy szűnjék meg biztonságunk: még csak el sem fogadnám.

Mert megvagyok győződve, hogy a megtakarításoknak igenis meg kell történni, de csak azon határok közt, hogy Magyarországnak és a magyar-osztrák monarchiának biztonsága ne veszélyeztessék, mert a pénzügyi rendezésnek és hitelünknek is egyik feltétele, hogy államunk fennállása és biztonsága iránt kétely ne legyen.

Ezeknek előrebocsátása után hadd elemezzem röviden: mi most nálunk a pártok helyzete.

Megalakultak a pártok 1867-ben, hogy ne mondjam kizárólag, de főleg azon alapon, hogy melyik minő állást foglal el az 1867: XII. törvényzikkal szemben.

En távol vagyok attul, hogy ezen megalakulást igazoltnak ne tartsam. Azt hiszem igazolt volt egyik, mint másik részről. Azok, kik megteremtették az alapot, természetes, — bár óhajtottam volna egyéni nézetem szerint, hogy ne tették volna — de természetes, hogy annak megvédése körül sorakoztak legelőbb. Ép oly természetes, hogy mi, kik azon módozatokat, melyek ott meg vannak állapítva, roszaknak tartottuk és roszak-

nak tartjuk ma is, sorakoztunk azon reményben, hogy azokat meg változtatni leszünk képesek.

Engem főleg két indok vezetett. Egyik, mely vezetett az volt, hogy — nem tagadom — reménylettem, hogy az ország megadandja ezen nézeteknek a többséget, hogy az eziránti actiót megkezdeni lehessen. A másik, mit reménylettem az, hogy ha eltérnek nézeteink e tekintetben, de azok, kik jónak tartják az 1867: XII. törvényczikket, melyet én rosznak tartok, bármédig kormányozzanak is, az országot anyagilag és szellemileg előbbre fogják vinni.

Nem tagadhatom, mindkét feltevésemben csalatkoztam. Ha csak az elsőben csalatkoztam volna és csalatkoztunk volna, azt gondolom, senkinek nem jutna eszébe, nekem legalább bizonyosan nem, a párhelyzetekről értekezni.

Mert ha azon párt az országot anyagilag és szellemileg emelte volna, mely ama törvény védelmére sorakozott, ahelyett, hogy — fájdalom — oda vitt bennünket, hol most vagyunk; semmi okunk nem lenne és nem lett volna azt mondani: így kára lesz az országnak, így elpusztul.

De uraim, ha a baj konstatálva van, amihez még hozzá kell tennem, mert ez adja meg a dolognak igazi természetét, hogy most már meg vannak alakulva a pártok, úgy, hogy minden pártnak saját tagjai egyetértenek azon kérdésre nézve, mely ma nem tárgyalható, meg nem oldható, mely ma nem válhatik praktikus égető kérdéssé, de a pártoknak egyes tagjai és talán épen azért, mert sokkal többen vannak, ez inkább áll

a tisztelt többségről, mint rólunk; nagyon is szétágazó nézetben vannak azon kérdésekre nézve, melyeknek megoldása napirenden van és melynek megoldása^ égető szükség.

Tisztelt ház, ebben kell keresnem egy erélyes, tervszerű actionak legnagyobb akadályát. De a kérdés, mondom, az, miután a baj megvan: mit kell tenni.

Egy igen tisztelt képviselő társam, Simonyi Ernő felemlítette, hogy igen rosszak a pártviszonyok és sokan a pártérdeket elébe teszik a haza érdekének, holott nincs abba semmi lehetetlenség, hogy ha valaki meg van győződve, hogy az ut rász, melyen eddig járt, pártállását meg változtassa. Én tökéletesen igazat adok neki elméletileg, de megvallom, hogy az elmélet nagyon szélesen kiterjesztve veszélyessé válhatnék, mert a megváltozott meggyőződésre hivatkozás köpönyegévé lehetne a kielégítést váró önzésnek épen úgy, mint a sértett hiúságnak. De nálunk nem is ez a helyzet, mert egyik párt sincs azon helyzetben tudtomra, hogy arrul lenne meggyőződve, hogy helytelen azon alap, amelyen a párt meg alakult, sőt a tisztelt túloldal, úgy tudom, ma is helyesnek tartja, hogy az 1867: XII. minden határozatai megtartassanak, míg mi ezen az oldalon most is kívánatosnak és óhajthatónak tartjuk, hogy annak bizonyos részei meg változtassanak.

Midőn, tisztelt ház, a helyzet ilyen és mert én senkiül a világon elveinek megtagadását, az azok valósítására! való lemondást nem tudnám követelni, de épen ezért ezt magamtul sem hagyom követeltetni. Ha segíteni akarunk a bajon, csak egy mód van, ne azt kér-

dezzük egymástól: mi nézetünk a jövő kérdései felett, de kérdezzük egymástól azt: mi nézetünk a mostani égető kérdésről.

Tisztelt ház, elveinek, álláspontjának elhagyásával nem tud sem párt, sem egyén segíteni, azt a históriából idézett számtalan példával lehet bizonyítani; de uraim, én a mi helyzetünkre hivatkozom csak. Ez is tanúsítja azt, hogy ha valaki a működés terére lép, elveinek elhagyásával — ha ezt önzetlenül, ha ezt nem nagyragyásból, hanem aggódó hazaszeretettel teszi csupán, mint a jelen esetben — mindenesetre nemes áldozat, de a haza ügyeire elveszett áldozat lesz.

Azt mondtam, tisztelt ház, hogy azt tekintjük, kik egyetértünk, a természetszerűleg napirenden levő kérdésekre vonatkozólag. Engedje még meg a tisztelt ház, hogy azok egynémelyikére nézve, a legfontosabbakra fejezzem ki nézetemet és irányomat.

Ami a közigazgatásnak általában hangoztatott rendezését illeti, én részemről azon meggyőződésben vagyok, hogy a törvényhatósági tisztviselők választását megsemmisíteni és azokat kinevezett tisztviselőkké tenni nem óhajtom. Lehet a választási visszaélések ellen orvoslást találni, lehet, ha nekik nagyobb hatáskört adunk, a qualificalionalis feltételeken változtatni, de magát a választást megsemmisíteni nem akarom. Tudom, hogy Angliában az önkormányzatot nem választott tisztviselők tartják fenn, de egyfelől igen helyesen mondatott itt több oldalról, hogy nem másolni, hanem a történelmi fejlődés alapján alkalmazni kell, már pedig nálunk itt a történelmi fejlődés más, mint Angliában.

De nem akarom megsemmisíteni a választást azért sem, mert nem tartom a burocratiát meggyengíthetőnek akkor: ha az eddig csak a központban létezett burocratiához egy törvényhatósági burocratiát adunk.

Már pedig uraim, a kinevezett és állandó, rendes fizetést huzó tisztviselőseregből előbb-utóbb burocratia válik. Angliában a kinevezettek közül nem vált azért: mert azok fizetés nélkül szolgálnak. De azt, ami itt mások által is mondatott, hogy a törvény hatóságok kebelében, az administratio különböző ágaiban az összhangzat előállittassék, részemről én is helyesnek és szükségesnek tartom. Lehet és szerintem kell, hogy legyen ennek kapcsa a kormány által kinevezett közegekre nézve, annak ott levő, ma főispánnak nevezett hivatalnok, aki által, minthogy ő egyszersmind a törvényhatóság elnöke: létre lehet hozni mint kapocs által a kellő érintkezést és biztosítani a kellő összhangzatos működést a törvényhatóság választott és kinevezett közegei között. Lehet szerintem helyesen szabályozni jobban, mint ma van, az ellenőrködést, mert az én meggyőződésem szerint teljesen sikeres ellenőrködést oly közegek nem gyakorolhatnak egymásra, melyeknek egyikétül, az ellenőrizni tartozóul, az ellenőrzendő eredetét veszi, vagy még olyak sem, melyek mindketten egy közös eredettel bírnak.

En csak úgy képelek sikeres ellenőrzést, ha a törvényhatósági kormányközegek eljárása választott autonóm testület ellenőrködése alatt lesz és ha egyéb teendőkre nézve megszorítandó főispán hatásköre az ellenőrség szempontjából kitérjesztetik és sikeressé tétetik szemben a választott tisztviselőkkel.

Az igazságszolgáltatásra meggyőződésesem az, hogy elég drágán fizettük meg eddig is a teoriákoni túlságos nyargalást, ideje lesz visszatérni. Elmentünk oda, ahová egy állam sem ment el, a közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztása elvének túlhajtásába, elmentünk oda, ahová eddig senki sem ment. És mi az eredmény, általános a panasz, nem az ellenzék részéről csupán, de minden oldalról, hogy az igazságszolgáltatás rosszabb, mint volt, milliókkal többbe kerül és visszagondolva a közigazgatásra, megjegyzem, hogy bár nálunk a tömeges kinevezéseket egy oly férfi eszközölte, ki, hogy mennyire méltányoltatik, mutatja az, hogy jelenleg a miniszterelnöki székben ül: mégis ezen kinevezések védelmére ma legalább senki még csak nem is gondol, és mert igazságos szeretek lenni, hozzá teszem még azt, hogy bízáttak volna, vagy bízatnának az ily tömeges kinevezések bárkire, nem tartozik a lehetőségek közé, hogy azok jók legyenek. Mondom tehát, térjünk el a túlságos teoriáktul; engedjük meg, hogy az alsóbb fokokon ugyanazon közegek, bizonyos esetekben, bizonyos meghatározott összeg erejéig intézhessék el a peres ügyeket, akik a közigazgatással foglalkoznak.

Így az államkincstár nagy összegeket takaríthat meg, ha nem is rögtön, egypár év alatt; és e mellett a népet oly helyzetbe hozzuk, hogy kényelmesebben fogja magát érezni, tudván, hogy saját ügyeit egy és ugyanazon egy helyen, sőt, ha a dolog jól rendeztetik, legtöbb esetben helyben és kevesebb költséggel intézheti el. E mellett még fiscalis szempont is szól, mert az adóképességet neveli azon öszszeggel, a melyet a nép

ily módon megkímél. Megjegyzem, hogy én is igen szívesen veszem segítségül a békebírói intézményt, csak nem tartom az egészét egyedül kizárólag arra fektethetőnek, mert míg meg vagyok győződve, hogy ha az kellő hatáskörrel befog hozatni, kifogja magát nőni hazánkban életképes intézménynyé, attól félnék, hogy ma, hacsak a közigazgatási tisztviselők némelyikét hatáskörénél fogva fel nem ruházzák a békebírói jogkörrel, sok helyütt nem fognak kellő számmal találkozni.

Hogy a vasutak czélszerű csoportosítására szükség van, azt mindnyájan tudjuk és itt csak a legnagyobb erélylyel való fellépés az, mit hangsúlyozhatok és nem tagadhatom meg, hogy felemlítsem, hogy igenis meg kell kímélni minden jogos érdeket ezen szempontbul, de akkor, midőn az állam oly nagy kamatbiztosítási összegeket fizet, kell, hogy ezen kíméletnek is meglegyen a maga határa; nálunk is, midőn oly állam, amely kamatbiztosításra semmit sem adott, hol a vasutak magánvállalkozók által építettek, — mondom — midőn oly államban is, mint Anglia, mikor az állam érdeke kívánta: hatalomszóval beleszóltak a teendőkhöz.

Az államvasutakra nézve a bérbeadást oly eszköznek tartom, amelyhez nyúlni kell, ha semmi más nem segít, de csakis akkor kell hozzányúlni. És megvagyok győződve, hogy azok, kik ma a vasutügy kezelését vezetik tudni fogják, hogyha nem lesznek képesek oly módokat ajánlani és oly eljárást követni, amely által ezen vasút, ha nem nagy, de tisztességes jövedelmet adjon, ezen vasút haszonbérbe fog adatni, midőn természetesen az állam kikötheti ugyan, hogy tisztviselői át-

rétessenek, de nem kötelezheti a bérbevevőt, hogy a bizonyos idő alatt képtelennek bizonyult tisztviselőt is negtartsa, fognak módot találni a jövedelmek emelőére.

Hasonlag egy kérdés, amelyre egyet kell érteni azoknak, akik együtt működni akarnak, melyre nézve ovidén jelzem nézeteimet: a vám- és kereskedelmi szövetség kérdése. Én barátja voltam mindig és barátja vagyok ma is a szabadkereskedelem elvének s bajaink órrását nem abban keresem, hogy a vámszövetség a szabadkereskedés elvének hódol, hanem abban keresem, hogy az úgy lett megkötve, hogy mi nem részesülünk, legalább nem kellő mértékig a szabadkereskedés előnyeiben, de részesülünk minden hátrányaiban, amivel nint minden intézmény, az is jár, azaz azáltal, hogy a LÖZÖS vámterület határán fennálló vámtételek némelyike >roctectió alá véve az osztrák ipart, megfosztatunk azon lönyttül, hogy azon csikkeket onnan vehessük, ahonnan a szabadkereskedés mellett legolcsóbban kaphatók lennének, és pedig midőn az osztrák ipar termékeit, és pedig a külső vám által némileg védett termékeiket minden vám nélkül engedik behozatni: a szabadkereskedésiek minden lehető hátrányaiban részesülünk, mert iparunk fejlődése ily intézkedés folytán lehetetlenné tétetik, s ezen eljárás mellett, a mi rovásunkra is protegált osztrák ipar, mielőtt a miénk kifejlődhetnék, elfogja foglítani természetszerű piacunkat a keleten. Nem tehát a szabadkereskedés elvében, de annak egyoldalú helytelen alkalmazásában van a baj. Én, tisztelt ház, kijelentem, hogy én részemről nagyon óhajtom ezen szempontok-

bul és azért, hogy indirect adóinkrul intézkedhessünk saját kincstárunk érdekében: kész vagyok egyezkedni, sőt részemrül óhajtom, hogy az egység sikerüljön ezen feltételek mellett, de úgy, hogy a közös vámterület azért fennmaradjon. Azomban kénytelen vagyok kijelenteni azt is, hogy azon nem várt esetben, hogyha az országnak jogos, méltányos érdekei máskép kielégíthetők nem volnának, utolsó esetben a vámszövetségrül szóló és az 1867: XII. tcz.-ben fenntartott joggal, a vámsorompók felállításának jogával is kellene élni.

Röviden óhajtom, hogy megmaradjon a vámszövetség, megmaradjon, ha lehet, a szabadkereskedés alapján az egységes terület, de csak azon feltétel alatt, hogy annak egyes tételei méltányosan állapíttassanak meg, hogy Magyarország továbbra is ne fizesse másnak adóját.

Ami a bankkérdést illeti, én bár tudom, hogy sokaknak nem fog tetszeni, erre nézve is azt mondom, hogy előnyösebbnek tartom a velünk legközelebb állókkal a kiegyezést, a velük folytatott háborúnál.

De minden esetben és minden viszonyok közt, csakis egy valóban és nemcsak névleg és színleg önálló bankot tartok olyannak, mely az ország érdekeit kielégíthesse.

Ezek, tisztelt ház, a legfőbb kérdések, melyekhez természetesen igen sok járul, de melyek felemlítésével a tisztelt házat fárasztani nem akarom. Ezek azok, amiknek alapján, ha csoportosulnak azok, kik erre nézve egyetértenek, hiszem a tervszerű, a gyors, az erélyes megoldás lehetőségét minden külön és speciális felhatal-

mazások nélkül. Nézetem tehát az, hogy ismétljem azt, ne kérdezzük egymástul: mit tartunk a jövőendő kérdéséről, respectáljuk kölcsönösen egymásnak meggyőződését, ne kérjünk lemondást arról, hogy valaki meggyőződését ez irányban is és annak idején érvényesíthesse, de nézzük és kérdezzük: kik értünk egyet az égető kérdésekben, vegyük azokat kézbe és oldjuk meg. Nem fogunk így sem egy táborba sorakozni valamennyien, elég tér nyílik itt is a külön véleményeknek, de bármely vélemény árnyalat legyen többségben, az képesítve lesz kezébe venni a kérdések megoldását. És még csak egyet kívánok, tisztelt ház, megjegyezni figyelmeztetésül. Őszintén megmondom, a tisztelt ház tagjainak ép úgy mint hazámfiainak általában, hogy kik az 1867: XII. törvényczikket fenntartani akarják úgy, amint van, gondolják meg, hogyha az ország jelenlegi zilált helyzetében marad, ha pénzügyileg, közzgazdaszatiilag nem rendeztetik, nem fogjuk megtartani azt az alapot. El fog az az alap enyészni, de nem azért, hogy úgy változtassák meg, mint mi akarjuk, hanem azért, hogy úgy változzék meg, mint egyikünk sem óhajtja. Megtörténhetik, hogy hosszú évek küzdelmei után, reményiem ezt nem ugyan a magyar nemzetnek csillagátul, de reményiem szivósságátul, hogy ez esetben is ismét visszafogja küzdeni helyzetét, de mindenesetre újabb nehéz szenvedések és áldozatok árán. Ha ezt meggondolják, ne tagadják meg a kibontakozás lehetőségét dogmaticus követelésekkel. Figyelmükbe és figyelmünkbe ajánlom, kik azon meggyőződésben vagyunk, hogy fenntartásával ugyan, legalább az én né-

zetem szerint, a velünk közös fejedelem alatt álló országokkal! szövetségnek, másként kellene azon kérdéseket hazánk érdekében jobban megoldani, mit nekünk is meg kell gondolni, hogy ezen megoldásnak lehetősége, ha nem is ma, de a jövőben attul függ, hogy legyen itt egy rendezett pénzügyekkel bíró consolidált magyar állam.

Sem önök, sem mi nem fogjuk elérni azt, amit akarunk, ha lehetetlenséget kívánva egymástul, lehetlenné tesszük a kibontakozást.

Mi fog történni, nem tudom; mert az idő drága, óhajtanám, hogy megfontoljuk ezeket a házban, de ha itt nem lehet, fontolja meg mindenekfelett a nemzet, mely nemsokára a választások utján fog dönteni saját sorsa felett. Ezen utóbbi Ítéletben bizonynyal meg kell nyugodni.

Én elmondottam azt, mit, úgy hiszem, helyzetemnél fogva elmondanom kellett; követve a költő jelszavát: „a haza minden előtt⁴⁴ és most, midőn bezárom beszédemet, azon nyugalommal ülök le, hogy teljesítettem azt, mit Nelson Trafalgárnál az angoloktul várt: „Teljesíttem kötelességemet.“

Br. Perényi Zsigmond.

Tisztelt ház! Kerkápolyi képviselő urnák beszédére első hallásra nem vagyok képes részletesen reflektálni. Kerkápolyi úr a takarékoságrul beszél itt, de későn, mert nem méltóztatott azt az ország dolgaiban, mint pénzügyminister követni. Ki volt az, ki rólunk és nekünk mindig mint cultur-államrul beszélt és ki nagyban hangoztatá a cultur-állam követeléseit és a mi e tekintetbeni kötelességeinket?. Ki alatt forgiroztattak keresztül vasutaink legnagyobb része? Kinek, ha tény volna az, tisztelt ház, hogy az alatta már érezhető terhek még előde által lettek megalapítva, kettős kötelessége lett volna akkor és nem most a takarékoságra utalni.

Legyen szabad megemlítenem még azt, hogy tekintetbe véve azon szomorú emlékeket, melyek fináncziális működését kísérték, tekintve azon szomorú eredményeket, amelyek súlya alatt még ma is roskadozunk, valóban nem értem, hogy ő még is ma e házban a fináncziák terére lép. Legyen róla meggyőződve, hogy azon tény maga, hogy ő ma, úgy látszik, ismét az ország fináncziáival akarna foglalkozni, a legjobban árthat legújabban hitelünknek.

Tisztelt ház! Midőn én ma felszólalok, teszem ezt azért, hogy ezen oldalrul szaporítsam a kormányt megátamadók számát és ne szavazzam meg a költségvetést.

Nem arrogálhatom magamnak, hogy a vita ily

késő stádiumában az alapos és beható vita után én e kérdést újabb színben bírnám előtűntethetni, nézeteimet tehát lehetőleg röviden fogom előadni. Én a költségvetést még általánosságban sem fogadom el; nem fogadom el, mert ez bizalom kérdése, én a kormányban nem bízom, ennél fogva neki a költségvetést nem szavazhatom meg.

Nem fogadhatom el, mert a kormány, a köznézet és mindnyájunk hite daczára, az általánosan roszalt rendszerrel szakítani nem tud, vagy nem akar. E rendszer, melynek jellege egyetemes rendszertelenség, oka leginkább, hogy oda jutottunk, ahol ma vagyunk; valóban különös jelenség, hogy ez óriási többség, mely e többséget mai napig 1865-től fogva változatlanul megtartotta, mintha az egyezkedési mű létesítésével egyszerre minden teremőerejét elvesztette volna, mert ha visszatekintünk a hozott törvények hosszú sorára, vajmi keveset fogunk azok közt találni, melyekre nem mondhatnánk, nem roszak, melyeknek megváltoztatása vagy eltörlésének szüksége ma már be nem következett volna.

A rendszertelenség minden irányban, a minden számítás nélküli pazar költsékezés chaoticus vegyülete, a centralisticus és decentralisáló iránynyal karöltve lehet mondani: ósdi felfogás, csak itt-ott felcsillámló egyes praktikus eszmetöredékek, a merev teoriák és legalább nálunk nem használható doctrinák tömkelegében, — ez jellege az 1867-től mai napig terjedő korszaknak. Visszanyervén a saját dolgainkrüli rendelkezési jogot, államháztartásunkat berendeztük egy nagyszerü complicált gépezettel, nem gondolva meg, hogy van-e erre szükségünk és előtudjuk-e teremteni a gépezet mozgásban tartására

szükséges tüzelőanyagot. És e gépezet fennáll ma is, számtalan felesleges kerekeivel, de a tüzelőanyagnak nagyon is fogytán vagyunk.

Mint mondám, a legnagyobb rendszertelenség minden téren, minden praktikus érzék hiányában a merev theoriákoni nyargalás, mutatkozik legnagyobb részt eljárásunkban, azt hiszem ezt senki sem tagadja. Építetünk nagy tűzzel egy drága chinai válaszfalat, egyik oldalára a közigazgatást, másikra az igazságszolgáltatást állítván oda és miért? azért, hogy ma azzal foglalkozunk már komolyan, hogy e chinai falat, ha nem is lerontani, de miképp lehetne a szükséges résekkel ellátni.

Teretítettünk egy drága, cifra igazságszolgáltatást, amely a külömben igen tisztelt igazságügyministernek tegnap erre vonatkozó beszéde daczára, váljon jobb, gyorsabb, tiszteletb-e, mint a régi volt? feleljen meg erre a tisztelt ház maga és kérdezze meg a kint lévő közönséget is. Azt emlité fel a tisztelt igazságügy minis-ter úr, hogy a mai igazságszolgáltatás a szegény nép érdekeit védi és annak érdekében van. Már bocsánatot kérek, ezelőtt a szegény ember perét félóra alatt elvégezte ott helyben, helységében; ma mehet 10 mértföldnyire a járásbíróshoz, kénytelen prókátort fogadni és háromszor annyit költeni, mint a pernek értéke, hogy végre az eredményt 3—4 hónap múlva kapja meg. Kérdem: jobb-e, gyorsabb-e épen a szegény nép számára?

Tönkretettük, tisztelt ház, kereskedelmünket és iparunkat, alig téve valamit annak fokozására, sőt ellenkezőleg, szemelől tévesztve legvitalisabb érdekeit. Nem gondoltunk hitelviszonyainkkal. Nem gondoskod-

tünk s ugylátszik, ma sem akarunk gondoskodni, hogy legyen, lehessen élénk pénzforgalmunk, legyen olcsó pénzünk. Milliókat költöttünk egy kétséges vasúti ügy megmentése czimén és nem bírtunk százezreket áldozni a dunai konkurenczia fenntartásáért. Építettünk drága vasutakat, és itt ne méltóztassanak félre érteni, mintha én vasutaink sokaságát, építésének drágaságát, vagy talán az ebből támadt terheket akarnám megtámadni, mert mindez nézetem szerint nem baj. Volna sokkal több vasutunk: gazdaságunk egyik jövedelmi forrását képeznék azok; csak ezen vasutak építésénél minden terv és systema nélkül ne jártunk volna el, ha csak tervünk nem volt tönkretevése kereskedelmünknek és forgalmunknak; itt legyen szabad felemlítenem, hogy alig hiszem, hogy azon halálos seb, melyet, daczára minden boulevardoknak, hazánk fővárosának kereskedelmén is ejtettünk, a dockok és entrepotok kérdésének szerencsés megoldása által behegeszthető volna, kivált ha Zichy közlekedési miniszternek, a legutóbbi napokban itt e házban tanúsított magatartása szerint attul kell félnünk, hogy káros, idegen érdekeknek szolgáló vasúti politikánk továbbra is folytattatni fog.

Közigazgatásunkról nem szólok, tisztelt ház, ezzel annak idejében talán Tóth Vilmos úr lehetett megelégedve. Ma a tisztelt bel ügy miniszter úr, kinek kedve és ideje volt, nem foglalkozva bizonyára égetőbb fontosságú kérdésekkel, újra akarja modellirozni Magyarország mappáját, itt is talán inkább gondolva a kihozandó quadratumok és a mappa színeivel, mint az ezen ügyei szorosán egybefüggő életbevágó kérdésekkel.

Amit még mondhatnék, az talán inkább a részletes rita keretébe tartozik és nem akarok a ház figyelmével visszaélni.

Az általam elmondottak képezik vázlatait — fájdommal kell megvallani, — az ezen többségből alakult kormányok politikájának, mely, ha annak szomorú eredményeit vesszük: talán az első kezdeményezés meg is volna bocsájtható, talán menthető is volna; de nem menthető később és legkevésbé menthető ma. Es valószínűleg nem értem, hogy akadnak olyanok, kik e politikát még ma is védeni tudják, e politikát fenntartani kívánják; nagy politikai bátorság és önhittség kell hozzá azt hinni, hogy ma még a köztudatot félre lehetne vezetni, hogy ma még ezen párttal a feketét is ehérül el lehetne fogadtatni. E párt, tisztelt ház, — legalább meg vagyok győződve és remélem, ledobta már a gyermeksarut. Összetarthatta, tisztelt ház, egy hazánk s alkotmányunk életkérdéseképen feltüntetett, vagy ha Lgy tetszik, elfogadott positionak védelme; összetartotta egy igen tisztelt nagy férfiúnak neve és tekintélye, de nem tarthatják össze a párt-clique békói azért em, mert ma már ezen pártnak nincsen létjoga.

Sennyey báró képviselő úr mondá, hogy a kormány politikája rász; hozzá teszem, káros, sőt veszedelmes azt folytatni akarni, de sőt bűn megengedni folytatását, folytatását megtűrni.

Es még csak egyet, tisztelt ház! A jelen vita gazag volt érdekes nagyszabású momentumokban. Bár redményezhetné politikai helyzetünk annyira szükséges tisztázását, bár eredményezné egy közös célrai egyesü-

lését, itt e házban és kint az országban a jobb elemeknek; hogy félretéve netaláni ellenszenvet és minden kedvencz eszméket, nem gondolva egyidőre a netalán elkülönítő, bár éles válaszvonalakkal is, egyesíthetné ez ama hivatottakat, hogy kezet kézben, bontsák ki azon zászlót, melyre írva legyen: „hazánk megmentése.“

Tudom, tisztelt ház, hogy az én szavazató πκ nem döntend, sem a kormányt visszalépésre nem fogja készíteni, sem a kormányt nem buktatja meg; de, midőn a budgetet ezen kormánynak nem szavazom meg, én is csak a meggyőződés által parancsolt kötelesség érzetének hajlok meg.